

**1977
XLIX**

**GEOGRAFSKI
VESTNIK**

ČASOPIS ZA GEOGRAFIJO IN SORODNE VEDE
BULLETIN OF THE GEOGRAPHICAL SOCIETY OF SLOVENIA
BULLETIN DE LA SOCIÉTÉ DE GÉOGRAPHIE DE SLOVÉNIE

GEOGRAFSKI VESTNIK

ČASOPIS ZA GEOGRAFIJO IN SORODNE VEDE

BULLETIN OF THE GEOGRAPHICAL SOCIETY OF SLOVENIA

BULLETIN DE LA SOCIÉTÉ DE GÉOGRAPHIE DE SLOVÉNIE

*Letnik, izdan ob 70-letnici akademika profesorja
dr. SVETOZARJA ILEŠIČA*

*For Professor SVETOZAR ILEŠIČ, Member of the Slovene Academy
of Arts and Sciences, Presented on the Occasion of His 70th Birthday*

*Tome publié en honneur de M. SVETOZAR ILEŠIČ membre
de l'Académie, à l'occasion de son soixante-dixième anniversaire*

XLIX

1977

LJUBLJANA 1977

IZDALO IN ZALOŽILO GEOGRAFSKO DRUŠTVO SLOVENIJE

0 42699
+

Uredniški odbor — Editorial Board — Comité de rédaction
Dr. Ivan Gams, dr. Svetozar Ilešič, dr. Vladimir Klemenčič, dr. Vladimir
Kokole, dr. Milan Šifrer in dr. Igor Vrišer

Glavni urednik — Editor in Chief — Chef rédacteur
Dr. Igor Vrišer

Izdano s finančno pomočjo
Raziskovalne skupnosti Slovenije

PO 2473/1979

UDK
UDC

92 + 012 Ilešič = 863

SEDEMDESETLETNICA SVETOZARJA ILEŠIČA

Ivan G a m s *

8. junija 1977 je dopolnil sedemdeset let najvidnejši slovenski geograf, redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti in upravnik njegovega Geografskega inštituta Antona Melika, zaslužni profesor ljubljanske univerze in univ. profesor v pok. dr. Svetozar Ilešič. Geografsko društvo Slovenije in uredništvo posvečata to številko Geografskega vestnika temu jubileju.

* Dr., redni univ. profesor, PZE za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, Yu

Pedagoško glasilo Geografskega društva Slovenije, Geografski obzorik, se je v svojem uvodnem članku v 2. št. l. 1957 spomnilo petdesetletnice prof. Ilešiča. Geografski vestnik 1967 smo posvetili Ilešičevi šestdesetletnici in v uvodnem članku oprednotili njegovo dotedanje delovanje in zasluge za geografijo. Prof. dr. I. Crkvenčič je v zborniku jugoslovanskega simpozija o agrarni geografiji v Mariboru (izšel l. 1967) prav tako prikazal jubilarne zasluge za razvoj agrarne in ostale geografije. Ob Ilešičevi sedemdesetletnici zato tu ni treba ponavljati, kar je bilo o njem že zapisanega. Niti ni potrebno, da bi se lotili vrednotenja njegovega življenjskega opusa, ker bi bilo to preuranjeno, saj še ni zaključeno. Preostane nam predvsem, da preletimo zadnje desetletje jubilarne delovanja.

Prehod iz petdesetih v šestdeseta leta življenja je prinesel jubilaru veliko preokretnico. Po smrti svojega učitelja Antona Melika l. 1966 je vodstvene posle v veliki meri prevzel njegov kolega na takratnem oddelku za geografijo Filozofske fakultete, Svetozar Ilešič. L. 1966 je postal dopisni in l. 1970 redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti. To priznanje je prineslo tudi nove dolžnosti. L. 1966 je prevzel kot edini geograf med člani akademije vodstvo Inštituta za geografijo SAZU, ki se je l. 1976 preimenoval v Geografski inštitut Antona Melika. Obenem je padla na njegova ramena dolžnost, urejevati Geografski zbornik, ki je pod novim uredništvom doslej izšel v šestih zajetnih zvezkih. Po sili razmer je jubilar sprejel še upravištvo Inštituta za raziskovanje krasa SAZU v Postojni (1972—76) in mu je prav tako urejeval glasilo ter ga preimenoval iz »Poročil — Acta carsologica« v »Krasoslovni zbornik«. V poročilu o delu tega inštituta v predhodnem Geografskem vestniku lahko ugotovimo, kako se je inštitutsko delo v času Ilešičevega predstojništva razmahnilo in kako so se povečale raziskovalne kapacitete. Da je bil jubilar poleg tega pritegnjen v razne akademijske in medakademijske odbore, ni treba posebej navajati. Poudariti pa je treba, da je bil v letih 1968—72 predsednik jugoslovanskega komiteja za geografijo v okviru zveze geografskih društev Jugoslavije.

Tako so se v začetku jubilarovih šestdesetih let nove zadolžitve pridružile nespremenjenim starim. Na Filozofski fakulteti je Ilešič predaval dva najpomembnejša predmeta, geografijo Slovenije in geografijo Jugoslavije, pa tudi idejne probleme geografije, in to do upokojitve 31. decembra 1975. Še naprej je bil mentor ali somentor pri izdelavi disertacij. Število doktorantov iz Slovenije in ostale Jugoslavije, ki jim je bil Ilešič mentor ali somentor v vsej povojni dobi, se je povzpelo čez 30. V Geografskem društvu je l. 1964 sicer odložil predsedništvo, a mu je kot častni predsednik — v to je bil izvoljen l. 1968 — še dolgo pomagal in urejal Geografski vestnik. Na njegovih platnicah je bil pri letnikih 1948—1958 Ilešič vpisan kot sourednik, nato pa kot glavni in odgovorni urednik do oključno letnika 1972.

Zakaj smo navedli vse te stare in nove Ilešičeve zadolžitve pred pretresom njegovega raziskovalnega delovanja? Izkušene znanstvenike Ile-

šičevega kopa, ki so podje večjih inštitutov, take obremenitve ne priza-
denejo v toliki meri njihovih znanstvenih ambicij, ker ponavadi lahko
administrativno in drugo neznanstveno delo prenesejo na ramena sode-
laščev. Ilešič pa je opravljal ta dela večinoma sam in tega ni bilo malo,
kar priložena jubilarčna bibliografija za zadnjih deset let izpod pe-
resa znan. svetnika SAZU dr. D. Mezeta seveda ne pove. Iz nje tudi ne
zvedemo, koliko strokovnih ocen raznih študij, knjig, seminarskih ali di-
plomskih del, ocen objav kandidatov za elekcije in reelekcije je bilo
napisanih, ker se jih jubilarnt kot starosta slovenskih geografov pač ni
mogel in tudi ni hotel izogniti. Tako delo sicer razširja obzorje, a znan-
stvenikovo tvornost razkrajja. Če to upoštevamo, laže v jubilarntvi biblio-
grafiji razumemo obilico objav, ki so nastale kot odzivanje na trenutne
potrebe časa in okolice.

Poglejmo si zdaj Ilešičevo znanstveno in raziskovalno delo. Agrarna
geografija, ki mu je za leto 1951 prinesla Prešernovo nagrado za znan-
stvene dosežke ter mu je s knjigo »Die Flurformen Sloveniens in Lichte
der europäischen Flurforschung« odprla pot do upeljavljanja v tujini, ni
več v ospredju njegovega znanstvenega zanimanja. Zemljiška razdelitev
odstopi v bibliografiji zadnjega desetletja prvo mesto socioekonomskim
spremembam na vasi. O njih je predaval in pisal v beograjskih, nizo-
zemskih in belgijskih geografskih časopisih. Za Ilešičevo retrospektivo
je morda najbolj značilna študija, ki jo je izdala univerza v Leuvenu (na
46. straneh) kot zbirko predavanj, ki jih je imel na tamkajšnjem geograf-
skem inštitutu od 15. do 20. novembra 1961 (*Le paysage rural en Slo-
vénie*). Ko je v njej Ilešič prikazoval oblike zemljiške razdelitve na Slo-
venskem, je dodal številne nove misli in nova tolmačenja, ki pričajo,
da je njegovo zanimanje za te probleme še vedno živo. Publikacija izdaja
tudi v nadaljnjem ves spekter Ilešičevega zanimanja: prikazuje trans-
formacijo slovenskega podeželja od 19. stoletja dalje, slovenske pokra-
jine in pogoje socioekonomske razvojne dileme Slovenije. Lahko bi
rekli, da je to v bistvu mala Slovenija. Je zametek monografije in
upamo, da bo jubilarnt našel časa in volje, da bo to delo, izpopolnjeno
in znanstveno dokumentirano, kdaj izdal v slovenskem jeziku.

Zelo vidno mesto imajo v Ilešičevi priloženi bibliografiji študije
o regionalizaciji Slovenije. Pri tem pa že naslovi izdajajo neko zanimi-
vost. Čeprav pozna slovenska in jugoslovanska kakor tudi tuja geo-
grafska javnost Ilešiča kot zagovornika kompleksne geografije, pa se
ozemlje Slovenije v glavnem le ni dalo deliti na kompleksno-geografske
regije. Mestoma sicer zasledimo naziv geografske regije, toda pri njih
gre pretežno za nodalne regije. Sicer pa razlikuje pokrajinsko-tipološke
ali ekološke regije (GV 1972, s. 10 in karta 1), na Koroškem pokrajinsko-
ekološke regije, in gospodarsko-geografske regije. Ker je pogrešal učne
snovi za predavanja o Jugoslaviji iz področja klimatologije, se je lotil
klimatske rajonizacije Jugoslavije in o njej objavil razpravo tudi na
Poljskem. Pri »pokrajinah« je ostal Ilešič predvsem pri poljudnih opisih
Slovenije, kjer imajo približno tak smisel kot pri Melikovih opisih Slo-
venije.

Bolj kot doslej so v šestdesetih letih stopila v ospredje jubilantovega zanimanja oprasanja o predmetu in vlogi geografije. Ta razmišljanja je pogojevala doba, ko so se pričele v svetovni in domači geografiji javljati različne »geografije«, nova imena za geografijo in nova tolmačenja, kaj je njen predmet. Naraavno se nam zdi, da ni mogel molče mimo teh novosti raziskovalec, katerega strokovna bibliografija obsega okoli pet tisoč objavljenih strani in katerega (gospodarsko-geografski) regionalni opisi sveta so že drugo desetletje osnova učbeniške literature v slovenskih srednjih šolah (ponatisi v zadnjem desetletju v letih 1967, 1969, 1972 in predvidoma 1977) in pa tudi v Bosni in Hercegovini, kjer je izšel prevod. Ilešič, ki je že prej držal slovenskim in jugoslovanskim geografom ogledalo idejnega geografskega razvoja po svetu, se je zdaj vedno bolj odločno opredeljeval: za geografijo kot enotno in kompleksno vedo proti geografiji kot skupku prirodozlovnih in družbenih znanosti, za pokrajinsko-geografski koncept proti premočnemu seciranju pokrajine na elemente in cepitve geografije na specializirane stroke. Pozdravljal je sicer matematizacijo v geografiji, a je bil proti temu, da bi bila matematika kaj več kot sredstvo dela. Je bil za upoštevanje družbenih potreb pri izbiri snovi, ki jo naj geografija proučuje, a je bil proti temu, da bi pri tem naša stroka žrtvovala svoje idejne zasnove. Z referati na slovenskih, jugoslovanskih in nekaterih tujih geografskih zborovanjih si je utrdil ugled enega najvidnejših jugoslovanskih geografov-teoretikov. Preuranjeno je govoriti, kolikšno moč so imeli Ilešičevi argumenti za idejno uravnavanje jugoslovanske geografije. To bo pokazala prihodnost. Nedvomno lahko zaključimo, da je Ilešič zapiral pretirano cepljenje geografije. Če se je Partizanska knjiga odločila, da bo njegove teoretske članke o geografiji ponatisnila v posebni knjigi, bo to priznanje avtorju kot tudi slovenski geografiji, ki bo pričalo, da imata oba tudi na tem področju kaj povedati širši, negeografski javnosti.

Na kraju bežnega pregleda strokovne bere iz zadnjega razdobja moram povedati še nekaj manj strokovnih, a bolj človeških besed. Od človekovega značaja, zdravlja in počutja je odvisno, kako presojamo svojo življenjsko bilanco uspehov in neuspehov, ki jih doživljamo vsi. Če se ta bilanca zrcali v knjižnem doprinosu k slovenski in jugoslovanski geografiji, potem jubilant nima razloga za pesimizem. Vrsta knjig, od tega deset originalnih, obilica razprav, člankov, recenzij in drugega, kar znese, kot rečeno, nad pet tisoč tiskanih strani, vse pisano z občutkom za lep in jasen jezik in v preprosti dikciji tudi pri zapletenih problemih, izdaja enkratni lik raziskovalca in pedagoga. Njegova dela pomenijo na polju slovenske geografije globoke brazde, zareze mestoma v sveži ledini (na primer na področju hidrogeografije ali teoretske geografije). Postal je pojem v slovenski in jugoslovanski geografiji in lik, katerega prikupnost izpričujejo aplauzi, ki jih je Ilešič doživljal na slovenskih in jugoslovanskih geografskih zborovanjih po referatih in diskusijskih prispevkih. Ob tem zbledi dejstvo, da ubira del jugoslovanske geografije svoja pota mimo Ilešičevih koncepcij o geografiji. Je pač tako, da včasih aktualnosti zasenčijo nekatere idejne koncepte, ki jim da trajno veljavo šele retrospektivni pregled razvoja neke stroke. Ob takih primerih ni pred-

no, da bi človek izgubljal veselje do dela. V Ilešičevem primeru tem manj, ker je bil daleč od apriorističnih odklanjanj novosti v geografiji in ker mu nihče ne more oporekati napredne dialektične, v njegovih povojnih gospodarsko-geografskih opisih tujih dežel tudi napredno angažirane miselnosti. Že v prvih učbenikih je podčrtoval vlogo neokolonializma in prepad med razvitimi in nerazvitimi, česar smo se v polni meri zavedli šele zadnja leta. Značilen primer tega je trenutno zelo modno gibanje za varstvo narave in za zdravo okolje. V govorjeni in pisani besedi se je jubilatant zavzemal za to, da bi geografi-raziskovalci aktivno sodelovali tudi na tem področju. Toda kot geograf, ki ceni dobrobit človeka prav tako kot neprizadeto naravno okolje in ki mu je človek merilo vrednosti, se ni solidariziral s tistimi, ki so zagovarjali zaščito narave pred človekom za vsako ceno. Ilešičevo stališče je nedvomno pripomoglo, da je ostala naša geografija tudi na tem področju na trdnjših tleh. V to, da more biti metodološko zmodernizirana, a v bistvu še vedno stara geografija koristna družbi, ne da bi zapuščala svoje regionalnogeografske koncepcije, Ilešič ni nehal verovati. Tudi v to ne, da samo taka lahko največ nudi mladim pri vzgoji.

Kljub napovedi, da ob sedemdesetletnici še ne bomo oprednotili celotnega Ilešičevega znanstvenega in pedagoškega opusa, le ne moremo mimo naslednje ugotovitve: Ilešič je za svojo pomembno in vztrajno delo na področju geografije dosegel že toliko javnih priznanj s strani strokovnih in družbenih organizacij, kot jih doslej še ni prejel noben slovenski geograf. Naj navedem le glavne: častni član slovenskega, makedonskega, srbskega, poljskega, madžarskega in Münchenskega geografskega društva, dopisni član italijanskega geografskega društva, naziv zaslužni profesor ljubljanske univerze, podeljen ob njegovi sedemdesetletnici 8. junija 1977 v veliki zbornični dvorani univerze, dobitnik Kidričeve nagrade za življenjsko delo na področju geografije za leto 1976. Dosegel je torej najvišje možno slovensko priznanje za znanstvenika in univerzitetnega pedagoga. Odlikovanju z Redom dela z zlatim vencem (1966) je sledil l. 1967 Red dela z rdečo zastavo.

Skromno priznanje za doseženo delo naj bo tudi ta številka Geografskega vestnika, ki je posvečena Ilešičevemu jubileju. Njegovi učenci bi se z njo radi malo oddolžili tudi za skrbna in zavzeta predavanja številnih geografskih predmetov v povojni dobi. Saj je zlasti v prvem povojnem desetletju levji delež geografskega pouka na takratnem geografskem inštitutu odpadel na njegova ramena. Lik bronzovega profesorja na čelu dolge kolone slušateljev geografije, ki so na ekskurzijah zadihani spešili korak za velikim vodjem, bo še dolgo ostal živ med slovenskimi geografi.

Ce se spominjamo Ilešičevega jubileja ne le iz gole dolžnosti do svojega učitelja, temveč tudi s toplimi željami za njegovo nadaljnje zdravje in dobro počutje, je to v veliki meri tudi posledica njegove pripravljenosti za prijateljski pomenek in za pomoč vsakemu, ki je prišel s tem namenom k njemu, pa naj bo to slušatelj ali kolega. To pripravljenost smo mladi zelo cenili in jo še cenimo. Ker bi je bili še radi deležni, želimo našemu profesorju še dolgo zdrava in plodna leta.

THE 70TH BIRTHDAY OF ACADEMICIAN DR. SVETOZAR ILEŠIČ

Ivan Gams

(Summary)

Since *Geografski vestnik*, the volume XXXIX, has already brought an analysis of Prof. Ilešič's contribution to geography on the occasion of his 60th birthday, here is reviewed mostly his activity during the last ten years. In this period he received many significant tokens of recognition: full membership of the Academy of Arts and Sciences (in 1970); "the Kidrič Prize" for life-work (in 1977), which is the highest Slovene award for scholars, honorary membership of seven geographical societies in Yugoslavia and abroad. In the continuation of his professional work from the previous period the problems of theoretical geography and those of regional geography of Slovenia came into foreground of his interest. The bibliography for the last ten years, compiled by D. Meze, is added.

BIBLIOGRAFIJA AKADEMIKA DR. SVETOZARJA ILEŠIČA PO LETU 1966*

D. Meze**

I. Razprave, knjige in učbeniki

- Regionalne razlike v družbeno-gospodarski strukturi SR Slovenije — GV XV/1968, str. 3—18.
 Problème de régionalisation économique, l'exemple de la Yougoslavie. — Mélanges de Géographie, offerts à M. Omer Tulippe II, str. 602—614, Liège 1968.
 Režimy rzek w Jugosławii — Przegląd Geograficzny XL, 2/1968, str. 505 do 509, Warszawa 1968.
 Podstawy klimatyczne regionalizacji fizycznogeograficznej Jugosławii — Przegląd Geograficzny XL 4/1968, str. 759—770, Warszawa 1968.
 Die wirtschaftsgeographische Struktur Sloweniens im regionaler Sicht. — Mitt. der Österreichischen Geographischen Gesellschaft, Band 112, Heft 1, 1970, str. 56—77, Wien.
 Vloga koroške regije v slovenskem prostoru. — Jugovzhodna Koroška, str. 9—25, Ljubljana 1970.
 Pokrajinsko okolje na slovenskem Koroškem. — Koroška in koroški Slovenci, Obzorja, str. 11—28, Maribor 1971.
 Transformations récentes du paysage rural traditionnel slovène. — L'habitat et les paysages ruraux d'Europe, Université de Liège, 1971, str. 227—238.
 Novije transformacije tradicionalnog seoskog pejzaža u Sloveniji. — Zbornik za narodni život i običaje, JAZU, knj. 45/1971, str. 351—364, Zagreb.
 The regional socio-economic structure of the Socialist Republic of Slovenia. — Geografisch Tijdschrift, Nieuwe Reeks, Del V, N. 4, str. 485 do 490, Amsterdam 1971.
 Obča geografija, 260 str. Mladinska knjiga, Ljubljana 1967. Regionalna geografija za III. razred gimnazij in drugih srednjih šol. 191 str. Mladinska knjiga, Ljubljana 1969. Drugi ponatis 1975.
 Regionalna geografija. Evropa sa Sovjetskim savezom, za II. razred gimnazije. Prevela sa slovenačkog Aca Bočanovića. Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo 1971, 224 strani. 4. izdanje 1974.
 Regionalna geografija vanevropskih kontinenata, za III. razred gimnazije. Prevelo sa slovenačkog dr. Sulejmana Bakarića. Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo 1971, 169 strani. 5. izdanje 1975.
 Regionalna geografija za II. razred gimnazij in drugih srednjih šol. 208 str. Mladinska knjiga, Ljubljana 1972. Drugi ponatis 1975.
 Slovenske pokrajine (geografska regionalizacija Slovenije). — GV XLIV/1972, str. 9—20. (Kompletni angleški prevod.)
 Zahodne slovenske pokrajine in njihovi aktualni problemi. — VIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Filozofska fakulteta, str. 175—190, Ljubljana 1972.
 La Slovénie et ses problèmes régionaux actuels. — Bulletin de la Société Belge d'Etudes Géographiques, Tome XLI/1972, Nr. 2, str. 23—42.
 Geografska karakteristika Slovenije in njenih pokrajin. — Zbornik seminarja za tuje slaviste na Filozofski fakulteti, Ljubljana 1973, str. 215—239.
 Sotelsko-vogelajnska regija, njene osnovne geografske poteze in njena vloga v slovenskem prostoru. — Publikacija 9. zborovanja slovenskih geografov v Rogški Slatini, str. 5—20, Ljubljana 1974.
 Recherches typologiques sur l'utilisation agricole du sol en Slovénie (Quelques résultats). Introduction. — Société Linguistique de Géographie, Bulletin, Troisième Série, Tome 8, Fasc. 2, str. 171—175, Montpellier 1974. (Skupaj z I. Vrišerjem in J. Medvedom.)
 Géographie humaine dans le pays de la Yougoslavie à la fin du 19e et au commencement du 20e siècle. — Colloque de la Commission de l'Histoire de la Pensée Géographique tenu au cours de la Conférence Régionale Européenne de l'UGI à Budapest le 8—9 Août 1971, str. 67—78, Budapest 1974.
 Značienje na kompleksniot aspekt v sovremenata geografija na primerot na alpskote področja vo Slovenije. — Geografsko društvo na SR Makedonija. Posebno izdanje, knj. 1, 23—33, Skopje 1974.
 Reliefna razčlenitev Jugoslavije. — Geografski obzornik XXI/1974, št. 4, str. 1—5.

* Bibliografijo do leta 1966 glej v Geografskem Vestniku XXXVIII/1967, str. 11—20.

** Dr., znanstveni svetnik, Geografski inštitut Antona Melika, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Novi trg 4, 61000 Ljubljana, YU.

II. Krajši strokovni prispevki in članki

- Močan korak naprej h kompleksni in dinamični geografiji podeželske pokrajine. — GV XLII/1969, str. 105–108.
- Rezultati geografskega proučevanja SV Slovenije v zadnjih dveh desetletjih. Geografski simpozij o SV Sloveniji. — Geographica Slovenica 2, str. 7–13. Maribor 1973.
- Siroko in aktivno »varstvo« življenjskega okolja. — Naši razgledi, XXII, št. 2 (505), str. 25–26. Ljubljana, 26. januarja 1970.
- Diskusione primedbe na tematiko Životna sredina i čovek. — »Životna sredina i čovek«. Srpsko geografsko društvo. Posebna izdanja 39, str. 155 do 162. Beograd 1973.
- Geografski aspekti zaštite životne sredine. — Zbornik IX. kongresa geografa Jugoslavije u Bosni i Hercegovini, str. 45–52. Sarajevo 1974.
- Geografske aspekti ohrani živenoi sredi. »Geografski problemi na obkražabaštata sreda«. — Dokladi ot Vtoria nacionalen kongres na b'lgarskite geografi, Varna 1973, Sofia 1973, str. 47–52.

III. Enciklopedijski prispevki

- Enciklopedija Jugoslavije, Knjiga 8. Jugoslavenski leksikografski zavod. Zagreb MCMLXXI.
- Sveta gora (Skalnica), str. 224; Saleška dolina, 231; Skočjanske jame, 252; Skrlatica, 254; Smarješke Toplice, 256; Tolmin, 345–346; Tolmino, 346; Topolšica, 356; Trbiž, 360; Trbovlje, 360–361; Trebnje, 362; Trenta, 364; Triglav, 368–369; Triglavsko jezero, 369; Trnovski gozd, 371; Trojane, 374; Trst, 376; Tršćanski zaljev (slov. Tržaški zaliv), 380; Tržič (na Gorenjskem), 384; Velenje, 473; Velika Planina, 475; Velikovec, 476; Vipava, 500; Vipavska dolina, 500; Vrbsko jezero, 541; Vrhnika, 542; Vršič, 545–546; Vuzenica, 560; Zagorje (ob Savi), 580; Zidani most, 624; Zalec, 639–640; Zeleznički, 641; Ziri, 645; Zumberačka gora (Gorjanci), 650; Žužemberk, 654.

IV. Načelna geografska problematika

- Für eine komplexe Geographie des ländlichen Raumes und der ländlichen Landschaft als Nachfolgerin der reinen »Agrargeographie«. — Münchner Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie, Band 4, str. 67–74. München 1968.
- Metodološki problemi savremene geografije. — Glasnik Srpskog Geografskog Društva XLVIII/1968, str. 9–24. Beograd 1968.
- O aplikaciji geografije. — Zbornik na VIII. kongres na geografite od SFRJ vo Makedonija, str. 115–125. Skopje 1968.
- Položaj socialne geografije v sklopu geografske znanosti. — GV XLII/1969, str. 81–91.
- Die Stellung der Sozialgeographie im Gefüge der Geographischen Wissenschaft. — Geographical Papers, No 1, Zagreb 1970, str. 113–128.
- Tožnje h kompleksnosti na jubilejnom kongresu sovjetskih geografov v Leningradu. — GV XLIII/1971, str. 142–146.
- Za regionalno kompleksnost v geografski teoriji in praksi (ob novi knjigi V. A. Anučina »Teoretičeskie osnovy geografii«). — GV XLV/1973, str. 91–99.
- The Complexity of Geography in Yugoslav Universities. Kompleksnost geografije so vučbe ma juhoslovanskih univerzitet. — Acta Geographica Universitatis Comenianae Economico-Geographica, No 12, Bratislava 1973, str. 45–48.
- Geografija na razpotjih. — GV XLVI/1974, str. 3–9.
- Načelna razglabljanja o geografiji v socialistični Evropi. — GV XLVI/1974, str. 75–80.
- Na rob razpravljanja o marksističnem izobraževanju pri pouku geografije in o novem učnem načrtu za gimnazijo. — Geografski obzornik XXI/1974, str. 19–22, št. 4. Ljubljana 1974.

V. Knjižna poročila (ocene in prikazi)

- Geografski zbornik IX. Ljubljana 1965, strani 256. — GV XXXVIII/1966, str. 145–146.
- Ekonomičeskaja geografija v SSSR. Moskva 1965, strani 664. — GV XXXVIII/1966, str. 165–164.
- La géographie active. Par Pierre George. Paris 1964, strani 394. — GV XXXVIII/1966, str. 164–166.
- Festschrift Leopold G. Scheidl zum 60. Geburtstag. I Teil. Wien 1965, strani 395. — GV XXXVIII/1966, str. 166–167.
- Land Utilization in East-Central Europe. Case Studies. Geographia Polonica 5. Warszawa 1965, strani 498. — GV XXXVIII/1966, str. 167–170.
- Milan Natek, Zalec — naselje in prebivalstvo. (Prispevek h gradivu za geografijo žalskega naselja.) Dane Debič, Zaslove urbanizacije v žalski občini. Savinjski zbornik, Celje 1965, str. 7–71. — GV XXXVIII/1966, str. 153.
- Zbornik VII. kongresa geografa SFRJ u SR Hrvatskoj od 23. do 30. 11. 1964. Zagreb 1964. Izdalo Geografsko društvo Hrvatske. Strani 383. — GV XXXVIII/1966, str. 153–154.
- Geographical Types of Hungarian Agriculture. Studies in Geography, published by the Geographical Research Institute of the Hungarian Academy of Sciences, NO. 3, Akadémiai Kiadó, Budapest 1966, strani 84. — GV XXXVIII/1966, str. 170–171.
- André Blanc, La Yougoslavie. Paris 1967, strani 225. — GV XXXIX/1967, str. 185–192. V istem poročilu ocenjuje tudi knjigo: Jack C. Fisher, Yugoslavia — a Multinational State. San Francisco, California 1966, strani XXIII + 244.
- Milan Natek, Vodno omrežje v Spodnji Savinjski dolini in njena uporaba za mlinarstvo in žagarstvo. (Prispevek k hidrogeografiji.) Celjski zbornik 1967, str. 143–188. — GV XXXIX/1968, str. 135.

- Ernst Neef, Die theoretischen Grundlagen der Landschaftslehre. Leipzig 1967, strani 152. — GV XL/1968, str. 154–156.
- Zbigniew Wisocki, Próba typologii i systematyki geograficznej struktury gospodarstwa narodowego na przykładzie Polski. Wrocław 1966, strani 110. — GV XL/1968, str. 160.
- Hans Bobek, — Elisabeth Lichtenberger, Wien. Bauliche Gestalt und Entwicklung seit der Mitte des 19. Jahrhunderts. Graz-Köln 1966, strani 394. — GV XL/1968, str. 161–163.
- Landschaftsforschung. Beiträge zur Theorie und Anwendung. Neef — Festschrift, herausgegeben von Dr. H. Barthel. VEB Hermann Haack, Geographisch-kartographische Anstalt, Gotha/Leipzig 1968, 279 strani. — GV XL/1968, str. 156–157.
- Jugoslavija in Slovenija v agrarnogeografski literaturi socialističnih dežel Srednje in Vzhodne Evrope. — GV XL/1968, str. 148–149.
- George W. Hoffman, The Problem of the Underdeveloped Regions in Southeast Europe: A Comparative Analysis of Romania, Yugoslavia and Greece. Annals of the Association of American Geographers, Vol 57, No 4, December 1967, str. 637–666. — GV XL/1968, str. 149–150.
- William Bunge, Theoretical Geography. Lund Studies in Geography, Ser. C. General and Mathematical Geography, No. 1, Lund 1966. Appendix to Theoretical Geography, Lund Studies in Geography, Ser. C. General and Mathematical Geography, No. 6, Lund 1966. — GV XL/1968, str. 151–152.
- W. Bunge, Teoretičeskaja geografija. Perevod s anglijskogo V. A. Barlasa, V. B. Kuznjecova, J. V. Medvedkova, predislavie J. G. Sauškina. Izdatel'stvo »Progress« Moskva 1967. — GV XL/1968, str. 151–152.
- Frontiers in Geographical Teaching. The Madingley Lectures for 1965. Edited by Richard J. Chorley and Peter Haggett. Druga izdaja, Methuen London 1967, strani 378. — GV XL/1968, str. 152–153.
- Peter Haggett, Location Analysis in Human Geography. London, Edward Arnold (Publishers) LTD, strani 326. — GV XL/1968, str. 153–154.
- Przegląd Geograficzny (XXXIX, 1967, 1) ob šestdesetletnici prof. St. Leszczyckiego. — GV XL/1968, str. 157–158.
- Zarys geografii ekonomicznej Polski. Praca zbiorowa pod redakcją Stanisława Leszczyckiego i Leszka Kościńskiego. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1967, strani 238. — GV XL/1968, str. 158.
- Województwo Białostockie. Monografia geograficzno-gospodarcza, Lublin 1967, strani 648. — GV XL/1968, str. 158–159.
- Kazimierz Dziewoński, Baza ekonomiczna i struktura funkcjonalna miast. Instytut Geografii PAN, Prace Geograficzne, Nr. 65, Warszawa 1967, strani 165. — GV XL/1968, str. 159.
- Kazimierz Dziewoński, Leszek Kościński, Rozwój i rozmieszczenie ludności Polski w XX. wieku. Warszawa 1967, strani 316. — GV XL/1968, str. 159–160.
- Čtihor Votrubeč, Praha, zeměpis velkoměsta. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1965, strani 242. — GV XL/1968, str. 161.
- Festschrift Leopold G. Scheidl zum 60. Geburtstag. II. Teil. Im Auftrage des Vorstandes der Österreichischen Gesellschaft für Wirtschaftsraumforschung herausgegeben von L. Beckel und H. Lechleitner. Wien 1967, strani 397. — GV XL/1968, str. 170–171.
- F. E. Jan Hamilton, Yugoslavia. London 1968, strani 384. — GV XL/1969, str. 115–118.
- Research Problems in Hungarian Applied Geography. Edited by Béla Sárfalvi. Studies in Geography in Hungary, 5, Akadémiai Kiadó, Budapest 1969, strani 205. — GV XL/1969, str. 137–138.
- Andreas Moritsch, Das nahe Triester Hinterland. Zur wirtschaftlichen und sozialen Entwicklung vom Beginn des 19. Jahrhunderts bis zur Gegenwart. Wien-Köln-Graz 1969, strani 160. — GV XLII/1970, str. 125–127.
- Slavko Kremenšek, Ljubljansko naselje Zelena jama kot etnološki problem. SAZU, Dela 16, Ljubljana 1970, strani 145. — GV XLII/1970, str. 128–129.
- Krajska poročila: Igor Vršer, Mala mesta v Sloveniji; Maks Wraber, Pflanzengeographische Stellung und Gliederung Sloweniens; Svetozar Ilešić, Die wirtschaftsgeographische Struktur Sloweniens in regionaler Sicht; V. Klemenčič, The migration of population and the industrialization of Slovenia; Milan Natek, Priseljevanje ljudi na celjsko področje; Milorad Vasović, Gozd Martuljak i Kranjska Gora kao središta turizma u Julijskim Alpama; Günter Glauert, Siedlung und Wirtschaft im oberen Santhal seit dem 15. Jahrhundert; Vladimir Bračić, Prebivalstvo občine Ptuj v luči zgodovinskega razvoja; Mirko Pak, Transformacija strukture prebivalstva in naselij na južnem delu Zgornjega Dravskega polja. — GV XLII/1970, str. 129–131.
- Krajska poročila: Zbornik na VIII. kongres na geografite od SFRJ vo Makedonija od 9. IX. do 14. IX. 1968; Jakim Sinadinovski-Stoilko Ivanovski-Mitko Panov, Titovveleškit sela; Vladimir Klemenčič-Mitko Panov-Mirko Pak, Transformacija na selskoto stopanstvo o iskorištavanje na zemljišteto vo Goliznici; Svetozar Ilešić, Režimi rzek v Jugoslaviji; Svetozar Ilešić, Podstavy klimatyczne regionalizacji fizycznogeograficznej Jugoslavii; Alojzij Woš., Klimat v ujeciu kompleksowym wybranych miejscowości Jugoslavii. — GV XLII/1970, str. 134–135.
- Krajska poročila: Márton Pesci, Geomorphological Regions of Hungary; Recent Population Movements in the East European Countries; Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft in München; Sozialgeographie; Allgemeine Stadtgeographie; Neue Wege in der zentralörtlichen Forschung; Walter Danz, Aspekte einer Raumordnung in den Alpen; Österreichs Eisen und Stahlindustrie und ihre Aussenhandelsverflechtung; Die Integration Europas; Werner Rutz, Die Alpenquerungen; Geographie für jedermann. — GV XLII/1970, str. 146–149.
- Werner A. Gallusser, Struktur und Entwicklung ländlicher Räume der Nordwestschweiz. Aktualgeographische Analyse der Kulturlandschaft im Zentrum 1955–1968. Basel 1970, strani 324. — GV XLIII/1971, str. 176–177.
- Aldo Pecora, Memoria illustrativa della carta della utilizzazione del suolo del Friuli-Venezia Giulia. Roma 1970, strani 172. — GV XLIII/1971, str. 177–179.
- S. V. Kalesnik, Обščie geografičeskije zakonomernosti Zemli. Moskva 1970, strani 284. — GV XLIII/1971, str. 182–183.

- F. N. Mil'kov, Landšaftnaja sfera Zemli. Moskva 1970, strani 208. — GV XLIII/1971, str. 183—184.
- V. V. Bodrin — L. A. Ardeičev, Jugoslavija. Ekonomsko-geografičeskaja karakteristika. Moskva 1970, strani 238. — GV XLIII/1971, str. 183.
- L' habitat et les paysages ruraux d'Europe. Comptes Rendus du Symposium tenu à Liège du 29 juin au 5 juillet 1969. Les Congrès et Colloques de l'Université de Liège, vol. 58, Liège 1971, strani 472. — GV XLIII/1971, str. 174—175.
- Essays on Agricultural Typology and Land Utilization. »Geographia Polonica« 19, Warszawa 1970, strani 290. — GV XLIII/1971, str. 175.
- Władysław Stola, Próba typologii rolnictwa Poniżnia. Prace Geograficzne Nr. 81. Instytut Geografii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1970, strani 147. — GV XLIII/1971, str. 176.
- J. G. Sauškin, Vvedenije v ekonomičeskiju geografiju. Drugo, dopolnjeno in popravljeno izdanje. Izdatel'stvo Moskovskogo Univerziteta, Moskva 1970, strani 339. — GV XLIII/1971, str. 184.
- Regional'noe razvitie i geografičeskaja sreda. Akademija Nauk SSSR, Moskva 1971, strani 462. — GV XLIII/1971, str. 185—186.
- J. Demek-M. Střida et al.: The Geography of Czechoslovakia. Academia Prague 1971, strani 330. 16 strani barvnih prilog. — GV XLIII/1971, str. 186—187.
- The Analysis of Economic Territorial Nuclei of Slovakia. — Analýza ekonomických územných jadier Slovenska. Acta Geographica Universitatis Comenianae, Economico-geografica Nr. 9. Bratislava 1970, strani 235, več kart v prilogi. — GV XLIII/1971, str. 187—188.
- Zgodovina agrarnih panog. I. zvezek: Agrarno gospodarstvo. Ljubljana 1970, strani 652. — GV XLV/1973, str. 126—129.
- Giorgio Valussi, Il confine nordorientale d'Italia. Trst 1972, strani 336. — GV XLV/1973, str. 138—140.
- Agricultural Typology and Land Utilisation. Studies carried out with a financial contribution of the »Consiglio nazionale delle ricerche«, Rome. Verona, Italy, 1972, strani 448. — GV XLV/1973, str. 123—124.
- Die Siedlungen des Ländlichen Raumes. Rural Settlements. L'habitat rural. Materialien zur Terminologie der Agrarlandschaft. Vol. II. Giessen 1972, strani 277. — GV XLV/1973, str. 124—125.
- Struktury i procesy osadnicze. Praca zbiorowa pod redakcją Stefana Golachowskiego. Region Opolski, tom II. Instytut Śląski w Opolu. Opole-Wrocław 1971, strani 378. — GV XLV/1973, str. 143.
- Jerzy Konstrzewski, Zarys geografii rolnictwa. Warszawa 1973, strani 652. — GV XLVI/1974, str. 160—161.
- Ochrona przyrodniczego środowiska człowieka dzieło zbiorowe zainicjowane i zaplanowane przez Władysława Szafera. Polska Akademia Nauk. Warszawa 1973, strani 798. — GV XLVI/1974, str. 161—162.
- Vladimir Bračič, Ptujsko polje. Historično socialnogeografska študija. Maribor 1975, strani 218. — GV XLVII/1975, str. 189—190.
- Geografija SR Hrvatske. Knjige I, II, IV, VI. Zagreb 1974, strani 868. — GV XLVII/1975, str. 196—198.
- VII. Razno**
- Sedmo zborovanje slovenskih geografov v Novi Gorici. — GV XXXVIII/1966, str. 173—174.
- Mednarodni kolokvij o ekonomski regionalizaciji v Strasbourgu. — GV XXXIX/1967, str. 167—170.
- Deveti splošnopolski kongres poljskega geografskega društva v Wrocławu od 11. do 14. septembra 1966. — GV XXXIX/1967, str. 173—174.
- V spomin Antoniju Laziću. — GV XXXIX/1967, str. 202.
- Umrl je L. Dudley Stamp (1898—1966). — GV XXXIX/1967, str. 202—203.
- Smrt dveh vidnih predstavnikov belgijske geografije: Marguerite Lefèvre (1894—1967); Omer Tulippe (1896—1968). — GV XL/1968, str. 177—178.
- Osmi kongres geografov SFRJ v SR Makedoniji (9.—14. septembra 1968). — GV XL/1968, str. 179—181.
- XXI. mednarodni geografski kongres v Indiji (december 1968). — GV XLI/1969, str. 91—102.
- Osmo zborovanje slovenskih geografov na Ravnah na Koroškem. — GV XLI/1969, str. 145—147.
- Simpozij o socialni geografiji v Ruskamenu pri Omišah. — GV XLI/1969, str. 148—149.
- Konferenca regionalne podkomisije za izrabo tal v deželah vzhodne Srednje Evrope v Mariboru (oktober 1969). — GV XLI/1969, str. 149—150.
- Profesor Mavricij Zgonik — šestdesetletnik. — GV XLII/1970, str. 151—152.
- Ob grobu prof. Sime M. Milojevića (1894—1969). — GV XLII/1970, str. 153.
- Jugoslovanski simpozij o urbani geografiji v Ljubljani oktobra 1970. — GV XLII/1970, str. 153—156.
- Ob smrti dr. Vitala Manohina (1914—1970). — GV XLII/1970, str. 158.
- Evropska regionalna konferenca Mednarodne geografske unije v Budimpešti avgusta 1971. — GV XLIII/1971, str. 149—152.
- Simpozij o inovacijah v geografiji in univerzitetni izobrazbi v Bratislavi avgusta 1971. — GV XLIII/1971, str. 152—153.
- Z XXI. kongresa italijanskih geografov. — GV XLIII/1971, str. 153—155.
- Se dve težki izgubi za evropsko geografijo: Daniel Faucher (1882—1970); Dino Gribaudi (1902—1971). — GV XLIII/1971, str. 193—194.
- Prof. France Planina — sedemdesetletnik. — GV XLIII/1971, str. 194—195.
- Prof. Hinko Uršič — šestdesetletnik. — GV XLIII/1971, str. 196.
- Ob smrti prof. Mihajla Pajkovića. — GV XLIII/1971, str. 197.

- Prvo italijansko-slovensko geografsko srečanje. (Videm, april 1971). — GV XLIII/1971, str. 197—198.
- Slovenska geografija v petdesetih letih slovenskega Geografskega društva. (Referat na proslavi 50-letnice Geografskega društva Slovenije v Ljubljani, 21. aprila 1972.) — GV XLIV/1972, str. 165—180.
22. mednarodni geografski kongres v Kanadi (avgust 1972). — GV XLIV/1972, str. 187—190.
- Profesor Silvo Kranjec — osemdesetletnik. — GV XLIV/1972, str. 201—202.
- Prof. dr. Roman Savnik — sedemdesetletnik. — GV XLIV/1972, str. 205—206.
- Ob življenjskem jubileju prof. Slave Rakovčeve. — GV XLIV/1972, str. 209.
- Slovenski geografi ob smrti akademika prof. Milka Kosa (1892—1972). — GV XLIV/1972, str. 212—213.
- Ob smrti dr. Maksa Wraberja. — GV XLIV/1972, str. 213—214.
- Deveti kongres geografov SFRJ v Sarajevu (25. do 30. septembra 1972). — GV XLIV/1972, str. 214—215.
- Tretje srečanje geografov iz Slovenije z geografi iz Julijske Benečije in Furlanije. — GV XLIV/1972, str. 217.
- Ob grobu Władysława Biegajla (31. I. 1924—11. VIII. 1972). — GV XLV/1973, str. 146.
- Ob prezgodnjem grobu A. A. Minca (1929—1973). — GV XLV/1973, str. 147.
- Z drugega kongresa bolgarskih geografov. — GV XLVI/1974, str. 175—176.
- Četrto srečanje geografov iz Slovenije z geografi iz Julijske Benečije in Furlanije. — GV XLIV/1974, str. 176—177.
- Ob smrti akademika dr. Branimira Gušiča (1901—1975). — GV XLVII/1975, str. 219—220.
- Ob grobu prof. Stefana Golachowskega (1911—1974). — GV XLVII/1975, str. 220.
- Glavne značilnosti petdesetletnega razvoja Geografskega vestnika. — GV XLVII/1975, str. 179—181.

RAZPRAVE

**NAČELNI PROBLEMI GEOGRAFIJE — PRINCIPAL PROBLEMS
OF GEOGRAPHY**

UDK
UDC

910:167/168 = 20

ON THE SYNTHESIS IN MODERN GEOGRAPHY

Jerzy Kostrowicki*

During the last decades geography has undergone far-going transformations. First of all while conserving its broad field of interest and the synthetizing approach to the variety of facts and processes, which in the period of the growing specialization and fragmentation of sciences has become its asset rather than liability, geography has undergone specialization.

At the same time the descriptive character which in accordance with its name dominated in geographical studies for a long time, gave way to a more comprehensive and more exact approach to problems under investigations. Also the application of geography in solving various practical problems has become more and more widespread.

In fact all those transformations were closely interrelated. First of all in order to make the geographers' contribution both understandable and acceptable, the common language had to be found with its users. As those applications required a deeper insight into the nature of individual investigated phenomena and a measurable way of presenting results of those investigations, stylistic description ceased to be satisfactory and a more thorough going and thus more specialized approach and more accurate methods of research became a necessity.

The use of quantitative methods and techniques has enabled geographers to discover, formulate, test and prove more responsible generalizations in the form of various locational and network models, regionalizations, classifications, typologies, often of practical importance (Chorley and Haggett 1967).

The need for a deeper insight in to the investigated problems required in turn the elaboration of more accurate methods and techniques. This led to the growth of specialization within the field of geography. In consequence, whether one likes it or not, at present the term "geography" does not mean anything more than either a school subject or a traditional, general name covering the whole family of more or less independent disciplines or else is often used to define a spatial approach to the investigated problems. Within this system of geographical sciences

* Dr., Univ. Prof., Instytut geografii i przestrzennego zagospodarowania, PAN, Krakowskie Przedmieście 30, Warszawa, PL.

individual physical disciplines concentrate their investigations upon particular elements or components of a natural environment, in their spatial arrangement and transformations, including the study of the impact of Man's various activities on his environment. On the other hand, individual disciplines of human (or economic) geography investigate various forms of human activities in their spatial arrangements and transformations, including the assessment of natural conditions and resources from the viewpoint of their importance for Man. To remain geographical, each of those disciplines ought to examine its subject matter broadly, in relation to other elements of natural environment and other forms of human activities. In result not only the term "geography" but also that of "physical" or "human" or "economic" geography is gradually becoming less and less relevant as at the same time each of specialized disciplines becomes physical, biotic, social, economic, cultural etc., to the extent that it is necessary to solve problems under investigation and to draw sound theoretical and practical conclusions.

As spatial distributions or arrangements of various natural or human phenomena are not always beneficial to Man's welfare modern geography not only investigates and explains causes of those spatial distributions but also attempts to find ways and means of their transformation for the benefit of Man. Here lies the practical aspect of geographical research.

Transformations and recent trends in geography are often subject to criticism. While some of those criticisms are based on misunderstanding or come out from old, antiquated ideas about geography, it is also true that together with advantages those transformations brought about some disadvantages.

What is often criticized is an excessive quantification of geographical investigations. Undoubtedly, there is much exaggeration in the application of highly sophisticated mathematical methods either to problems simple enough to be solved without using them, or to data which are not sufficiently reliable or accurate enough.

Even when properly applied, quantification tends to reduce any field of investigation to measurable phenomena, ignoring those that are not quantifiable or for which quantitative data are lacking, irrespective of their intrinsic importance. There are numerous cases of deformations resulting from disregard of this fact. On the other hand, the use of quantitative methods is essential whenever comparisons in space or time are involved that are extremely important for any synthesizing studies or for practical purposes.

Specialization within geography is also often criticized. Though as has been stated above growing specialization makes for more thorough studies, it is also true that broader syntheses, covering larger areas are thereby more difficult and therefore rare. Several remedial measures have been put toward to counter these disadvantages.

The solution which for many years, has been traditional manner of integrating geographical studies — regional geography — does not seem very promising any more. With growing specialization it is getting more

and more difficult for regional geography, considered by many as either a foundation or a "crown" of the entire discipline, to produce competent research on manifold problems of larger areas or even to select, interpret and combine properly data from studies carried on by individual by various geographical disciplines.

Collective studies by specialists, published in the form of regional monograph are another proposed remedy. While some successful examples can be found, most of them are collections of studies rather than collective studies connected by hardly more than introduction, summary and covers.

Some geographers also believe that certain theoretical concepts rather than regional monographs may now serve as the integrating element.

The regional concept, which has exercised the minds of numerous geographers for many decades and been considered a key problem or even final objective of geographical investigation by many, deserves special attention.

What is a region? The traditional general definition is an area homogenous in terms of specific criteria selected to delimit it from other areas.

The notion that space consists of a mosaic of regions and that the geographers' task consists only in their identification was long dear to many, but a more sophisticated approach has revealed that reality is much more complex. The discovery is not recent that, while it is relatively easy to delimit a set of regions on the basis of a single element, it is much more difficult to do so when more than one element of natural environment or more than one form of human activity are brought into focus. Regionalization based on the natural environment as a whole or on all human activities is even more difficult. Since the spatial differentiation of the natural environment and of human activities seldom coincide, attempts to offer an over-all regionalization have failed.

Although the boundaries of constituent elements of the natural environment seldom coincide and their weighing is hardly possible owing to the insufficient knowledge of their impact on natural environment as a whole, a pragmatic system of physical regionalization has been carefully elaborated particularly in the Soviet Union (Kalesnik 1961, Isachenko 1965, Preobrazhenskii 1966) and applied to certain countries. Recently however doubts have been expressed as to the real meaning of the identified units, are they actually regions or rather kinds of taxonomic units (Preobrazhenskii et al 1961, Kondracki and Richling 1972).

For long the economic region was also understood as a uniform, homogenous areal unit either of a single or multiple nature, reflecting the distribution of one or several forms of human activity.

A concept which developed much later, mostly from the models elaborated within urban geography: zones of influence, central places, urban fields etc. (Christaller 1933, Dickinson 1947, Smailes 1947, Chabot 1948 and others) is based on mutual interrelationships between the central core (usually an urban centre) and the surrounding territory called an urban and subsequently a nodal or polarized region.

Many controversies about the nature of regions as well as disagreement on methods of their delimitation have arisen. While some geographers have insisted on the importance of economic regions and their objectivity (Saushkin 1960, Alampiev 1962) the other have criticised validity of the entire regional concept, while others, though accepting the usefulness of regionalization as a method of inquiry and a device of segregating areal features, have regretted the prominence given to the region within the discipline (Kimble 1951, Whittlesey 1954, Juillard 1962, Chorley and Haggett 1967, Claval 1969 and others).

The concept and all controversies may perhaps best be illustrated by the proceedings of the meetings of the IGU Commission on Economic Regionalization (Claval and Juillard 1967; Commission on Methods of Economic Regionalization ... 1961, 1964, 1965, 1967, 1968, Dziewoński 1961, 1962, 1964, 1967).

It would seem that the principal achievement of the Commission do not so much lie in the accomplishment of what had been the original target, as in the work which made it possible to reveal the deficiencies and limitations of the regional concept and to pave the way for formence going far beyond the regional concept (Kostrowicki 1975 ab) toward either the typological concept (Berry in IGU Commission ... 1968, pp 27—35) or toward the concept of spatial structure (Wróbel 1962, 1964; Boustedt 1967) general field theory (Berry 1966), economic or economic-time space (Dziewoński 1967, Dziewoński in IGU Commission ... 1968, p. 12—18).

In fact some scholars believe that the typological approach, voided by the many deficiencies of the regional concept, can lead to better understanding and interpreting reality and be applied more usefully in spatial planning.

What then is a typology? According to the theory of classification it is a kind of a classification ordered according to certain system in which, for various reasons sets of individuals are not distributed into a priori categories but are grouped according to their similarities around sets representing the most common (typical) occurrences. Unlike normal classifications there may be gaps between these sets or overlappings for transitional individuals, who are equally close to two or more types. It is also felt that, unlike classification typology should try to take into account all significant characteristics of the investigated individuals, to cover all possible variants of the objects under study (Domański 1965, Kostrowicki 1968, 1971, 1975, 1976, IGU Commission on Agricultural Typology 1970, 1972, 1973, 1975). Although both concepts of are based on the entirely different thought processes typology has often been confused with regionalization (Byfuglien and Nordgard 1973). Nonetheless under different names the typological concept is widely used in biogeography, agricultural geography, physical geography as well as in urban and industrial geography (Kostrowicki 1975).

With some exceptions the typological approach has mainly been applied in human geography to studies concerned a single forms of

human activity. It does not mean however that like in physical geography it could not be extended to cover together all human activities over a given territory.

Unlike regionalization which is essentially a static concept, typology may be used not only to study in a synthetic way differences in space but also differences in time. Indeed the distributional pattern of types as units similar in terms of their essential characteristics may lead to the identification of underlying causal relationships which it would otherwise have been difficult to discern. They can be interpreted in the assessment of both past transformations and anticipated action, affecting programmes by determining the steps necessary to attain desired ends.

Since types are models constructed on the basis of the similarities of individuals, possessing highly interconnected characteristics, the typological approach is close to systems approach. Several attempts have already been made to apply the systems approach to geography (Chisholm 1967, McDaniel and Hurst 1968, Chorley and Kennedy 1971, Hurst 1972) and the results are promising. The application of the systems approach would be in a way a return to the holistic functionally oriented view, always prominent in geography, elevated to a higher degree of objectivity and precision.

All elements of natural environment and all human activities and what results from them are localized and therefore occur in space, yet because of the differences in their distribution, space is seldom uniform, an array of objects of different kinds being usually intermingled. Elements of natural environment and human activities do not appear in space arbitrarily and since their dispersal over space is not haphazard, principles and models of spatial distribution can be established (Be-guin 1964, Domański 1965 a). Human activities whether interconnected or not, occur in space in certain concentrations, which led to the concept of spatial structure (Berry and Marble 1967, Domański 1972, Johnston 1973) widely used since a number of years. Like that of region, this concept, however is static and needs to be supplemented by considerations of spatial processes, there being causal relationships between spatial structure and spatial processes. "People generate spatial processes in order to satisfy their needs and desires and these processes create spatial structures, which in turn influence and modify spatial processes" (Abler et al 1971, p. XIII).

Spatial structures and processes combined form spatial organization an increasingly accepted concept both on the West and on the East which can utilize all the achievements of the former theoretical approaches such as regional approach, typological approach, systems approach and various spatial theories. As such spatial organization is considered by some authors as reflecting the best the subject matter of modern geography which can be defined as "an explanatory, predictive and prescriptive science concerned with the location of things and people in space" (Abler et al 1971 p. 573). Although the concept has mostly been applied in the study of human activities in space, the present writer is of opinion that it could also be applied in physical geography.

The concept of spatial organization could also be of value for planning not only because as a dynamic notion, it helps to explain past and present spatial structures and processes, but because it also implies organizing i.e. transforming existing spatial structures into more desirable ones.

"Geographers are expected to rectify existing spatial incongruities and to take preventive action against possible spatial incompatibility in the future" hence "understanding and manipulating space and spatial distribution will be the geographers' contribution to human welfare" (Abler et al 1971, p. 28 and 21).

Bibliography — Bibliografija

Abler R., Adams J. S., Gould P., 1971, *Spatial organization. The geographer's view of the world*. Englewood Cliffs, N. J. 587 p. Prentice Hall.

Alampiev P. M., 1962, *Economic regionalization*. (in) C. D. Harris (ed.) *Soviet Geography. Accomplishments and tasks*. N. York p. 344—56.

Béguin H., 1964, *Modèles géographiques pour l'espace rural africain*. Bruxelles.

Berry B. J. L., 1966, *Essays on commodity flows and the spatial structure of the Indian economy*. Chicago III. 334 p. University of Chicago. Dept. of Geography, Research Paper no 111. (Berry B. J. L., Marble D. F., (eds.)) 1967, *Spatial analysis. A reader in statistical geography*. Englewood Cliffs N. J., 512 p. Prentice Hall.

Chabot G., 1948, *Les villes. Aperçu de géographie humaine*. Paris 224 p. A. Colin.

Chisholm M., 1967, *General systems theory and geography*. Transactions of the Institute of British Geographers, v. 42, p. 42—52.

Chorley R. J., Haggett P. (eds.) 1967, *Models in Geography*. London 816 p. Methuen.

Chorley R. J., Kennedy B., 1971, *Physical geography. A system approach*. London 370 p. Prentice Hall.

Christaller W., 1933, *Die Zentralen Orte in Süddeutschland*. Jena. (English translation "Central places in Southern Germany" Englewood Cliffs N. J. 1966. Prentice Hall).

Claval P., 1969, *Les théories économiques de la région*. Paris.

Claval P., Juillard E., 1967, *Région et régionalisation dans la géographie française et dans d'autres sciences sociales. Bibliographie analytique*. Paris 79 p. Dalloz. Cahiers de l'Institut d'Etudes Politiques de l'Université de Strasbourg, III.

Dickinson E. E., 1947, *City, region and regionalism: a geographical contribution to human ecology*. London, 327 p. Kegan Paul, French, Trubner.

Domański R., 1965 a, *Problematyka metodologiczna ogólnej teorii przestrzeni ekonomicznej (Methodological problems of the general theory of economic space)*. Przegląd Geograficzny, v. 37, no 2, p. 295—311.

Domański R., 1965 b, *Typological procedure in economic geographical research*. Geographia Polonica v. 7, no 2, p. 295—311.

Domański R., 1972, *The methods of synthetic studies of the spatial structure of economy*. Geographia Polonica, v. 22, p. 129—36.

Dziewoński K., 1961, *Elementy teorii regionu ekonomicznego (Elements of the theory of economic region)*. Przegląd Geograficzny, v. 33, No 4, p. 595—615.

Dziewoński K., 1962, *Theoretical problems of the development of economic regions*, Paper of the Regional Science Association vol 1, No 8, p. 43—54, vol 2, No 10, p. 51—60.

Dziwowski K., 1964, On economic regionalization. *Geographia Polonica* vol 1, p. 171—85.

Dziwowski K., 1967, Theorie de la region économique. *Melanges Tulippe*. Liège, p. 818—30.

George P., 1962, Le mythe du nombre. *Cahiers internationaux de sociologie*, v. 33, p. 39—47.

Hurst M. E. E., 1972, A geography of human behavior. North Scituate, Mass., 427 p. Duxbury Press.

IGU Commission on Agricultural Typology 1970, Essays on agricultural typology and land utilization, (Edited by J. Kostrowicki and W. Tyszkiewicz). *Geographia Polonica* v. 19, 290 p.

IGU Commission on Agricultural Typology, 1972, Agricultural typology and land utilization. (Edited by C. Vanzetti) Verona, 448 p. Center of Agricultural Geography.

IGU Commission on Agricultural Typology, 1975, Agricultural typology and land utilization. (Edited by C. Vanzetti). Verona 498 p. Center of Agricultural Geography.

IGU Commission on Methods of Economic Regionalization, 1961, Economic regionalization. Materials of the first general meeting of the Commission held in Utrecht, the Netherlands from 8 till 9 Sept. 1961. *Dokumentacja Geograficzna* v. 1, 114 p. Warsaw, Institute of Geography PAN.

IGU Commission on Methods of Economic Regionalization, 1964, Methods of economic regionalization. Proceedings of the second general meeting of the Commission on Methods of Economic Regionalization. Sept 9—13, 1963 at Jablona, Poland. *Geographia Polonica* v. 4, 200 p.

IGU Commission on Methods of Economic Regionalization, 1965, Aims of economic regionalization. Proceedings of the 3rd general meeting of the Commission on Methods of Economic Regionalization of the IGU. *Geographia Polonica* v. 8, 68 p.

IGU Commission on Methods of Economic Regionalization 1967, Economic regionalization. Proceedings of the fourth general meeting of the Commission on Economic Regionalization. Sept. 7—12, 1965, Brno, Czechoslovakia. Prague, 272 p. Academic Publishing House.

IGU Commission on Methods of Economic Regionalization 1968, Economic regionalization and numerical methods. Final report of the Commission on Methods of Economic Regionalization of the International Geographical Union. *Geographia Polonica* vol 15—240 p.

Isachenko A. G., 1965, Osnovy landshaftovedeniya i fiziko-geograficheskogo rayonirovaniya (Foundations of landscape studies and physico-geographical regionalization). Moscow, 327 p. Vysshaya Shkola.

Johnston R. J. 1973, Spatial structures. Introducing the study of spatial systems in human geography. London, Methuen.

Juillard E., 1962, La region: essai de définition. *Annales de Geographie* v. 71, no 387, p. 483—99.

Kalesnik S. V., 1961, The present state of landscape studies. *Soviet Geography* v. 2, no 1, p. 24—34.

Kimble G. H. T., 1951, The inadequacy of the regional concept (in) L. D. Stamp and S. W. Wooldridge (eds) *London Essays in Geography*. London p. 151—74.

Kondracki J. and Richling A., 1972, Synthetic physico-geographical research. *Geographia Polonica* v. 22, p. 15—25.

Kostrowicki J., 1968, Agricultural typology, agricultural regionalization, agricultural development. *Geographia Polonica* vol 14, p. 265—74.

Kostrowicki J., 1974, The typology of world agriculture. Principles, methods and model types. Warsaw 74 p. IGU Commission on Agricultural Typology 74 p. (Mimeo).

Kostrowicki J., 1975, A key concept: spatial organization. *International Social Science Journal* vol 27, no 2, p. 328—45.

Kostrowicki J., 1976, World types of agriculture. Warsaw, 49 p. IGU Commission on Agricultural Typology (mimeo).

McDaniel R., Hurst M. E. E., 1968, A systems analytic approach to economic geography. A. A. G. Commission on College Geography Pub no 8.

Preobrazhenskiy V. S., 1966, Landshaftniye issledovaniya (Landscape research) Moscow 126 p. Nauka.

Preobrazhenskiy V. S., Fadiyeva N. V., Mukhina L. I., 1961, Primeneniye kompleksnoy tipologicheskoy karty pri prirodnom rayonirovani (Application of complex typological map in physical regionalization) Materiali K. V. Vses. Soveshchaniya po voprosom landshaftovedeniya. Moscow.

Racine J. B., Raymond H., 1973, L'analyse quantitative en géographie. Paris 316 p. Presses Universitaires de France.

Saushkin I. G., 1960, O obektivnosti i subektivnosti ekonomicheskogo rayonirovaniya (On objectivity and subjectivity of the economic regionalization). Vestnik Moskovskogo Universiteta Ser. Geograficheskaya v. 2. p. 56—61.

Smailes A., 1947, The analysis and delimitation of urban fields. Geography v. 32, no 158 part 4 p. 151—61.

Whitlesey D., 1954, Regional concept and regional method (in) American Geography. Inventory and Prospect. Syracuse N. Y. p. Syracuse University Press.

Wróbel A., 1962, Regional analysis and the geographical concept of regions. Papers and Proceedings of the Regional Science Association. vol. 8, p. 37—41.

Wróbel A., 1964, Some observations on the regional concept. Geographia Polonica vol. 1, p. 231—9.

O SINTEZI V MODERNI GEOGRAFIJI

Jerzy Kostrowicki
(Povzetek)

V krajšem pregledu razvoja sodobne geografije avtor najprej prikaže nekatere dileme, kako v geografiji izvesti sintezo spoznanj in znanstvenih izsledkov ob čedalje močnejši drobitvi znanosti, specializaciji, kvantifikaciji in matematizaciji. Sinteza je namreč zaradi čedalje močnejše specializacije fizične in socialne geografije pogosto zelo zapostavljena ali celo onemogočena. Kot rešitev nekateri predlagajo okrepitev vloge regionalne geografije, po mnenju drugih pa naj bi izdelovali več skupinskih raziskav. Vendar zadene uporaba teh predlogov na številne težave. Tako npr. bi zvečana vloga regionalne geografije terjala razčiščenje pomena in vsebine pojma regije, kar pa doslej, kljub številnim regionalizacijskim postopkom, ni uspelo doseči, tudi na številnih posebnih sestankih, ki so se ukvarjali s tem problemom ne (npr. sestanki komisij za ekonomsko regionalizacijo ali agrarno tipologijo). Vprašanje je, ali bi tudi okrepjene teoretske raziskave, kar nekateri predlagajo, bistveno pripomogle k razvoju sinteze v geografiji. Nekateri se navdušujejo za tipologijo, ki se veliko rabi v določenih panogah fizične in socialne geografije (npr. v biogeografiji, urbani ali agrarni in industrijski geografiji). Njena dobra stran je, da ni statična in da zato dopušča časovne primerjave. Tipologija je glede na svoj značaj podobna sistemskemu pristopu, ki ga je mogoče tudi s pridom uporabiti pri geografski sintezi. Glede na to, da pa so naravni pojavi in človeške dejavnosti prostorsko opredeljene, mnogi priporočajo večje upoštevanje prostora in njegovih razvojnih procesov kot podlage za geografsko sintetiziranje. Prostorske strukture in njihova prostorska organizacija lahko poslužijo kot teoretska in praktična podlaga, na osnovi katere lahko združimo vse prejšnje pristope in obenem uveljavimo poglobitvene znanstvene značilnosti sodobne geografije. Po mnenju avtorja je prav zato prostorski pristop najbolj obetajoč, razviti pa bi ga bilo treba še na področju fizične geografije, saj se ga je doslej uporabljalo predvsem v družbeni geografiji.

O KOMPLEKSNOСТИ V GEOGRAFIJI IN IZVEN NJE

Darko Radinja*

Geografi radi naglašamo, da je kompleksno obravnavanje snovi osnovna značilnost naše stroke. To ponavljamo kot očitno resnico, ki je ni treba posebej dokazovati. Tudi naša, slovenska geografija kaže, da vključujemo v ta aksiom različna pojmovanja in da stvari niso vselej tako jasne, da o njih ne bi bilo treba razpravljati. Nasprotno! Za stroko, ki naj sproti razmišlja o vsebini, nalogah in tudi mejah ter posebnostih geografske znanosti nasploh in v naših razmerah še posebej in ki hkrati spremlja dosežke drugih strok, na katere se naslanja in jih povezuje, je to več kot potrebno.

Naslednje misli naj prispevajo k razčiščevanju nekaterih načelnih vprašanj geografske znanosti, kakor se v tem času kažejo na slovenskih tleh, pa nemara tudi drugod.

Že trditev, ki se pogosto ponavlja med nami, da je namreč samo geografija splošna in kompleksna, druge stroke pa posebne in enostranske, je močno pomanjkljiva in zastarela, kajti kompleksnost ni nič drugega kakor način gledanja in obravnavanja stvari. Ta vidik pa je osvojila znanost kot celota, vsekakor pa marksistična. Kolikor se od tega oddaljuje, je to prej ustvarjalna nemoč kakor kaj drugega, kar naj bi bilo nazorsko zasnovano. To, da se stvari obravnavajo v njihovih medsebojnih odnosih in protislovjih, torej vsestransko in celovito, je seveda sestavni del dialektike, marksistične pa še posebej. Potemtakem naj bi bila kompleksnost splošna metoda, ki je skupna različnim strokam. Zato očitno ne moremo govoriti o posebnih vrstah kompleksnosti, ki bi se med seboj bistveno razlikovale in bile značilne za posamezne stroke in geografijo še posebej? — Težišče tega vprašanja je nemara drugje, v razmerju med splošnim in posebnim. To posebno pa se začne znotraj vsake stroke, in sicer v razmerju med predmetom in njegovo obravnavo (kompleksno ali nekompleksno) ter pri vsakem raziskovalcu posebej.

Iz nekaterih naših geografskih del se da razbrati, da naj bi bilo geografsko tisto, kar je kompleksno, in kompleksno tisto, kar obravnava stvari z različnih zornih kotov in takorekoč ne glede na vrsto pojavov. Izbor teh stvari in njihova širina pa se pojmuje zelo različno: lahko se

* dr., izredni univ. profesor, PZE za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, YU.

nanašata zgolj na družbeno in zgolj na naravno osvetlitev ali samo na del te osvetlitve; važno naj bi bilo le to, da gre za prostorsko razvrstitev pojavov, pri čemer je njihov izbor zelo širok. Po teh naziranjih naj bi bil prostorski vidik druga značilnost naše stroke. Vendar tudi ta ni več pristno geografski, kar nam dokazuje vrsta družbenih in še bolj naravoslovnih strok, da ne govorimo o prostorskih vedah.

Vprašamo se, v čem se gornja kompleksnost bistveno razlikuje od kompleksnosti drugih strok, pa naj vzamemo katerikoli pojav oziroma — kar postaja vse bolj moderno — ta ali oni problem. V čem naj bi se npr. bistveno razlikovala kompleksnost geografskega ali pedološkega obravnavanja današnje problematike prsti, geografskega ali hidrološkega »problemskega« obravnavanja voda, geografskega ali demografskega obravnavanja prebivalstva, delovne sile ipd., pa čeprav bi pri gornjih izrazih uporabljali namesto geografski izraze pedogeografski, hidrogeografski ali demogeografski.

Geografija se perečih življenjskih vprašanj loteva ponekod drugače in govore npr. o ekonomski klimatologiji, o ekonomski hidrogeografiji, o ekonomski erozionostiki ipd. Gre torej za načrtno in neposredno vnašanje ekonomskih (družbenih) problemov v fizično geografijo, kar naj bi bila poudarjena funkcijska fizična geografija. Nedvomno gre pri tem za realne in močne integracijske težnje, ki jih terja življenje samo.

Iz drugih geografskih študij je razvidno pojmovanje, da geografska kompleksnost tiči pravzaprav v obravnavi razmerja med naravo in družbo. Potemtakem ne bi zadoščala zgolj obravnava znotraj družbene sfere ali znotraj naravne (prirodne), čeprav bi bila večstranska, temveč le obravnava medsebojnega učinkovanja, ali drugače rečeno, vzročna in funkcijska vloga celotnega pokrajinskega kompleksa. Taka kompleksnost — tako je namreč razbrati — naj bi bila torej geografska. Lahko bi rekli, da gre za kompleksnost višje stopnje.

Iz tega naziranja so bržkone zrasle težnje, da je po tej poti geografijo mogoče posodobiti, družbeno aktualizirati in uspešno uresničevati, češ da so le tovrstni obravnavi geografske problematike geografi tudi kos, posebno če se usmerijo na posamezne vrste teh problemov. Pri tem pa naj bi bila družbeno angažirana geografija tista, ki je problemska. Poleg raziskovalnega področja naj bi ta smer zajela tudi pedagoško stran geografije, torej njeno vzgojno-izobraževalno funkcijo na različnih stopnjah šole, od visoke do osnovne. Ta, tako imenovana problemska geografija naj bi torej zamenjala dosedanje geografijo, zlasti regionalno, ki naj bi bila zastareli ostanek klasične geografije prejšnjega stoletja.* Ni treba posebej poudarjati, da pomenijo te težnje odkrito odpravo regionalne geografije,

* Pri tem ni niti jasno, za kakšne vrste problemov gre, relativne ali absolutne. Problemi v šoli so nekaj drugega kakor izven nje, v družbi spet nekaj drugega kakor v naravi ali v razmerju med njima. V naravi pravzaprav problemov ni. Tam pojavi so, kakršni so; prilastki zanje (dobri, slabi, enostavni, zapleteni, problemski ipd.) so stvar človekovega vrednotenja, ki pa je vselej relativno. Absolutnega vrednotenja ni! Govoriti o absolutnem in relativnem vrednotenju geografskih pojavov je nesmiselno. Žal so ti izrazi zašli celo v geografske učne programe, podobno kakor empirična vaja, teoretska vaja ipd.

čeprav je ravno regionalni vidik za geografijo najbolj poseben, najbolj svojevrstna pa je tudi kompleksnost take geografije. Na kratko: zamenjali naj bi posebnost (predmeta in metode) za nekaj splošnega in s tem nehote odprli vprašanje geografije v sistemu znanosti in interdisciplinarnosti še posebej. Prihaja torej do usodne zamenjave med kompleksnostjo posameznih geografskih pojavov in kompleksnostjo, kakršna je v regionalni geografiji. Le slednja je tudi resnično specifična, ker združuje dvojni vidik, medsebojni odnos družbe in narave in regionalnost teh odnosov. To bi bila regionalna kompleksnost.

V geografiji gre potemtakem za več oblik kompleksnosti: za enostavno ali delno kompleksnost (to je obravnava posameznih pojavov z več strani), za bipolarno kompleksnost [obrnava (pokrajinskih) pojavov v luči narava—družba] in za regionalnogeografsko kompleksnost (obrnava vzročne in funkcionalne celokupnosti geografskih pojavov po pokrajinskih enotah, pri čemer so v ospredju pokrajinske posledice odnosov med naravo in družbo). Medtem ko slednje kompleksnosti pri drugih vedah ne srečujemo, pa srečamo prvi dve. Ta razčlenitev kompleksnosti je morda malce pretirana, a v bistvu tudi za naše razmere točna.

Teh spoznanj ne more razvrednotiti niti pojavljanje novih ali preoblikovanih delov geografije. Poleg geomorfologije kopna nastaja npr. geomorfologija morskega dna, poleg stare matematične (astronomske) geografije se oblikuje nova matematična geografija s povsem drugimi nalogami (sestavljanje modelov razvoja geografskih kompleksov ipd.), nadalje inženirska geografija, prognostična geografija itd. Nove smeri in nove veje drobijo geografijo le na prvi pogled, največkrat pa pomenijo njeno svojevrstno integracijo, saj je zanje značilna poleg poglobljene analize ravno sinteza. To velja tudi za geografsko prognoziranje, ki na videz bistveno odmiha sedanje težišče geografije in so ga v Sovjetski zvezi začeli šteti celo za osnovno nalogo geografije. Dejansko gre pri tem za prognoziranje tistega, kar geografija proučuje v sedanjem pokrajinskem razvoju. Prognoziranje bodočega razvoja pa se mora seveda opirati na temeljito poznavanje dosedanjega in tudi preteklega pokrajinskega razvoja. To pa terja tudi dosledno uporabo kompleksnosti, a ne samo prostorske, temveč tudi razvojne (zgodovinske), torej obeh bistvenih metod regionalno-geografske kompleksnosti.

Podobno velja za inženirsko in »kozmično« geografijo, ki ju je sprožila znanstveno-tehnična revolucija. Opazovanje in fotografiranje zemlje iz satelitov in vesoljskih ladij pomeni seveda planetarni pogled na zemljo in njene dele, kar sili k novim pogledom in k široki sintezi narava—prebivalstvo—gospodarstvo—znanost, torej tudi k integraciji geografije. Zato se kažejo nove ali preoblikovane veje geografije tudi kot nova integracijska področja. Tudi varstvo okolja je sprožilo, ne samo v geografiji, temveč tudi izven nje, svojevrstno integracijo misli, pogledov in dejanj. Vse to seveda stopnjuje pomen regionalnogeografske kompleksnosti in s tem tudi regionalne geografije.

Zavedati se moramo, da delitev geografske znanosti na občo in regionalno, na fizično in družbeno, nikakor ni sama sebi namen, temveč je preizkušena pot, ki naj služi regionalni geografiji kot pglavitnemu geo-

grafskega smotru. Če izgubimo cilj, tudi pot ni več potrebna! Občegeografske obravnave so potemtakem pravzaprav prispevki za regionalno geografijo. Če pa jo skušamo nadomestiti s problemsko, sprožimo vrsto temeljnih vprašanj o bitju in žitju geografske znanosti in tudi o njeni izobraževalni vlogi, česar pa si tudi pobudniki teh idej bržkone ne žele.

Problemska geografija ima nedvomno določen pomen in si utegne pridobiti v geografiji tudi ustrezno mesto, ne more pa zamenjati regionalne geografije. V tem je razložek. Prav tako enostavna ali bipolarna kompleksnost ne more zamenjati regionalnogeografske. Problemska geografija se ponekod v svetu sicer pojavlja, posebno nazorno pri geografskem pouku; spomnimo se npr. Seydlitzove zbirke geografskih učbenikov, ki so v zadnjih letih izšli v Zahodni Nemčiji. Tam regionalno geografijo dopolnjujejo (ne nadomeščajo!) obravnave aktualnih geografskih vprašanj, ki tarejo sodobni svet in posamezne dežele, skratka »geografsko okolje«. To je nekaj podobnega, kakor je bila v naši šolski geografiji poglavje Svet kot celota, ali pa geografski problemi, kakor jih vključuje že visokošolski študijski program geografije filozofske fakultete iz 1971. leta (hidrogeografija, demogeografija). Problemsko geografijo pa poznamo tudi iz predvojne dobe, ko so v seminarju prof. Melika obravnavali pereča družbenografska vprašanja tedanje dobe (npr. viničarstvo), toda vselej poleg regionalne geografije in ne namesto nje.

Marsikje po svetu je opaziti težnje, da bi preostro mejo med občo in regionalno geografijo zabrisali in v občo geografijo vključili več regionalnega vidika in obratno. A to je predvsem stvar geografske metodike, upošteva vselej, da ima vsaka didaktika dobre in slabe strani. Nikakor pa ne gre pri tem za strukturo geografske znanosti, kajti metodika in didaktika nista tisti, ki odločata o vsebini znanstvene panoge, temveč vsebina narekuje načine in oblike njenega posredovanja, prilagojene starostni stopnji učenca in splošnim družbenim potrebam. Slednjemu pa mora prislужniti že znanost sama, npr. z usmerjenostjo, ustreznim izborom raziskav ipd.

Posebej kaže naglasiti, kako je problemska obravnava pojavov najzahtevnejša vrsta spoznavanja. Pri njej tudi ne moremo preskočiti drugih spoznavnih stopenj (razčlenjevanja, razvrščanja, opisa, sinteze ipd.) in ubrati bližnjice. Pri pouku pa ne kaže pretiravati z odprtimi vprašanji, saj svet vendarle ni zgolj skupek problemov. Tak način podajanja geografske podobe sveta bi bila tudi pretirana psihološka obremenitev za mladega človeka.

Tudi trditev, da predmet geografije ni samo materialno okolje, pomeni poskus, da že tako in tako široko področje geografije še razširimo, in to enostransko v družboslovno smer. Objektivno gre pri tem za naziranje o čedalje manjši človekovi odvisnosti od narave in za prepričanje, da so v ospredju geografskega zanimanja družbeni procesi. Gre torej za naziranje o tem, da je geografija izrazito antropocentrična in zato družbena veda. Življenje taka naziranja sproti zavrača, danes še posebno s celotno ekološko problematiko sodobnega sveta in vsake pokrajine posebej. V bistvu gre pri takih in podobnih naziranjih pravzaprav za *geografski ilu-*

zionizem, ki skriva v sebi miselna izhodišča o čedalje manjši odvisnosti človeške družbe do narave.

Poskusi posodobljanja geografije z negeografskimi metodami in z razširjanjem ter poseganjem geografije drugam, s pretiravanjem pomena stičnih področij (ko je vendar celotna geografija tako stičišče) ter z nekritičnim prevzemanjem neustrezne terminologije, vse to skriva v sebi močne poteze špekulacije in pomeni pravzaprav *geografsko mimikrijo*, ki se skuša vgnezditi tako na raziskovalnem kakor tudi na pedagoškem področju, a pomeni prej krizo geografov kakor geografije. V terminologiji je med temi izrazi tudi pretirana in enostranska raba za geografijo preohlapnih pojmov prostor, okolje, ekologija ipd.

Od drugod so spodbudna prizadevanja, ki skušajo dati regionalni geografiji poglobljeno vsebino in ne govore le o pokrajini kot sintezi klasičnih pokrajinskih elementov, temveč tudi o pokrajinski ekologiji, sinergotopu, geotopu ipd. V tej smeri naj bi šla tudi naša prizadevanja. Med raziskovalno in pedagoško geografijo pa tako in tako ne bi smelo biti razkoraka.

Bibliografija — Bibliography

Braun G., 1972, Komplexes Faktorensystem räumlicher und zeitlicher Bewegungen, Würzburger geographische Arbeiten, 37, Würzburg.

Böhm D., 1972, Psychologische und soziologische Faktoren und ihre Auswirkungen auf Physiognomie und Struktur des Raumes, Räumliche und zeitliche Bewegungen, 37, Würzburg.

Gams I., 1974, O konceptu geografije za 2. in 3. razred gimnazije, Geografski obzornik, XXI, štev. 2-3, Ljubljana.

Gams I., 1975, Problemi geografskega raziskovanja ekotopov in pokrajinske ekologije v Sloveniji, Geografski vestnik, XLVII, Ljubljana.

Grotelüschen W.-Schüttler, 1973, Dreimal um die Erde, Berlin.

Ilešič S., 1971, Težnje h kompleksnosti na jubilejnem kongresu sovjetskih geografov v Leningradu, Geogr. vest. XLIII, Ljubljana.

Ilešič S., 1973, Za regionalno kompleksnost v geografski teoriji in praksi, Geogr. vestnik XLI, Ljubljana.

Ilešič S., 1974, Načelna razglabljanja o geografiji v socialistični Evropi, Geogr. vestnik, XLVI, Ljubljana.

Ilešič S., 1974, Geografija na razpotjih, Geogr. vestnik, XLVI, Ljubljana.

Ilešič S., 1974, Na rob razpravljanja o marksističnem izobraževanju pri pouku geografije in o novem učnem načrtu geografije za gimnazije, Geogr. vestnik, XXI, štev. 4, Ljubljana.

Ilešič S., 1975, Pomen kompleksnega regionalnega aspekta v sodobni geografiji na primeru alpskih predelov Slovenije, Geogr. obzornik XXII, štev. 3-4, Ljubljana.

Ilešič S., 1975, Diskusione primedbe na tematiko životna sredina i čovek. V publikaciji: Životna sredina i čovek, Srpsko geografsko društvo, knj. 39, Beograd.

Klemenčič V., 1976, O položaju slovenske geografije, Geografski vestnik, XLVIII, Ljubljana.

Kravčenko V. M., 1971, Mesto prognozirovanija v sisteme geografičeskikh nauk, Vestnik moskovskogo universiteta, Geografija, 5, Moskva.

Medved J., 1974, O marksističnem izobraževanju pri pouku geografije, Geogr. obzornik, XXI, štev. 2-3, Ljubljana.

Medved J., 1975, Problemski pouk in transferna spoznanja v geografiji, Geogr. obzornik XXII, štev. 3-4, Ljubljana.

Medved J., 1975, Sodobna koncepcija didaktike in metodike geografije, Geogr. obzornik, XII, štev. 3-4, Ljubljana.

Medved J., 1976, Načelo celostnosti ali kompleksnosti pri pouku geografije, Geogr. obzornik, XXIII, štev. 3-4, Ljubljana.

Mensching S., 1972, Länderkunde-Regionalgeographie, Räumliche und zeitliche Bewegungen, 37, Würzburg.

Sauškin J. G., 1974, Geografija v perspektive, Vestnik moskovskega univerzitet, 2, Moskva.

Stäblein G., 1972, Modelbildung als Verfahren zur komplexen Raumerfassung, Räumliche und zeitliche Bewegungen, Methodische und regionale Beiträge zur Erfassung komplexer Räume, Würzburger geographische Arbeiten, 37, Würzburg.

Vrišer I., 1975, Nove meje geografije, Geogr. vestnik, XLVII, Ljubljana.

Zgonik M., 1960, Metodika geografskega pouka, Ljubljana.

Zgonik M., 1974, Za bolj operativno didaktično literaturo ter močnejši regionalnogeografski aspekt v geografski učni praksi, Geogr. obzornik, XXI, štev. 4.

— 1971, Program za študij geografije na filozofski fakulteti univerze v Ljubljani, Oddelek za geografijo, Ljubljana.

— Seydlitz (zbirka geografskih učbenikov), Würzburg.

ON COMPLEXITY IN AND OUT OF GEOGRAPHY

Darko Radinja

(Summary)

Some questions on principles concerning geography are raised that have emerged recently come to the forefront in discussions among geographers in Slovenia.

The assertion that complexity (comprehensiveness) and the spatial aspect are characteristic of geography is outdated and backing. Other "spatial" sciences should be remembered and, second, complex approach as an aspect and method is also adopted by other branches of knowledge. Several kind of complexity, however, should be considered; simpler complexities in dealing with particular phenomena, bi-polar complexities in nature-society relations in landscape phenomena, regional geographical complexity, where the aspect encompasses the consideration of the totality of geographical phenomena on the society-nature relationship in a regional framework. While other complexities are examined by other sciences, the latter is specific only for geography and should not be neglected by geographers. Neither should problem oriented "topical", ecological or any other orientation be substituted for regional geography. Such orientation are a considerable contributions to regional geography but cannot take its place. The statement that the subject of geography extends beyond the material (natural or man-made) environment is considered erroneous because it would mean in practice very vague limits to the geographical science. Also, the emphasis on the social geography is, in the author's opinion, misleading since it implicitly assumes a lesser dependance of man on nature, which is denied by the entire contemporary ecological situation in the world and in each particular region. Such standpoints may, in fact, be described as "geographical illusionism".

Other attempts at a more modern geography are also considered as of dubious values; such as the introduction of methods developed in other sciences; the expansion and intervention of geography in other research fields; the over-emphasis on the importance of contact-fields and the uncritical adoption of unsuitable terminology (space, environment, ecology etc.). Such attempts are considered to be too speculative and reveal a certain "geographical mimicry".

The prospective in geography is not, in the author's opinion, in substituting "problem oriented", "ecological" etc. geography for regional geography but rather in the improvement of the methods and in the contents of the regional geography.

O GEOGRAFSKIM TERMINIMA I NAZIVIMA

Milorad Vasović*

Uvod. — Prvi uslov komuniciranja među stručnjacima jeste postojanje naučno-stručnih termina. U nekim naukama prevladaju termini izvedeni iz latinskog i grčkog jezika (biologija, medicina, farmacija, veterina i druge), pa je komuniciranje u smislu praćenja naučnih novina u publikacijama i svakodnevnoj praksi prilično olakšano. U nekim drugim naukama postoji minimalan broj naučnih termina istovetnog naziva u čitavom svetu, dok je mnogo veći broj »nacionalnih«, tj. izvedenih od reči trajno prisutnih u živom narodnom govoru i književnosti odgovarajućih naroda. Naravno, definicije ove druge grupe termina su ili istovetne ili vrlo slične širom sveta, ali te termine možemo upotrebljavati samo ako razumemo jezik dotičnog naroda.

Prirodno je da se sve nauke neprekidno razvijaju, da se bolje utemeljuju u teorijsko-metodološkom smislu, da poboljšavaju proces naučno-istraživačkog rada uvođenjem novih metoda, među njima i kvantitativnih, koji doprinose većoj egzaktnosti podataka pa i zaključaka. S druge strane, u svakoj nauci se stalno nagomilavaju nove činjenice. Tako neprekidno razvijanje teorije i povećavanje faktografije nameću potrebu stalnog i pažljivog negovanja naučne terminologije. U geografskoj nauci nameće se još jedan problem, unekoliko vezan za terminologiju, odnosno za sadržaj prostorne stvarnosti na Zemljinoj površini. To je problem geografskih naziva ili imena određenih područja i njihovog sadržaja — planina, reka, naselja i dr. Ponekad su ti nazivi zbunjujući sa stanovišta orijentacije i kretanja, ponekad čak neprijatni jer podsećaju na zavojevače ili kolonizatore koji su ih dali.

Na ovom ćemo mestu izneti neke svoje poglede na pitanja naučnih geografskih termina i geografskih naziva, ne zaboravljajući da su drugi dali znatno veći doprinos, da postoji posebna sekcija za geografsku terminologiju pri MGU, da su držani mnogobrojni naučni skupovi međunarodnog značaja posvećeni terminološkim problemima pojedinih geografskih disciplina itd. Nekim od ovih pitanja bave se i posebna tela OUN, što im daje određenu »svetsku težinu«. Ne zaboravljamo ni plodotvorne napore, nažalost malobrojne, koje su preduzimali naši stariji geografi. Setimo se prvog Cvijićevog priloga ove vrste iz 1887. godine.¹ On je

* dr., redni univ. profesor, Geografski institut, Prirodnomatemički fakultet, Studentski trg 16, 11000 Beograd, YU.

podstakao P. Šobajića i A. Jovićeвиća na prikupljanje izraza kojima autohtono stanovništvo označava određene geografske pojave. Svoje rezultate oni objavljuju u prve dve sveske našeg Glasnika.² Ovaj rad gotovo je zamro između dva svetska rata; nešto više je oživeo tek od 1969. godine, zahvaljujući Komisiji za krašku terminologiju Saveza geografskih društava Jugoslavije, koja pristupa sistematskom i unekoliko kolektivnom radu, zasnovanom na nekim, mada nedovoljno preciziranim principima, koji je doveo do pojave tri korisne knjige: Slovenska kraška terminologija 1973. Prilog hrvatskoj kraškoj terminologiji 1974. i Srpska kraška terminologija 1974. godine.

O principima uvođenja termina u geografsku nauku. — U dosadašnjem radu na terminologiji kao da su prevladavali oblikovni in funkcijski principi. Genetski pristup uglavnom je zapostavljan, naročito u geomorfološkoj terminologiji, što je posledica nesaglasnosti naučnika o postanku nekih elemenata reljefa. Međutim, on ne treba da bude toliko sporan u hidrogeografskoj, demogeografskoj, privredno-geografskoj ili predeono-geografskoj terminologiji jer je, po pravilu, znatno lakše dokazati način postanka pojava ovih kategorija. U svemu treba početi od toga, šta želimo da nam pruži terminološki rečnik. Imajući u vidu svakodnevni naučni i nastavni rad, mislimo da geograf iz takvog rečnika želi da sazna sledeće osobenosti: opšti izgled pojave, njenu veličinu, po mogućnosti način postanka i funkciju. Bilo bi idealno kada bismo uvek mogli da iznađemo takvu reč, iz koje bi se mogle naslutiti neke a pogotovu sve ove osobenosti. Ako to u većini slučajeva nije moguće, onda treba težiti da se iz živog narodnog govora i bogatog narodnog nazivlja uvede najprikladniji izraz. Ukoliko nas novine u društvenom životu prinuduju da stvaramo posve nove stručne reči, onda one moraju biti i logične. Tako dolazimo do zaključka da su pri radu na geografskoj terminologiji neophodni ovi principi: uvođenje narodnih reči jasnog poimanja, upotrebljavanje međunarodno usvojenih stručnih izraza, uvažavanje kvantitativnih i kvalitativnih oznaka (gde podrazumevamo genezu i funkcije) i pridržavanje načela logičnosti reči.

Nastojanje na uvođenje narodnih reči vrlo je primamljivo u svim naukama. Ali u tome ne treba preterivati ni izmišljati nepostojeće reči, a naročito ne one koje nemaju precizno značenje u narodu. U srpsko-hrvatskom jeziku, na primer, postoje reči: potočić, potok, rečica i reka. One su jasne, opšteprihvatljive i čak označavaju veličinski odnos. Svakome je jasno da je potok po proticaju i dužini toka veći od potočića a reka od rečice, kao što je selo veće od zaseoka a grad od varošice. Ovakve izraze treba upotrebljavati bez ikakvog ograda. Ima, međutim, drugih primera. Mislimo na toliko rasprostranjene izraze: predeo, kraj, krajina, oblast, pokrajina, predeona celina, narod, narodnost i dr. Neki se geografi godinama trude da po svaku cenu »ozvaniče« upotrebu ovih izraza u našoj literaturi, polazeći samo od toga da su narodnog porekla, pa samim tim mnogo razumljivije od makroregija, mezoregija, mikroregija itd. Sve bi bilo u redu kada bi narodno poimanje ovih izraza bilo jasno i stoprocentno saglasno na čitavom području našeg jezika, kao što je jasno u slučaju označavanja vodenih tokova. Znamo, naime, da

se negde oblast smatra prostranijom geografskom celinom od predela a ovaj od kraja i pokrajine. Negde se, opet, predeo tretira kao prostranija celina od oblasti (ponekad se identifikuju i sa pejzažom kao tipološkom kategorijom), a pokrajina većom i od oblasti i od predela, što je došlo do izražaja prilikom političko-teritorijalnog ustrojstva naše domovine: kada su u procesu stalne demokratizacije našeg društveno-političkog života proširena autonomna prava Kosova i Metohije, onda se ovo područje naše domovine uzdiglo sa nivoa autonomne oblasti na status autonomne pokrajine.

Ni geografi nisu saglasni u tome koja je od ovih celina manjeg, a koja većeg prostranstva.³ Čak i da se u narodu i literaturi izdiferenciralo značenje navedenih narodnih reči, nastale bi teškoće s njihovom upotrebom kao naučnih geografskih termina. Kojim bismo od navedenih izraza zamenili opšte rasprostranjene geografske termine kao što su regionalizacija i reonizacija? Možda kovanicama »oblastizacija«, »predelizacija« ili »krajizacija«? Čak i kada bi jedan, ovako izveden izraz, bio dovoljno sveobuhvatan da zameni regionalizaciju, ne bi bio upotrebljiv jer ne postoji u živom narodnom govoru i literaturi.

U slične teškoće zapadamo i pri upotrebi izraza narod i narodnost. U našem društveno-političkom, a unekoliko i naučnom rečniku, sreću se ovi zrazi s oznakama različitih etničkih kategorija. Tako Srbe i Slovence, na primer, označavamo narodima, a Slovence i Turke u našoj zemlji narodnostima. Ali kada želimo da nacionalno identifikujemo svakog žitelja naše domovine, pa prema tome Srbina, Slovenca, Mađara, Turčina ili Slovaka, pitamo ih koje su narodnosti. Imamo li onda sasvim izdiferencirano i definisano značenje ovih pojmova?

Tako dolazimo na neminovnost da upotrebljavamo i mnoge strane izraze kao naučne termine, a posebno one koji su vremenom zadobili međunarodno upotrebljivost. Ako kažemo »regionalizacija«, svakom geografu je jasno o kakvom pojmu je reč; ako upotrebimo izraze makroregija i mezoregija, svakome je jasno da je prva celina većeg prostranstva od druge.

Uvažavanje principa kvantiteta i kvaliteta pri izboru geografskih termina treba sprovoditi gde god je to moguće. Najuspešija nastojanja u tome pravcu dala su nam, zahvaljujući Cvijiću, geografske termine: vrtača, uvala, vododerina, pukotina, potolina, suteska, valov, plavina, zaravan — za oblike reljefa; kovanica, lubara, brvnara i čatmara — za tipove kuća; zbijeni, razbijeni i razređeni tip sela itd. Manje su uspeli Cvijićevi termini recimo za oznaku tipova i varijeteta gradskih naselja (tursko-vizantijski ili pravi balkanski, panonski tip, mediteransko-dalmatinski varijetet), jer nas upućuju uglavnom na geografsko rasprostranjenje tretiranih pojava. Prvi termini nastali su primenom gotovo svih naših principa: potiču iz živog narodnog govora, donekle dočaravaju kvantitativna i kvalitativna svojstva, logični su. Možda je termin vrtača najuspešiji, jer ukazuje i na način postanka — vrćenjem, vertikalno usmerenim erozijskim procesom, koji sam po sebi mora biti ograničen na mali prostor. Tako iz ove reči saznajemo da se radi o malom obliku (kvantitativno svojstvo) i o njegovom postanku, a naročito o levkastom

obliku jer se vrćenjem samo takav oblik može stvoriti (kvantitativno genetsko svojstvo).

Princip logičnosti je također važan. Ponekad ga je teško sprovesti, što ćemo pokazati na primeru relativno novih termina: životna sredina i čovekova okolina. Prvi termin mnogi neopravdano identifikuju sa prirodnom sredinom, usmeravajući potom sva naučna nastojanja na izučavanja i zaštitu prirodnih komponenata prostora. Nelogičnosti pa i zabunu povećavaju oni, koji prirodnu sredinu identifikuju sa geografskom, inače znatno širom i kompleksnijom prostornom kategorijom. Na sva ova lutanja mi bismo rekli sledeće: čovekova »životna sredina« je sastavljena i od elemenata nežive prirode, pa i od brojnih ljudskih tvorovina u prostoru, koje takođe nisu »životne«. Termin »sredina« uz to stvara predstavu o nekakvom središtu u geometrijskom smislu, o središnjem prostoru naše planete u kome živi čovek. Međutim, on se razmileo posvuda, pa je prodro čak i u kosmički prostor, te nema nikakvog središnjeg prostora rezervisanog samo za čoveka; on je okružen elementima žive i nežive prirode, ali i proizvodima svog delovanja u prostoru, pa je stoga logičnije upotrebiti termin »čovekova okolina«.

Problemi naših geografskih naziva. — U našoj geografskoj literaturi gotovo i nema napisa o celishodnosti upotrebe naziva pojedinih planina, grebena, reka ili regionalnih celina. U nastavnoj, istraživačkoj, planerskoj ili vojnoj praksi često iskrstavaju teškoće, a ponekad i dezorijentacija pri susretu sa nekim od takvih naziva. Tako naša najduža ponornica, Trebišnica, ima sedam imena; ako neupućeni čovek naiđe na nazive Mišnica i Ombla, neće znati da su to delovi Trebišnice. Na stotine kraćih reka i potoka imaju po dva ili više naziva. To je slučaj i sa nizom planina, pa i sa ponekim jezerom. Ako geografi možda ne mogu mnogo šta izmeniti naučnoistraživačkim radom i boljim redigovanjem karata, udžbenika i priručnika s takvim nazivima, a ono mogu u sledećim slučajevima.

Naša najpoznatija peščara prostire se kroz čitav središnji Banat. Njenom ivicom locirano je tridesetak sela ali je samo po jednom od njih, Deliblatu, dobila ime. Ovo se selo ni po čemu ne ističe, nije od neke posebne važnosti za peščaru ni ona za njega. Stoga je neodrživo nazivati je Deliblatskom. S obzirom na veličinu njene teritorije i naročito na protezanje kroz veliki deo Banata (duga je oko 60 km), logičnije je nazvati je Banatskom, kako je to poodavno učinio B. Ž. Milojević.⁴

Donekle je sličan slučaj sa Timočkom krajinom. U sredstvima javnog informisanja, pa i u nekim geografskim radovima, ona se pogrešno naziva Negotinskom krajinom. Međutim, na teritoriji Srbije malo je tako individualisanih celina, koje se prostorno poklapaju sa slivom reke. Stoga je naziv Timočka mnogo prikladniji od naziva Negotinska krajina. Uostalom, u ovoj regionalnoj celini postoje znatno prosperitetnija gradska središta od Negotina (Bor i Zaječar), pa bi bilo prirodnije nazvati ovu regiju po njima. Ipak, ni jedan grad toliko ne ujedinjuje niti individuališe ovaj prostor koliko njegov krajinsko-periferijski položaj, opšta nagnutost terena ka severoistoku i laka prohodnost pravcem oticanja Timokovih sastavnica i pritoka.

Primer anahronizma, kao što je Bliski Istok, posebno je instruktivan. Znamo da ovaj naziv potiče od zapadnoevropskih kolonizatora, posebno od Britanaca, iz vremena kada su, upirući prst prema kolonijalno-sirovinskim područjima Starog sveta, označavali ovaj prostor kao bliži od ostalih. Otuda ovde Bliski, malo istočnije Srednji a još istočnije i dalje od Zapadne Evrope — Daleki Istok. Nastranu to što je za Japance ili Kineze to Daleki Zapad; mi ćemo podsetiti na činjenicu da je za Arape naziv Bliski Istok neprijatan, jer ih podseća na svojevremenu kolonijalnu jagmu oko sirovina. Međutim, naziv Jugozapadna Azija ne samo što ne podseća na neprijatnu prošlost, nego odstranjuje svaku relativnost označavanja. Gledano prema stranama sveta i po geografskoj karti to je za svakoga na svetu samo jugozapadni deo velikog kontinenta, tj. Jugozapadna Azija.

Pitanje izgovora i ispisivanja naziva stranih gradova, reka, regionalnih celina pa čak i država, zaslužuje posebnu pažnju. Na srpskohrvatskom jezičkom području upotrebljuje se za austrijski glavni grad naziv Beč; umesto Tesaloniki — Solun, umesto Roma — Rim, umesto Napoli — Napulj, umesto Deutschland — Njemačka. S druge strane, za naš Zagreb još se ponegde napiše Agram, umesto Ljubljana — Laibach, umesto Maribor — Marburg, umesto Rijeka — Fiume, umesto Dubrovnik — Ragusa, umesto Crna gora — Montenegro. Na čemu smo onda? Ne vlada li u svetu, kao i kod nas, težnja za neumesnim preimenovanjima geografskih lokalnosti ili područja? Je li rešenje u onome što čine nove afričke nacije, koje administrativno menjaju toponime, uz sistematsko odstranjivanje svakog naziva koji podseća na strance, ili u dvojnem ispisivanju naziva: Nemačka (Deutschland)?

Zaključak. — Svi ovi problemi nemaju ni istu težinu, ni podjednaku hitnost. Međutim, o njima moramo voditi računa više nego dosada. Mi nemamo stručno telo koje bi se trajno bavilo pitanjima unapređivanja geografske terminologije i eventualnog rasvetljavanja naziva pojedinih geografskih lokalnosti. Ni na jednom našem kongresu nije bilo referata iz ove problematike. Koliko nam je poznato, nikada nismo održali neki skup posvećen široj geografskoj terminologiji na našim jezicima, pogotovo ne skup interdisciplinarnе strukture. Što se geografski prostor više menja pod uticajem savremenog saobraćaja, poletne industrijalizacije i urbanizacije, to se brže obogaćuje novim sadržajem. Ove nove geografske činjenice moraju dobijati nove termine kao pojmovna obeležja, a lokalnosti na kojima se pojavljuju nova geografska imena. Ni za postojeće i poznate geografske činjenice nemamo uvek dobre termine, kako smo pokazali na nekim primerima. Tako dolazimo do zaključka da se geografska terminologija može usavršavati samo s a r a d n j o m geografa, lingvista, kartografa, statističara, etnografa, istoričara, pa i vojnih stručnjaka.

Po našem mišljenju nije dobar put ako jedan geograf, ma koliko poznat i priznat, sastavljaajući terminološki rečnik makar i za najužu problematiku, definiše pojam po svome shvatanju, ili ako jednostavno prenosi definiciju iz udžbenika. U ovom poslu, možda najsloženijem u svakoj nauci, mora biti mnogo više saradnje, dogovora, diskusija u obliku savetovanja i specijalizovanih skupova. Ako toga ne bude, definisa-

nje mnogih geografskih pojava obavezuje samo njihovog tvorca, ali ne i druge geografe. Za nas je usvajanje termina unekoliko stvar konvencije najpoznatijih naučnika.

Mnogo više kolektivnog, dogovornog, moramo ostvariti i na planu »geografskog imenovanja i preimenovanja«. Mislimo na pravi put iznalaženja prikladnih naziva potesa, novih gradskih četvrti, mesnih zajednica, ulica, izletišta pa i pojedinih privrednih organizacija. Ljudi su svuda po svetu osetljivi na pitanje »kumovanja« lokalnostima u geografskom prostoru.

Bibliografija — Bibliography

1. Cvijić J.: Prilog geografskoj terminologiji našoj, Prosvetni glasnik, sv. 23-25, Beograd, 1887.
2. Sobajić P.: Geografski termini, Glasnik SGD, sv. 1., Beograd, 1912. — Jočević A.: Geografski termini iz Crne Gore, Glasnik SGD, sv. 2, Beograd, 1913.
3. Ršumović R.: Predmet proučavanja regionalne geografije, Zbornik radova Geografskog instituta »Jovan Cvijić«, Beograd, 1964, uporediti sa: Marković J.: Geografske oblasti SFR Jugoslavije, Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije, Beograd, 1970.
4. Milojević B. Z.: Prilozi geografiji Banatske peščare, Posebno izdanje Geografskog instituta SAN, sv. 1, Beograd, 1949.

ON GEOGRAPHICAL TERMS AND NAMES

Milorad Vasović
(Summary)

The author states his opinion on scientific terminology in our geography and on names of individual rivers, mountains or regional wholes. According to him, the introduction of terms into the geographic science has to be done on the basis of following principles: selection of the most appropriate popular words wherever it is possible; selection of foreign words, particularly such as have begun to enter into the international geographical terminology; selection and introduction of words which, at least to some extent, offer quantitative and qualitative notions of determined geographical phenomena; keeping to the complete logicity of words.

The fact that many rivers, mountains and even regional wholes have several names at the same time, causes confusion and sometimes also disorientation in the teaching, research, planning and military practice. Thus, for instance, we designate the river Trebišnica by seven different names, the river Ljubljanica by four, the mountain Mokra by four, etc. The names of some regional wholes are entirely inadequate: the sandy terrain Deliblatska peščara, without any particular reason, is called by one of some thirty surrounding villages; it would be more appropriate to name it Banatska peščara, for it stretches through the region of Banat 60 km in length. The region Timočka krajina is named by many people, without any justification, Negotinska krajina, though it is a markedly individualized whole, spatially identical with the river basin of the Timok. We still use the denominations of Near East and Far East, though they are not this, for instance, for the Chinese and for the Japanese. We pronounce and even write the names of dozens of foreign towns and even some countries in a quite different way than it is done by their inhabitants.

These problems impose the necessity of a thorougher consideration of scientific terms and names in geography. They can be solved only with the cooperation of geographers-field research workers, linguists, cartographers, statisticians, military, ethnographical and even historiographical experts.

UDK
UDC

911:330.191.5 = 20

GOSPODARSKEMU PROSTORU LASTNE SILE IN NJIHOV POMEN ZA REGIONALNI RAZVOJ

Cene Malovrh*

Gospodarsko reprodukcijsko gibanje s tržnim značajem določuje zmogljivost oziroma energijo v tem gibanju programirano udeleženi proizvajalnih faktorjev vseh vrst in oblik. Toda za sam potek gibanja so bistveno pomembne še neke neobvladljive danosti. Le-te vplivajo na obnašanje zmogljivosti faktorjev in celotnega procesa in sicer zato, ker so reprodukciji lastni nosilci sil. Mišljeni so predvsem naslednji pojavi: potrošnja dobrin, specializacija proizvodnega in storitvenega dela za ustvarjanje dobrin, redkost ustvarjenih dobrin in njihova vrednost, spreminjanje vrednosti dobrin v denar, menjalnost dobrin in stvarjanje presežne vrednosti, nihanje ponudbe dobrin in povpraševanja po njih, konkurenčnost in tekmovalnost ponudbe dobrin na trgu, z inovacijsko specializacijo proizvodnje obnavljana oziroma vzdrževana redkost dobrin in lastništvo.

V procesu je uresničena zmogljivost faktorjev pod vplivom sil, ki so navzoče in izražene v zgoraj navedenih danih pojavih. A za reprodukcijske dosežke niso merodajni samo vplivi teh sil. Proizvodnja, dodeljevanje in potrošnja dobrin potekajo v prostoru, in obnašanje energije vsake izmed teh prvin reprodukcije, je hkrati pod vplivom autohtonih sil prostora.

Nosilci prostorskih sil so tudi neke danosti, ki pa so, za razliko od danosti v ustroju reprodukcije, deljene v naravne in izvedene. Obojne so neobvladljivi ali težko obvladljivi pojavi, ki kot nosilci sil vplivajo na potek reprodukcije. Posebno pozornost zbujajo izvedene danosti in sicer zato, ker so generirane pretežno na področju končne potrošnje dobrin.

Končna potrošna raba proizvedenih in prostih dobrin poteka na mestih bivanja tako, da smemo oboje dogajanj istovetiti. Funkcionalno gre namreč za en pojav, čeprav ima potrošnja v izhodišču prevladujoče ekonomsko, bivanje prevladujoče sociološko obeležje. Tako opredeljena potrošnja ima veliko spontanosti, samo od sebe ali nenadzirano nastajajočih značilnih potez, neprimerno več kot jih imata proizvodnja in dodeljevanje. Predvsem na področju končne potrošnje dobrin oziroma bivanja, obstajajo pogoji in nagibi za tvorjenje težko obvladljivih, danih pojavov.

* dr., redni univ. prof., Ekonomska fakulteta, Vojkova 69, 61000 Ljubljana, YU.

En del v prostoru danih pojavov: naravnih in izvedenih, nastopajočih v obliki procesov ali stvari, je gospodarsko izkoriščen. Izkoriščati je mogoče seveda le obvladljivi del zmogljivosti pojavov. V celoti pa so pojavi obojnega porekla nosilci sil, ki neprestano dinamično vplivajo na obnašanje energije ustvarjalnih prvin reprodukcije, jačajo ali zavirajo ustvarjanje. Strnjeno so ti vplivi izražani z ekonomskimi merili, med katerimi sta glavna: cena ustvarjenih dobrin in z menjavo dobrin pridobljeni dohodek. Slednji je zlasti pomemben, pač zato, ker povzema vse cene iz poteka gibanja in zabrisuje razlike med vrstami dobrin.

Pridobivanje dohodka in delitev dohodka — s ciljem njegove rabe — dobro nakazujeta pglavitne značilnosti reprodukcije in sicer glede na odvisno povezovanje sodelujočih faktorjev, kakršno nastaja pod vplivom sil, ki jih posredujejo autohtone reprodukcijske danosti in autohtone prostorske danosti. Neizogibna navzočnost prostorskih danosti in sil je razlog, zakaj se postavlja naloga načrtovanja in programiranja razvoja reprodukcije še z vidika prostora, v katerem to gibanje poteka.

Postavljena naloga je dosti težavna. Vedeti moramo zlasti, da teoretsko še niso zadosti izčiščena napotila o načinu ugotavljanja tistih nihanj vplivno-odzivnih razmerij zmogljivosti faktorjev, ki nastajajo zaradi prisotnosti prostorskih sil. Dognanja raziskav, ki sestoje iz analize poteka reprodukcije po enotah gospodarskega prostora neke razsežnejše narodnogospodarske celote, dajejo tudi oporišča za razkrivanje označenih nihanj. Toda to še ni dovolj, potrebna bi bila čvrstejša, posebnemu namenu ustrezajoča metoda analitskega dela.

Kako neizčiščeno je vprašanje ugotavljanja vplivno-odzivne dinamike zaradi prisotnosti autohtonih sil gospodarskega prostora, dokazuje dokaj razširjeno prepričanje, da so za gospodarstvo važni predvsem odnosi do danih naravnih svojstev prostora, bodisi, da so le-ta dobila značaj reprodukcijskih faktorjev ali da ohranjajo značaj negospodarskih danosti. Tako prepričanje navaja, da je vplivnost v prostoru izvedenih danosti in sil takorekoč nevažna, zanemarljiva. In vendar vznikajo na torišču bivanja oziroma končne potrošne rabe dobrin, pojavi in sile, ki po prostorskih enotah lahko zelo različno vplivajo na učinkovitost odvisnega povezovanja zmogljivosti reprodukcijskih činiteljev. Dober zgled za to je vloga, kakršno ima stopnja izgradnje negospodarske infrastrukture pri doseganju stopnje gospodarske učinkovitosti.

Natančnejše določevanje vplivnosti autohtonih sil prostora na potek in razvoj reprodukcije, zlasti po regionalnih enotah, bo mogoče učvrstiti šele postopno. Začetni prispevek tej zahtevni nalogi, je predočitev prostorskih sil oziroma pojavov, ki posredujejo njihovo navzočnost in so obenem pomožno sredstvo za njihovo ugotavljanje. Prispevek je torej informacija o idejni zasnovi analitike v prostoru nastopajočih in v času spreminjajočih se pogojev gospodarskega razvoja.

*

Nosilec gospodarskemu prostoru lastnih sil, ki vplivajo v procesu reprodukcije, so naslednji dani pojavi: družbenost, tvorjenje središč družbene aktivnosti, kombinativnost tržnega in samooskrbnega pristopa zado-

voljevanju potreb, nahajanje v prostoru, naraščanje števila prebivalstva, prirejanje prostora potrebam reprodukcije, zadrževanje reprodukcije na mestu in po območjih, stopnjevita središčnost družbene aktivnosti, vplivnost danih sestavin okolja na reprodukcijo, omejenost razvojno-reprodukcijske zmogljivosti sestavin okolja. Z vplivanjem teh danosti v poteku gospodarske reprodukcije, se oblikujejo posebnosti posameznih enot gospodarskega prostora, dobivajo le-te svoje bolj ali manj individualne poteze. Čeprav se te danosti oziroma v njih prisotne sile uveljavljajo povezano in je mnogokrat težko razlikovati vplive posameznih med njimi, so v naslednjem prikazane vsaka zase.

Družbenost

Proizvodnja raznovrstnih potrebnih dobrin poteka na različnih, v prostoru razpršenih mestih, medtem ko je njihova potrošna raba osredotočena po temeljnih skupinskih enotah, katere predstavljajo družine. Biološko determinirane skupinske enote so v nedeljenem območju bivanja udeležbe pri oskrbovanju z dobrinami iz istih virov, so zato medseboj odvisne in povezane z družbenimi odnosi. Odvisna povezanost obstaja, čeprav ni nujno prisotno neposredno gospodarsko sodelovanje med skupinskimi enotami bivanja oziroma niso med njimi vzpostavljeni produkcijski odnosi.

Iz odnosov v prostoru bivanja stvorjena družbenost je najjasneje izražena z družbeno ali socialno varnostjo družin in poedincev. S tem je podan pogoj za izoblikovanje družbenega ali socialnega okolja. Socialno okolje je agregat kulturnih, storitvenih in proizvedenih materialnih dobrin, ki so uresničevane samo z družbenim bivanjem v nedeljenem prostorskem območju.

Tvorjenje središč družbene aktivnosti

V teku zgodovinskih razdobij je, navkljub raznovrstnim spremembam organizacije prostora, mesto menjavanja dobrin, t. j. tržni kraj, čvrsto ohranjal vlogo gospodarskega središča. Toda s tem še ni pojasnjeno zakaj in kako pride do njegove zasnove, ki omogoča obstoj in razvoj delovanja gospodarske in družbene privlačne moči z nekega ožjega ali širšega prostorskega območja.

Središče se stvari z nakopičenjem z družbenimi odnosi povezanih temeljnih, družinskih skupnosti na mestu bivanja oziroma končne potrošnje dobrin. Razlog za takšno zgostitev bivanja je smotrnost radialnega dostopa do vseh v prostoru razpršenih primarnih izvorish dobrin. Kolikor postane zasnovana aglomeracija bivališč mesto za predelovalno proizvodnjo dobrin, se njena središčna funkcija ojači. Iz prvotno podeželskega obeležja se postopno razvije mestno obeležje središča, izraženo z ustreznimi razlikami, nanašajočimi se na proizvodno dejavnost, način bivanja in izoblikovanost socialnega okolja.

Kombinativnost tržnega oskrbovanja s samooskrbovanjem

Uveljavitev načela družbene delitve dela sama po sebi še ne zagotavlja izločenje najprvotnejšega, samooskrbnega načina zadovoljevanja potreb po dobrinah. Za slednjega sta značilna nestandardizirani, vsakokratnim razmeram prilagojeni pristop in izvajanje dela. V reprodukciji mora biti delo opravljeno tako, da je prilagojeno razmeram: a) vselej, ko so poudarjeni vplivi naravnih danosti prostora, in b) vselej, ko enote dodeljevanja na mesto proizvodne ali potrošne rabe dobrin označujeta hkrati majhna količina dobrine in miniatura prostorska razsežnost. Drugi izmed obeh vzrokov prispeva povečevanju deleža samooskrbe v dodeljevalnem področju, kar je tudi poglobljena ovira izgradnji popolnega transportno-dodeljevalnega sistema.

Nahajanje v prostoru

Faktorji in prvine reprodukcije so v prostoru nameščeni in, glede na medsebojne odnose, razmeščeni. Namestitev in razmestitev določeneje opredeljujeta pojav nahajanja v prostoru.

Posledica namestitve faktorjev in prvin reprodukcije je jasno izražena z nastankom njihovega okolja, ki ga navadno imenujemo zemljepisni položaj. Okolje kot agregat obvladljivih in neobvladljivih stvari in procesov, je podvrženo interakcijam svojih sestavin, kar vpliva na obnašanje reprodukcijske energije, vendar ne poljubno, marveč glede na izdatnost le-te.

Razmestitev je formalno določljiva z razdaljo, ki loči dvoje ali več, medsebojno dopolnjujočih se reprodukcijskih faktorjev ali prvin. Neposredna posledica razmestitve, to je, integriranje transporta v reprodukcijo, vpliva v različnih pozitivnih in negativnih ozirih. Tipični vplivi v pozitivnem smislu se uveljavijo, na primer, z izborom najboljših namestitvenih zasnov, vnešenih v konkretne investicijske programe ali z izboljšanjem proizvodnih programov tistih proizvajalnih enot, pri katerih začno stroški transporta presegati normativni delež v strukturi cene, in podobno.

Naraščanje števila prebivalstva

Vzroki naraščanja števila ljudi večinoma niso pod neposrednim vplivom prostorskih sil. Pač pa vlada dokaj jasno odvisna povezava med stopnjo rasti prebivalstva in razsežnostjo prostorske enote, ki mora biti na razpolago za to, da bodo zadovoljene celokupne potrebe posameznikov na mestu bivanja in na vsakokratni razvojni ravni bivanja oziroma končnega trošenja dobrin.

V tehnično zelo primitivnih razmerah so za oskrbo z osnovnimi dobrinami potrebne velike površine slabo izkoriščenih zemljišč, množitev ljudi je močno zavirana. Izboljšanje izkoristka zmogljivosti bioklimatskega faktorja prispeva temu, da se popravi razmerje med velikostjo

površin in številom ljudi. Gospodarske in tehnične prvine menjalnega ustroja posredujejo tudi enakomernejšo porazdelitev označenega razmerja v globalnih razsežnostih.

V tehnično visoko razvitih ekonomijah se razmerje med velikostjo površin in številom prebivalstva začena spreminjati na rovaš degenerativnega naraščanja prebivalstva ali celo njegove stagnacije. Tukaj se namreč povečuje fizični oziroma prostorski obseg normativnih enot tehnične opremljenosti dela na področjih proizvodnje in dodeljevanja, kakor tudi normativnih tehničnih enot dobrin, ki so namenjene osebnim in skupnim potrošni rabi. Povečujoče se površine, ki odpadejo na delovno enoto, bivalno enoto, infrastrukturno enoto in na tem slične enote, povzročajo absolutno utesnjevanje gospodarskega prostora.

Prirejanje prostora potrebam reprodukcije

Vzpostavitev funkcionalno ustrezajočih gospodarskih-tehničnih razmer na mestih in po območjih izvajanja posameznih prvin reprodukcije, je mogoča samo s predhodnim preobražanjem prizadetega prostora. Preobrazba je v bistvu z delom in naložbami izvršena prilagoditev danih naravnih sestavin prostora nastalim razmeram in izgradnja trajnih sredstev proizvodnje, dodeljevanja in bivanja. Na novo zgrajena trajna sredstva v prostoru služijo fizični zaščiti in zagotovitvi delovnih procesov in bivanja družin ali pa so materialne sestavine socialnega okolja, to se pravi, da služijo fizični zagotovitvi in zaščiti družbenosti.

Celokupni rezultat preobražanja oziroma prirejanja prostora je sklad akumuliranega družbenega bogastva ali antropogenih stvaritev. Navadno ta sklad delimo v skupino strukturnih, posebej: gospodarskih in negospodarskih dobrin, in v skupino infrastrukturnih dobrin. Vendar med tema dvema skupinama ni jasne razmejitev niti v funkcionalnem in še manj v formalnem pogledu. Prilagajanje naravnih danosti gospodarskim namenom zahteva namreč izgrajevanje trajnih sredstev, ki služijo obenem gospodarstvu in vzdrževanju socialne varnosti, so potemtakem sestavina i sklada strukturnih i sklada infrastrukturnih dobrin. Na tak način nastala pariteta večnamenske funkcionalnosti nekih v prostoru ustvarjenih trajnih dobrin predstavlja seveda izrazito razvojno prednost.

Namestitveno zadrževanje reprodukcije

Gibljivost proizvodjalnih faktorjev v prostoru omogoča, da je proizvodnja prilagodljivo razmeščena po merilih gospodarsko prednostnega nahajanja znotraj nekega območja. Možnost namestitvene izbire pa preneha, ako je proizvodjalni faktor dani naravni proces ali dano ležišče koristne zemeljske tvarine. Proizvodnja in nanjo vezano bivanje sta v teh primerih zadrževana na mestih in v območjih, kjer so naravni procesi obnavljani oziroma so še zaloge v ležiščih.

Uveljavljanje sile namestitvenega zadrževanja reprodukcije je seveda sorazmerno gospodarski učinkovitosti izkoriščanja naravnih procesov

in izvorišč. Raven učinkovitosti pa je posebej lahko odvisna od interakcije energije, s katero razpolagajo uravnjavano izkoriščane in neizkoriščane, zato je tudi neobvladovane, naravne danosti, ki hkrati nastopajo v prizadetem okolju.

Stopnjevana središčnost družbene aktivnosti

Središča družbene aktivnosti v prostoru, vzlic istorodni zasnovi, niso enaka. So različno velika, razpolagajo z neenako zmogljivostjo svojih notranjih sestavin in z različno obsežnim pomerijem privlačne moči. Na tovrstne razlike naletimo znotraj vseh enot gospodarskega prostora.

Podeželska središča vaškega tipa so v svoji rasti in v razvoju notranjega ustroja ter pomerija privlačne moči izrazito omejena. Zato so nujno razpršeno razporejena po prostoru in številna. Nekmetska naselja niso podvržena podobnemu omejevanju, a so v funkciji središč zelo diferencirana. Razlog temu je nagli, pospešeni razvoj tistih, sorazmerno redkih središč, ki imajo prednosti namestitvenega ali razmestitvenega nahajanja v enoti gospodarskega prostora. Zaradi take prednosti je bila okrepjena proizvodna in neproizvodna gospodarska dejavnost, tjakaj so se osredotočale negospodarske dejavnosti, prišlo je do razširjenega oblikovanja in učvrščevanja socialnega okolja. Vse navedene okoliščine še nadalje povečujejo privlačnost prizadetih središč. Njihov, s prednostjo nahajanja v prostoru forsirani razvoj pa ne povzroči prekinitve razvoja preostalih središč. Le-ta uspevajo naprej, a prvenstveno odvisno od razmer, ki vladajo znotraj njihovih prvotno zasnovanih pomerijih privlačne moči.

V gospodarskem prostoru normativno veljavni policentrični ustroj družbene aktivnosti ima značilni pečat stopnjevanosti. Izraz tega je v prostoru izoblikovani sistem centralnih krajev, odvisno zvezje krajev različnega, z zmogljivostjo notranjih funkcionalnih sestavin in z obsegom pomerija privlačnosti določenega, ranga.

Vplivnost danih sestavin okolja

Na mestih nahajanja reprodukcijskih faktorjev in odvijanja procesov te vrste, se stalno tvorijo odnosi z energijo stvari in procesov, ki na istih mestih nastopajo kot danosti. Izoblikovano je okolje, t.j. z energijsko vplivnostjo in odvisnostjo povezovani skupek obvladanih reprodukcijskih in neobvladanih naravnih ter socialnih procesov in stvari. Kakovost okolja je odvisna od tega, kako agregirani procesi in stvari v vsakokratnem času in prostoru med seboj oddajajo in sprejemajo energijo.

Okolje, ki je stvorjeno tako, da je v interakcijah prostorsko strnjeno in časovno zdržema udeležena zmogljivost istorodnih ali sorodnih danosti, veliko prispeva individualnim potezam enot gospodarskega prostora. V prostoru so strnjeni in vzdržni zlasti vplivi socialnega okolja ter reliefnih in bioklimatskih razmer. Vplivnost sil podeželskega socialnega

okolja je izražena z različnimi oblikami prebivalstvene deagrarizacije, ki se sicer spreminjajo v času ali v prostoru, a vselej in povsod blažijo oziroma preprečujejo ogrožanje socialne varnosti. Uveljavljanje nekih tipičnih bioklimatskih in reliefnih razmer na širše razprostranjenem območju, je v pogojih tržnega izvajanja reprodukcije žive tvarine povod proizvodni rajonizaciji. Na podoben način so zasnova cone zgoščitve industrijske in prometne delavnosti ali pa so na ožjem območju uresničeni naporji za obvladovanje nekih danih naravnih razmer.

Omejenosti razvojno-reprodukcijske zmogljivosti sestavin okolja

Sleherni programirani in v prostoru uravnjavano izvajani proces ima, vsled interakcije sestavin okolja, določeno optimalno razvojno učinkovitost. Izboljševanje rezultatov je mogoče samo do meje, pri kateri začne zmogljivost ene izmed danih sestavin okolja proti obvladovanim sestavinam interakcijsko ali prevladovati ali pešati. Porušenje normalnega vplivno-odzivnega razmerja med sestavinami okolja zavira razvoj in lahko privede do skrenitve razvoja v novo smer.

Zaviralni učinki se kažejo neposredno pri rezultatih dela ali posredno tako, da je potrebno vlagati en del ustvarjenega dohodka za ponovno uravnoteževanje okolja in za preprečevanje nadaljnje škode. Enako ali še bolj pomembne posledice porušena označenega razmerja izkazujejo tendence skrenjevanja razvoja. Primeri za to so pojavi, kakršne predstavljata: proizvodna deagrarizacija, ki pomeni postopno slabitev s preteklim delom prirejenega in vzpostavljenega sklada zmogljivosti bioklimatskega faktorja in sekundarna urbanizacija, t. j. predstavljanje mesta bivanja iz natrpanega urbanega v podeželsko okolje.

*

Uveljavljanje sil gospodarskega prostora v reprodukcijskem gibanju izpričujejo zlasti: 1) specifične poteze sestave in razvojnih pogojev reprodukcije po enotah prostora, 2) neenakomerni tempo razvoja po teh enotah in 3) kakovostni in količinski značaj družbenih in gospodarskih povezav, ki v obeh smereh nastajajo med enotami prostora zaradi delitev dela, kakor tudi zaradi neenakomerno izdatnega razvoja. Vzlic očitni prisotnosti vplivov prostorskih sil pa je njihovo preverjanje težavno. En razlog za to je v okoliščini, da je z vidika ustrezne spoznavne teorije posvečena sorazmerno majhna pozornost opredeljevanju teh sil; precej bolj je zapažano in obravnavano vplivno obnašanje samo nekaterih izmed njih. Naslednji razlog je metodološke narave. Za razliko od vloge, ki jo imajo autohtone reprodukcijske sile in spleti sil (energija), je vplivnost prostorskih sil naglo spremenljiva po faznih razdelkih ustvarjalnega področja posameznih reprodukcijskih ciklov in sicer posebej vsled modifikacij okolij, v katerih potekajo faze.

Bivanje na mestih, opredeljeno kot raba razdeljenega dohodka s ciljem končne potrošnje raznovrstnih ustvarjenih dobrin, je najstanovitnejša faza celotnega reprodukcijskega procesa. Na mestih bivanja na-

staja nedeljiva agregirana celota uravnavanih faznih razdelkov reprodukcije in pretežno spontano oblikovane danosti socialnega okolja. Zaradi težke obvladljivosti je socialno okolje zelo važen posrednik in nosilec sil gospodarskega prostora. Smiselna je potemtakem težnja, da so izhodišče za razvojno načrtovanje, ki implicira vplivnost sil gospodarskega prostora, predvsem dognanja analitskih raziskav bivanja oziroma področja finalne potrošnje dobrin.

Bibliografija — Bibliography

1. H. C. Bos: Spatial Dispersion of Economic Activity; Rotterdam Univ. Press, 1964.
2. R. Jochimsen: Theorie der Infrastruktur; Tübingen, 1966.
3. E. A. J. Johnson: The Organization of Space in Developing Countries; Harvard Univ. Press, 1970.
4. K. Mihailović: Regional Development in Eastern Europe; Paris, 1975.
5. L. Pjanić: Prostorna ekonomija, Beograd, 1972.
6. I. Vrišer: Regionalno planiranje (rokopis), Ljubljana, 1976.
7. R. Weitz (editor): Rural Development in a Changing World; MIT Press, 1971.
8. Zasnova urbanizacije, Zavod SRS za regionalno planiranje; Ljubljana, 1974.

INTRINSIC FORCES OF THE ECONOMIC SPACE AND THEIR SIGNIFICANCE FOR REGIONAL DEVELOPMENT

Cene Malovrh
(Summary)

The process of the economic reproduction is also modified under the influence of forces which emerge from specific phenomena in a given economic spaces and which are difficult to manage. These are natural phenomena and, in particular, the phenomena derived from specific social environments.

The author points at the characteristics and the developmental significance of phenomena which mark the presence of autochthonic spatial forces, such as: sociability, formation of centers of social activity, combination of market supply and autarky, population growth, adaptation of the space to the requirements of reproduction, increasing centrality of the social activity, influence of given components of the environment for developmental reproduction, and others.

GEOGRAFIJA IN VARSTVO OKOLJA —
GEOGRAPHY AND THE ENVIRONMENT PROTECTION

UDK

UDC

910:502.7 = 863

GEOGRAFIJA IN VARSTVO OKOLJA

Avguštin Lah *

Gibanje in ukrepi za varstvo okolja so prilastek sodobnosti. Odsevajo zaskrbljenost in zagato zaradi nezaželenih učinkov industrializacije in neenakomernosti poselitve oziroma dejavnosti ljudi, predvsem pa zaradi neodgovornega ravnanja nešteti organiziranih ali posameznih dejavnikov. Varstvo okolja ni posebna družbena dejavnost, temveč gibanje in naravnost na preprečevanje ali odstranjevanje nezaželenih pojavov in njih učinkov.

Geografija pa je sodobna znanost, ki se že od nekdaj ukvarja z naravnimi in družbenimi pojavi in zakonitostmi v okolju. Iz prvotnega zanimanja in potrebe spoznavati geografsko okolje je rasla ljudska moč znanja in spoznanj, kako živijo skupnosti, skupine ali posamezniki v tem okolju, izkoriščajo naravne pogoje in vire ter si okolje tudi izboljšujejo. Ta potreba ni bila nikoli tako velika, kakor je danes, vendar bi se lahko vprašali, če geografsko znanost v tem pogledu zadosti in pravilno izkoriščamo.

Najprej želim opozoriti na razprave o teoretskih osnovah geografije in njenih uporabnih ali raziskovalnih izpeljankah iz šestdesetih let. V to razpravo smo se — predvsem po zaslugi akademika prof. dr. Svetozarja Ilešiča⁺ — vključili tudi slovenski oziroma jugoslovanski geografi in ohranili enotnost geografije. Uspeli smo jo dvigniti na raven sodobne, na marksističnih osnovah temelječe vede, ki je vneto spremljala spremembe v okolju in izdatno prispevala k obravnavanju sodobnih pojavov in razreševanju razvojnih nalog oziroma posegov v okolje. To je nedvomno zadovoljiva bilanca našega skupnega dela, ki jo delamo po treh desetletjih delovanja v svobodi. Sleherno bilanco pa gradi nešteto elementov in jo je mogoče izboljševati le ob utrjevanju aktivnega programa.

* dr., znanstveni svetnik, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Novi trg 4, 61000 Ljubljana; predsednik republiškega komiteja za varstvo okolja in podpredsednik izvršnega sveta skupščine SR Slovenije, Prešernova 8, 61000 Ljubljana, YU.

+ Opozorim naj zlasti na razpravo akademika Ilešiča »Konceptcija geografije na VI. kongresu geografov Jugoslavije in na njegova vsestranska prizadevanja za ohranitev enotnosti geografije pri nas. Pri tem je v Geografskem vestniku redno poročal o polemiki in stališčih oziroma o prizadevanjih za reintegracijo geografije v socialističnih deželah. Spremljali pa smo razvoj geografije tudi v drugih deželah in prav prof. Ilešič nas je povezoval z naprednimi tokovi v svetu.

Čeprav smo se zaradi vse bolj razčlenjene in podčrtane specializacije tudi v geografiji znašli pred problemi usklajevanja, le ni bila to glavna značilnost in težava našega dela. Specializacija je skoraj neizbežna usmeritev posameznika, ki želi globlje poseči v določeno problematiko in je značilna predvsem za raziskovalce. Po tej poti smo številni geografi prišli tudi na druga področja, zlasti v gospodarskih in upravnih dejavnostih, na drugi strani pa segajo po dognanjih in znanstvenih metodoloških osnovah geografije strokovnjaki drugih področij. Upošteva je pri vsem tem realne možnosti in našo sedanjo organiziranost oziroma institucionalno osnovo, pa lahko rečemo, da bi bilo v interesu napredka geografske znanosti koristno bolj povezati delovanje geografov in bolj podpreti prizadevanja za večjo usmeritev na ključne naloge, ki nam jih zastavlja družbeni razvoj. S tega vidika želim nakazati možnosti in usmeritve, ki jih odpirajo sodobna prizadevanja za varstvo in preobražanje okolja. V naši skupnosti so zlasti velike potrebe po raziskovanju kritičnih pojavov in kompleksnih razmer, to pa moramo izkoristiti tudi za napredek znanosti v njenem teoretičnem in aplikativnem značaju.

Kateri problemi človekovega okolja so za našo skupnost posebno pereči? Najprej jih naštejmo: 1) neskladnost razvoja posameznih območij ožje in širše družbene skupnosti, 2) nesmotrna razporejenost številnih gospodarskih dejavnosti glede na naravne možnosti, energetske in surovinske oskrbo, 3) nesmotrno razmeščanje in urejanje naselij in sosesk, 4) razvoj prometnega omrežja in tokov, 5) oskrba prebivalstva, 6) onesnaženost naravnih elementov, v katerih so viri našega življenja (vode, zraka, tal), 7) družbena preobrazba in nove potrebe zaradi zagotovitve zdravega življenjskega in delovnega okolja.

K temu seznamu je nedvomno mogoče še kaj dodati, zlasti še, če upoštevamo različne razmere v posameznih območjih. Ugotovimo lahko, da smo se geografi lotevali proučevanja večine teh vprašanj, sodelovali smo pri različnih projektih, pri snovanju srednjeročnih planov in samoupravnih sporazumov o temeljih plana. Vseeno pa je prišlo do hudih problemov v okolju, o katerih bi lahko z znanstvenim pogledom in s predlogi rešitev glasneje nastopili v družbi in prispevali k hitrejšemu zorenju družbene klime, ki je zadnji čas ugodnejša. Ob tem velja poudariti, da raziskovalni kompleks varstva in izboljševanja človekovega okolja v strukturi celotnega raziskovalnega programa republiške interesne skupnosti za raziskovalno delo še ni dobil ustreznega projekta in značaj družbeno načrtno zasnovane akcije. Še vedno smo na ravni kompilacije sicer ne tako redkih individualnih in malih skupinskih nalog. Pot od spoznanj do njihove uporabe pa je dolga in nedograjena.

Neskladja in nasprotja zaradi zgodovinsko in sodobno pogojenega neenakomernega gospodarskega in s tem družbenega razvoja zelo otežujejo naš razvoj.* To je področje zelo zanimivih, hkrati pa zahtevnih in potrebnih kompleksnih geografskih študij, ki morajo biti naravnane zlasti na odkrivanje možnosti pospeševanja razvoja manj napredujočih

* To temo sem predstavil na mednar. posvetovanju SOECO (primerjalna ekološka analiza družbenih sprememb): gl. Teorija in praksa, 1976, št. 11, str. 995—1010.

območij. Razlike so v naravnih različnostih in v stopnji razvitosti proizvodnje, infrastrukture in družbenih služb, ki odsevajo funkcije mest. Policentričnost razvoja Slovenije ima trdno utemeljitev in izkušnje geografov pri proučevanju razvoja in značilnosti oziroma funkcij mest so tolikšne, da bi lahko prispevali k načrtnejšemu razvoju teh nosilnih jeder napredka. Pred nami so reforme družbenih dejavnosti in veliki gospodarski načrti. S plinovodom od severovzhodne strani in z načrti za izkoriščanje Mure se kažejo boljše možnosti za energetske oskrbo znatnega dela manj razvitih območij, vendar se bo energetska oskrba razvijala le skladno z gospodarskim napredkom. Ob velikih prometnih razvojnih načrtih je treba odpirati tudi svet manj razvitih območij. Prisluhniti moramo dvema značilnostima te problematike: pomanjkanju idej in projektov za dolgoročnejši razvoj gospodarskih dejavnosti in napredku kmetijske dejavnosti. Ker prinaša razvoj nezaželeno učinke, če niso dejavnosti usklajene glede na naravno okolje in družbene potrebe, bo nadvse koristno olajšati razvoj z ustreznimi kompleksnimi študijami.

Nesmotna razporejenost gospodarskih dejavnosti je občutna predvsem v nekaterih mestih in rečnih dolinah, toda ima širše vidike zaradi usklajevanja raznih dejavnosti v večje dohodkovno — reprodukcijske in tehnološke komplekse. Potrebne so prostorske študije, ki upoštevajo naravne, socialne, ekonomske, transportne in tehnološke vidike. Takšne naloge je mogoče opraviti le na interdisciplinarni metodološki zasnovi. Najbolj zainteresirana so na tem večja mesta — Ljubljana, Celje in Maribor, obalno območje ter druga industrializirana in gosteje poseljena območja. Najbliže temu smotru pa je snovanje velike nove brezcarinske cone po osimskem sporazumu med Italijo in Jugoslavijo. Ta cona na osnovi dogovarjanja, načrtnega razvoja in velikih akcij, na novem ozemlju in z novimi funkcijami, lahko zagotovi potrebna sredstva in dà potrebna naročila. Na to bi morali biti pripravljeni z združitvijo vseh naših razpoložljivih raziskovalnih zmogljivosti in seveda v sodelovanju z ustreznimi organizacijami v Italiji. Urbanisti in sociologi so si v podobnih primerih večjih nalog pomagali s tujimi raziskovalci in organizacijami. Ne odklanjamo tega, vendar je potrebno predvsem okrepiti in razviti naše lastne sile in metode dela, obenem pa je potrebna iniciativa za ustrezne projekte in priprava primernih programov. V ospredju tega bo še posebej varstvo okolja.

Oskrba z energijo in surovinami odpira tudi razne dileme. Na primer kakšne, katere in kje graditi energetske objekte. V načrtu je, da bomo skoraj vse domače količine izkopanega premoga predelali v električno energijo — tako v velenjskem lignitnem bazenu, v Zasavju in drugod. Gradimo že prvo nuklearno elektrarno. Zda se odpira vprašanje izkoriščanja hidroenergetskih virov, velikih in malih, ob teh projektih pa nastajajo nesoglasja. Prihaja plin, obstaja težnja in program za rafinirijo in petrokemijo v obalnem območju. Planinsko polje in projekti na Savi pa so še v ozadju zaradi variant o plovnihih poteh. Vsekakor bi geografske študije prispevale k smotrnejšim odločitvam energetikov in porabnikov energije. Prav tako je s surovinami, saj jih imamo le nekatere

in sploh premalo za veliko industrijo, ob kateri bi nastala vrsta dohodkovno dovolj uspešnih drugih dejavnosti. Zato je toliko večja potreba po prometnih in kompleksnih geografskih študijah.

Razgledovanje po naši deželi, zlasti še iz zračne perspektive, razkriva zelo intenzivno gradnjo, hkrati pa strašno neurejenost naselij in celo prometnih tokov. Makrourbanizacija je razočarala, čeprav imamo vrsto skladnih manjših urbanih rešitev. Izjemen velenjski primer kaže, da je skladnost v širšem okolju mogoče doseči samo z obvladovanjem vsega dogajanja. Zato bi morala znanost drugače poseči v preobražanje okolja, glasno z utemeljitvami in uporno s predlogi za ustrezno zakonodajo. V preteklih 15 letih smo v Sloveniji izgubili 15 % orne zemlje in sicer v času, ko večina sveta občuti hudo pomanjkanje hrane in trpi, ker se velik del svetovnega dohodka pretaplja v orožje namesto v delovna sredstva in znanje za napredek dežel v razvoju. Znanost mora vznemiriti politične in samoupravne dejavnike, še posebej pa upravne in strokovne službe zaradi razmetanosti in neurejenosti naselij in prometnic, razmetavanja zemlje, dragega komunalnega urejanja ali pa zaradi tega slabega urejanja naselij in zanemarjanja kmetijstva, naravnih rekreacijskih območij in rezervatov vode. Tudi v tem pogledu varstvo okolja kljub predpisom ostaja nemočno, če ne bomo nastopili z ustreznimi projekti. Predvsem pa se zavzemamo, da urbanistika poleg praktičnih in sanitarnih potreb ter arhitektonskih in estetskih skladnosti upošteva v pravšni meri širše okolje z naravnimi zakonitostmi in družbenimi tokovi. Značilnost naše urbanistične dokumentacije (programov) je, da jo razvoj hitro prerašča, navadno celo prej, kakor se programske zasnove do kraja uresničijo. Urbanistično dokumentacijo pripravlja okoli dvajset organizacij, ki gotovo niso vse ustrezno opremljene in usposobljene. Posledice tega pa bodo čutile šele naslednje generacije, ki se bodo upravičeno jezile na našo neodgovornost in bodo ocenjevale, kakšno kulturno dediščino smo jim pustili.

V Sloveniji imamo srednjeevropsko pomemben prometni križ, katerega sečišče je v Ljubljani. Z desetletnim razvojnim programom in projekti magistralnega omrežja bo dosežen velik napredek; to lahko spoznamo že po vrednosti dograjenih posameznih odsekov. Važno pa je, kako bo ta osnovna mreža povezana na jugoslovansko in mrežo sosednih dežel, kako bo sprejela zlasti turistične tokove (lani je šlo čez avstrijsko in italijansko-jugoslovansko mejo 55 milijonov potnikov) in prispevala k pospeševanju gospodarskega napredka. V Ljubljani je zlasti važno, da tranzitni tokovi ne bodo dušili in kosali mesta, da bodo tranzitne ceste in mestne obvoznice dovolj dolgoročno zasnovane. Za to pa je važna kompleksna geografska analiza celotnega okolja in prometnega omrežja v njem.

Oskrba prebivalstva ima več vidikov, čeprav je osrednji aspekt, zagotoviti primerne količine blaga ob ustreznem času na točkah oskrbovanja. Videti moramo vse izvore in pritoke blaga, skladiščenje in povratne tokove. Pri varstvu okolja se borimo za takšno ureditev oskrbovanja, ki jo ne pretresajo občasne težave in ki obvlada tudi odstranjevanje vsega, kar obtežuje okolje. Našo krajino bomo rešili odpadnih pred-

metov iz umetnih snovi, če bomo uporabljali namesto teh predmete iz stekla, lesa in papirja, če ne bomo čez mero izkoriščali gozdov, predvsem pa zagotovili takšno odlaganje in izkoriščanje odpadkov, da z njimi ne bi onesnaževali gozdov, tekočih in stoječih voda, livad in drugih elementov okolja, kjer so naši življenjski viri in obrambni zakloni.

Onesnaževanju voda, zraka in tal smo napovedali oster boj. K onesnaževanju prispevajo gospodarske dejavnosti in gospodinjstva. Zato bodo tudi pri odstranjevanju in preprečevanju onesnaževanja in vseh posledic imeli glavno odgovornost gospodarski dejavniki in občani. Na koncu se vsi stroški prevalijo na potrošnike. Zaradi tega je varstvo okolja gospodarska dejavnost prav toliko, kolikor je skrb za higieno okolja, za zdravo in varno življenje in delo, za racionalno gospodarjenje z naravnimi viri in najrazličnejšimi dobrinami. Pojav onesnaževanja s posledicami kaže, da tudi vrhunski znanstveni, tehnološki in kulturni dosežki ne vplivajo samodejno na primerno ravnanje ljudi; potrebno je zagotoviti red in zlasti razreševati probleme v njihovih pojavnih izvirih, vse skupaj pa postaviti na gospodarnostne osnove. Onesnaževanje voda bomo bistveno zmanjšali z zamenjavo proizvodne tehnologije (z novimi naložbami!) in z ureditvijo ustreznega odstranjevanja komunalnih odpadkov vseh vrst. Številna mesta in območja urejajo komunalne biokemične čistilne naprave. Podobno je z onesnaženjem zraka. Pri vsem tem se srečujemo z neznanjem o posledicah zastrupljenosti vode, zraka ali tal in prav v tem pogledu bi morali geografi prispevati odločilen delež. Čistih vodnih tokov imamo tako malo in od onesnaženih toliko posledic, da je potrebno te pojave obravnavati s širšega vidika.

Varstvo okolja mora biti usmeritev vsakega dejavnika in cilj vsakega novega projekta v okolju. Pri tem je važno povezati skrb za naravno okolje s poznavanjem interesov gospodarstva, izhodišče je v prostorskem načrtovanju in v izboljšanju okolja. Naša zavest, da nam onesnaževanje okolja povzroča škodo in omejuje pogoje življenja v naravnem okolju, je sicer že zelo razvita in zanjo imajo posluš tako projektanti kakor gospodarstveniki in drugi družbeni dejavniki. Vseeno pa se dogaja, da zagovornikov varovanja okolja ne poslušajo, da se gradijo veliki objekti brez te vrste lokacijskih dokumentov, da znajo čuvati drevje pri tem, ko zanemarjajo skrb za človeka in dopuščajo spreminjanje tipičnih bivalnih naselij v tranzitne, z vsemi posledicami prometa razčesane pasoze.

Naloge, ki so z geografskega vidika znanstvene in pedagoške, z vidika varstva okolja pa raziskovalno-metodološke, terjajo dvojce: prvič, sistematično opazovanje pojavov v okolju in proučevanje kompleksne prostorske problematike, in drugič, vključevanje v interdisciplinarne skupine tako za razne projekte, kakor na področju vzgoje, izobraževanja in dopolnilnega usposabljanja kadrov. Slehera družba po svoje ureja in nadzoruje posege v okolje, pač primerno stopnji razvoja proizvodnih sil in družbeni ureditvi. Naša samoupravna socialistična ureditev je značilna po tem, da delavci v združenem delu upravljajo družbena sredstva za delo, skrb za razširjeno družbeno reprodukcijo, kot občani v krajevnih skupnostih in v občinah pa skrbijo tudi za življenjske pogoje

in varstvo okolja. Zato je nadvse pomembno, kakšna je znanost in kakšna vzgoja kadrov, s kakšnimi programi in projekti prihaja pred združeno delo. To je važno tudi za razvoj znanosti same, za njeno uveljavitev in usmeritev. Vse bolj se uveljavlja znanje, ki iz marksističnih in strokovnih osnov gradi ustvarjalnega delovnega človeka in pomaga razreševati tudi probleme in odnose v človekovem delovnem, bivalnem in rekreacijskem okolju. Za geografijo je to izhodišče, bistvo in cilj.

Naša raziskovalna politika je del politike in programov družbenega razvoja. Tako skušamo čim bolj uskladiti razvojno usmeritev kompleksne energetike, surovinske oskrbe, vseh vrst prometa oziroma tokov blaga, zemljiško politiko, urbanizacijo, turistični razvoj, komunalno gospodarstvo in druge dejavnosti s politiko varstva človeka, njegovega življenjskega in delovnega okolja in z obrambnimi ukrepi. Slovenija je v tem srednjeročnem obdobju močno preusmerila svoje razvojne načrte prav v tej smeri. Zaradi tega moramo pospešiti in usposobiti raziskovalno dejavnost na tem področju, prav tako pa te vidike vključiti v izobraževanje. Seveda pa bomo bistvene smotre dosegli le, če bomo prispevali v vseh občinah, v Ljubljani in v obalnem območju k uveljavljanju teh načel in raziskovalnih spoznanj. S tem se je okvir naše dejavnosti izredno razširil, zdaj je čas in potreba po tem, to pa pomeni, da moramo za to usposobiti tudi kadre, ki jih verjetno imamo. Usposobiti jih moramo za sodelovanje v občinskih koordinacijskih organih pri skupščinah in občinski konferenci SZDL za varstvo in izboljšanje človekovega okolja, prav tako pa pri vseh oblikah izobraževanja v rednih (šolskih) in zunajšolskih oblikah (dopolnilnega) izobraževanja.

Šestdeseta leta so bila odločilna za teoretično in uporabno usmeritev geografije. Sedaj je jasno, kako važna in edino primerna je bila ohranitev enotnosti geografije — ne samo v teoretičnem pogledu, temveč tudi v vseh njenih institucionaliziranih specializiranih oblikah. Prerasti moramo koncepcijo do kraja specializiranih kateder, oddelkov in institutov in vse več skupinsko raziskovati. V tem desetletju pa smo še pred drugo preizkušnjo, če bomo sprejeli in dobro opravili naloge na področju sistematičnega boja z onesnaževanjem okolja, za boljše prostorske in organizacijsko-tehnološke rešitve, pri razčiščevanju odnosov v okolju in usposabljanju delovnih ljudi za takšne programe in akcije. Ta izziv pa ne velja le osrednjim pedagoško-raziskovalnim organizacijam in geografskemu društvu, ki so odgovorne za družbeno usmeritev in aktivnost članov, temveč vsem geografom, da v sodelovanju z drugimi strokovnjaki v žariščih aktivnosti, v občinah in v združenem delu, razrešujemo naloge našega časa.

GEOGRAPHY AND THE ENVIRONMENT PROTECTION

Avguštin Lah
(Summary)

The environment protection is not a separate activity but rather a movement and a strenuous effort to prevent and remove the unwanted occurrences and their effects. Geography deals with natural and social phenomena and

their lawfulness in human environment and Yugoslav geographers have known how to preserve this unitarian conception of geography primarily by the help of the academician prof. dr. S. Ilešić and to raise it to the level of an up-to-date science based on principles of marxist theory, so as to be able to solve development tasks and issues connected with human interference into our environment.

Tasks of special importance to our community are the following ones.

1) to promote the growth of underdeveloped areas to the effect of a more congruous functioning of a social entity, by building it up policentrically, stressing its industrial activity, transport and tourism;

2) to study the rearrangement of economic activities with respect to their natural potentialities, energy and raw materials and primarily accounting for their reproductive complexes and technological interconnections;

3) accordingly, account should be taken of the urbanization and of its sprawling into rural areas by purposefully arranging settlements and neighbourhoods; areas of especially intensive growth and population density (coastal parts, industrial zones) should be treated on interdisciplinary principles;

4) economic development and intensified collaboration with neighbouring countries ask for a congenial growth of transport network and an efficient cognizance of flows;

5) goods supply of the population is another item where interlinked activities should be suitably arranged;

6) despite of our planful economic development in the last thirty years, and despite of the fact of having caught up in these years at least a century of delay in comparison with developed countries, difficulties have been accumulating in connection with polluted waters, soil and air and these very issues impose a planned development policy with gradual sanitation of sore points;

7) growth of a community based on socialist and humanitarian principles imposes a viable regulation of environment founded on socio-economic relations, on the promotion of science accompanied with research work and all-round education. Here lies a new grand challenge for the geographers and geographic science as a whole, demanding quick responsiveness.

UDK
UDC

912:502.7(438) = 20

THE CONCEPT OF A NEW GEOGRAPHICAL ATLAS (Atlas of Natural Resources, Amenities, and Degradations of the Geographic Environment)

Stanisław Leszczycki*

The movement for the protection of nature has been steadily expanding the scope of its interests. It has gradually covered the biosphere, entered the lithosphere and hydrosphere and also focussed on the conservation of natural resources and raws. Parallel to this, with the advance of urbanization and industrialization, which has often been detrimental to environment, the living conditions in the urban agglomerations have been steadily deteriorating. In the industrialized countries people began to realize that unless something is done about the unbridled exploitation, environmental conditions will gradually worsen to the point of jeopardizing public health and life.

A number of publications have appeared in this connection. Some of them are general in scope, dealing with problems of environment in the broad sense. Some textbooks deal with these problems on a world scale. Other books are more specialized and deal with specific problems as seen by biologists, ecologists, geographers, geologists, specialists in forestry, technologists, lawyers, economists and others. At the moment we have a good knowledge of the problems and more accurate pictures of the situation in various countries.

A milestone in these developments was the UN conference in Stockholm in 1972, that created the specialized agency UNEP, a body that took over responsibility for environmental problems on an international scale. Plans for research activities and forms of international cooperation were outlined. Thus, we have a broad theoretical background providing a relevant approach to environmental problems as well as guidelines for environmental policies aiming to prevent any further degradation of man's environment.

It is time now to grasp the problems of conservation of environment on a comprehensive basis in the form of an atlas for one country or for a group of countries. No such atlas exists as yet. But there are many maps of different components of the geographic environment (such as soil quality maps) or maps of various types of environmental degradations or destructions. Such maps pertain to air and water pollution

* dr., akademik in univ. prof., Instytut geografii i przestrzennego zagospodarowania PAN, Krakowskie Przedmieście 30, Warszawa, PL.

caused by industrial wastes or by municipal sewage or garbage, devastation of forests, soil degradation (erosion), devastation of plants etc.

Hence the idea of preparing a new type of atlas, one that would comprehensively and intelligibly represent the total body of problems involved in the environmental issues of a given country. To fulfill its function, an atlas has to be comprehensive, that is, it must show the resources, amenities and degradations of all the components of human environment. These include both the natural elements and all other elements of the geographic environment, as well as all transformations generated by human activities. The new atlas is expected to distinguish the natural environment, that in which the original components have survived unaffected or changed insignificantly. That type of environment can be found only in protected areas, such as national parks or reservations, and partly in scenic parks or groups of natural monuments. In European countries, however, the geographic environment transformed by human activity prevails. Natural components such as agricultural land, forests or drained surface waters are predominant in this type of environment. Artificial, that is completely man-made environment is still relatively small: it exists in urban areas, industrial centres or in urban-industrial agglomerations.

While it is imperative to include all elements of the environment in the atlas, some selection of the processes and problems to be represented in the maps is necessary. The selection of the map contents is just about the most difficult task for the editors of the atlas.

There are many atlases comprising the components of the geographic environment. All national atlases devote some maps to the elements of geographic environment. What the new atlas must provide, however, is different: it must grasp the elements of man's environment in terms of their value from the point of view of human activities. Only in this manner is it possible to define the degree of their transformation to which man's activities may have affected them, as well as the intensity of man induced degradations. Very important are also processes that generate changes in environment as well as their intensity (for instance land amelioration). The new environmental atlas must represent the actual state of things in an objective way, and for maximum utility, it must contain as many details as the given scale allows. The atlas must be highly readable and hence appropriate cartographic techniques have to be employed. The choice of methods and techniques is the next difficult task that the editors of the environmental atlas have to face.

Despite the many difficulties it seems that a monography of geographic environment in the form of an atlas is very useful. It furnishes abundant information in terms of space, it describes the problems and processes in a comprehensive and quantitative manner, which is very difficult in verbal description. A cartographic synthesis certainly provides advantages in comparison to a verbal description.

To show the scope of the contents of the atlas, let me give a concrete example, the draft Atlas of Poland's geographic environment. The atlas of resources, amenities and degradations is divided into several parts.

In the introductory part, the maps show the consequences of Poland's situation resulting from the differences in geographic latitude, the situation on the Baltic, the transit routes over Poland's territory. Especially significant are contacts with the neighbouring major urban-industrial agglomerations.

The principal part of the Atlas is devoted to maps of resources, amenities and degradations of individual elements of the geographic environment which undergo steady changes under the impact of man's economic and social activities.

These include maps of mineral resources showing the quantities in reserve and in output as well as the degradations of environment caused by the extraction of minerals.

Relief is the next element of environment. The Atlas must give its spatial differentiation as well as that of the processes which lead to its transformation.

A further important element is soil. It has to be evaluated as to quality and utilitarian value. The distribution in space and the intensity of soil-affecting natural and anthropogenic processes (such as erosion, denudation, agrotechnical processes etc.) must be shown in the new Atlas. Very important in this respect are the changes caused by industrialization of agriculture and the chemicals applied. The assessment of agricultural land amelioration from the point of view of the proper circulation of water in agricultural land also important.

A separate part of the Atlas, and a very large one, deals with climate features. Most significant in this respect is the occurrence of both the most frequent and the most extreme climatic features, which occasionally may even result in cataclysms (such as floods, draughts etc.) In Poland winds, rainfall, floods, draughts, high temperatures and frosts are the most common extrimities. The temperature-humidity balance is very important too. Some maps ought to be devoted to the different kinds of air pollution.

The next significant section of the Atlas deals with the assessment of surface and underground water resources, which constitute the base for water economy. Water retention in reservoirs is an important factor too. So are the pollution and thermal disturbances of surface and underground waters.

The vegetative cover is most significantly affected by human activities, and this accounts for the primary importance of synanthropization processes. Of course, these phenomena occur at various intensities, depending on the character of ecosystems. Attention is to be paid to the distribution in space of protected plants, of dying-out and medicinal plants, and of plant reservations against the background of phytosociological communities. Forests, or forest types, timber resources and the abundance of subsidiary forest by-produce e.g. resin, tanners bark, berries and mushrooms are another problem.

The naturalist-part of the Atlas is concluded with maps of types of landscape, physical-geographic units, their aesthetic value as well as urbanization and industrialization induced degradations.

A further part of the Atlas comprises a presentation of recreational areas (balneoclimatic areas, weekend areas and tourist areas) by types of qualified tourism, as well as protected areas with monuments of art, culture and technology, historic places and ethnographic rarities.

The areas of various degrees of degradation of man's environment are presented in a separate group of maps. Normally this occurs in big agglomerations of population, production and services which generate various degradations including noise, vibrations, electromagnetic radiation, post-industrial wastes, municipal wastes or ionizing radiation.

The Atlas is concluded with maps illustrating the population's living conditions, which show specifically the housing conditions, the standard of equipment of housing developments, work conditions, traffic and the possibilities of spending free time.

O KONCEPTU NOVEGA GEOGRAFSKEGA ATLASA

(Atlas naravnih virov, primernosti in degradacije geografskega okolja)

Stanisław Leszczycki

Gibanja za varstvo okolja, ki so se najmočnejše razvila v industrializiranih in urbaniziranih deželah, so zlasti po stockholmski konferenci o varstvu okolja leta 1972, pripomogla k izdajanju številnih publikacij o okolju. To so bili večidel obči priročniki ali prikazi specifičnih problemov posameznih sestavin okolja. Značilno pa je, da je nastalo le malo publikacij, ki bi skušale na bolj kompleksen način obravnavati varovanje in degradacijo geografskega okolja. Verjetno je za takšne celovite prikaze problematike o okolju najprimernejša oblika posebna zvrst geografskega atlasa, ki naj bi prikazovala naravne vire, primernost in degradacijo geografskega okolja ter njihovo preobrazbo. Seveda bi morali v atlasu razlikovati pravo in nespremenjeno naravno okolje, transformirano geografsko okolje in antropogeno okolje.

Nedvomno je najtežji problem pri oblikovanju takšnega atlasa smiselni izbor kart o elementih geografskega okolja. Le-te bi morale prikazati probleme na objektivni in uporaben način. Vendar imajo karte veliko prednost pred verbalnimi opisi, kajti z njimi lahko prikažemo probleme na sintetičen in kompleksen način.

Kako naj bi izgledal takšen atlas, naj prikaže »Atlas geografskega okolja Poljske«, ki ga pripravljajo na geografskem inštitutu PAN. V njem bodo karte o virih, primernosti in degradaciji geografskega okolja ter o njihovem spreminjanju zaradi družbenega delovanja. Vseboval bo karte o mineralnih surovinah in posledicah, ki jih pušča njihovo eksploatairanje, o reliefu, prsteh ter o raznih procesih, ki spreminjajo naravne prsti, kot so erozija, industrijsko kmetijstvo, melioracije ipd. V naslednjem delu bo obravnavano podnebje in njegove ekstremne značilnosti in nekatere za družbo škodljive posledice, kot so poplave, suše, vetrovi, pa tudi onesnaženje ozračja. V naslednjem delu bodo prikazane površinske in podzemne vode, vodne akumulacije in onesnaženje voda. V posebnem poglavju bo obravnavana vegetacija, še posebej gozdovi, njihove zvrsti, zaloge in vloga pri oblikovanju okolja. Atlas bo vseboval tudi karte o tipih krajine, fizičnogeografskih enotah, estetskih vrednotah posameznih pokrajin in o degradaciji mestnega in industrializiranega okolja. Prikazana bodo tudi območja glede na pogoje za stanovanje in bivanje, delo in rekreacijo.

UDK
UDC

911:001.4:502.7 = 863

OKOLJE — ČLOVEKOVO OKOLJE — GEOGRAFSKO OKOLJE —
GEOGRAFIJA

Ivan Gamš*

Dva nagiba sta privedla do tega članka. Prvi je želja uredništva, da naj bi v tej jubilejni številki bili prispevki po možnosti teoretske narave, saj se je jubilar prof. Ilešič posebno v zadnjih dveh desetletjih pogosto ukvarjal z vprašanji teoretske geografije. Drugi nagib je želja po razjasnitvi razlik med pojmi, ki so navedeni v naslovu in ki se v geografskem slovtvu javljajo v različnih pomenih.** Ker je postal izraz okolje pogost in silno moderen, se v želji po modernizaciji včasih kar cela geografija proglašala za vedo o okolju. Od tod tudi očitki, da je slovenska geografija v času, ko je okolje tako cenjeno v znanosti kot v javnosti vobče, tako rekoč zamudila vlak, ker se ni vključila v te tokove.

Najprej si pogledjmo, kaj pomeni okolje samo in kaj v tistih povezavah, ki jih največkrat srečujemo v javnosti in geografiji.

O tem, kaj je okolje (franc. milieu, angl. environment, nem. Umwelt, rus. sredá), so si strokovne terminologije in enciklopedije, tudi geografske, v glavnem enotne. Za primer vzemimo definicijo P. Georga (1970). Tu je pod milieu najprej navedeno biološko pojmovanje: »Prostor (= espace), ki neposredno obdaja celico ali živo bitje, s katerim živo bitje izvaja trajno menjavo snovi in energije in od katerega je v svojem pogledu bolj ali manj odvisno«. Po tej in drugih definicijah zajema pojem okolja anorganski in organski svet, s katerim živo bitje komunicira. Ne zajema vsega okolnega sveta, temveč le tiste sestavine, ki vplivajo na določeno živo bitje. Na primer: za nekatere bakterije je dušik osnovnega pomena za življenje, za druge škodljiv in za nekatere je indiferenten. Za slednje dušik ne predstavlja elementa okolja. V istem gozdu živijo številne živali, vendar ima vsaka drugačne zahteve do okolja in vsaka drugačno okolje, čeprav pomeni gozd isti ekotop.

Geografski slovar F. Monkhouse (1966) ne stavlja v ospredje definicije za okolje prostor, temveč vpliv. Zanj je okolje: »Celotna vsota okolnih zunanjih pogojev (= surrounding external conditions), v katerih biva organizem, skupnost ali objekt.« Materialni svet in njegov vpliv na živo bitje sta torej dve enakovredni sestavini pojma okolje.

* dr., redni univ. prof., Pedagoško-znanstvena enota za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, YU.

** Glej navedbo člankov slovenskih geografov o varstvu okolja in okolja vobče v: D. Radinja, Geografija in varstvo človekova okolja, Geografski vestnik (XLVI), 1974, s. 110—120.

Po ugotovitvi, da pomeni okolje v biologiji, od koder izraz izhaja, živo bitje in zunanji svet, ki nanj vpliva, se lahko poglobimo v vprašanje, kaj je življenjsko okolje. Po biološkem pojmovanju okolja pristavek »življenjsko« ni potreben, ker že sam pojem okolje vključuje pogoje za življenje. Če je ta pristavek že dan, navaja k mišljenju, da gre za okolje vsega živega sveta.

Če bi hoteli življenjsko okolje proglasiti za predmet geografije, bi morali silno razmakniti meje njenega preučevanja. Življenjske oblike so namreč silno razčlenjene in segajo od mikroorganizmov do človeka. Morali bi obravnavati materialno okolje, v katerih živijo posamezne vrste, in pogoje njihovega življenja. Če se nekoliko poglobimo v tako pojmovano okolje, uvidimo, da ne more biti predmet geografije. V geografski literaturi, ki ta izraz uporablja, lahko kmalu zasledimo, da misli pisec človekovo okolje.

V želji, da bi doumeli ta izraz, si pogledjmo, kako so definirali človekovo okolje v sekciji za okolje pri UNESCO: »Okolje človeka obsega vse fizične, kemične in biološke stvari, procese in vplive, ki neposredno ali posredno vplivajo na socialni in gospodarski blagor, posebno na zdravje, kakor tudi na življenjske in delovne navade človeka, tako posameznika kot tudi celote« (Manshard, 1971). V ospredju je biološki vidik in zato glavnino dela v tej organizaciji opravljajo medicinci, biologi, antropologi in ljudje iz podobnih poklicev.

Poudarjanje človekovega okolja kot predmet geografije je voda na mlin tiste smeri, ki se zavzema za tako imenovano humanizacijo geografije. V geografiji naj bi obravnavali le to, kar je neposredno pomembno za človeka. Zagovorniki te smeri v geografiji ne priznavajo, da bi mogla biti pokrajina sama na sebi predmet geografije. Trdijo tudi, da je predmet geografije proučevanje pogojev, v katerih človek stanuje, dela in se rekreira. Naša stroka naj bi se ukvarjala s temi pogoji ustrezno času človekovega bivanja v teh okoljih. Če vemo, kaj okolje pomeni, bi morala skladno s temi zahtevami geografija posvečati poglavitno skrb okolju, v katerem človek spi in stanuje, saj v postelji prebijemo tretjino svojega življenja. Ni treba posebej poudariti, da so za to okolje v prvi vrsti poklicane psihologija, fiziologija ali arhitektura. Vplive okolja na človeka kot animalično bitje in snovno in energetske izmenjavo z okoljem v geografiji domala ne obravnavamo. Kisik v zraku nas ne zanima, ker ne omejuje človekove dejavnosti in ni dejavnik krajevnih diferenciacij, čeprav je za življenje osnovnega pomena.

Naši stroki je navidezno bliže izraz družbeno okolje. Človekovo in družbeno okolje lahko pomeni okolje določenega poklica ali določene družbe, lahko pa tudi nedoločenega človeka ali družbe. V obeh primerih je družbeno okolje skupek okolij posameznikov. Posamezniki pa delujejo v silno različnih pogojih (rudarji, mornarji, letalci). Kljub temu pa se spričo modernega razvoja družbe okolja posameznikov vedno bolj povezujejo v okolje človeške družbe. Inovacije in tehnični izumi postanejo že po nekaj letih ali po desetletju vir napredka vsega človeštva. Hrana in razne življenjske potrebščine prihajajo do nas iz vedno bolj številnih in oddaljenih krajev sveta, pojem okolja pa vključuje

tudi pogoje za pridobivanje hrane. V tem smislu se pojem okolja družbe povezuje s pojmom za obče življenje (»življenjsko okolje«), ki zajema tudi antropogene sestavine (primer: četrтина hrane je pogojena z umetnimi gnojili!). Pri poskusu, da bi družbeno okolje proglasili za predmet geografije, uvidimo, da bi taka geografija dobila še širše in še manj jasne meje kot geografija po klasični definiciji.

Taine je uvedel izraz okolje v socialne vede. Po njegovi teoriji okolja so razvoj in značilnosti živih bitij, vključno človeka, kultur in socialnih oblik, *determinirane* (podčrtal I. G.) s prilagoditvenimi znaki na okolje (in tega sestavljajo tla, klima, splošno življenje, družba, socialne danosti, šola, religija, gospodarstvo (gl. Tainovo definicijo v Westermannovem leksikonu za geografijo pri pojmu okolje!). Kot vemo iz zgodovine geografije, je znanost to gledanje, po katerem človekova svoboda volja ne prihaja do izraza, obsodila za deterministično in ga nadomestila s posIBILIZMOM. V Ameriki je prišel Tainov »environmentalizem« iz socialnih ved v geografijo, v kateri pa so pojem okolja vedno bolj ožili na socialne razmere. V evropski geografiji je ostal pojem okolja bliže biološkemu.

V slovenski geografski literaturi se je že udomačil izraz *g e o g r a f s k o o k o l j e*, čeprav v njej zaman iščemo definicije tega izraza. Po jezikovni plati nas pušča v dvomju, ali se nanaša na okolje na zemlji (ge je grško zemlja) ali na prvine okolja, ki jih proučuje geografija. Nekateri geografi stavljajo geografsko okolje nasproti naravnemu, to je po človeku nespremenjenemu okolju. Geografsko okolje jim pomeni naravo in sestavine, ki jih je vanjo vnesel človek, ter samo družbo. Taka delitev na naravno in geografsko okolje je vprašljiva in zgolj teoretska, ker je v resnici vse povezano. V biologiji je povsem jasno, da spadajo k okolju tudi antropogene prvine. V okolje na primer naglavne uši ali človekove bolhe spada človek in v okolje kmečke lastovice stavba.

Za pomoč, kaj pomeni geografsko okolje, pogledimo v dva geografska slovarja. Po Georgu (1970) je geografsko okolje: »Naravno ali prirejeno okolje, ki obdaja človeško skupnost, v katerem se giblje in katerega klimatske, biotske, edafske, psiho-sociološke, ekonomske, poklicne in druge silnice se nanašajo na ponašanje in oblike (= l'état) skupine.« Monkhousova definicija je krajša: »Dejavniki okolja, za katere smatramo, da prostorsko vplivajo.« V prvi definiciji je geografsko okolje precej biološko pojmovano, pri drugi pa se vprašamo, na kaj vplivajo dejavniki okolja. Če ni mišljeno živo bitje, izraz okolje ni na mestu.

V kakršnikoli povezavi uporabimo izraz okolje, ne moremo izločiti iz pojma živo bitje (združbe ali družbe). *Če to storimo, okolje spremenimo v okolico ali okoliški svet.* Zamenjavanje pojmov okolica in okolje pa bistveno zadeva predmet geografije. Če ohranimo v geografiji okolje v biološkem pomenu, moramo v naš predmet vključiti vse biotske, psihične in fiziokemične vplive okolja na človeka kot živo bitje. V ta sklop spada tudi naše zaznavanje sveta (ang. environmental perception), ki je predvsem področje psihologije in fiziologije. Jovan Cvijić je v svojem Balkanskem poluostrvu razlagal psihične razlike med prebivalstvom z različnim značajem pokrajine (na primer jadranska in norveška obala,

Dinarsko gorstvo in Vojvodina kot bivališče dinarskega in vojvodinskega tipa človeka). Danes smatramo take zveze za deterministične, zastarele ali celo neznanstvene. Če pa geografije nočemo širiti na ta področja, moramo marsikje namesto izraza okolje rabiti izraz okolica.

S trditvijo o bistvenih razlikah med pojmom okolje in predmetom geografije nikakor ne želim reči, da geografija pri raziskovanju okolja nima svojih nalog in svojih perspektiv. To je docela drugo vprašanje, ki tu ne bo načeto.

Razpravljanje o okolju nas je hote ali ne hote privedlo do vprašanja o predmetu geografije. Ni namen tega članka, da bi dodal kaj novega k obilnemu, zadnja leta objavljenemu gradivu o teoretski geografiji. Saj razpolagamo z zborniki referatov z mednarodnih posvetov o teoretski geografiji (npr. *Geographica Helvetica* (25) 1970, št. 1, (26) 1971, št. 1, Beiheft 2/3, 1974; *Geographische Rundschau* (22) 1970, št. 11; glej tudi Ilešičeva poročila, zlasti *Die Stellung der Sozialgeographie im Gefüge der geographischen Wissenschaften*, *Geographical Papers*, 1, Zagreb 1970). Naj povzamem po njih svoj vtis, da se je večina uglednih piscev (Bobek, 1970, Mensching, 1972, Schmithüsen-Bobek, 1967, Schmithüsen, 1962/63, Winkler, 1970, Mihăilescu, 1970, Sauškin, 1974) z našimi Ilešičem, Vrišerjem (1975) in Radinjo (1972) vred izjasnila za regionalnogeografski koncept, ki zajema naravne kot tudi družbene pojave. Naravne in družbene komponente obsegajoči regionalni koncept daje geografiji največ možnosti za uveljavljanje tudi v okviru UNESCO (Gomsen, 1970, Manshard, 1961). Kljub pozivom k enotni, regionalni koncepciji pa se po mojem mnenju raziskovalna praksa vedno bolj polarizira v dva tabora s svojo ideologijo na družboslovno in naravoslovno geografijo. Prva sloni v smislu Barthelsove šole na spoznanju, da je moderni človek v poglavitni meri odvisen od družbenih in ne toliko od naravnih razmer. Pravijo, da njegov napredek določujejo predvsem znanje, socialno okolje, denar, tradicija in podobno. Denarno vrednost nekega zemljišča ne določujejo v toliki meri rastiščni pogoji, temveč tržišče oziroma ponudba in povpraševanje. Geografi naj zato proučujejo predvsem stopnjo napredka in procese. Sama pokrajina je trenutni odraz procesov in ti so edina osnova za prognostično geografijo in geografijo v praksi.

Druga načelna in praktična polarizacija poteka v okviru tako imenovane pokrajinske geografije. Za svoj predmet proglašajo pokrajino kot individualizirani splet pokrajnotvornih elementov (npr. relief, klima, vodovje, prst, vegetacija, živalstvo, prebivalstvo in vse, kar je to vneslo v pokrajino). V podrobnosti so tudi tu razhajanja. Gerasimov (1975) trdi, da v Sovjetski zvezi landšaftovedenje idejno oplaja biocenologija v smeri bolj kompleksnega »geotopa« kot predmeta geografije (ta termin je bil zapisan tudi že v *Geografskem vestniku* (Gams, 1975). To smer zagovarjata med sovjetskimi geografi tudi Sauškin (1974) in Isačenko (1974). Schmithüsenovo (1962/63) tolmačenje pokrajine je nekoliko drugačno. Pokrajinske elemente kot predmet geografije imenuje synergetizem, Hofman (1970) pa geosinergotop.

Obe smeri si očitata enostranost. Pokrajinski geografiji očitajo, da ima premalo posluha za človeka, ki ni več otrok narave, temveč njen

gospodar, in za družbo, ki živi ponekod do polovice v mestih. Narava je po teh naziranjih predmet geografije samo v toliko, kolikor ovira socio-ekonomski napredek (npr. naravne katastrofe). Vrednotijo jo samo kot pridobitno sredstvo. Od tod poskusi zoževanja fizične geografije na valorizacijo naravnih razmer.

Socioekonomski geografiji očitajo enostranost, ker da prezira naravne razmere. Tudi mestni človek je kot živo bitje usodno navezan na zrak, vodo; nad in pod mestnim asfaltom je tudi v mestu narava, čeprav spremenjena. Naravni pogoji bistveno določujejo pridobivanje hrane. Za zemljišče moramo vedeti nele tržno, ampak tudi ekološko vrednost, kajti le tako bomo mogli presoјati smotrnost človekovih posegov v naravo in se vključili v prakso. Navsezadnje pa so v svetovnem merilu poglavitni socioekonomski pojavi le očitno navezani na prirodnogeografske pasove, čeprav čas zveze spreminja.

Obe smeri sta do neke mere posledica razmer, v katerih živijo in delujejo geografi. Socioekonomska smer je nazorsko bližja mestnemu prebivalcu, ki pride »v naravo«, kot sam misli, le ob nedeljskem izletu, pokrajinska pa kmetovalcu in tistemu, ki opazuje zemeljsko površje iz letala in vidi, da zavzemajo mesta le majhen delež kopnega. Prva smer je usmerjena v prihodnost, druga analizira predvsem današnje stanje.

Drugi vir razhajanja je raziskovalna praksa. Če hočemo biti temeljiti, zahajamo pri iskanju zakonitosti in zvez v sorodne panoge. Znanost pa se je zadnja leta tako razmahnila, da je ne obvladamo več na vseh sorodnih področjih. Zato se del geografov omejuje na zasledovanje družboslovne, drugi del pa na naravoslovne znanosti, in to, kar zna, aplicira pri svojem raziskovanju. Kar ne zna, ne vidi in ne uvidi. Garanta za brzdanje nadaljnega razhajanja vidim zato predvsem v polivalentni vzgoji geografov, v čim bolj regionalno-kompleksnih seminarskih in diplomskih nalogah med študijem na univerzi, v osebni izmenjavi raziskovalnih izkušenj med raznimi profili geografskih raziskovalcev in predvsem v teamskem raziskovanju regionalnih* problemov.

Bibliografija — Bibliography

Bobek, H., 1970, Bemerkungen zur Frage eines neuen Standorts der Geographie, *Geographische Rundschau*, 11.

Gams, I., 1975, Problemi geografskega raziskovanja ekotopov in pokrajinske ekologije v Sloveniji, *Geografski vestnik XLVII*, Ljubljana.

George, P., 1970, *Dictionnaire de la Géographie*, Paris.

Gerasimov, I. P., 1975, Nauka o prirodnih ekosistemach jáko syntéze vědy o krajine a biocenologie v sovětské geografické a biologické vědě, *Zprávy geografického ústavu CSAV, Brno, XII*, 3, 2—10.

Gomsen, E., 1970, Die Geowissenschaften im Program der UNESCO, *Geographische Zeitschrift*, 58, 1.

Isačenko, A. G., 1974, Landšaft kak predmet čelovečeskogo vozdejstviya. *Izvestiya Vses. geogr. obšč.*, T. CVI, 5.

* Pogosto pišemo tudi »prostorski problemi«, prostorska stvarnost in podobno. Po mnenju nekaterih je geografija veda o prostorski stvarnosti. Vendar je prostor kot pojem preveč širok, saj lahko vanj strpamo vse od igle do oceanov in vsemirja.

Hofmann, M., 1970, Ökologische und synergetische Landschaftsforschung. Geographische Zeitschrift, 58, 1.

Ilešič, S., 1970, Für eine komplexe Geographie des ländlichen Raumes, und der ländlichen Landschaft als Nachfolgerin der reinen Agrargeographie, Münchener Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie, 4.

Manshard, W., 1961, Die Stellung der Geographie in der internationalen Wirtschaftsorganisation der UNESCO, Geographische Rundschau, 10.

Mensching, H., 1972, Länderkunde-Regionalgeographie, Räumliche und zeitliche Bewegungen, Würzburg.

Mihăilescu, V., 1970, Geografie-ecologie, regiune geografică-ecosistem. Studii si cercetări, seria Geografie, T. XVII, 2, Bucuresti.

Monkhuse, J. G., 1966, Dictionary of Geography, London.

Radinja, D., 1972, Onesnaženost človekovega okolja v luči geografske terminologije, Geografski obzornik XIX, 1.

Sauškin, J. G., 1974, Geografija v perspektive, Vestnik Moskovskogo Universiteta, 2.

Schmithüsen, J., 1962/63, Vorschläge zu einer internationale Terminologie geographischer Begriffe und der Grundlage des geosphärischen Synergismus, Geographisches Taschenbuch.

Schmithüsen, J., Bobek, H., 1967, Die Landschaft im logischen System der Geographie, Erdkunde (5) 1949, 2/3, Sonderdruck: Zum Gegenstand und zur Methode der Geographie.

Schmithüsen, J., 1970, Die Aufgabe der geographischen Wissenschaft, Geographische Rundschau, (22), 11.

Vrišer, I., Uvod v geografijo, Ljubljana 1976.

Vrišer, I., 1975, Nove meje geografije, Geografski vestnik, XLVII, Ljubljana.

Westermann Lexicon der Geographie, 1972.

Zvorkin, K. V., 1975, O edinoj koncepcii geografii prirodi, Vestnik Moskovskogo universiteta, 6, Moskva.

ENVIRONMENT — HUMAN ENVIRONMENT — GEOGRAPHICAL ENVIRONMENT — GEOGRAPHY

Ivan Gams
(Summary)

The article deals with the question how far the notions given in the title coincide with the subject of geography. In all the senses given above the concept of environment includes also the influences of the surrounding organic and anorganic matter on living organism (association). Without these components the environment becomes mere surroundings (surrounding world). Hence, the notion of environment, human or geographical environment reaches with its biotic, physiochemical compounds and with environmental perception of living organism beyond the scope of geography. The geographical study of the human society, on the other hand, reaches beyond the goals of the environmental sciences, just as the study of the motive power of social development is not accessible through the methodology used in investigating of the biological associations. In the foreground of geographical research is man's impact in the region, whereas in the environmental sciences it is the influence of the environment on the human being which is in the foreground. Arguments are suggested that the harmful division of the geography into the natural — physical — scientific geography which proclaims the regional structure for its object of study, and the human — social — scientific geography which puts the socio-economic processes in foreground, is a consequence of the practice in research. Less and less are we able to follow the progress in the social and physical sciences thoroughly. To preclude a further breaking up in geography, a polyvalent education of geographers and the team research of the regional problems is needed, according to the author.

UDK

UDC

910:502.7 (497.12. »Velenjska kotlina«) = 863

PROUČITEV DEGRADACIJE OKOLJA V VELENJSKI KOTLINI S POMOČJO FAKTORSKE ANALIZE

Andrej Černe*

Uvod

Med pokrajinami v SR Sloveniji, ki so doživele zaradi intenzivne industrializacije znatno preoblikovanje ali celo določeno degradacijo svojega prvotnega okolja, nedvomno sodi Velenjska kotlina. Pričujoča raziskava je imela namen proučiti vzroke, vplive in posledice dejavnikov, ki so bili najpomembnejši povzročitelji te preobrazbe. Tako naj bi raziskava najprej opredelila negativne učinke na posameznih fizično-geografskih elementih, nato pa še njihov skupni rezultat, ki se je pokazal v degradaciji celotnega geografskega okolja. Med negativne posledice smo uvrstili: različne poškodbe rastlinstva in živalstva, izgubo specifične podobe pokrajine, zmanjšanje turistične ali rekreacijske vrednosti določenih delov pokrajine, različne sociološke in psihološke posledice in seveda določen izpad v kmetijski in gozdarski proizvodnji. Zaradi težav s podatki in nemožnosti spraviti vse te posledice na enoten imenovalec in jih na ta način ovrednotiti, so bile v raziskavi upoštevane samo nekatere oblike degradacije naravnega okolja, to je degradacija površja, gozdne vegetacije kmetijskih kultur in rastlin ter onesnaženje zraka in vode. Morebitna degradacija socialnega okolja, ki je sicer pogost spremljevalec intenzivne industrializacije, v nalogi ni bila obdelana. Degradacija okolja je bila proučena glede na posledice pri rabi prostora, možnosti nadaljnje rabe zemljišč, ki jih je prizadela degradacija, in glede na spremembe funkcijske podobe pokrajine. Eden izmed namenov raziskave pa je tudi bil preizkusiti uporabo nekaterih novih matematično-statističnih metod, v danem primeru faktorske analize, pri merjenju in ovrednotenju degradacije okolja.

V Velenjski kotlini je imelo leta 1974 rudarjenje nedvomno največjo vlogo pri degradaciji okolja. Vplivalo je na spremenjeno funkcijsko podobo pokrajine in je bilo odločilno glede prihodnje rabe obsežnih zemljišč. Rudarjenje v bistvu izključuje kakršnokoli drugo dejavnost. Umiritev zemeljskega površja po odkopu premoga traja od deset do petnajst let. Poleg tega povzroča tudi najintenzivnejše spreminjanje funkcijske podobe pokrajine. Prvi znaki rušenja površja so počli, sledijo ožje in

* sodelavec Zavoda SRS za družbeno planiranje — področje za prostorsko planiranje, Cankarjeva 1, 61000 Ljubljana, YU.

daljše reže ter trganje. Pri rudniškem ugrezanju se pojavijo zaporedni prelomi, ob katerih se tla navpično ali poševno ugrezajo tudi do 12 m. Nastajajo koritasti jarki, krčenje, natezanje in trganje gub kot posledica vertikalnih in tangencialnih sil. Rušenje ni enkratni pojav, ampak ponavljajoč se proces. S tem, ko je porušena stabilnost tal, se poruši celotna struktura geografskega okolja.

Druga dejavnost, ki povzroča degradacijo okolja je TE Šoštanj. Emisija SO_2 iz vseh treh dimnikov TE znaša pri maksimalnem obratovanju 243 ton SO_2 na dan. Onesnaževanje s trdnimi delci je manjše, ker ima TE elektrofiltre, ki odstranjujejo 99,5 % vsega pepela. V primerjavi z degradacijo, ki jo povzroča rudarjenje, je slednja sicer veliko manjša, vendar že tolikšna, da vpliva na kmetijstvo in gozdarstvo. V pokrajini se že kažejo vidne posledice onesnaženega zraka, čeprav so zaenkrat še minimalne. Pri proučevanju vpliva SO_2 na gozdno vegetacijo so bili ugotovljeni vidni znaki ali simptomi poškodovanosti predvsem na iglavcih: jelki, smreki in rdečem boru. Poškodbe so male ali srednje, rastline imajo 10–20 % poškodovanih iglic ali listov (5). Pri kmetijskih rastlinah pa so akutne poškodbe na vinski trti in lucerni ter znaki poškodb na jablanah in hruškah (10).

Tretji onesnaževalec je tovarna usnja v Šoštanju, ki povzroča onesnaženje Pake s težko razgradljivimi odplakami, kar je enakovredno 65.000 prebivalcem (6). Kakšen delež prispeva usnjarna, kakšen pa ostali onesnaževalci (komunalne odplake, primesi premogovega prahu in olj, detergenti, bakrene in cinkove soli), je seveda težko reči. V Velenjski kotlini sta najbolj neugodni posledici onesnažene Pake smrad, ki se poleti širi v zahodnem delu Šoštanja, in težave pri uporabi njene vode v hladilnem sistemu v termoelektrarni (TE).

Namen in metoda računske obdelave podatkov

Podatki so bili razen na klasičen način z nanašanjem rezultatov na podrobne karte obdelani tudi z računskim načinom. Glavni namen računske obdelave je bil določiti prizadete fizičnogeografske elemente, njihove medsebojne odnose in nato med njimi na računski osnovi izbrati tiste sintetične faktorje, ki imajo najpomembnejšo vlogo. V ta namen je bila uporabljena korelacijska in faktorska analiza, ki je le ena od številnih možnih pristopov k tovrstni obdelavi podatkov.

Faktorska analiza vsebuje naslednje stopnje:

- izbrati je treba enote proučevanja;
- določiti v teh enotah spremenljivke;
- prirediti podatke za računsko obdelavo, odpraviti vpliv merskih enot in izračunati poprečne vrednosti ter odklone od le-teh;
- izračunati korelacijske koeficiente;
- poiskati faktorje;
- določiti teže faktorjev;
- določiti teže faktorjev na posameznih prostorskih enotah.

Območje z onesnaženim zrakom smo prekrili z mrežo (grid) stotih kvadratov velikosti 1,6 km². Tako veliko enoto smo izbrali zato, ker so se podatki nanašali večinoma le na posamezne točke meritev in še te so bile maloštevilne. S tem je bila seveda v veliki meri zmanjšana vrednost rezultatov. V vsaki enoti smo določili naslednje elemente: oddaljenost od TE Šoštanj v km, poprečni naklon površja, poprečno nadmorsko višino, koncentracijo SO₂ v zraku, stopnjo poškodovanosti kmetijskih rastlin in stopnjo poškodovanosti gozda. Pri določanju koncentracije SO₂ v zraku smo se opirali na meritve HMZ in izračunane vrednosti koncentracij.

Kriteriji za stopnjo poškodovanosti so bili:

- prva stopnja poškodovanosti od 0,10—0,25 % žvepla v smrekovih iglicah;

- druga ali srednja stopnja poškodovanosti od 0,25—0,40 % žvepla v smrekovih iglicah;

- tretja ali močna stopnja poškodovanosti nad 0,40 % žvepla v smrekovih iglicah;

- četrta stopnja poškodovanosti — vidne poškodbe od 10—20 % poškodovanih iglic oziroma listov (5).

Kriterije za stopnjo poškodovanosti kmetijskih rastlin smo določili glede na število prizadetih kmetijskih rastlin in stopnjo občutljivosti kmetijskih rastlin:

- prva stopnja poškodovanosti 0,4—1,0 mg SO₂/m³ v zraku;

- druga stopnja poškodovanosti 1,1—2,0 mg SO₂/m³ v zraku;

- tretja stopnja poškodovanosti od 2,1 in več mg SO₂/m³ v zraku;

- četrta stopnja poškodovanosti — vidne poškodbe (10).

Območje sedanjih in bodočih ugrezanj zaradi rudarjenja, ki pa so prostorsko povsem ločena od območij z onesnaženim zrakom, smo razdelili na 41 kvadratov in pri vsakem upoštevali naslednje značilnosti: naklon površja, debelino krovnine, začetni koeficient razsipa krovnine, višino rušenja krovnine in stopnjo deformacije površja.

Kriteriji za stopnjo deformacije površja so bili:

- deformacija površja segajoča do meje rušnega območja;

- območje bodočih rušenj površja;

- območje izven rušnega območja.

Reko Pako nismo prekrili z mrežo kvadratov, ker so vzorce vode za analizo zajemali samo na dveh mestih, poleg tega pa ima Paka kot reka linearen potek. Pri korelaciji smo primerjali Pako nad Šoštanjem in Pako pod Šoštanjem in pri tem upoštevali: vodostaj, suspendiran material, kalijev permanganat, razstopljeni kisik in biološko porabo kisika po petih dneh.

Glavni rezultati računske obdelave podatkov

Korelacijska in faktorska analiza sta pokazali, da so posamezni elementi med seboj v določeni odvisnosti, ni pa med njimi takih, ki bi kazali visoko stopnjo linearne povezanosti. Tudi sama faktorska analiza ni

pokazala izrazito neodvisnih faktorjev. Edina izjema je bila analiza podatkov, ki se je nanašala na območje rudarjenja. Korelacijska matrika je pokazala, da med višino rušenja krovne in stopnjo deformacije površja obstaja izredno visoka linearna povezanost. V primerjavi z ostalimi štirimi korelacijskimi matrikami je predstavljala najvišjo vrednost korelacijskega koeficienta (0,92). Ta dva elementa sta se izkazala kot faktor, ki nastopa neodvisno od ostalih faktorjev. Višina rušenja krovne, stopnja deformacije površja, debelina krovne in začetni koeficient razsipa krovne sta bila neodvisna faktorja in je prvi nastopal v odnosu proti drugemu docela samostojno.

Korelacijski koeficienti za območje z onesnaženim zrakom so pokazali negativne vrednosti med oddaljenostjo od TE in stopnjo poškodovanosti gozda ter oddaljenostjo od TE in koncentracijo SO_2 v zraku. Torej se je z oddaljevanjem od TE manjšala vrednost stopnje poškodovanosti gozda in koncentracije SO_2 v zraku. Korelacijski koeficient med koncentracijo SO_2 v zraku in stopnjo poškodovanosti kmetijskih rastlin pa je bil pozitiven (0,71). Čim večja je bila koncentracija SO_2 v zraku, tem večje so bile poškodbe na kmetijskih rastlinah.

Zanimivo je, da so bile vrednosti korelacijskih koeficientov med naklonom površja in ostalimi elementi relativno majhne (0,24). Pričakovali pa smo ravno nasprotno. Izpostavljenost in nagnjenost pobočij naj bi vplivala na večjo udarno moč vetra z vsebovanim SO_2 . Isto kot za naklon lahko trdimo tudi za korelacijske vrednosti za nadmorsko višino.

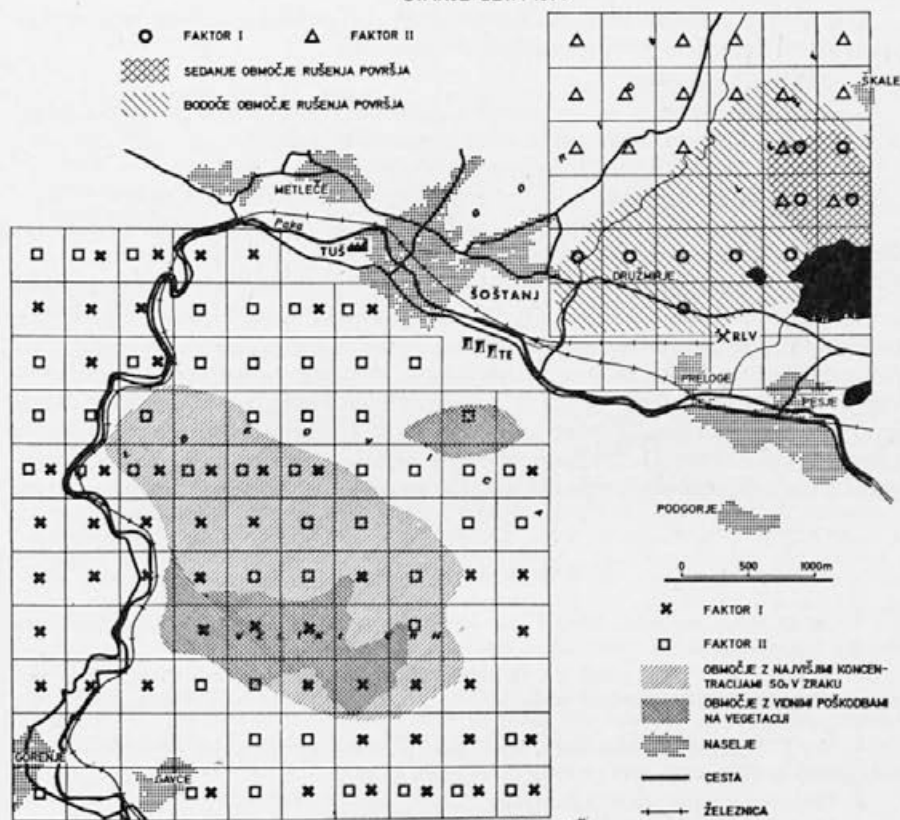
O onesnaženosti Pake smo izračunali samo korelacijo, ker smo za faktorsko analizo imeli premalo podatkov. Zanimal nas je odnos med pretokom, oziroma višino vodostaja in onesnaženostjo Pake. Ugotovljeni so bili relativno visoki korelacijski koeficienti (−0,75) med vodostajem in biološko porabo kisika po petih dneh tako pri analizi podatkov za Pako nad Šoštanjem kot za Pako pod Šoštanjem. Poleg tega je bil ta korelacijski koeficient negativen, torej se je manjšala vrednost drugega elementa, če se je večala vrednost prvega. Povečan pretok je pomenil zmanjšano onesnaženost Pake.

Sklep

Med vzroke za onesnaženje zraka južno od Šoštanja (z največjimi koncentracijami SO_2 na Lokovici in Velikem vrhu) bi lahko šteli:

- močno vetrovnost nad TE z najbolj pogostimi severnimi in severovzhodnimi vetrovi;
- inverzijsko plast v višini od 200–1500 m in z debelino med 100 in 350 metri;
- relief, ki se neposredno dviga južno od TE (Lokovica, Veliki vrh) in zapira pot pogostim severnim vetrovom;
- lignit, ki ga rabijo v TE, vsebuje od 0,67 do 1,36 gorljivega žvepla;
- višina dimnikov (TE I in II 100 m, TE III 150 m), katerih izpuhi segajo v inverzijsko zračno plast.

FAKTORSKA ANALIZA OBMOČJA RUDARJENJA IN OBMOČJA Z ONESNAŽENIM ZRAKOM STANJE: LETA 1974

Vidne poškodbe na kmetijskih rastlinah in gozdni vegetaciji (glej karto) so ugotovili na območju najvišjih koncentracij SO₂ v zraku. Območje poškodovanosti iglavcev južno nad Šoštanjem pa je posledica bližine TE.

Iz karte je razvidno, da izračunana individualna teža faktorja I* z največjo vrednostjo koncentracij SO₂ v zraku in stopnjo poškodovanosti kmetijskih rastlin sovпада z območjem dejanskih poškodb in najvišjih koncentracij SO₂. Enote faktorja II, ki jih označuje stopnja poškodovanosti gozda, zavzemajo območja na Lokovici. Enote s hkratno prisotnostjo I. in II. faktorja se pojavljajo posamično in predstavljajo območja, za katera je značilna tako poškodovanost kmetijskih kultur in gozdne vegetacije kot visoka koncentracija SO₂ v zraku. Vzrok, da je prvi faktor na povsem drugih območjih kot drugi, si lahko razložimo

* S težo faktorjev prikažemo katere, oziroma kakšni tipi spremenljivk povzročajo variacije med posameznimi prostorskimi enotami.

kot posledico tega, da so dejanske poškodbe opazili na prostorsko različnih oddaljenostih od TE.

Na obseg, intenzivnost in hitrost rušenja površja zaradi rudarjenja vplivajo v Velenjski kotlini naslednji elementi:

- tektonika kotline;
- glinasta, lapornata in mastna glinena ter peščeno glinasta plast nad ležiščem lignita, to je mehanske lastnosti plasti;
- debelina plasti nad lignitom;
- odvodnjavanje vod iz propustnih ali z vodo zasičenih plasti;
- odkopavanje lignita, ki ga odkopavajo v horizontalnih etažah višine 7—8 m in z rušenjem odkopanega prostora.

S faktorsko analizo nam je uspelo ločiti dvojce območij rušenja. Prvo predstavljajo enote z visoko vrednostjo faktorja I, za katere je značilna prisotnost rušenja krovnine in visoka stopnja porušenosti površja. Pričakovati je, da bodo tudi v prihodnje to območja z največjimi poružitvami. Poglavitni vzrok zanje je velika višna krovnine in sestava plasti nad lignitnim slojem. Drugo območje so tiste teritorialne enote, kjer je prevladoval faktor II. Njihovo rušenje je bilo odvisno od debeline krovnine, ki je povzročala večje ali manjše pritiske v jami in s tem poružitve.

Bibliografija — Bibliography

1. Aplikacija metode REQM za kvaliteto emisije odpadkov in kvaliteto okolja. Urbanistični inštitut SRS, Ljubljana, tipkopis.
2. J. Gregori, S. Peterlin, F. Vardjan, Ekološko vrednotenje krajine za namene planiranja na primeru industrijske cone v Ljubljani, *Proteus* XXXV, št. 5, 1972—1973.
3. M. J. Winkler, Ekonomsko vrednotenje škod, ki jih v gozdovih povzroča onesnažen zrak, *Gozdarski vestnik* XXXV, št. 7, 1972.
4. Krajinsko planiranje, Ljubljana 29.—31. junija 1972.
5. M. Šolar, M. Kuder, Obremenjenost gozdnega rastlinstva z žveplovim dvo-kisom v Šaleški dolini — poročilo o raziskavah v letu 1973, Ljubljana 1974, tipkopis.
6. Poročilo o fizikalno kemijski preiskavi Pake 29. in 30. avgusta 1973, Zavod za vodno gospodarstvo SRS, Ljubljana.
7. Problematika določanja varne debeline nepropustne glinaste plasti nad slojem premoga in peščenimi vodonosnimi plastmi v krovlini, Rudarsko metalurški zbornik št. 1, 1971, Ljubljana.
8. Studij optimalnega sistema merske mreže za onesnaževanje zraka v SR Sloveniji — projekt okolje, Hidrometeorološki zavod SRS, Ljubljana 1974.
9. J. P. Cole, C. A. M. King, *Quantitative geography*, New York, 1968.
10. J. Maček, Zaključno poročilo o raziskavah sedanjih in bodočih poškodb od industrijskih plinov na kmetijskih rastlinah na območju termoelektrarne Šoštanj, Biotehniška fakulteta — inštitut za varstvo rastlin, Ljubljana 1974.

THE STUDY OF DEGRADATION OF NATURAL ENVIRONMENT IN VELENJE VALLEY WITH FACTOR ANALYSIS

Andrej Černe
(Summary)

The Velenje Valley represents in Slovenia one of those parts where are because of concentration of dwellers, mining and industry various kinds of environment degradation. We analysed activity and natural causes, which causes surface deformation, air-pollution, damages of forest and agriculture vegetation and water-pollution. Activities that have influence on environment degradation are: mining, energetics and leather remaking. Besides these basic activities contributes to the pollution also others, however adequate data was not available. To find out which physical geographical elements cooperates at degradation and which is their relative importance and their mutual interdependence was used one of possible mathematical method — correlation and factor analysis.

During computer processing of data for parts where degradation was caused by mining were taken in consideration: incline (slope) average thickness of roofness, coefficients of dissipation of roofness, height of destroying of roofness and extend of deformation of surface. The thickness of roofness and soil structure over the coal do not influence much on intensity and space spreading of surface destruction.

Concentration of SO_2 in the air, average slope of surface, average sea-level, distance from thermoelectric centrale and degree of damage of forest and agricultural vegetation were the elements used in analysis of area with air pollution. With bigger distance from thermoelectric centrale are the values of SO_2 concentrations in the air diminishing and at the same time are diminished also damages on the forest and agricultural vegetation. Average sea-level and average slope of surface do not influence on bigger dash strenght of wind with containing SO_2 . At the river Paka we analysed only the connection with the average river-level and the degree of water pollution.

One of the possible mathematical procedure — correlation and factor analysis is just one of several accesses to state the mutual interdependence between the physical geographical elements which in common influence on transformation of landscape.

UDK
UDC

910:502.7(497.12 »Celje«)=863

O PROBLEMIH ŽIVLJENJSKEGA OKOLJA V CELJU*

Metka Š p e s +

Uvod

Pod pojmom »problematika življenjskega okolja« si predstavljamo sklop bolj ali manj zapletenih vprašanj odnosa sodobne družbe do življenjskega okolja, ki se pojavljajo na vseh področjih človekovega delovanja. Večina družbenih posegov v življenjsko okolje je odvisna od razvojne stopnje človeške družbe. Ker pa so po drugi strani posledice tistih dejavnosti, ki prinašajo določene dobrine, omogočajo razvoj in zvišanje življenjske ravni, ne smemo nanje gledati le kot na uničevalce življenjskega okolja. Vsekakor pa je potrebno z razvojem tehnologije in znanja in z načrtnim gospodarjenjem s prostorom vse te negativne vplive čim bolj onemogočiti in načrtovati posege v življenjsko okolje tako, da se škodljive posledice kar najbolj omeje.

Raziskovanje problematike življenjskega okolja in ugotavljanje soodvisnosti med naravo in družbo je le smiselno nadaljevanje dosedanjih geografskih raziskav. Izhaja pa iz nujnosti, da opozorimo na nekatere destruktivne posege v življenjsko okolje in opozorimo, naj se prostor v bodoče izkorišča smiselno ter da se vplivi industrije in urbanizacije, ki sodijo med najbolj destruktivne posege v življenjsko okolje, pravilno vrednotijo in načrtno razvijajo, upoštevajoč pri tem bodoče posledice.

Osnovna metodika tovrstnih raziskav je v bistvu podobna regionalno-geografskemu pristopu, le s to razliko, da upoštevamo samo tiste komponente, ki so na določenem območju v medsebojni povezavi in ki povečujejo škodljive vplive človeka na življenjsko okolje. Smisel teh raziskav vidimo v tem, da se ob razlagi posameznih elementov pojasni njihovo vlogo in da se vsak element funkcijsko opredeli. Celjsko območje je iz tega vidika hvaležno območje raziskav. Na tem majhnem ozemlju se kažejo mnogi konflikti ob različnih uporabnikih prostora.

* Poročilo je izveček iz raziskovalne naloge pri Inštitutu za geografijo Univerze v Ljubljani, ki jo je financirala Raziskovalna skupnost Slovenije.

+ asistent pri Inštitutu za geografijo Univerze v Ljubljani, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, YU.

Degradacija življenjskega okolja na primeru Celja

O tem, da je zrak v Celju onesnažen, da je večina tekočih voda biološko mrtvih, da so posledice onesnaženja vidne na vsakem koraku in da je okolje degradirano, ni nobenega dvoma. Toda, če primerjamo emisije celjske industrije z emisijami nekaterih močno industrializiranih območij po svetu, vidimo, da so te nekajkrat višje kot v Celju, čeprav posledice tam niso tako katastrofalne. Vzroke za današnjo stopnjo degradacije v Celju in okolici moramo torej poleg virov emisij iskati še kje drugje. Prvi in poglavitni vzrok je v konfiguraciji Celjske kotline. To je sicer neizrazita ploska kotlina, ki jo na jugu zapirajo do 700 m visoki vrhovi, na severu se vlečejo hribovita slemena, na vzhodu se kotlina dviga v terciarno gričevje, v zahodni smeri pa je odprta proti Savinjski dolini. Kotlina ima svojo daljšo os v smeri vzhod—zahod; ta izoblikovitost pogojuje tudi vetrove in s tem v zvezi mnoge posledice v življenjskem okolju. Kotlina je asimetrična tudi v poprečni smeri; na južnem robu kotline se dvigajo vzpetine, ki prestrežejo naletno zaplinjevanje, hkrati so tako visoke, da se normalne enodnevne inverzije ne dvigajo preko njihovih vrhov. Celje ima s svojo kotlinsko lego nekatere specifične naravne razmere, ki so bile v preteklosti ugodne za razvoj in nastanek mesta. Mesto se je po nastanku industrije širilo, spreminjalo je svojo zunanjo podobo in večal se je delež prebivalstva zaposlenega v neagrarni dejavnosti. Postopoma je mesto začelo vključevati tudi okoliške vasi. Ves razvoj je potekal dokaj neurejeno. Nenačrtna gradnja je povzročila v Celjski kotlini tri osnovne probleme: 1) razpršena gradnja individualnih hiš je zmanjšala strnjenost kmetijskih površin, 2) zmanjšal se je areal gozdov in 3) otežila je izvedbo urejenega komunalnega omrežja.

Industrija, ki v Celju obstaja že dobrih sto let (Cinkarna od leta 1873, Tovarna emajlirane posode od leta 1884) ima dve nasprotujoči si funkciji, ki pa sta nedeljivi ena od druge: industrija pomeni na eni strani glavno gibalno rasti življenjske ravni prebivalstva, na drugi pa predstavlja tisto dejavnost, ki najbolj destruktivno posega v življenjsko okolje. Pri pregledu razmer v Celju moramo upoštevati obe vlogi industrije, saj Celje brez takojmenovane »umazane industrije« ne bi doseglo stopnje enega najmočnejših gospodarskih središč v Sloveniji.

Industrija v Celju in njegovi okolici ima dve značilnosti. 1) je izrazito polistrukturna. Po številu obratov sta sicer v ospredju kovinska industrija s 3545 zaposlenimi in tekstilna z 2950 zaposlenimi; po številu zaposlenih (6000), glede na družbeni proizvod in glede na vpliv na življenjsko okolje pa je v ospredju kemična industrija. Različna industrijska dejavnost je tudi vzrok različnih emisij). 2) V industriji prevladujejo zastareli tehnološki postopki, ki so posledica stare industrije, njihove emisije v okolje trajajo že več kot sto let, nekaj obratov je sicer moderniziranih, vendar iz ekonomskih razlogov in ne zaradi varovanja življenjskega okolja.

Značaj emisij iz posameznih virov je takšen, da bi bili pri odprti geografski legi in večji prevetrenosti negativni učinki občutno nižji. Po-

zimi se v kotlini pogosto tvorijo jezera hladnega zraka, zgornja toplejša plast pa zaradi toplotne inverzije deluje kot nekakšen pokrov nad kotlino in preprečuje vertikalno izmenjavo zračnih mas. Najbolj pogoste so enodnevne inverzije, ki nastajajo zvečer, ko jezero hladnega zraka seže do višine 10 metrov. Ponoči se plast hladnega zraka poveča in tako doseže inverzijska ploskev v jutranjih urah višino do 150 m nad kotlino. Ob razbitju jezera hladnega zraka te enodnevne inverzije preko dneva izginejo. Jeseni in pozimi, ob več dni trajajočih jezerih hladnega zraka, se inverzijska ploskev dvigne tudi do 250 m nad kotlino. Največ dni z inverzijo je v decembru. V zimski polovici leta prihaja v kotlini večkrat do lokalne cirkulacije vetrov, ki je neodvisna od smeri vetrov nad inverzijsko ploskvijo. Velik pomen ima pri tem mikroklima mesta, ki s svojim ogrevanjem tvori jedro, od koder se razhajajo zračna strujanja toplih zračnih mas (4). Toplotna inverzija, ki zgoraj zapira kotlino, preprečuje vertikalno zračno izmenjavo, tako da ostane praktično vsa plinasta emisija, katere viri so industrija, komunalna kurišča in promet pod inverzijsko ploskvijo; predrejo jo le plini iz visokih dimnikov. Trdi delci, ki pridejo z emisijami v zrak, delujejo kot kondenzacijska jedra in zato se pojavi megla večkrat še predno je relativna vlaga v ozračju 100 %. Znano pa je tudi, da megla poveča toksičnost in korozivno sposobnost onesnaženega zraka tudi do desetkrat.

Meritve koncentracij SO_2 in dima (5, 6) so pokazale, da je koncentracija emisij v zimski polovici leta trikrat večja kot v letnih mesecih. Prepričanje mnogih, da je vpliv komunalnih kurišč pozimi trikrat večji kot vpliv industrije, bi veljalo le, če bi imelo Celje odprto geografsko lego. Specifični kotlinski meteorološki pojavi pa povzročajo, da je vpliv industrije v zimskih mesecih neprimerno večji ne glede na komunalna kurišča in promet. Analiza meritev emisij kaže, da je razmerje med zimskimi in letnimi meseci v stanovanjskem delu mesta in industrijskimi predeli približno enako, to pomeni, da se koncentracija emisij v zimskih mesecih enakomerno poveča za vse mesto. Zanimivo je tudi, da nastopajo v zimski polovici leta vse ekstremne vrednosti emisij praktično istočasno na vseh merilnih postajah. Pozna se, da je v zimski polovici leta Celjska kotlina zaprta in da se koncentracije plinov enakomerno razporedijo po vsej kotlini.

V topli polovici leta pa prevladujoči vetrovi (glede na obliko kotline) odnašajo emisije sorazmerno njihovi jakosti in smeri. Po Stokesovem zakonu se delci v zraku prenašajo s srednjo hitrostjo vetra in padajo na tla v različni oddaljenosti.

V zgodnjih pomladanskih mesecih, to je v najbolj občutljivem času za rastline, na začetku rasti, so v kotlini prevladujoči zahodni vetrovi. Na vzhodnem robu kotline je gričevnat svet, ki dopušča, da veter prenaša emisije daleč proti vzhodu in je temu primerno tudi vzhodna meja poškodovanosti vegetacije premaknjena na vzhod. Za boljše razumevanje meritev emisij, ki jih opravljajo trenutno na štirih merilnih postajah, bi bilo potrebno podrobneje preveriti še mikroklimatske poteze glede na položaj merilnih postaj. Za popolnejšo sliko pogrešamo merilne po-

staje v mestnem jedru, da bi s tem laže ugotavljali vpliv prometa in komunalnih gorišč na onesnaževanje zraka v Celju.

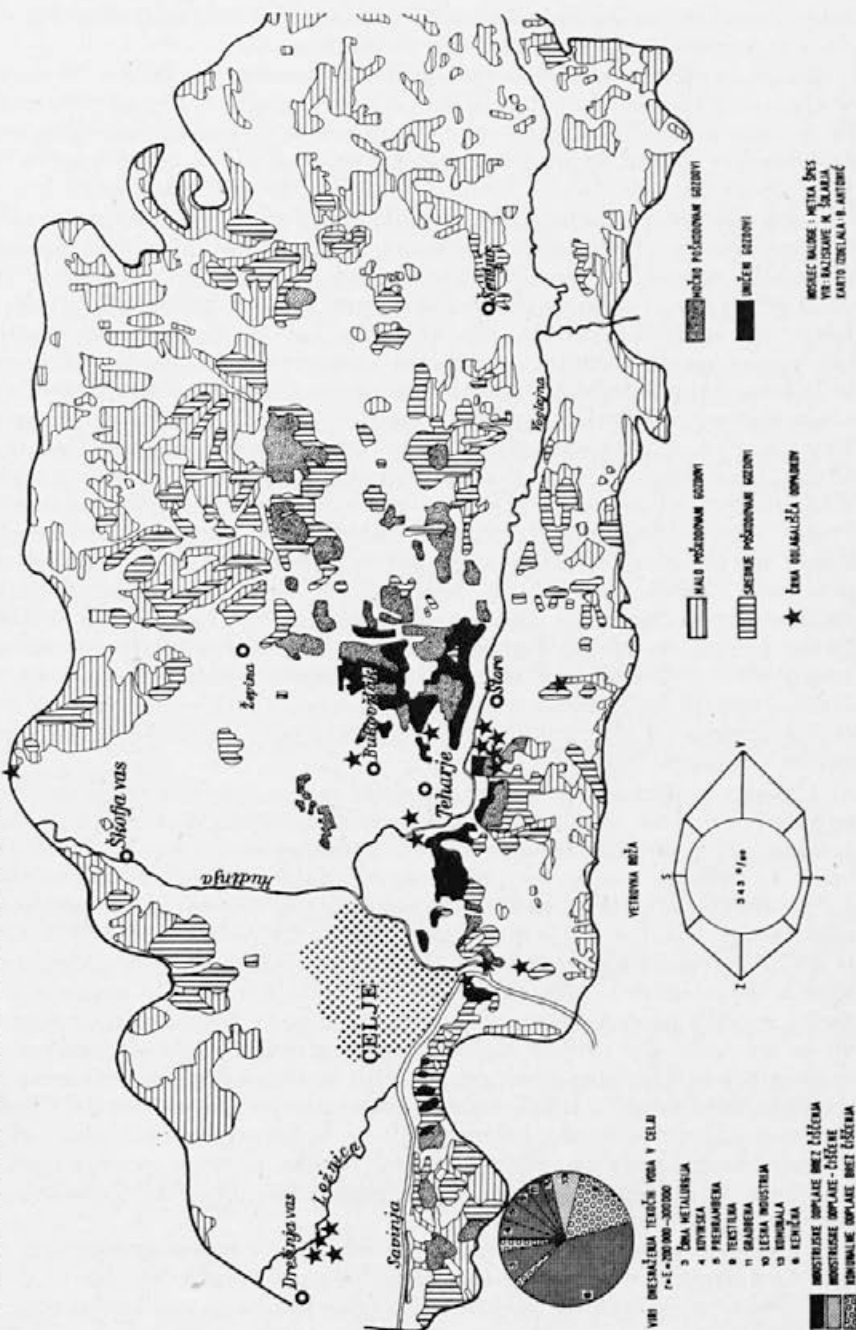
Rastline so za večino emisij bolj občutljive kot človek in nam poškodovana rastlina pomeni tudi svarilo pred nevarnostmi, ki pretijo človeku v takem življenjskem okolju. Dobro vidne so na vegetaciji posledice delovanja SO_2 in fluora. Ti so dobri pokazatelji emisij tudi na obravnavanem celjskem območju, kjer so z meritvami dokazali, da je med škodljivimi vplivi največ posledic SO_2 in fluora. Stopnja poškodovanosti vegetacije je poleg koncentracije emisij odvisna tudi od položaja dreves v sestoju, od oblike terena in kvalitete rastišča ter odpornosti drevesnih vrst (listavci so podvrženi akutnim obolenjem, iglavci pa kroničnim). Za gozdno vegetacijo je bistvenega pomena dinamika in koncentracija v specifičnih vremenskih pogojih in dnevnem času (2). Naletnemu zaplinjevanju, ki nastopa v normalnem vremenu, ko ni inverzije, ali ob zelo visoki, več dni trajajoči inverziji so najbolj izpostavljeni priveterni deli terciarnega gričevja med Hudinjo in Ložnico: Bukovžlak, Proseniško, Kresnike in Teharje. Po dolini Voglajne se zaplinjevanje širi vse do Šentjurja in v manjši meri še celo do Grobelnega.

Inverzno zaplinjevanje povzroča največjo koncentracijo škodljivih plinov tik pod inverzno ploskvijo in pri emisiji ni bistvenih razlik med priveterno in odveterno stranjo. Glede na obliko reliefa in pogostost enodnevnih inverzij se vpliv inverznega zaplinjevanja najbolj pozna na strminah, ki se dvigajo na južnem robu Celjske kotline (Lisca, Košnica, Miklavški hrib, Podgorje, Aljažev hrib).

Prepričanje, da je vegetacija v Celjski kotlini uničena le po SO_2 , vedno bolj izpodbijajo dokazi, da postaja Celje fluoridno emisijsko območje. Toksični vplivi fluoridov se kažejo v neposredni bližini virov (Cinkarna, EMO), z oddaljenostjo njihova koncentracija hitro pada. Rastlina sprejema največ fluora v visoki zračni vlagi, močnejše v rastlinah nastajajo že v prvi koncentraciji $0,015 \text{ mg/m}^3$ zraka (7), ta vrednost pa je bila ob meritvah v Celju dostikrat prekoračena. Posamezni predeli v Celju in okolici se po vrstah poškodob na rastlinah med seboj razlikujejo. Tako se npr. na Golovcu kažejo poškodbe povzročene po fluoridih, na Aljaževem hribu je mešan vpliv fluoridov in SO_2 , proti vzhodu pa vedno bolj prevladujejo tipične poškodbe po SO_2 (1).

Specifičnost celjske industrije se kaže še v akumulaciji strupenih snovi v prsti. Ugotovljeno je (3), da danes vegetacija odmira tudi zaradi zastrupljenih rastišč, kjer se je zaradi dolgotrajnih emisij nakopičilo toliko škodljivih snovi, da so bile prekoračene nevtralizacijske sposobnosti prsti. Glavni vir teh emisij — (pražarna cinka) — je bila pred tremi leti ukinjena, stanje pa se kljub temu ni izboljšalo. Ta podatek je toliko bolj zaskrbljujoč, ker napoveduje ogromno dela in materialnih izdatkov, če bi hoteli goličave ponovno pogozditi. Posredni negativni učinki se kažejo tudi v razbohotenju rastiščnim pogojem prilagojene trave — trstikaste stožke, ki uspeva posebno na goličavah, kjer je gozd uvrščen v četrto stopnjo poškodovanosti. Takšnega gozda je okoli 300 hektarov in v njem se ob sušah večkrat pojavijo gozdni požari. Iz zračnih posnetkov je razvidno, da v strnjenem kompleksu od Žalca do Po-

DEGRADACIJA OKOLJA V OKOLICI CELJA

nikev ter vzhodno od Vojnika do Rifnika, ni niti hektarja zdravega gozda, kar pomeni preko 2000 ha poškodovanih gozdov.

Celje ima tudi specifične hidrografske razmere. Pri kolenu Savinje se v njo izliva več pritokov, izmed katerih je Voglajna biološko mrtva reka in je tako poleg Notranjske reke danes edina slovenska abiotična reka. Iz podatkov analiz, ki jih je napravil Zavod za vodno gospodarstvo SRS (8), je razvidno, da pošilja Celje v tekoče vode 4125 m³ odpadnih voda, od tega odpade na industrijske odplake (brez najhujših onesnaževalcev) 1787 m³ na uro. Navajamo podatke za tiste tovarne, ki oddajajo največ odpadnih voda: Cinkarna 16.719 m³ na uro, EMO 3.556 m³ na uro, ETOL 0.171 m³ na uro. Voglajna je izredno obremenjena z industrijskimi odplakami, saj je BPK₅ sedemnajstkrat večja kot za Savinjo, populacijski ekvivalent pa je osemkrat večji, pri čemer so pri Savinji upoštevane tudi komunalne odplake. Vse fekalije mesta Celja (20.000 m³ letno) spuščajo namreč v kanal, ki je brez vmesnih čistilnih naprav direktno povezan z reko. Pri tekočih odplakah v Voglajno prednjači kemična industrija (Cinkarna, ETOL), sledita kovinska industrija in črna metalurgija, pri Savinji pa so na prvem mestu kovinska in tekstilna industrija. Pestra sestava celjske industrije se kaže tudi v raznovrstnosti odplak. Glede na populacijski ekvivalent pri odpadnih vodah je Celje v skupini od 200.000 do 300.000 prebivalcev. Ob primerjavi podatkov za druge kraje Slovenije, imajo večji populacijski ekvivalent le še Ljubljana, Mežica in Idrija. Razlika pa je v tem, da sodeluje pri onesnaževanju tekočih voda v Celju več industrijskih panog in da edino še Mežica oddaja večjo količino neprečiščenih odpadnih voda. Skupno vsem štirim krajem pa je, da nimajo čistilnih naprav za prečiščevanje komunalnih odpadnih voda.

Celjska kotlina, ki je v tankem sloju zasuta s kvartarnimi prodnimi naplavinami, ima izredno plitvo ležečo talno vodo, kar pomeni, da je prodna plast, ki loči talno vodo od površja, tanka in da onesnažena voda, ki pronica v tej plasti, nima dovolj dolge poti, da bi se prečistila. Za opozorilo, kako je to nevarno, vzemimo zelo enostaven primer kroženja emisij v okolju, ki je prav značilno za Celjsko kotlino. SO₂ uhaja iz dimnikov, nabira se na raznih objektih in drevju, ob prvem dežju meteorna voda izpere te strupene snovi, jih raztaplja in nato prenaša skozi tanko prodno plast v talno vodo, ki je za mnoga gospodinjstva direkten vir pitne vode. Ta primer samo še potrjuje nujnost, da se čim več gospodinjstev priključi na vodovod. V Celju še vedno obstaja problem s pitno vodo, saj kar 64 % pitne vode iz vodovoda porabi industrija. Ob tem se zopet odpira že znana možnost, ali ne bi kazalo uporabljati vodo iz Šmartinskega jezera za industrijske tehnološke potrebe, vendar tako, da bi jezero kljub temu obdržalo svojo pogloblveno, dotedanjo funkcijo — rekreacijskega središča za Celje.

Poseben problem predstavljajo tudi odpadki v trdem agregatnem stanju, ki nastajajo v industriji in mestu. Le malo tovarn ima lastne deponije. Vse manjše tovarne odvažajo odpadke kar na javno komunalno odlagališče. Največji problem pa predstavljata deponiji žveplene kisline in ferosulfata, ki nastajata ob proizvodnji titanovega dioksida. Celje ima

tudi samo eno zakonito komunalno odlagališče odpadkov, več pa je v okolici črnih odlagališč (evidentirali smo jih kar 17), za katerih saniranje nihče ne skrbi. Ta odlagališča niso samo estetski problem, ampak tudi higieni.

Sklep

Celje je zaradi specifične kotlinske lege in skoraj stoletnega kontinuiranega razvoja industrije postalo eno najbolj ekološko ogroženih v Sloveniji. Zimska jezera hladnega zraka, z njim povezane inverzije in pogoste megle, pogojujejo visoke koncentracije škodljivih emisij iz industrijskih virov, komunalnih kurišč in prometa. V topli polovici leta pa dominantni vetrovi odnašajo pline in naletno zaplinjevanje povzroča največje škode na vegetaciji vzhodno od Celja. Celjska industrija ima dve osnovni značilnosti: je v glavnem zastarela, emisije se akumulirajo v okolju že skoro 100 let, obenem pa je polistrukturna, kar povzroča različen značaj in množino emisij, ki nastopajo v vseh treh agregatnih stanjih.

Bibliografija — Bibliography

1. Inž. Marjan Šolar: Vpliv onesnaženega ozračja na gozdno vegetacijo v Celjski kotlini s posebnim ozirom na življenjske pogoje in bodočnost gospodarsko pomembnih iglavcev, Inštitut za gozdno in lesno gospodarstvo SRS, Ljubljana 1976, tipk., 40 str.

2. Inž. Marjan Šolar: Stanje poškodovanosti rastlinstva po industrijski ekshalaciji v Celju in njegovi neposredni okolici, Inštitut za lesno in gozdno gospodarstvo SRS, Ljubljana 1974, elaborat.

3. Dušan Košutnik: Propadanje vegetacije v okolici Celja in poizkus ponovne ozelenitve, Celjski zbornik 1973-74 (str. 79-107).

4. Anton Planinšek: Zimska jedra hladnega zraka v Celjski kotlini, diplomska naloga FNT, Ljubljana 1974.

5. Onesnaženje atmosfere mesta Celje in Štor 1968-69, Zavod za zdravstveno varstvo Maribor in Celje, elaborat, Celje 1969.

6. Poročilo o koncentracijah SO_2 in dima v Celjski atmosferi po meritvah od oktobra 1973 do oktobra 1974, Regionalni zdravstveni dom Celje, TOZD medicina dela Celje.

7. Ivan Perman, Slavko Vrhovnik: Onesnaževanje atmosfere na območju Celje — plinasti fluoridi, Celje 1974, tipkopolis.

8. Zavod za vodno gospodarstvo SRS Ljubljana: Projekt raziskav za izdelavo programa sanacije dispozicije odpadnih voda v SRS, Ljubljana 1972.

GEOGRAPHICAL ASPECTS OF THE DEGRADATION OF ENVIRONMENT AS EXEMPLIFIED BY CELJE

Metka Š p e s
(Summary)

Because of its location in a basin-shaped valley and of its almost one-hundred years long continued development of industry Celje has become one of the environmentally most endangered of Slovenia. In wintertime the concen-

trated masses of cool air and the resulting inversions and frequent fog make for high winter concentrations of harmful emissions from industrial plants, private houses and blocks of flats as well as from motor-vehicles. On the other hand, in the warm part of the year the dominant winds carry away the poisonous gasses which in consequence harm the vegetation, particularly to the east of Celje.

Local industry is basically characterized by (1) the fact its technology is antiquated and so by now the emissions have been accumulating in the air for almost a hundred years, and (2) that it is of a poly-structural character, with various qualities and quantities of emissions in solid substances, in liquids, as well as the form of gasses.

O NEKATERIH GEOGRAFSKIH PROBLEMIH EVROPSKIH
DEZEL — ON SOME GEOGRAPHICAL PROBLEMS CONCERNING
EUROPEAN COUNTRIES

PROBLEMES D'UNE STATION ALPINE FRANÇAISE: MEGÈVE

André Blanc*

Lors de mon premier séjour en Yougoslavie, en 1948, l'une des premières régions que je visitai fut la Slovénie: le professeur Ilešič m'accompagna dans les Alpes et me fit connaître la haute vallée de la Save, Bled et Bohinj. C'est en souvenir de ces agréables et fécondes excursions, en hommage de reconnaissance, que je lui dédie, cordialement et respectueusement, cette modeste contribution à la connaissance et à la typologie des stations alpines. Elle n'a pas d'autre ambition, en raison de sa brièveté, que de poser les problèmes les plus originaux et d'inviter à une recherche d'autant plus aisée, mais riche de promesses, que la documentation offerte est plus abondante et que le possibilité d'enquêtes orales auprès d'une population réceptive apparaît infinie.

Dans les Alpes françaises du Nord, le département de la Haute-Savoie, étalée sur un ensellement à 1113 m. d'altitude et dominée par des sommets de plus de 1800 m., évasée en berceau, reliant par un col facile d'accès la vallée d'Arve et le val d'Arly, premiers trançons du «Sillon alpin». Megève compte parmi la centaine de stations montagnardes françaises, comme l'une des plus importantes et des plus anciennes, faisant partie de ce que l'on appelle la première génération, implantée à partir d'une localité qui compte actuellement plus de 5000 habitants et qui peut accueillir plus de 50.000 touristes. C'est également l'une des plus originales, car elle rassemble et allie, sur une superficie très vaste, une grande diversité d'aspects et de fonctions qui en font l'une des communes les plus riches de France dans cette catégorie de population.

Le premier problèmes est posé par l'ampleur, la nature, la variété de l'équipement pour la villégiature d'été et d'hiver. Il faudrait évaluer, par les techniques quantitatives simples, la part respective des deux saisons et son évolution, depuis la fondation par la famille Rotschild, des premiers éléments de la station, aussitôt après la première guerre mondiale. C'est dire qu'une étude préalable de situation — position géographique, site et climat local, enneigement et ensoleillement, aménagement et utilisation du sol — apparaît indispensable. Quelques données suffisent à démontrer l'importance et le rôle de ces différents aspects. L'é-

* dr., redni univ. prof., Université Paris X, 200 Avenue de la République 2, Rue de Rouen, Nanterre, Paris, F.

quipement hôtelier: environ 90 hôtels et pensions, avec ou sans restaurants, des centaines de chalets et de logements en pleine propriété ou en location, une dizaine de maisons d'enfants. Classés par catégories de prix et de confort décroissants selon les normes touristiques françaises, on compte trois grands hôtels à quatre étoiles, 13 à trois étoiles, 26 à deux étoiles, 25 à une étoile, plus une dizaine de chalets en altitude: au total, 229 chambres, 4 étoiles; 420, 3 étoiles; 730, 2 étoiles; 280, une étoile: près de 1600 en tout auxquels s'ajoute un équipement de services: 200 boutiques de toutes sortes, 6 cabinets de médecins, 5 banques, 7 stations-garages...

Les transports dans le cadre de la commune s'effectuent par des petits cars, des navettes, des taxis, des voitures à cheval équipées de traîneaux pour l'hiver. Le gare ferroviaire la plus proche, avec liaison pour Genève, Lyon, Paris, est à une demi-heure de trajet. Des réseaux de cars unissent la station aux grandes villes des Alpes du Nord. La construction récente d'un altiport à 1400 m. permet d'assurer des liaisons aériennes régulières avec Genève et Paris.

Équipement culturel et sportif: La Palais des sports abrite une salle de conférences et de spectacles de 1200 places équipée pour le traduction simultanée, une patinoire olympique, une piscine. Il est complété par des courts de tennis, publics ou privés, un terrain de golf, des salles d'exposition d'art, quatre salles de cinémas. Les remontées mécaniques se composent de trois téléphériques, deux télécabines, deux télésièges, plus de 20 téléskis conduisant jusqu'à 2000 m. L'école de ski est animée par 130 moniteurs. Megève est un centre de fêtes, de congrès, de compétitions sportives: championnats de patinage, matchs de hockey sur glace, tournois de tennis, épreuve de ski alpin comptant pour la Coupe du monde. Un inventaire précis, tenu à jour au fil des années, de tous les aspects de l'équipement, un tableau chronologique d'implantation, une étude de la fréquentation, de la localisation géographique et des catégories socio-professionnelles qui les utilisent s'impose de prime abord.

Ce qui conduirait naturellement à traiter un second thème: la composition et l'origine des hivernants et estivants, les rapports entre ces deux classes de population touristique, parfois commune, parfois différente, les origines géographiques — Parisiens et étrangers, surtout Anglais, en majorité sans doute — les catégories socio-professionnelles. L'analyse de séries statistiques révélerait l'extrême diversité de cette population, de simples familles ouvrières à la classe aristocratique. Il conviendrait alors de définir et de classer les types de villégiature, en fonction des motivations, des origines, de la durée et de la nature des séjours, les principales composantes des rythmes annuels de migration, avec deux pointes marquées à Noël et au milieu d'août, et une fréquentation élevée durant les périodes de congés scolaires: villégiature de repos en été, pratique des sports d'hiver, week-end des habitants des villes intra-ou subalpines les plus proches, passage et étape sur la grande touristique des Alpes, de Chamonix à Nice, séjour d'enfants placés pour des raisons de santé, tenue de séminaires et de congrès durant l'entre-saisons

que les responsables locaux s'efforcent d'animer... La liste est loin d'être close.

L'activité et les migrations saisonnières constituent en effet un troisième thème. Megève se vide du 15 avril, après les fêtes de Pâques au 1er juillet et du début de septembre aux premiers jours de décembre. Les conditions de la vie rythmée de la main d'oeuvre, locale et extérieure, issue de régions éloignées, en particulier de l'agglomération parisienne, gagnerait à être connue avec plus de précision. Hôtels et boutiques d'un certain niveau ont leurs doublets à Paris ou sur la Côte-d'Azur où est engagé leur personnel. Les nombreux emplois créés sur place, notamment parmi les jeunes, sont pour la plupart saisonniers. Une analyse des mouvements migratoires de main-d'oeuvre, dates, durée, ampleur, direction, polyvalence, catégories professionnelles et classes d'âge, revenus individuels, mouvements mensuels au cours d'une décennie, ne manquerait pas de dégager, non seulement une extrême variété de situations allant jusqu'à des centaines de cas individuels, mais encore une évolution rapide depuis la guerre du nombre des emplois induits.

Ce qui ouvre la voie à une étude fonctionnelle des rapports entre la vie locale et le tourisme. On est frappé — à l'inverse de ce qui caractérise les stations de la plus récente génération, implantées en de véritables déserts — par la richesse des types de rapports favorisés par le milieu naturel et social. Un exemple: le renouveau de la vie pastorale de montagne. Au-dessus de 1800 m., les alpages se maintiennent, reçoivent un nombre croissant de bétail venu de régions lointaines (surtout au cours de l'été de 1976 qui fut très sec): conséquence de la hausse des prix du lait et de l'ouverture du marché des fromages locaux réputés, la tome et le reblochon, au sein de la Communauté Economique Européenne. Appel à une main d'oeuvre jeune, création d'une coopérative laitière, vente directe ou indirecte aux touristes et au commerce local, constituent autant de nouveaux signes d'enrichissement. Un autre problème, plus difficile à cerner, mais aussi le plus passionnant, est bien celui des effets du dynamisme de la construction immobilière, de l'extension considérable du nombre de chalets de tourisme, multiplié au moins par dix depuis une vingtaine d'années. D'une part, la construction et l'entretien, fournit du travail, non seulement à une main-d'oeuvre locale de maçons, de charpentiers, d'artisans, mais encore à une main-d'oeuvre immigrée, nord-africaine et portugaise. D'autre part, la cession de terrains à bâtir, autrefois prairies ou pâturages a donné lieu à une spéculation foncière au profit d'un certain nombre de vieilles familles locales qui réalisent d'importantes plus-values qu'elles réinvestissent sur place. Quel est le rôle respectif des promoteurs immobiliers, des cabinets d'architectes, des propriétaires de terrains, de la municipalité? Quelle doctrine d'aménagement est appliquée? Le problème central paraît bien être, comme dans d'autres stations, l'éventualité de la construction d'un ensemble super-Megève en altitude qui risquerait d'entraîner des conséquences imprévisibles sur l'environnement, projet sans cesse avorté et qui ne sera peut-être jamais réalisé. Les Mégevans de vieille souche souhaiteraient limiter la croissance et le développement de la station, appuyés par

les défenseurs de la nature. Les partisans de cette tendance l'ont en partie emporté aux élections municipales de mars 1976 aux dépens des candidats qui n'étaient pas considérés comme «étant de la vallée»: mais ces résultats ne laissent pas d'inquiéter la classe commerçante qui souhaiterait un développement plus ample. L'étude des clans, des dynasties, des oppositions d'intérêts et d'attitude apporterait une contribution de premier plan à la connaissance des processus d'aménagement des stations montagnardes. Dans la même ordre d'idées, figurerait l'étude des nuisances du milieu provoquées par le déboisement dû au tracé de pistes de ski et des remontepentes, les déprédations causées par les touristes d'été par le parcours de prairies de fauche que leurs propriétaires doivent entourer de clôtures de fils électrifiés, les nécessités de la protection de la faune et de la flore ou de la préservation de sites naturels ou de vestiges historiques: forêts, chapelles, chalets de type savoyard etc.

Enfin, pour un géographe, ces structures et ces mouvements s'inscrivent parfaitement dans un espace qui mérite d'être analysé par une cartographie thématique et synthétique à très grande échelle, qui révélerait, d'une part, l'étroite symbiose entre le noyau historique du XIe siècle, d'origine monastique et pastorale, le «village» comme le désignent les habitants, où se mêlent étroitement vieux chalets, jardins et boutiques modernes; d'autre part, la naissance et le développement de véritables quartiers de types variés, groupant des résidences touristiques autour d'anciens hameaux pastoraux. La démarche descriptive, aussi fine que possible, de la géographie traditionnelle, pourrait ainsi être rénovée dans le cadre d'une géographie moderne reposant sur l'analyse des localisations, des rapports et des flux, des structures, de l'originalité d'un nouveau réseau de communications. Ce polycentrisme de la station répond à la diversité extrême de ses fonctions.

PROBLEMI FRANCOSKE VISOKOGORSKE POSTOJANKE: MEGÈVE

André Blanc
(Povzetek)

Megève, ki leži v severnih francoskih Alpah, je eno izmed najpomembnejših in najstarejših turističnih središč v Franciji. Ima zimsko in poletno turistično sezono. To povzroča številne probleme, ki terjajo poglobljene raziskave naravnih razmer, obsega in različnosti opreme, strukture in izvora turistične populacije (saj je razmerje okoli 50.000 turistov proti 5000 stanujočim prebivalcem), kvalitativnih in kvantitativnih značilnosti sezonskega migriranja turistov, funkcionalnih odnosov med lokalnim življenjem in turizmom, ter terjajo izdelavo tematske karte, ki bi časovno in prostorsko določila razmestitev dejavnosti. Policentrična zasnova turistične postojanke naj bi ustrezala različnosti njenih funkcij.

UDK
UDC

911.3:312 (443) = 30

ZUR BEDEUTUNG DER NEUEREN BEVÖLKERUNGSENTWICKLUNG FÜR DEN LÄNDLICHEN RAUM (BEISPIEL BAYERN)

Karl Ruppert*

Die Vielschichtigkeit der Probleme des ländlichen Bereichs sind von S. Ilešič immer wieder angesprochen worden. Nicht zuletzt hat er sich z. B. in der Hartke-Festschrift sehr deutlich für eine komplexe Geographie des ländlichen Raumes als Nachfolgerin der reinen »Agrargeographie« ausgesprochen (1). Inzwischen wird der Begriff des ländlichen Raumes infolge stark innovativer Urbanisierungsprozesse immer problematischer, die Modellvorstellung urbaner Intensitätsfelder, des Stadt-Land-Kontinuums gewinnt an Boden. Dennoch ist er bisher nicht zu ersetzen, aber es wird schwieriger ein eine klare Begriffsdefinition einzutreten (2).

Die nachfolgenden Ausführungen sollen durch die Verbindung bevölkerungsgeographischer Fakten und raumplanerischer Konsequenzen einen speziellen Ausschnitt dieser Komplexität aufzeigen. Sie sind in wissenschaftlicher Verbundenheit dem Jubilar gewidmet.

Zu den wichtigsten Daten für die Beurteilung der Raumentwicklung gehören struktur- und prozeßkennzeichnende Kriterien der Bevölkerungsentwicklung. Gerade in den ländlichen Gebieten der Bundesrepublik, speziell in Bayern, vollziehen sich zurzeit Veränderungen, die nicht ohne Auswirkungen auf die dortige Lebenssituation bleiben können.

Zur natürlichen und räumlichen Bevölkerungsbewegung

Seit geraumer Zeit beschäftigt der anhaltende Geburtenrückgang in starkem Maße die Diskussion raumordnerischer Fragestellungen. Die in der Mitte der 60er Jahre bei etwa 18—19 liegende Geburtenziffer pro 1000 Einwohner begann damals stetig zu sinken (3). Seit 1966 verringerte sich die Zahl der Geburten in der BRD jährlich um etwa 5 %, so daß 1974 etwa 400 000 Kinder weniger geboren wurden, als 10 Jahre zuvor. Die Geburtenziffer liegt nunmehr bei etwa 10.

Im gleichen Zeitraum schwankte die Sterbeziffer nur zwischen 11 und 12, so daß der Saldo, d. h. die natürliche Bevölkerungsbewegung

* dr., redni univ. prof., Wirtschaftsgeographisches Institut, Universität München, Ludwigstrasse 28, 8 München 22, D.

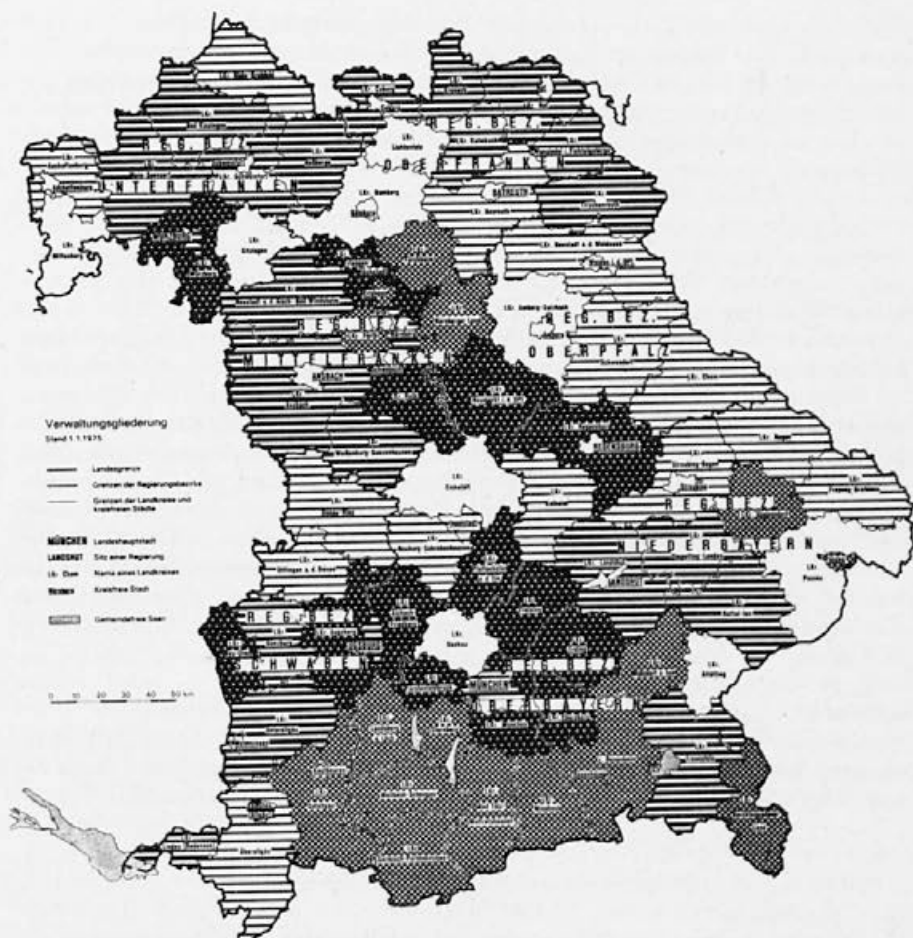
seit 1972 negative Werte erreichte (1974: 1,6). Für die deutsche Bevölkerung allein ergab sich ein Überschuß an Sterbefällen von ca. 200 000 im Jahre 1974. Der Saldo wurde jedoch durch die höhere Geburtenziffer der Ausländer und die zuwandernden jungen Jahrgänge mit geringer Sterblichkeit verbessert.

Generell läßt sich feststellen, daß das negative Verhalten eine Änderung erfuhr, die auch vor dem ländlichen Raum nicht halt machte. In Gebieten traditionell hohen Geburtenüberschusses, wie Bayerischer Wald, Oberpfälzer Wald, Rhönvorland usw. verringerten sich die Geburtenziffern drastisch. 1974 und auch 1975 haben nur noch ca. 1/5 der bayerischen Landkreise eine positive Geburtenbilanz aufzuweisen.

Betrachtet man in diesem Zusammenhang die Veränderung der Geburtenziffern unter regionalen Aspekten, dann läßt sich deutlich zeigen, daß die nahen Umlandbereiche der großen Verdichtungsräume zu den Gebieten höherer Geburtenziffern gehören (z. B. München, Nürnberg, Würzburg, Aschaffenburg). 1975 haben in Bayern nurmehr 24 von 71 Landkreisen einen Geburtenüberschuß. Etwa 80 % dieser Kreise liegen in unmittelbarer Nähe eines Verdichtungskernes und gehören zumindest mit Teilen zum benachbarten Verdichtungsraum. Der ländliche Raum dagegen übernimmt immer mehr früher als städtisch bezeichnete Verhaltensweisen und weist zum Teil schon deutliche Defiziterscheinungen bezüglich der natürlichen Bevölkerungsbewegung auf. Eine stark vereinfachte Modellvorstellung im Sinne eines Kern-Rand-Profiles sieht dann so aus, daß die großen städtischen Kerne nach wie vor ein Geburtendefizit aufweisen, ihr unmittelbares Umland aber deutlich positive Salden besitzt, die sich je nach der Stärke des Urbanisierungsgrades nach außen verringern, wo schließlich auch negative Werte auftreten können.

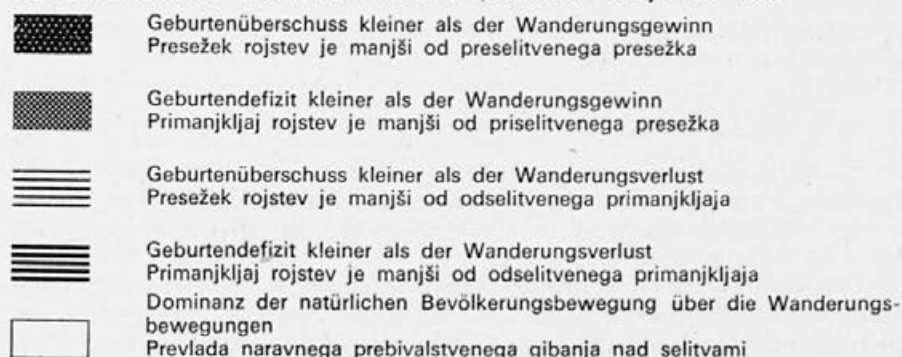
Während die Veränderung der Geburtenziffern bereits beachtliche Aufmerksamkeit erfährt, tritt zurzeit die Diskussion der Wanderungen häufig ins zweite Glied. Diese Vernachlässigung der Wanderungsdaten ist kaum gerechtfertigt. Man hat vielfach den Eindruck, daß die oben skizzierte Veränderung manche Politiker nur noch wie das Kaninchen auf die Schlange, d. h. auf die Geburtenziffern starren lassen. Dabei wird zu wenig berücksichtigt, daß die Bevölkerungsbewegung nicht allein von Geburten- und Sterberaten, sondern viel bedeutender durch die Wanderung bestimmt wird. Insbesondere im Hinblick auf die räumliche Altersstruktur muß deutlich festgestellt werden, daß hier die Wandervorgänge hervorgehoben werden müssen. Eine Betrachtung von Daten aus dem Rezessionsjahr 1974, d. h. auch nach dem Ende 1973 verfügbaren Anwerbestop für ausländische Arbeitnehmer sowie für 1975, belegt diesen Sachverhalt allzu deutlich.

So betrug z. B. das Wanderungsvolumen, d. h. die Summe der Zu- und Fortzüge, 1974 in Bayern knapp 1,47 Mill. Menschen, was gegenüber 1973 nur eine Verringerung von etwa 9 % ausmacht. 1975 wurde ein Wanderungsvolumen von 1,32 Mill. erfaßt, d. h. in beiden Jahren waren 13,6 bzw. 12,2 % der Bevölkerung Bayerns statistisch gesehen an Wandervorgängen beteiligt. In beiden Jahren lag aber die Summe der Lebendgeborenen und der Gestorbenen bei ungefähr 240 000, d. h. ihr

Wanderungsbestimmte Bevölkerungsveränderung der bayerischen Stadt- und Landkreise 1974

Selitvene spremembe v bavarskih mestnih in podeželskih okrajih leta 1874

Anteil betrug etwa 15—17 % des Wanderungsvolumens. Beachtet man nun noch die bekannte Tatsache, daß Wanderungen als typischer Siebungsvorgang altersspezifisch verlaufen, dann wird ihr Einfluß auf die Interpretation der regionalen Bevölkerungsstruktur noch bedeutsamer (4). Die Überalterung in den Abwanderungsgebieten gibt zahlreiche Probleme auf.

Unter diesem Aspekt wird die Aussage von Bedeutung, daß 1974 und 1975 die Bevölkerungsentwicklung in fast 90 % aller bayerischen Landkreise — von den Wanderungsbewegungen dominant bestimmt wird, wobei aber nur 30 % dieser Landkreise — insbesondere Oberbayerns — einen Wanderungsgewinn verbuchen. Aus der beigefügten Karte wird ersichtlich, daß die Wanderungen mehr als die natürliche Bevölkerungsbewegung für die oben skizzierte Modellvorstellung verantwortlich sind.

Wanderungsgewinne weisen insbesondere die großen Verdichtungsräume auf, während in den sowieso dünner besiedelten ländlichen Gebieten und in industriellen Problemräumen Wanderungsdefizite auftreten. Die beträchtliche Beteiligung junger Menschen am Wanderungsvorgang trägt gleichzeitig dazu bei, daß die Geburtenraten im Umland der Verdichtungskerne relativ hoch sind, im Abwanderungsbereich aber ständig niedriger werden. Die Polarisierung der genannten Gebietskategorien wächst. In absehbarer Zeit ist kaum mit einer grundsätzlichen Änderung zu rechnen. Eine der Hauptursachen für die Wanderungsbewegungen: der Zug zum attraktiven Arbeits — und Wohnplatz — dem ja auch die ausländischen Arbeitskräfte folgten — wird wahrscheinlich auch weiterhin den ländlichen Raum benachteiligen. 1974 verlor das Zonenrandgebiet Bayerns ca. 7000 Einwohner durch Wanderungen. Im gleichen Zeitraum wuchsen die Verdichtungsräume Bayerns um über 13 000 Personen durch den positiven Wanderungssaldo.

Folgerungen für den ländlichen Raum

Folgen wir den Ergebnissen der 4. koordinierten Bevölkerungsvorausschätzung des Statistischen Bundesamtes und der Statistischen Landesämter, dann wird die Bevölkerungszahl in der BRD weiter sinken. Unter zusätzlicher Berücksichtigung der Wanderungsbewegungen, insbesondere der Hauptwanderungsrichtungen könnte dies für den ländlichen Raum bedeuten, (5):

Verringerung der Bevölkerungsdichte

Sie hätte eine geringer werdende Auslastung vorhandener Infrastruktur bzw. eine Vergrößerung vorhandener Einzugsbereiche zur Konsequenz. Möglicherweise würde die Versorgung der Bevölkerung nachteilig beeinflusst.

Die rückläufigen Geburtenzahlen sind schon heute — in der Kernstadt wie im ländlichen Raum — im Hinblick auf die Auslastung von Schulen und Kindergärten in der Diskussion. Annoncen über freie Plät-

ze in Kindergärten tauchen in den Tageszeitungen auf. Für die Oberpfalz werden bei der Beibehaltung einer Richtzahl von 25 Schüler pro Jahrgangsstufe für das Jahr 1979/80 schon 18 % für 1982/83 bereits 50 % der öffentlichen Grundschulen als gefährdet angesehen. Es gibt bereits Bürgermeister, die Strichlisten über die Geburten führen, um sich auszurechnen, wann die Grundschule in ihrer Gemeinde geschlossen werden wird.

Sinkende Attraktivität der Arbeitsstandorte

Auch wenn die Angaben über die Mindestgröße von Arbeitsmärkten sehr problematisch sind — Klemmer nennt 90 000 bis 100 000 Einwohner bzw. 40 000 bis 50 000 Erwerbspersonen, die aber m. E. nicht alle in einem Kern konzentriert sein müssen, wenn günstige Verkehrsverbindungen existieren — so wird man doch mit Sicherheit vermuten können, daß die sinkende Bevölkerungsdichte gerade in der Kombination mit einer abseitigen Lage die Entwicklung eines Raumes weiterhin außer-ordentlich erschweren wird. Teilarbeitsmärkte, die sich aus ungeschulten Erwerbstätigen mit niedriger sozialer Stellung zusammensetzen, zeigen besonders hohe konjunkturelle Empfindlichkeit.

Überdenken der Leitbilder für den ländlichen Raum

Fragt man sich abschließend, welche Folgerungen nun für das Leitbild des ländlichen Raumes weiter zu überdenken sind, dann muß darauf hinweisen, daß zunächst einmal die generativen Verhaltensweisen und die Wanderungsbewegungen — regional differenziert — noch stärker beachtet werden müssen.

Mehr als bisher werden unsere statistischen Indikatoren unter dem Blickpunkt von Raumkategorien zu sehen sein. Diese regionalspezifische Sicht gilt insbesondere auch im Hinblick auf die zu große Zahl der zentralen Orte in allen Bundesländern, deren unterschiedliche Lage im Zonenrandgebiet, im Alpenraum, im Verdichtungsraum noch vielmehr bei der Aufstellung von Regionalplänen beachtet werden muß.

Geht man von der Zielvorstellung einer Erhaltung der Funktionsfähigkeit des ländlichen Raumes aus, dann wird man dem Gesichtspunkt der Verdichtung von Bevölkerung und Arbeitsplätzen auch im ländlichen Raum noch mehr Aufmerksamkeit schenken müssen. Folgende Überlegungen sollten dann stärker als bisher innerhalb der Leitbilddiskussion im ländlichen Raum angesprochen werden:

1. Auch der ländliche Raum muß unter der Modellvorstellung urbaner Intensitätsfelder gesehen werden. Die Entwicklung von Städten mittlerer Größenordnung ist eine Voraussetzung zur Verbesserung der Lebenssituation im ländlichen Raum. Das bedeutet nicht, daß dörfliche Strukturen keine Existenzberechtigung mehr hätten. Ihre Fortexistenz setzt aber Städte mit entsprechenden außerlandwirtschaftlichen Arbeitsplätzen und Infrastrukturen in zumutbarer Entfernung voraus.

2. Der ländliche Raum darf nicht nur in einseitiger Abhängigkeit von Ballungszentren gesehen werden. Vielmehr muß der Eigenwert dieser Raumkategorie viel stärker als bisher betont werden.

3. In Zukunft wird man noch mehr als bisher Sorge tragen müssen, daß das vorhandene Potential — insbesondere Arbeitskräfte, öffentliche und private Mittel usw. — stärker konzentriert wird. Dabei wird der Übergang von der flächenbezogenen Agrar — zur standortorientierten postindustriellen Gesellschaft noch manche schwierige Umorientierung verlangen. Nur eine Besinnung auf die Eigenwerte und eine Konzentration des Entwicklungspotentials kann einer weiteren Entleerung des ländlichen Raumes entgegenwirken. So paradox dies klingen mag: die künftige Gestaltung des ländlichen Raumes wird ein Plädoyer für städtische Verdichtung in Kernstrukturen des ländlichen Raumes sein.

Bibliography — Bibliografija

(1) S. Ilešič: Für eine komplexe Geographie des ländlichen Raumes und der ländlichen Landschaft als Nachfolgerin der reinen »Agrargeographie«. Hartke-Festschrift. MSSW Bd. 4, Kallmünz 1968, S. 67 ff.

(2) F. Becker: Neuordnung ländlicher Siedlungen in der Bundesrepublik Deutschland. Bochumer Geographische Arbeiten, Heft 26, Paderborn 1976 nimmt zu dieser Frage fundiert Stellung.

(3) K. Schwarz: Aspekte der Bevölkerungsentwicklung. Der Landkreis, Heft 6/1975, S. 194 ff.

(4) vgl. K. Ganser: 1. Lieferung des neuen Atlas der Bundesrepublik Deutschland, Blatt 4.05.

(5) K. Ruppert: Landentwicklung in der Krise — Bevölkerungsgeographische Aspekte als Planungsgrundlage. Innere Kolonisation 1/1976, S. 3 ff.

O POMENU NOVEJSIH PREBIVALSTVENIH RAZVOJNIH TEZENJ NA PODEŽELJU (Na primeru Bavarske)

Karl Ruppert
(Povzetek)

Podeželju posvečajo geografi čedalje več pozornosti, vendar ne več v smislu »čiste« agrarne geografije, temveč skušajo upoštevati tudi različne procese, ki ga preoblikujejo, kot so to urbanizacija ali nastajanje ruralno-urbanega kontinuuma.

Pričujoče poročilo skuša na osnovi nekaterih novejših demografskih dejstev, veljavnih za Zvezno republiko Nemčijo in njeno pokrajino Bavarsko, opozoriti na določene posledice, ki jih novejši prebivalstveni razvoj prinaša podeželju in ki so hkrati pomembne za njegovo prostorsko načrtovanje.

Zaradi nazadovanja rodnosti v ZRN (sedaj znaša okoli 10 ‰) in bolj ali manj stabilne smrtnosti (11–12 ‰) izkazuje naravno gibanje nemškega prebivalstva negativni saldo. Popravlja ga edino visoka rodnost tujih delavcev. Primanjkljaj v prirodnem prirastku izkazujejo tudi podeželska območja, kjer tega pojava do nedavna ni bilo. Med 1/3 bavarskih okrajev, ki še imajo pozitiven demografski saldo, sodijo predvsem okraji v okolici velikih mest, povsod drugod pa beležimo upadanje rojstev.

Bistvenega pomena za oblikovanje teh prebivalstvenih razvojnih teženj so selitve prebivalstva, ki na Bavarskem zajemajo v poslednjih letih (1973–1975)

okoli 1,3—1,4 milijona prebivalcev. Pod njihovim vplivom je najmanj 90 % bavarskega prebivalstva. Zaradi njih prihaja do ostarevanja prebivalstva na izseljeniških območjih (podeželje, mesta, industrijska depresivna območja) in s tem do upadanja rojstev. Ti procesi so tako trdni, da moramo z njimi računati tudi v prihodnje. Njihove posledice so za bavarsko podeželje nadvse pomembne: zmanjšanje gostote prebivalstva (nezasedene šole, vrtci, slabša oskrba) in upadanje zaposlitvene privlačnosti podeželja (zastoji v gospodarstvu). Zaradi tega bo treba na novo zasnovati urejanje podeželja in upoštevati novo regionalno diferenciacijo, drugačno ureditev centralnih naselij ter predvideti drugačno in večjo koncentracijo dejavnosti na posameznih lokacijah na podeželju.

REGIONALNOGEOGRAFSKI PROBLEMI JUGOSLAVIJE
— SOME REGIONAL GEOGRAPHIC PROBLEMS OF YUGOSLAVIA

UDK
UDC

911.512:656.1:625.745.1(282.243.7)=861

NOVI MOSTOVI NA DUNAVU I NJIHOV SAOBRAĆAJNI ZNAČAJ

Branislav Bukurov*

U jednom od ranije objavljenih radova prikazao sam mostove na našim velikim rekama i njihove saobraćajne funkcije.¹ Kako su u poslednje tri godine puštena još četiri nova mosta u saobraćaj, smatram da je potrebno prikazati i njihov saobraćajni značaj. Od pomenuta četiri mosta jedan je izgrađen između Bačke i Baranje, dva između Bačke i Srema i jedan između Banata i Srbije. Pored četiri stara, tri između Bačke i Srema i jedan između Banata i Srbije, na Dunavu je dosada izgrađeno osam mostova. Kod Novog Sada i kod Bogojeva treba da se izgrade još dva tako da će ih ukupno biti deset.

Od nova četiri mosta prvi je podignut između Bačke Palanke i Iloka, drugi između Bezdana i Batine, treći između Kovilja i Krčedina i četvrti između Kovina i Smedereva.

Most »25. maj« između Palanke i Iloka

Ovaj most je pušten u saobraćaj 19. maja 1974. godine. Podignut je na mestu gde se dunavska aluvijalna ravan najviše približila višim desnim lesnim stranama na kojima je izgrađen Ilok in gde je močvarna inundaciona ravan najuža, svega 5,5 kilometra. Na ovom mestu premošćavanje Dunava je poznato od najstarijih vremena i zato su dva grada Ilok i Bačka Palanka imali veoma značajne saobraćajno-trgovačke i strategijsko-političke funkcije, naročito Ilok. U njemu je, na primer, u XV veku bilo sedište bosanskog kralja Nikole.

Skelski saobraćaj na ovom mestu, koji je prethodio drumskom, bio je veoma živ sa jakom frekvencijom i putničkog i teretnog saobraćaja.² Godine 1971. prevezeno je ovom skelom 826.000 putnika, 14.500 zaprežnih vozila, 41.000 biciklova i motorciklova, 26.800 putničkih automobila, 21.400 kamiona, 23.200 grla stoke i 105.000 tona razne robe.³ Saobraćaj je izgrađnom mosta još više povećan tako da se može smatrati da je posle pančevačkog i novosadskog mosta ovaj sa najfrekventnijim saobraćajem na Dunavu.

* dr., akademik in redni univ. prof., Prirodno-matematički fakultet, Universitet u Novom Sadu, Dr. Ilije Djuričića 4, 21000 Novi Sad.

Most »25. maj« ima značajan lokalni saobraćaj. On povezuje ratarsko-stočarsku jugozapadnu Bačku sa vinogradskom Fruškom gorom. Ali stanovništvo Suseka, Iloka, Neština i Šarengrada, zatim Vizića, Banoštora i drugih naselja jesu posetioци pijaca, trgovačkih radnji i robne kuće u Bačkoj Palanci. Svakodnevni posetioци su i mnogobrojni radnici iz ovih fruškogorskih naselja, koji su zaposleni u razvijenoj industriji Bačke Palanke i susednog Čelareva. Najzad, Bačka Palanka kao jak školski centar privlači i veliki broj učenika iz pomenutih naselja Fruške gore.

Sira gravitaciona zona ovog mosta obuhvata maltene čitavu Bačku ako je u pitanju veza sa zapadnim Sremom. Stanovnici Bačke preko ovog mosta najkraćim putem dolaze do Srema i preko Šida do autoputa Beograd—Zagreb. Svi oni koji bi želeli na zapad u Zagreb, Rijeku, Ljubljanu itd. ovo im je najkraći put. Ali treba još istaći da se preko ovog mosta i Bačke najkraćim putem za zapad vezuje i severni Banat.

Palanačko-iločki most stvara i vrlo povoljne uslove za vezivanje Bačke i Banata sa Bosnom, naročito ako se izgrade bolji putevi od Šida kroz Posavinu i Semberiju. Ova bi drumska linija imala zaista veliki značaj, pošto bi vezivala privredno veoma različite oblasti.

Treba najzad, još istaći da stari drumsko-železnički most između Bogojeva i Erduta omogućuje još kraći put od severnog Banata i severne Bačke prema Zagrebu, ali je on vrlo često preko dana zatvoren zbog prelaza železničkih kompozicija. Godine 1980. kad na ovom mestu bude završen novi most sa mnogo većim propusnim kapacitetima, prelaz između Bogojeva i Erduta umnogome će preuzeti saobraćaj od palanačkog i bezdanskog mosta.

Palanački most je dugačak 725 metara i širok 10,5 od čega na svakoj strani po jedna pešačka staza, široka 1,5 metar. Ima železnu konstrukciju, postavljenu na 12 betonskih stubova. Izgradilo ga je preduzeće »Mostogradnja« iz Beograda. Mostarina se naplaćuje po utvrđenoj tarifi sve dok se ne otplati uloženi novac u ovaj most. Posle toga most »25. maj« postaćе javan most.

Most između Kovilja i Krčedina

Koviljski most je pušten u saobraćaj 27. aprila 1975. godine. On povezuje Bačku sa Sremom u užem i sa Beogradom i Srbijom u širem smislu. S obzirom da je podignut prilično daleko od naseljenih mesta, on ne povezuje ni jedno podunavsko naselje. Tako isto ni na novozgrađenom autoputu nema ni jednog naseljenog mesta. Iz ovog se, dakle, može zaključiti da su funkcije ovog mosta i pomenutog autoputa zaista namenjeni brzom drmskom saobraćaju.

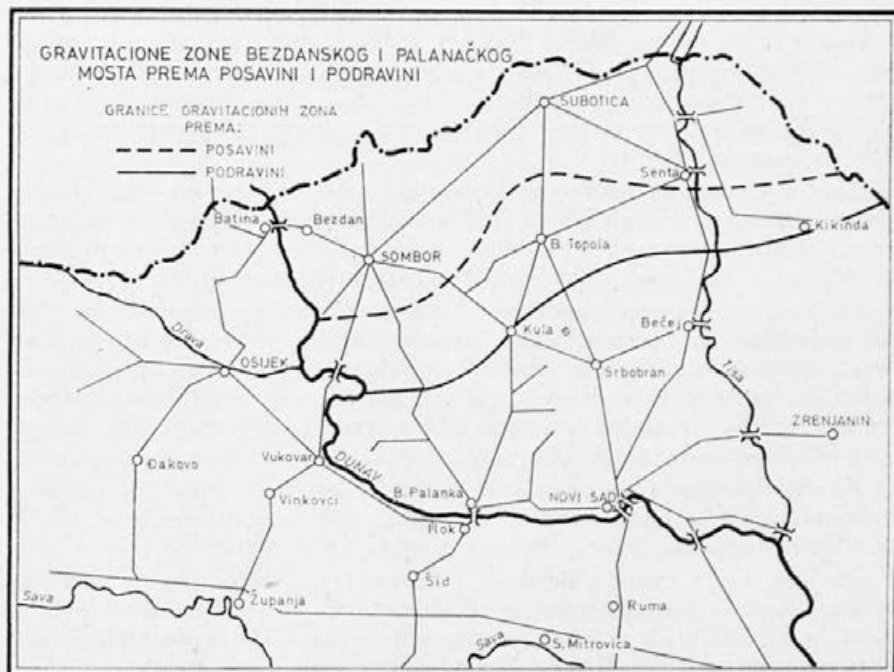
Koviljski most nije namenjen lokalnom saobraćaju. Preko njega nije dopušten zaprežni, biciklistički i pešački saobraćaj. On je izgrađen tako da može da zadovolji potrebe živog međunarodnog saobraćaja. Sa tri kolovoza ovaj most spada među najmodernije i najpropusnije mostove

u našoj zemlji. On je izgrađen, dakle, kao potreba drumskog premošćavanja Dunava, a nikako kao potreba spajanja naspramnih (korespondentnih) naselja s jedne i s druge strane Dunava.

Novo izgrađeni autoput Beograd—Novi Sad sa koviljskim mostom ima uporedni pravac sa starim putem Novi Sad—Zemun—Beograd, koji premošćava Dunav kod Novog Sada i prolazi kroz najduže ulice šest priobitnih naselja. Zbog svega toga, a i zbog veoma male propusne moći ovog druma saobraćaj na ovom međunarodnom putu (E-5) odvijao se vrlo sporo, nikad brže od 50 km na čas. Zbog toga je put od Novog Sada do Beograda trajao i do 100 minuta.

Po jednoj ranije vršenoj statistici najveću frekvenciju saobraćaja u Srbiji imao je ovaj put. Ta frekvencija se kasnije još više povećavala tako da je bilo već nemoguće kretanje bez životnih opasnosti. Zbog toga se, eto, posle dugih diskusija kojim će pravcem ići nova trasa, pristupilo izgradnji ovog puta. S obzirom da je i ovaj negde morao da premesti Dunav našlo se najpogodnije mesto između Kovilja i Krčedina.

O saobraćajnim funkcijama koviljskog mosta je nešto i rečeno. Potrebno je dodati da se i preko ovog mosta i starog dunavskog mosta kod Novog Sada odvija celokupan saobraćaj Bačke, Mađarske, Srednje i Severne Evrope sa Srbijom, srednjim delovima Jugoslavije sve do Bara i Jadranskog mora. Ali preko Pomoravlja i Povardarja ovaj put se nastavlja i na jug Evrope, u Grčku, kao i na jugoistok u Malu Aziju i Aziju.

Prema svemu, dakle, novi most između Kovilja i Krčedina kao parnjak već ranije izgrađenom novosadskom mostu deli čitav saobraćaj na međunarodnom putu E-5 i uspešno omogućuje sve življem domaćem i stranom saobraćaju premošćavanje Dunava.

Koviljski most je dug 2225 metara i širok 11 metara. Spada među najduže mostove u Evropi. Nad vodom njegova dužina iznosi oko 700 metara (od toga nad rekom 500), a ostalo je nad nižom i močvarnom aluvijalnom ravni Dunava. Most ima betonsku konstrukciju, postavljenu na stubovima, visokim oko 50 metara. Ima tri kolovozne trake, dve prema Beogradu (za brza i spora vozila) i jednu prema Novom Sadu. Specifičnost ovog mosta je da je za 2,3 ‰ nagnut od fruškogorske prema nižoj bačkoj strani.

Most »51. divizije« između Bezdana i Batine

Ovaj most je pušten u saobraćaj 29. novembra 1975. godine. On povezuje Bačku i Baranju. Pre nego što se izgradio most na ovom mestu saobraćala je skela, koja je posle palanačke imala najveću frekvenciju prometa. Godine 1970, na primer, prevezeno je skelom 403.000 putnika, 12.000 zaprežnih vozila, 38.000 biciklova i motorciklova, 22.000 putničkih automobila, 19.000 kamiona, 19.000 grla stoke i 89.000 tona robe.³

Bezdanski most ima značajne funkcije u lokalnom saobraćaju. Prvo, on vezuje čitavi severni deo Baranje za Sombor koji je snažan privlačni centar severozapadne Bačke. Sombor je nešto bliži severnom i zapadnom delu Baranje nego Osijek na koji je inače upućena cela Baranja. Drugo, na baranjske proizvode: grožđe, vino i voće upućena je zapadna Bačka sa Somborom pa se preko mosta obavlja živi saobraćaj i u pravcu Baranja—Bačka.

Za širi regionalni saobraćaj bezdanski most ima znatno veći značaj. Ovim mostom je vezana čitava Bačka sa Baranjom, pošto je to najkraća veza između ove dve naše panonske oblasti. Iako su obe oblasti privredno skoro istovetne ipak je saobraćaj između njih veoma živ.

Najveći značaj ovog mosta se ogleda u vezivanju udaljenijih predela i čitavog regiona. Severna Bačka i manji delovi severnog Banata najkraćim putem su vezani na severoistočne delove Slavonije i za Podravinu, zatim preko Baranje sa delovima Mađarske, zapadno od Dunava. Treba još istaći da je izgradnjom novog mosta kod Osijeka, kojim je omogućeno lakše premošćavanje Drave, ovaj značaj još i povećan.

Regionalni značaj ovog mosta, naročito kad je u pitanju vezivanje naših oblasti biće nešto smanjen kad se izgradi nov drumsko-železnički most kod Bogojeva.

Dužina mosta između Bezdana i Batine iznosi 690, a širina 10,5 metara od čega sa svake strane po jedna pešačka staza, široka 1,5 metara. Most je od čelične konstrukcije, postavljene na 11 betonskih stubova. I ovaj most je izgradila »Mostogradnja« iz Beograda.

Most između Kovina i Smedereva

Ovaj most je pušten u saobraćaj 25. novembra 1976. godine. On predstavlja drugu sponu između Banata i Srbije. Prva je, kao što je poznato, tzv. pančevački most kod Beograda, koji je pušten u saobraćaj pre rata, 11. novembra 1935. godine.

Kovinski most omogućuje široki otvor Banata prema moravsko-var-darskoj udolini i najkraću drumsku vezu sa Jegejskim morem. Ukoliko se budu izgradili novi autoputevi i stari modernizovali, pošto imaju doista dobre pravce, Banat će imati vanrednu vezu sa najplodnijim delovima Srbije. Drumsko-železnički most na Dunavu kod Beograda sa velikom propusnom moći, ne može biti značajniji konkurent kovinskom mostu, bar što se tiče Pomoravlja, pošto je drumski put preko njega za Pomoravlje znatno duži.

Drugo je pitanje da li je most između Kovina i Smedereva bio neophodan. U prvim godinama posle prvog svetskog rata, dok nije bio izgrađen pančevački most, jedini saobraćaj preko Dunava obavljao se trajektom, koji je prenosio i delove železničkih kompozicija. Ova postrojenja su, valda, ostala još od prvog svetskog rata i uz manje popravke su osposobljena za posleratne potrebe. Puštanjem u saobraćaj pančevačkog mosta trajekt je zamenjen običnom skelom i motornim čamcem.

Skelski saobraćaj posle drugog svetskog rata između Kovina i Smedereva bio je veoma živ i po prometu ova skela je bila na trećem mestu na Dunavu (2). Trajektska veza, dakle, i nova veoma živa skelska veza već dovoljno upućuju na to da se na ovom mestu morao izgraditi drumski most.

Značaj kovinskog mosta u lokalnom saobraćaju vrlo je veliki. On vezuje Smederevo, najznačajniji industrijski centar u Podunavlju sa Kovinom i okolnim selima kovinske opštine. Ali je Smederevo zbog svoje jake pijace, zbog značajnih trgovačkih radnji i robnih kuća, kao i zbog svoje industrije vrlo značajno ekonomsko središte ne samo za Podunavlje i Pomoravlje nego i za južni deo Banata, koji i inače gravitira ovom gradu.

S druge strane opet Kovin i njegova okolina su agrarno-stočarski predeli, sa velikim tržišnim viškovima, koji se prelivaju i preko Dunava u Srbiju. I još nešto. U zamenu za ove proizvode bliski predeli Pomoravlja mogli bi i više da učestvuju u proizvodnji šećerne repe za kovinsku šećeranu. S obzirom da gravitaciona zona kovinskog mosta obuhvata oko 650.000 stanovnika s jedne i sa druge strane reke, on je za širu okolinu veoma značajan.

Ukoliko bi se postavile bolje drumske veze sa Madžarskom i ukoliko bi Rumunija bila više zainteresovana kraćim putem za Jegejsko more, kovinsko-smederevski most bi mogao da ima znatno veći međunarodni značaj.

Najzad, treba istaći, da kovinski most nikako ne može da ubrza saobraćaj Banata sa središnjim i zapadnim delovima naše zemlje, pošto to znatno uspešnije vrši pančevački most. Za kovinski most, dakle, i dalje

ostaje povezivanje Banata sa Pomoravljem i istočnim delovima Srbije, a preko kumanovsko preševske poviye i sa SR Makedonijom.

Kovinski most je izgrađen od metalne konstrukcije, postavljene na 19 betonskih stubova. Njegova dužina iznosi 435, a širina čitavih 12 metara.

Zaključak

Od četiri nova mosta na Dunavu dva imaju življi međunarodni značaj, a dva više lokalni, i nacionalni značaj. Prva dva mosta su koviljski i kovinski. Koviljski vezuje Severnu i Srednju Evropu preko Jugoslavije sa Južnom Evropom, Malom Azijom i Azijom, a kovinsko-smederevski mogao bi da veže Madžarsku i delove zapadne Rumunije preko Banata, Pomoravlja i Povardarja najkraćom vezom sa Jegejskim morem. Ostala dva mosta, palanački i bezdanski imaju nacionalni značaj, pošto spajaju veće jugoslovenske oblasti u jednu celinu. Most kod Bezdana, međutim, mogao bi da ima i međunarodni značaj ukoliko bi življe vezivao Bačku i Banat sa predelima Madžarske, zapadno od Dunava.

Bibliografija — Bibliography

1. Dr. Branislav Bukurov: Mostovi na velikim rekama Jugoslavije i njihov privredno-saobraćajni značaj, Zbornik Matice srpske za prirodne nauke, Sv. 27, Novi Sad, 1964.

2. Nevenka Tadić: Saobraćajni značaj skela na Dunavu, Tisi i Savi, Zbornik Matice srpske za prirodne nauke, Sv. 35, Novi Sad, 1968.

3. Anđelka Koljenšić: Novi mostovi na Dunavu kod Bezdana i Bačke Palanke i njihov privredno-saobraćajni značaj, Diplomski rad, Institut za geografiju Prirodno-matem. fakulteta u Novom Sadu, Br. 170/1972.

THE NEW BRIDGES ON THE DANUBE AND THEIR TRAFFIC VALUE

Branislav Bukurov
(Summary)

In the period 1974—1976 four new bridges, in addition to the existing four, were built on the Danube. Of the old bridges, three are motorway and railway, and one a motorway bridge. The new ones are all motorway bridges. Two of the new bridges carry rather busy traffic of international importance, while the other two are mainly of local and national importance. The former two are the Kovilj and the Kovin—Smederevo bridges. The Kovilj bridge connects Northern and Central Europe, across Yugoslavia, with Southern Europe, Asia Minor and Asia, while the Kovin—Smederevo bridge could be a link between Hungary and parts of western Rumania, via Banat, the Morava Basin and Vardar Basin in Yugoslavia, most directly leading to the Aegean Sea. The other two bridges — the Bačka Palanka and the Bezdan bridges — are on a national scale only, as they connect large regions of the country which thus form a more compact whole. However, the Bezdan bridge could be of value to international traffic as well, if it should prove a more vital connection between the regions of Banat and Bačka on the one hand, and parts of Hungary west of the Danube, on the other.

UDK
UDC

911.3:63 (497.13 »Mihovljani, Draž«) = 20

SOCIJALNO-GEOGRAFSKI ASPEKTI TRANSFORMACIJE NASIH AGRARNIH PODRUČJA

(Na primjeru naselja Mihovljani u Hrvatskom Zagorju i Draž
u Baranji)

Ivan Crkvenčić*

Transformacija agrarnog područja vrši se pod utjecajem procesa koji bi mogli obuhvatiti širim nazivima: industrijalizacija-urbanizacija, deagrarizacija-deruralizacija. Navedeni nazivi su uvjetni, jer obuhvaćaju procese koji su komplementarni, tj. međusobno povezani i to uzročno i posljedično.

Imajući na umu povezanost navedenih procesa, pod deagrarizacijom podrazumijevamo one procese koji nastaju uslijed napuštanja poljoprivrede sa strane dijela poljoprivrednog stanovništva kojem je poljoprivreda ranije bila jedini izvor životne egzistencije.

Napuštanje poljoprivrede od dijela ranijeg poljoprivrednog stanovništva, kao i prihvaćanje nepoljoprivrednih zanimanja od dijela mlađeg naraštaja poljoprivrednog stanovništva uvjetovano je općim ekonomskim razvojem i u skladu s teorijom J. Fourastiéa (1) o preslojavanju stanovništva unutar triju sektora djelatnosti. U navedenoj teoriji je bitno to, da u zemljama u kojima raste proizvodnja i produktivnost, broj poljoprivrednog stanovništva postepeno opada i to prvo relativno, a zatim i apsolutno.

Osim navedene uvjetovanosti deagrarizacije općim gospodarskim razvojem, deagrarizacija je regionalno uvjetovana i drugim razlozima, zbog kojih proces rezultira posebnim popratnim pojavama.

Smatramo da kod toga postoje 2 grupe regionalno različitih faktora deagrarizacije. Faktori I grupe ili tzv. unutrašnji faktori leže u strukturi samih poljoprivrednih gospodarstava, a faktori II grupe ili tzv. vanjski faktori proizlaze iz opće gospodarske strukture nekog područja.

Poznato je da među unutrašnjim faktorima deagrarizacije individualnih poljoprivrednih gospodarstava u prilikama u Jugoslaviji odlučujući utjecaj imaju slijedeći: sitan i fragmentiran posjed, nedovoljna iskorištenost poljoprivredne radne snage, nizak dohodak i nepovoljniji socijalni status zaposlenih u poljoprivredi u odnosu na zaposleno stanovništvo neagrarne zanimanja. Od vanjskih faktora odlučujuću ulogu

* dr., redni univ. prof., OOUR Geografski odjel, Prirodno-matematički fakultet, Marulićev trg 19, 41000 Zagreb, YU.

igra sposobnost neagrarne privrede da zaposli radnu snagu koja poljoprivredu napušta (2).

U stručnoj literaturi je dosta pisano o uvjetima, oblicima i posljedicama deagrarizacije, pretežno međutim, na osnovu statističkih podataka. Želja mi je zbog toga da na osnovu dvaju primjera istraživanja (sela Mihovljani u Hrvatskom Zagorju i Draž u Baranji), u okviru praktikuma studenata PMF-a Zagreb, ukažem na posljedice deagrarizacije individualnih poljoprivrednih domaćinstava, prvenstveno sa stajališta postepenog diferenciranja poljoprivrednih domaćinstva u različite socijalne grupe, koje su nosioci daljnjih procesa povezanih s deagrarizacijom.

Socijalno-ekonomske grupe domaćinstava

Izdvajanjem socijalnih grupa izvršena je na osnovi izvora prihoda domaćinstava, tj. na osnovi angažiranosti aktivnih muških i ženskih članova (od 15 do 60 god.) domaćinstava u vlastitoj poljoprivredi i nepoljoprivrednim zanimanjima, kao i na osnovi zastupljenosti dobnih skupina do 60 godina života u ukupnom broju stanovništva.

U većem broju različitih socijalnih grupa najčešće se javlja slijedećih 6 socijalno-ekonomskih grupa domaćinstava.

Poljoprivredna domaćinstva:

1) Čisto poljoprivredna domaćinstva, s prihodima samo iz poljoprivrede, ali s time da u poljoprivredi rade svi aktivni muški i ženski članovi.

2) Ženska poljoprivredna domaćinstva, samo s prihodima iz poljoprivrede, ali s time da takva domaćinstva uopće nemaju mušku aktivnu radnu snagu, pa i u vlastitoj poljoprivredi radi samo ženska aktivna radna snaga.

3) Staračka poljoprivredna domaćinstva, s prihodima samo iz poljoprivrede, ali s time da takva domaćinstva uopće nemaju aktivnu radnu snagu, ni mušku ni žensku, već samo osobe iznad 60 god. starosti.

Mješovita domaćinstva:

4) Mješovita muška domaćinstva, s prihodima iz poljoprivrede i izvan poljoprivrede, ali s time da u poljoprivredi još uvijek radi i muška i ženska aktivna radna snaga.

5) Mješovita ženska domaćinstva, s prihodima iz poljoprivrede i izvan poljoprivrede, ali s time da u poljoprivredi radi samo ženska aktivna radna snaga, dok je sva muška radna snaga zaposlena u nepoljoprivrednim djelatnostima.

Nepoljoprivredna domaćinstva:

6) Nepoljoprivredna domaćinstva, domaćinstva sa zemljišnim posjedom, ali bez aktivne radne snage u poljoprivredi, jer svi aktivni članovi već rade u djelatnostima izvan poljoprivrede.

Primjer naselja Mihovljani u Hrvatskom Zagorju i Draž u Baranji

Za ilustraciju tih socijalno-ekonomskih procesa analizirali smo socijalne grupe u dva naselja. Kao što se iz tablice 1 i 2 vidi, deagrarizacija je u oba sela zahvatila najveći broj poljoprivrednih domaćinstava, ali, u skladu s različitim uvjetima, ona nije jednaka. U oba primjera na čisto poljoprivredna domaćinstva otpada već manje od 1/3 svih domaćinstava: u Mihovljanima 19,0 %, a u Dražu 31,3 %. Deagrarizacija je, međutim, potpuno transformirala relativno samo manji broj domaćinstava jer na nepoljoprivredna domaćinstva u oba primjera otpada manje od 1/5: u Mihovljanima 9,1 %, a u Dražu 15,4 %. Najveći broj domaćinstva je, dakle, djelomično transformiran. To su mješovita domaćinstva s prihodima iz poljoprivrede i izvan poljoprivrede. Na njih u Mihovljanima otpada 57,6 %, a u Dražu 26,1 %, odnosno dvostruko manje nego u Mihovljanima.

Tab. 1. Socijalne grupe domaćinstava sela Mihovljan (M) 1973. g. i sela Draž (D) 1975. g. prema izvorima prihoda.

Socijalne grupe domaćinstava	Broj domaćinstava		Broj članova	
	M	D	M	D
Ukupno	321 100 %	268 100 %	1475 100 %	887 100 %
Poljoprivredna domaćinstva				
Čista poljoprivredna	61 19,0 %	84 31,3 %	294 19,9 %	323 36,4 %
Ženska poljoprivredna	20 6,2 %	18 6,7 %	55 3,7 %	40 4,5 %
Staračka poljoprivredna	26 8,1 %	55 20,5 %	42 2,8 %	79 8,9 %
Mješovita domaćinstva				
Muška mješovita	48 14,9 %	26 9,7 %	299 20,3 %	130 14,7 %
Ženska mješovita	137 42,7 %	44 16,4 %	683 46,3 %	174 19,6 %
Nepoljoprivredna domaćinstva	29 9,1 %	41 15,4 %	102 7,0 %	141 15,9 %

Tab. 2. Socijalne grupe domaćinstava sela Mihovljan (M) 1975. g. i sela Draž (D) 1975. g. prema djelatnostima njihovih aktivnih članova.

Socijalne grupe domaćinstava	Aktivni članovi (15—59)					
	Ukupno aktivni članovi		U poljoprivredi		Zaposleni	
	M	D	M	D	M	D
Ukupno	100 % 720 100 %	100 % 486 100 %	59,3 % 427 100 %	64,4 % 315 100 %	40,7 % 295 100 %	35,6 % 173 100 %
Poljoprivredno domaćinstvo	100 % 145	100 % 192	100 % 145	100 % 192	—	—
Čista poljoprivredna	20,1 %	39,5 %	33,9 %	61,5 %	—	—
Ženska poljoprivredna	100 % 18 2,5 %	100 % 19 3,9 %	100 % 18 4,3 %	100 % 19 6,1 %	—	—
Staračka poljoprivredna	—	—	—	—	—	—
Mješovita domaćinstva	100 % 174	100 % 86	56,3 % 98	60,5 % 52	43,7 % 76	39,5 % 34
Muška mješovita	24,2 %	17,7 %	22,9 %	16,6 %	23,9 %	19,6 %
Ženska mješovita	100 % 341 47,4 %	100 % 105 21,6 %	48,7 % 166 38,9 %	47,6 % 50 16,0 %	51,3 % 175 59,7 %	52,3 % 55 31,8 %
Nepoljoprivred- na domaćinstva	100 % 42 4,8 %	100 % 84 17,3 %	— — —	— — —	100 % 42 14,4 %	100 % 84 48,6 %

Zbog navedenih različitih uvjeta deagrarizacije, domaćinstava naime, u različitoj mjeri teže kombiniraju prihode iz poljoprivrede i neagrar-
nih zanimanja. Kod toga je došla do izražaja i razlika u mogućnosti za-
posljavanja. Mihovljani je tradicionalno naselje rudara (radili su u ob-
ližnjem ugljenokopu Golubovec), a danas je bliže većem broju naselja
koja nude radna mjesta (blizina Zagreba), nego Draž kojeg se stanov-
nici mogu zaposliti prvenstveno u PIK-u Belje.

Posebno treba spomenuti ženska i staračka poljoprivredna gospo-
darstva na koja u Mihovljanima otpada 14,3 %, a u Dražu čak 27,2 %.
Ta su domaćinstva ostala poljoprivredna, ali u poljoprivredi više uopće
nema nikakve aktivne radne snage, ili je to samo ženska aktivna radna
snaga. Kao što ćemo kasnije vidjeti, ta su domaćinstva u najvećem bro-
ju posljedica 2 glavnih demografskih popratnih pojava deagrarizacije:
starenja stanovništva i feminizacije poljoprivrede.

Feminizacija nije popratna pojava deagrarizacije kad se ona vrši
zbog općeg gospodarskog napretka. Nje dakle nema u razvijenim zem-
ljama. Ona je, međutim, tipična popratna pojava kod nas, ali je i tu
vjerojatno privremenog karaktera.

Starenje stanovništva odražava se na manji prirodni prirast i na slabiju reprodukciju stanovništva. Na stanovništvo od 15 godina života otpada u Mihovljanima 17,4 %, a u Dražu 18,9 %, ali taj udio postaje sve manji što se vidi iz sve jačeg sužavanja baze životnog stabla. Međutim, i taj relativno mali prirodni prirast najvećim dijelom ne ostaje u poljoprivredi, već prelazi u druga zanimanja kod čega dio može ostati u naselju, a dio iseljava.

Naveden proces u oba naselja u skladu je s općim procesom u našim ruralnim sredinama. Utvrđeno je (5) da se u ruralnim krajevima SRH u razdoblju 1961—1971. broj stanovnika smanjio za 6,5 %, odnosno da je negativna migracijska bilanca tih prostora bila dvostruko veća (—12,4 %), jer je izgubljen sav prirodni prirast (5,9 %) i povrh toga još 6,5 % demografske osnovice iz 1961. godine.

Prelaz stanovništva iz poljoprivrede u druga zanimanja kod nekih domaćinstava rezultira i napuštanjem naselja, barem jednog dijela njihovih članova, pa to uz sve manji prirodni prirast uvjetuje pad broja domaćinstava i stanovništva.

Mihovljani je 1971. god. imao 84 % stanovništva u odnosu na broj 1953. kada je u selu postignut najveći broj stanovnika (2177). Međutim, prilikom anketiranja 1973. od 419 statistički iskazanih domaćinstava mogli smo utvrditi samo 321 (77,9 % u odnosu na broj 1953), koja su imala 1475 stanovnika (67,7 % u odnosu na broj iz 1953. g.). Slična je situacija utvrđena i u selu Draž. Tu je 1971. god. bilo 80,7 % stanovništva u odnosu na 1948. god. kada je ovo naselje imalo najviše stanovnika (1468). Broj domaćinstava je u istom razdoblju smanjen na 87,1 %. Prilikom anketiranja 1975. god. mogli smo utvrditi samo 268 domaćinstava (60,2 posto u odnosu na broj iz 1948. g.), sa 888 stanovnika (60,4 % u odnosu na 1946. g.).

U oba naselja bilo je zapuštenih kuća. Njihov je broj bio naročito velik u Dražu, gdje se osim toga mogla opaziti samo slaba građevna djelatnost. Suprotno tome u selu Mihovljani bilo je dosta novih kuća, a vršila se transformacija starih. Stekao se dojam da se u Mihovljanima deagrarizacijom ruši staro, ali stvara i nešto novo, dok se u Dražu ruši staro, a da se ne stvara ništa novo.

Teško je predvidjeti daljnji tok deagrarizacije. Nju možemo nazrijeti samo na osnovu demografske strukture stanovništva pojedinih socio-ekonomskih grupa domaćinstava. Ograničit ćemo se kod toga na selo Draž (sl. 1).

Iz slike se vidi da demografska struktura svih 6 socijalno-ekonomskih grupa domaćinstava znatno odudara od već poznatih tipova piramide stanovništva. Sve one pokazuju karakteristike koje su odraz brzog, ali nenormalnog razvoja. Na osnovu zastupljenosti pojedinih dobnih skupina i udjela stanovništva sa radom u poljoprivredi i onog zaposlenog u drugim zanimanjima može se predvidjeti slijedeći razvoj: na ženska i staračka domaćinstva od ukupno 268, otpada čak 73 ili 27,2 %, što znači da je preko 1/3 svih domaćinstava u fazi odumiranja. U te dvije socijalne-ekonomske grupe živi preko 40 % svih staraca sela, a samo 3 % mještana do 20 godina života.

Dobna struktura i djelatnost aktivnog stanovništva kod ostalih 195 domaćinstava ukazuje da će se ona i dalje razvijati u uvjetima procesa deagrarizacije, tj. da će se postepeno transformirati iz čisto poljoprivrednih preko mješovitih u nepoljoprivredna domaćinstva, što znači da će broj čisto poljoprivrednih i dalje opadati.

Zaključci

Teško je predvidjeti dokle će proces opadanja broja čisto poljoprivrednih gospodarstava ići, jer on nije uvjetovan samo unutrašnjim faktorima deagrarizacije. Sigurno je da će se nastaviti i dalje, što bi bilo u skladu s nekim procjenama da će deagrarizacija u Hrvatskoj do 1985. godine smanjiti broj poljoprivrednog stanovništva na 20 % od ukupnog stanovništva.

Ostale socijalno-ekonomske grupe domaćinstava će se brojem sigurno povećati. Ostaje pitanje da li će se pad čisto poljoprivrednih domaćinstava odraziti na povećanje mješovitih ili nepoljoprivrednih domaćinstava. Treba pretpostaviti da mješovita domaćinstva u našim uvjetima nisu samo prelazni fenomen u razvoju od poljoprivrednih u nepoljoprivredna domaćinstva, i da će se ona održati. Sigurno je međutim, da će se ženska mješovita domaćinstva postepeno pretvoriti u nepoljoprivredna čime će se broj ovih posljednjih povećati.

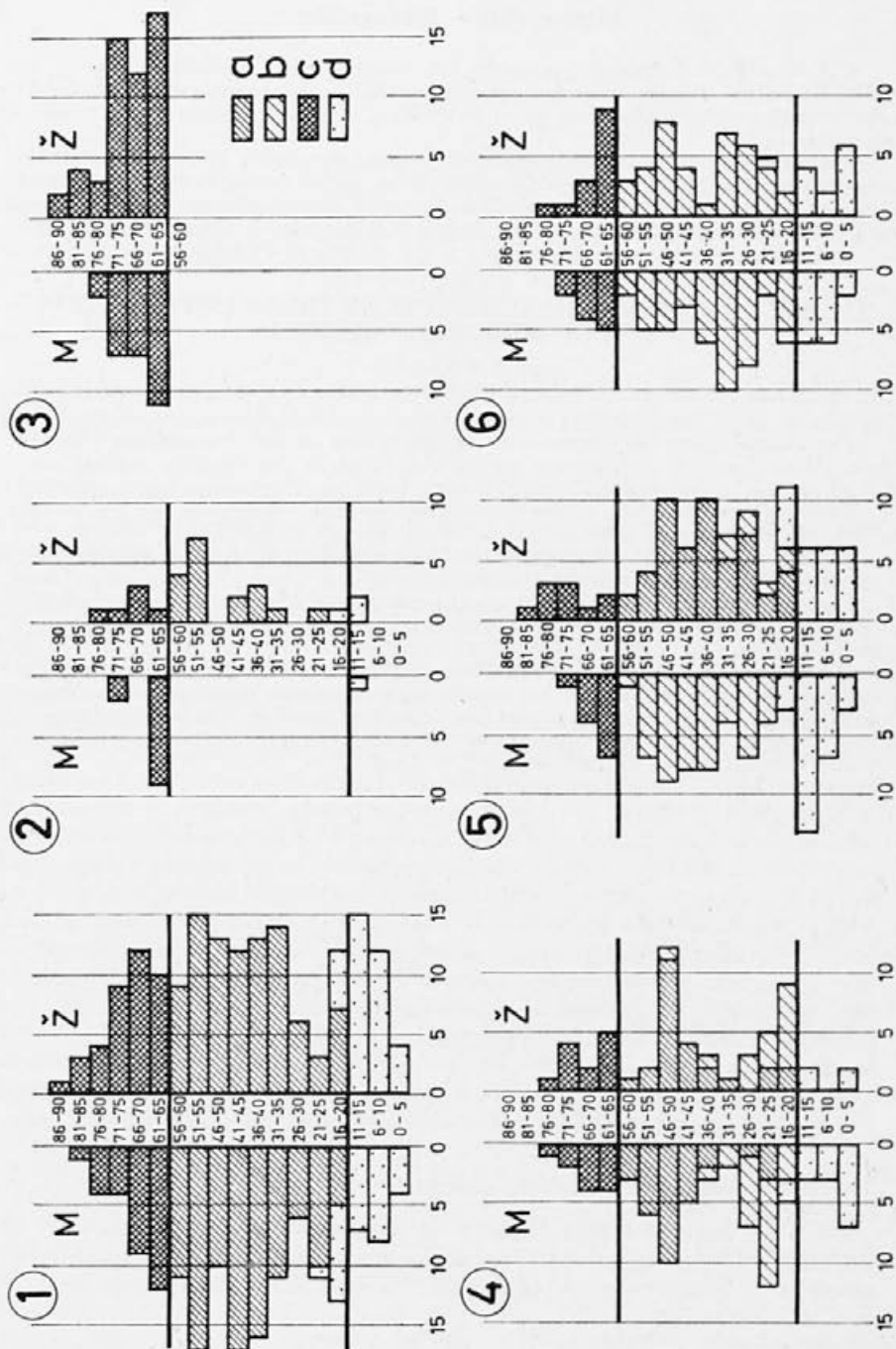
Oba naselja već u vrijeme anketiranja nisu imala isključivo agrarni karakter. Bio je znatan broj onih koji su bili zaposleni u drugim zanimanjima i to u najvećem broju u drugim mjestima.

U aktivnom stanovništvu, poljoprivredno stanovništvo u Mihovljanima participiralo je s 59 %, a u Dražu sa 64 %. Ostali aktivni članovi domaćinstava su već radili u izvanpoljoprivrednim djelatnostima. Kod toga treba napomenuti da je najveći broj aktivnog poljoprivrednog stanovništva dao relativno mali broj čisto poljoprivrednih domaćinstava i to u Mihovljanima oko 40 %, a u Dražu čak 61 %, svih aktivnih poljoprivrednika tih naselja.

U ovom prikazu dati su samo neki elementi socijalno-geografske transformacije analiziranih naselja. Odabrani primjeri nisu ni tipični u Hrvatskoj. Želja nam je bila da opći razvoj ilustriramo na konkretnim primjerima.

Socijalne grupe domaćinstava sela Draž 1975.: 1 — čisto poljoprivredna domaćinstva, 2 — ženska poljoprivredna domaćinstva, 3 — staračka domaćinstva, 4 — mješovita muška domaćinstva, 5 — mješovita ženska domaćinstva i 6 — nepoljoprivredna domaćinstva; a — aktivno stanovništvo u poljoprivredi, b — aktivno nepoljoprivredno stanovništvo, c — stanovništvo s više od 60 godina, d — djeca, daci i studenti; M — muško, Ž — žensko.

Social groups of households in the village of Draž in 1975. 1 — pure agricultural households, 2 — agricultural households of female owners, 3 — agricultural households of old people, 4 — mixed male households, 5 — mixed female households, 6 — non-agricultural households; a — active agricultural population, b — active non-agricultural population, c — population aged over 60 years, d — children and school-children, M — males, Ž — females.

Bibliografija — Bibliography

1. J. Fourastié, *Le grand espoire du XXe siecle*, Paris, Gallimard, 1963.
2. V. Puljiz, *Proces deagrarizacije stanovništva u Jugoslaviji*, Geografski aspekt društveno-gospodarskog razvitka SFRJ i svijeta u poslijeratnom razdoblju, Zagreb 1976.
3. M. Friganović, *Socijalno-geografski aspekt promjene demografske strukture stanovništva SRH*, predavanje održano na znanstvenom kolokviju članova Geografskog zavoda PMF-a, Sveučilišta Zagreb i Ekonomsko-geografskog instituta Sveučilišta München, i to u Smidhenu kod Zagreba u veljači 1977. godine.

THE SOCIAL GEOGRAPHICAL ASPECTS OF THE TRANSFORMATION OF OUR AGRICULTURAL AREAS

Ivan Crkvenčić
(Summary)

The author bases his conclusions on the results of the research on two villages (Mihovljani in the Zagorje region and Draž in the Baranja region) conducted in the framework of the field work training programme for students of the Geographical Institute of the Faculty of Natural Sciences of the University of Zagreb in the years 1973 and 1975. Social groups of household, emerging in the process of the differentiation of the deagrarisation of the formerly entirely agricultural households, were indentified.

The information was collected on the sources of income of the households (based on the figures for the employment of the economically active male and female members of households aged 15 to 59 years either in agriculture or in other branches and on the share of the age groups of less than 60 years in the total population) classified in six socioeconomic groups most generally represented. Each socio-economic group, so identified, utilies the landholdings in a specific way and factors determining the future process of the deagrarisation are also closely related to these groups.

UDK

UDC

911.33 (497.1) = 861

JUGOSLAVIJA — NJEN IZMENJENI POLITIČKI I EKONOMSKO-GEOGRAFSKI POLOŽAJ

Vladimir Đurić*

**SFRJ leži na raskrsnici svetskih puteva, u blizini sutoka tri kontinenta,
na prostoru gde se ukrštaju i sukobljavaju interesi najvećih svetskih
sila**

Geografski položaj jedne zemlje determiniran je u astronomskom i topografskom, a varijabilan je u političkogeografskom i ekonomsko-geografskom smislu. Prirodom prostora određene su osobine spajanja i prožimanja klimatskih, hidroloških, pedoloških i biogeografskih karakteristika zemlje. S tim u vezi, u dosadašnjim proučavanjima dobro je proučen i utvrđen položaj Jugoslavije kao balkanske ili moravsko-var-darske, podunavske, panonske ili srednjoevropske, dinarsko-jadranske ili sredozemne zemlje. Prirodno jezgro države čini visoki planinski sistem Dinarida i Rodopa, dok periferni, obodni trougao zemlje — Panonija, Moravsko-var-darska udolina i Jadransko primorje čine populacionu, ekonomsku i saobraćajnu osu. U mirna vremena ovakav položaj stavlja Jugoslaviju u izuzetno povoljnu poziciju prema Srednjoj Evropi, Bliskom istoku i Sredozemlju. U nemirna vremena, međutim, ovakav položaj naše zemlje stavlja je na vetrometinu, na udar spoljašnjih sila, jer leži na raskršću svetskih puteva, u onom delu Evrope koji je približen Aziji i Africi, na prostoru gde se ukrštaju interesi vodećih svetskih sila. Otvorenost prema Evropi, Maloj Aziji i Sredozemlju pruža joj velike prednosti, ali donosi istovremeno i opasnosti od spoljašnjih, alohtonih faktora. Međutim, topografski položaj zemlje je konstantna kategorija. On je onakak kakav jeste, sa svim svojim prednostima i nedostacima i posledicama koje sa sobom nosi. Ali, dok se topografski položaj ne menja, njegov politički i ekonomsko-geografski položaj se neprekidno menja, a time i značaj određenog prostora koji jedna zemlja zauzima.

Prednosti tranzitnog i posredničkog položaja SFR Jugoslavije

Politički i ekonomsko-geografski položaj svake zemlje, pa i naše, predstavlja istorijsku kategoriju, podložnu stalnim promenama, zavisno od društveno-ekonomskih i političkih zbivanja u određenom vremen-

* dr., redni univ., prof., Geografski institut, Prirodno-matematički fakultet, Studentski trg 16, 11000 Beograd, YU.

skom razdoblju. Menjaju se prostorni funkcionalni odnosi i veze u odnosu na istu teritoriju, u raznim istorijskim periodama razvoja. Ove promene su utoliko veće ukoliko su jače naglašene osobine spajanja i prožimanja različitih prirodnih, političkih i društveno-ekonomskih teritorijalnih kompleksa i ukoliko su alohtoni interesi i uticaji snažnije izraženi. Jugoslavija se posle drugog svetskog rata upravo našla pod unakrsnim, isprepletenim uticajem raznovrsnih spoljnih sila. Nekoliko godina posle 1948. bila je onemogućena komunikacija prema Istoku zbog pogrešne politike koja je prema Jugoslaviji vođena. Docnije, povoljni razvoj prostorno-funkcionalnih veza i odnosa sa susednim regionima potencirao je i još više valorizovao tranzitnu, interregionalnu ulogu jugoslovenskog prostora. Tome je naročito doprinesla sloboda kretanja građana i turista sa Zapada i Istoka, otvorena robna razmena sa svim zemljama, naročito onima koje okružuju našu zemlju, bez obzira na njihovu opredeljenost različitim vojno-političkim blokovima i ekonomskim grupacijama. Nije slučajno što se Evropska konferencija o saradnji održava 1977. godine baš u našoj zemlji.

Utvrđivanje odnosa i veza našeg geografskog prostora sa susednim prostorno-funkcionalnim sistemima je od bitne važnosti za razumevanje novog političkog i ekonomsko-geografskog položaja zemlje. Osim fizičkih preduslova, od velike važnosti su ekonomski, politički i kulturni odnosi. Tranzitni položaj SFRJ omogućuje propuštanje ekonomskih, političkih i kulturnih uticaja, u smislu da ih podstiče ili destimuliše, zavisno od određenog istorijskog trenutka i potrebe. Jugoistočna Evropa predstavlja jedan od ključnih tranzitnih prostora u kome SFRJ zauzima centralno mesto. U tom smislu savski i moravsko-varždarski pravac imaju posebno mesto. U prostoru Beograda, glavnog grada SFRJ, leži sutok magistralnih veza podunavskog, posavskog, potiskog i moravsko-varždarskog, odnosno moravsko-nišavskog pravca. Preko jadranskih luka otvoren je prodor u čitavi svet, a nova transbalkanska komunikacija Beograd—Bar postaje glavna poprečna veza kontinentalnog i jadranskog čvora magistralnih pravaca i veza Jugoslavije sa ostalim svetom.

Prednosti prostorno-funkcionalnog položaja u interregionalnim razmerama dolaze u novije vreme do sve većeg izražaja. Razgranavaju se veze sa zemljama zapadne, centralne i istočne Evrope, Afrike i Azije. Moćan potencijal prostorno-funkcionalnog položaja pretvara se u njegovu realnu vrednost u uslovima najrazličitijih oblika političke, ekonomske i kulturne saradnje sa susednim regionima, bez obzira što se oni politički, vojno i ekonomski konstituišu kao raznovrsni tipovi regionalnih grupacija i sistema. Samo u uslovima saradnje sa svim ovim grupacijama, jačanja tranzitne i posredničke uloge, vrednost položaja SFRJ može doći do punog izražaja i afirmacije. U uslovima konfrontacije, političkih ili vojnih sukoba, ekonomskog zatvaranja, prednost položaja pretvara se u njegovu suprotnost sa mogućim negativnim reperkusijama.

U susjedstvu SFRJ su konstituisane vojne, političke i ekonomske grupacije svetskog značaja

Bitni uticaj na izmenu političkog i ekonomsko-geografskog položaja SFR Jugoslavije izazvale su promene posle drugog svetskog rata na tlu Evrope, Jugozapadne Azije i Severne Afrike. Na zapadu Evrope konstituisana je Evropska ekonomska zajednica, a vojno-politički zemlje su povezane u sistemu Atlantskog odbrambenog pakta, u čijem se zaleđu nalaze SAD. Na istoku Evrope konstituisan je Savet za uzajamnu ekonomsku pomoć, a vojno-politički zemlje su povezane u sistem Varšavskog odbrambenog pakta. Na Bliskom istoku međutim smešten je glavni energetski rezervoar sveta, koji je petrolejske zemlje ovog prostora ujedinio u Organizaciju zemalja izvoznica nafte. Sredozemlje je postalo paradoks našeg vremena. Ka njemu istovremeno hrle milioni inostranih turista i krstare vojni brodovi i tankeri. Ono je postalo dodirna tačka vojno-strateških interesa vodećih svetskih sila, a s tim u vezi i arsenal modernog svetskog pomorskog i raketnog naoružanja. U tim novim, izmenjenim političkim i ekonomskim uslovima Jugoslavija nije mogla ostati izolovana i zatvorena, opkoljena ovim sistemima, ali je svako pogoršanje odnosa i blokovska konfrontacija destruktivno delovala na odnose i veze međunarodnog karaktera i razvitka zemlje.

Kako se SFR Jugoslavija u svom izmenjenom političkom i ekonomsko-geografskom položaju našla između tri moćne ekonomske grupacije: Evropske ekonomske zajednice, Saveta za uzajamnu ekonomsku pomoć i Organizacije zemalja izvoznica nafte, njen dalji razvitak u velikoj meri determiniran je odnosima naše zemlje i ovih moćnih ekonomskih grupacija, kao i odnosima između ovih grupacija koji se posredno reflektuju preko nas. SFR Jugoslavija nije član nijedne od ovih moćnih grupacija koje je okružuju, ali svestrano i aktivno saraduje sa svakom od njih. Na taj način se maksimalno valorizuje ekonomsko-geografski položaj zemlje i ukopčava jugoslovenski prostor u međuregionalni i svetski sistem, sa svim svojim konsekvencama koje ovakav otvoreni prostor donosi.

Jugoslavija i Evropska ekonomska zajednica

Evropska ekonomska zajednica, čiji začeci leže u Rimskom sporazumu postignutom 1958. godine, sada okuplja devet zemalja stalnih članova. Izrazito je deficitna u energetici i sirovinama, što je upućuje na otvorenost ekonomskih odnosa sa ostalim svetom, pa i sa našom zemljom. Raspolaze sa svega 2 % svetskih zaliha nafte, 9 % zemnog gasa, 3 % mrkog uglja, 4 % boksita i bakra, 5 % gvožđa, 9 % olova i 19 % kamenog uglja. Međutim, njen udeo u svetskoj proizvodnji električne energije je 16 %, sirovog gvožđa i čelika 19 %, putničkih automobila 34 %, brodova 23 %. U svetskoj trgovini predstavlja najmoćniju ekonomsku grupaciju, čije učešće u vrednosti svetskog izvoza prelazi 33 %. Jugoslovenska privreda se najviše oslanja na robnu razmenu sa EEZ. Naime, oko 40 % vrednosti uvoza i 30 % vrednosti izvoza obavi se sa članicama EEZ, među kojima neuporedivo najvažniju ulogu ima robna razmena sa SR Nemač-

kom i Italijom. Uz to, oko 60 % stranih turista koji posećuju našu zemlju, dolaze iz zemalja EEZ, najviše iz SR Nemačke i Italije. Otvorenost u robnoj razmeni i kretanju građana donelo je obostrani interes. Intenzivne ekonomske odnose prati i prodiranje nove, savremene tehnologije. Stoga je SFRJ zainteresovana za dalje jačanje i razvijanje ekonomskih odnosa sa ovom moćnom ekonomskom grupacijom, naravno na bazi ravnopravnih odnosa. Svojim ključnim položajem u Podunavlju, čiji se prostor kroz mnogostruke veze sve tešnje spaja sa zapadnoevropskim, stiče se izvanredna prednost i otvaraju se nove mogućnosti intenzivnog razvoja, ne samo na bazi posredničke funkcije, već još više jačanjem i uklapanjem sopstvenih kapaciteta u tokove regionalno-ekonomskog razvoja i međunarodnu podelu rada. Sa dovršenjem kanala Rajna—Majna—Dunav, ova će funkcija jugoslovenskog prostora doći do još punijeg izražaja.

Jugoslavija i Savet za uzajamnu ekonomsku pomoć

Savet za uzajamnu ekonomsku pomoć, koji od 1949. godine okuplja i integriše istočnoevropske zemlje i Sovjetski Savez, izuzetno se brzo i dinamično razvija. Predstavlja, za razliku od EEZ, prostor sa velikim i raznovrsnim prirodnim bogatstvom. Raspolaže sa 15 % svetskih zaliha nafte, 35 % zemnog gasa, 70 % mrkog uglja, 40 % kamenog uglja, 25 % gvožđa, 14 % olova, 15 % bakra, 11 % boksita i 27 % kalaja. Učestvuje u svetskoj proizvodnji električne energije sa 21 %, nafte 19 %, kamenog uglja 30 % i čelika takođe 30 %. S obzirom na veliki prostor, unutrašnja robna razmena je dobro razvijena. Zbog toga se u svetskoj trgovini SEV pojavljuje sa vrednošću izvoza manjom, od 10 %. Međutim, Jugoslavija je u velikoj meri upućena na razvijanje odnosa sa ovom ekonomskom grupacijom, naročito u domenu sirovina i teške industrije. Zemlje članice SEV-a u posleratnom periodu imale su izuzetno brz tempo industrijskog razvitka. Oko 25 % vrednosti uvoza i 35 % vrednosti izvoza ostvaruje SFRJ sa zemljama članicama SEV-a. Najveća robna razmena obavlja se sa Sovjetskim Savezom, a zatim sa Čehoslovačkom. Međutim, od velike važnosti su i ekonomski odnosi sa drugim zemljama, a neke od njih su i neposredni susedi SFRJ — Mađarska, Rumunija, i Bugarska. Svojim položajem u Panonskom basenu i Podunavlju stiče se izvanredna prednost za veze sa istočnom Evropom i Crnomorskim basenom. Na taj način otvaraju se široke mogućnosti razvoja industrijske kooperacije i uklapanja sopstvenih kapaciteta u tokove regionalnog ekonomskog razvitka i nove međunarodne podele rada. Puštanjem u rad kanala Rajna—Majna—Dunav porasti će i posrednička uloga jugoslovenskog prostora između velikih regionalnih ekonomskih grupacija i sistema kakvi su EEZ i SEV.

Jugoslavija i Organizacija zemalja izvoznica nafte

Organizacija zemalja izvoznica nafte (OPEC) konstituisala se na Bliskom istoku u vreme krize nafte na svetskom tržištu nastale 1972. godine. Sa dve trećine svetskih rezervi nafte i proizvodnjom od preko 40 % u odnosu na svet, Bliski istok postaje najvažnije područje preplitanja

interesa velikih svetskih sila. Sa porastom cena nafte zemlje Bliskog istoka se naglo bogate, ubrzano ekonomski razvijaju, ali i naoružavaju najmodernijim oružjem. Kuvajt, Katar i Ujedinjeni Arapski Emirati postigli su dohodak veći od 10 000 dolara po stanovniku, Libija 5000, Saudijska Arabija 3000 i Iran preko 1000 dolara po stanovniku. Kapitalom Kuvajta otkupljeno je 15 % akcija Mercedes-Benca, Irana — 25 % akcija Krupovih čeličana, dok je libijski kapital uzeo pod svoju patronažu italijanski monopol Fiat. Samo 1974. godine zemlje Bliskog istoka uložile su 52 milijarde dolara u inostranstvo. Saudijska Arabija sa rezervom preko 12 milijardi dolara, izbila je na treće mesto u svetu, iza SR Nemačke i SAD. Zemlje Bliskog istoka po povećanoj ceni prodaju naftu, a za uzvrat dobijaju industrijsku opremu, grade moderne puteve, luke, vodotornjeve i sl. Profitima stečenim u Zapadnoj Evropi i Japanu, Iran i Saudijska Arabija kupuju u SAD. Zapadna Evropa i Japan oskudni u nafti su naročito postali zavisni od Bliskog istoka, jer ovaj region predstavlja ključ za snabdevanje energijom svetske privrede. Stoga je i razumljivo što su se na Bliski istok sjatile najveće multinacionalne kompanije, svi izvoznici sveta.

Što se tiče naše zemlje, njena saradnja sa zemljama Bliskog istoka zakašnjava, pa ipak ova se saradnja sve uspešnije razvija, jer za to postoje obostrani interesi. Veći rezultati postignuti su u razvijanju saradnje sa Irakom i Libijom. Irak je glavni snabdevač naftom SFR Jugoslavije, a s druge strane jugoslovenska preduzeća izvoze u ovoj zemlji niz građevinskih i vodoprivrednih radova. Pomenućemo radove na izgradnji irigacionog sistema kod Kirkuka, luke Um Kasera, Latakija, Sartus, agro-industrijskog kompleksa Dudžeila na prostoru od 130 000 ha itd. U Libiji, u oblasti Mašrua el Kufra, otima se 50 000 ha od pustinje, a kod Kufre 10 000 ha, u cilju dobijanja plodnog zemljišta i ispaša. Sve se više razvija i ekonomska saradnja sa Iranom. Još su nedovoljno iskorišćene mogućnosti svestrane ekonomske saradnje sa ovim regionom. Gomilanjem bogatstva stečenim prodajom petroleja Bliski istok se brzo ekonomski transformiše i od zaostalog pretvara u industrijski region, koji je u punom razvoju. Ovakav trend razvoja je od posebnog značaja za položaj SFR Jugoslavije i uključivanje njenog prostora u interregionalnu saradnju.

Nova karakteristika ekonomsko-geografskog položaja SFR Jugoslavije jeste upravo dinamičan razvoj tri ekonomske grupacije zemalja koje ju okružuju — EEZ, SEV i OPEC. Takav tok razvoja ne može ostati bez odraza na valorizovanje jugoslovenskog prostora, utoliko pre što je naša zemlja ekonomski najviše upućena na razmenu dobara sa ovim susednim regionima. Ali, kako su ova tri susedna regiona istovremeno i prostori u kojima je nagomilan moćni arsenal najmodernijeg oružja, svako pogoršanje političkih odnosa može prednosti položaja Jugoslavije pretvoriti u opasnost. Stoga je vojno jačanje zemlje i koncepcija opštenarodne odbrane jedina alternativa eventualnom negativnom toku razvoja međuregionalnih odnosa u bližoj ili daljoj perspektivi.

Međutim, interregionalne veze i odnosi samo su deo svetskih odnosa, veza globalnih razmera, u koje se Jugoslavija uspešno uklapa putem saradnje sa svim regionima. U tom kontekstu intenzivno se razvila i saradnja SFR Jugoslavije i sa zemljama koje nisu u njenom bližem susedstvu, a među njima naročito sa zemljama u razvoju.

SFR Jugoslavije u sistemu čvrstih veza i spona sa zemljama u razvoju

Kao zemlja na čijim se granicama sudaraju različite političke strukture, Jugoslavija vodi politiku popuštanja zategnutosti i poboljšanja klime saradnje između Istoka i Zapada. Politika nesvrstavanja stvorila je čvrstu koheziju između naše zemlje i zemalja u razvoju, a u novije vreme nesvrstane zemlje sve više ekonomski saraduju, boreći se za pravednije međunarodne ekonomske odnose. Na toj platformi leže i zaključci Konferencije nesvrstanih zemalja koja je 1976. godine održana u Kolombu. Oko 15 % razmena dobara ostvaruje SFR J sa zemljama u razvoju, a očekuje se da će do kraja ove decenije premašiti 20 %. Robna razmena, koju Jugoslavija ostvaruje sa oko 90 zemalja u razvoju, povećana je sa 455 miliona dolara u 1972. na 1958 miliona dolara u 1976. godini. SFR Jugoslavija je jedan od vodećih koordinatora u prenošenju savremenih dostignuća nauke i tehnologije iz razvijenih zemalja u zemlje u razvoju. Značajna je pomoć SFR Jugoslavije zemljama u razvoju, u elektrifikaciji, izgradnji irigacionog sistema, luka, brodogradilišta, fabrika, puteva, hotela, poljoprivrednih dobara. U te zemlje izvozi se kapitalna oprema na kredit — naročito u nedovoljno razvijene zemlje Azije i Afrike. Jugoslavija kao istaknuti član grupe nesvrstanih zemalja vodi aktivno politiku zalažući se i za spoljnotrgovinske odnose, koji neće biti prevashodno motivisani ekonomskim pobudama. Veliki ugled u svetu, međutim, postaje važan činilac i za ekonomske odnose. Kao neangažovana i nesvrstana zemlja SFR J je otvorila svoj prostor i uključila ga u ekonomsku saradnju sa gotovo svim zemljama sveta, što znači da globalni odnosi i veze dobijaju primarnu ulogu u sistemu svetskih odnosa, dok su međunarodni odnosi i veze samo delovi tog sveukupnog globalnog sistema u doba visokog stepena međuzavisnosti naroda na Zemljinoj planeti. Stoga je regionalni položaj zemalja, u ovom slučaju SFR J, u prostorno-funkcionalnoj vezi sa svetskim položajem.

YUGOSLAVIA — ITS CHANGED POLITICAL AND ECONOMICO-GEOGRAPHICAL POSITION

Vladimir Đurić
(Summary)

The favourable development of spatio-functional connections and relations with neighbouring regions emphasized and valorized the transit, interregional part of the Yugoslav space. To this contributed particularly the freedom of circulation of citizens and tourists from West and East, the open exchange of goods with the countries which surround Yugoslavia, regardless of their membership in different military-political blocks and economic groups. Under the conditions of a good cooperation, the transit and intermediary part has been

strengthened and the value of the space in which Yugoslavia is situated has been increased.

A new element in the geographical situation of Yugoslavia is its central position between the large groups and systems, such as European Economic Community, Council for Mutual Economic Aid and Organization of Countries Exporters of Oil. Yugoslavia is economically directed to the highest degree to the exchange of goods with these neighbouring regions.

However, the international connections and relations are but a part of relations on the world scale into which Yugoslavia inserts itself successfully by the cooperation with all the regions. In this contexts there developed intensively the cooperation of the SFR Yugoslavia with these countries which are not its immediate or near neighbours and among them particularly with the under-developed countries.

UDK

UDC

911.3:312(497.115) = 861

NEKI MANJE POZNATI IZVORI O STANOVNIŠTVU KOSOVA

Mark Krasniqi*

Proučavanjem stanovništva Kosova bavili su se mnogi autori u sklopu njihovih geografskih, etnografskih, demografskih ili istorijskih istraživanja, jer je ovo područje veoma interesantno sa aspekta populacione problematike. Geografski položaj ovog regiona, na raskršću nekada važnih centralnih balkanskih raskrsnica, uticao je i na istorijska zbivanja, a time i na etnička strujanja, što je sve ostavilo svoj trag i na buduća pokolenja, koja su sve do najnovijeg vremena živela i razvijala se u uskim okvirima patrijarhalnog društva. Zapravo, sa nestankom feudalnog turskog carstva u ovim krajevima 1912. godine, seljak je i dalje ostao čifčija kao i ranije sve do tridesetih godina, a društveno-ekonomski položaj za najveći deo stanovništva Kosova čak se znatno pogoršao zbog nerešenog nacionalnog pitanja u tadašnjoj buržoaskoj Jugoslaviji. Pored ostalog, sve se to odražavalo i na etnička kretanja, bilo na masovno prisilno iseljavanje albanskog stanovništva u Tursku, bilo na dalje pogoršavanje socijalne strukture, što je povlačilo za sobom skoro ekstremne demografske komponente — visoku stopu nataliteta i mortaliteta, ali i visok prirodni priraštaj. U ovom pogledu recidivi istorijske prošlosti su i danas jako prisutni u stanovništvu ovih predela. To se jasno vidi i iz nekoliko statističkih podataka koje navodimo upravo radi ilustracije navedenih konstatacija. Naime, Socijalistička Autonomna Pokrajina Kosovo, čija je površina 10 887 km², imala je na popisu od 1971. godine 1 245 000 stanovnika, od kojih 916 000 čine Albanci (73,7 % ukupnog stanovništva Kosova), 228 000 Srbi (18,4 %), 31 000 Crnogorci (2,5 %), 26 000 Muslimani (u pogledu narodnosti), tj. 2,1 %, 14 000 Romi (2 %), 12 000 Turci (1,0 %) i 8000 Hrvati (0,7 %). Gustina stanovništva pomenute godine je iznosila preko 114 stanovnika na 1 km², a preko 52 % stanovništva bavilo se poljoprivredom, dok je oko 32 % ukupnog stanovništva (starije od 10 godina) nepismeno. Ovom prilikom treba pomenuti da je u nekim srezovima Kosova pre rata preko 90 % stanovništva bilo nepismeno, a poljoprivredom se bavilo preko 80 % stanovništva uopšte.

Ovih nekoliko podataka jasno pokazuje na veoma nizak nivo razvijenosti proizvodnih snaga pre rata, kao i na vrlo nepovoljne kulturno-prosvetne prilike u vreme kada Albanci nisu smeli da imaju nijednu

* dr., redni univ. prof., Univerza v Prištini, Prirodno-matematički fakultet, 58000 Priština, YU.

školu na svome jeziku. No sve to navodimo ukratko, da bismo ukazali na činjenicu da u takvim društveno istorijskim prilikama, za vreme turske vladavine i u periodu između dva protekla svetska rata, nisu postojale nikakve mogućnosti da se na Kosovu stvori domaća inteligencija koja bi se kompetentno mogla baviti i proučavanjem stanovništva, pa i drugim problemima ovoga regiona. Razume se, ovo se odnosi na albanski deo stanovništva, ali se u to vreme i srpska inteligencija dosta sporo razvijala. Usled takvih prilika, sa nekoliko retkih izuzetaka, sve do kraja drugog svetskog rata, proučavanjem Kosova bavili su se uglavnom ljudi sa strane.

O pojedinim geografskim celinama Kosova objavljeno je više radova, pa čak i monografija, od kojih su neke i doktorske disertacije. Na taj način učinjen je doprinos opštem proučavanju zemlje sa aspekta društvene geografije u okviru Srpskog etnografskog zbornika »Naselja i poreklo stanovništva«, koji je pokrenuo i uređivao poznati srpski geograf Jovan Cvijić.

O stanovništvu Kosova pisao je i sam Cvijić, pre svega u svojoj knjizi »Osnove za geografiju i geologiju Makedonije i Stare Srbije« (knj. III, Beograd, 1911), i u poznatom delu »Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje« (Beograd, 1966). Prema Cvijiću, na Kosovu nema starinskog stanovništva, jer su se, prema njemu, Albanci doselili posle austro-turskog rata 1690. godine, a Srbi još kasnije, pre nekih 100 do 200 godina. Albanci su, prema njemu, poreklom iz raznih krajeva Albanije, a Srbi iz Makedonije i Crne Gore.¹

Ova Cvijićeva postavka o doseljavanju Albanaca na Kosovo posle 1690. godine razrađena je ili ponavljana od mnogih autora buržoaske istoriografije i etnologije, a posebno od njegovih sledbenika koji su u ovim krajevima vršili antropogeografska ispitivanja. Time se nastojalo negirati autohtonost albanskog stanovništva na Kosovu. Međutim, više novih naučnih činjenica dokazuje nešto što je suprotno od takvih nastojanja.

Ovom prilikom navodimo neke činjenice iz pojedinih novih izvora, kao i iz već poznate literature koje su se malo koristile od strane autora što zastupaju Cvijićevo stanovište o autohtonosti Albanaca, jer se u njoj nalaze podaci koji pobijaju njihovo tvrđenje.

Pre svega, nauka je pouzdano utvrdila da su Albanci direktni potomci Ilira, koji su nastanjivali najveći deo Balkanskog poluostrva i neke severozapadne predele van njega.² Poznato je da su Dardanci i neka druga ilirska plemena nastanjivali Kosovo, Makedoniju, Zetu i Bosnu. Dakle, današnji Albanci svuda na Balkanu žive na tlu svojih predaka, te sama ova činjenica dovoljno ukazuje na njihovu autohtonost. Poznato je da se Albanci pominju i u srednjevekovnim *hrisovuljama* srpskih vladara u okolini Peći i Prizrena, dok za turski period postoje iscrpniji dokumenti o stanovništvu Kosova, koji su pronađeni i objavljeni tek pre nekoliko godina. Naime, Orijentalni institut u Sarajevu objavio je 1972. godine opširni katastarski popis iz 1455. godine pod naslovom Oblast Brankovića (str. 1—377), koji obuhvata predele oko Prištine, Laba, Vučitrna, Topolnice, Dolca itd., sa preko 600 sela. U mnogim selima, pored sloven-

skog, pominje se i albansko stanovništvo. Međutim, iz tog turskog *deftera* (popisa) vidi se jasno da je albansko stanovništvo ovih krajeva u velikoj mjeri slavizirano. To se vidi iz velikog broja antroponima koji su slavensko-albanski, tako da sinovi nose slavenska imena, a očevi mahom albanska (na pr. Radisav i Kojica — sinovi Djona, Todor, Bogdan, Radisav — sinovi Arbanasa, Radovan sin Djina itd.).³ Pored činjenice što se broj albanskih domaćinstava u ovom *defteru* ne može pouzdano utvrditi zbog toga što se Albanci mahom pojavljuju i pod slavenskim imenima, u *defteru* su naznačena samo hrišćanska domaćinstva koja su podležali »*ispendži*«, tj. novčanom ličnom porezu hrišćana što su ga plaćali spahiji, tako da tu nije obuhvaćeno albansko stanovništvo muslimanske veroispovesti.

Jedan drugi turski dokumenat iz kraja XV veka sadrži takođe dragocene podatke o stanovništvu Kosova i nekih drugih susednih krajeva u okviru Skadarskog sandžakata. Ovo je takođe novopronađeni arhivski dokumenat, koji je kao posebno izdanje objavila Akademija Nauka u Tirani 1974. godine.⁴ Reč je dakle, o *defteru*, popisu stanovništva Skadarskog sandžakata 1485. godine. To je detaljan katastarski popis domaćinstava sa ciljem ubiranja raznih dažbina, koje je feudalna turska vlast bila nametnula stanovništvu osvojenih krajeva. Skadarski sandžakat je 1485. godine obuhvatao četiri *kaze*: Skadarsku, Podgoričku (Žabljak, Kuče, Bjelopavliće, Pipere, Hote, Pilot, Šalju, Šoš, Nikaj, Mertur i Kelmende), Pečku kazu (predele oko Peći, Dakovice i Suhogrla), i Bihorsku (Komnin, Komaran, Plav, Izlarjeka i dr.). Osim ovih predela, u ovom popisu je obuhvaćeno i manji broj sela oko Vučitrna, Prištine i Prizrena.

U svim tim krajevima zabeležen je velik broj ličnih imena slovenskog i albanskog porekla. I u ovom *defteru* se jasno vidi, da je proces slaviziranja albanskog stanovništva bio daleko odmakao, s obzirom da je počeo dosta rano za vreme srednjevekovne srpske vladavine. To se jasno vidi po mnogim mešanim antroponimima (otac nosi albansko, a sin slovensko ime, a u nekim manastirima u Crnoj Gori i u Dečanima bilo je kaludera sa albanskim imenom, kao »pop Jak«, »pop Tanush«, »pop Djon« i dr.). Pored toga, i toponimi u pojedinim predelima su takođe mešani, slavenski i albanski.

Iz ovog istorijskog dokumenta vidi se da u XV veku Albanci nisu živeli samo u planinskim predelima i da se nisu bavili samo stočarstvom, kao što to tvrde mnogi istoričari. Naprotiv, oni su nastanjivali mnogo šire predele, dakle, i ravničarske krajeve, kao što je to Metohijska kotlina i Kosovska visoravan. Prisustvo Albanaca u XV veku i u graničnim etničkim predelima, kao što je to Bihorski i Pečki sandžakat, u vreme kada još nisu bili došli do izražaja neki faktori koji su nastali dolaskom Turaka, svedoči o tome da je i u tim krajevima albansko stanovništvo bilo starosedelačko još od ranije i da ono nije tu došlo posle austro-turskog rata 1690. godine, ili kasnije. U Pečkoj i Suhogrskoj *nahiji* u ovom popisu albansko stanovništvo predstavlja većinu pučanstva i ono se tu ne nalazi izolovano od svog etničkog stabla, s obzirom da je bilo prisutno i u istočnim krajevima — na Kosovu, Labu, u Pomoravlju i

drugde, kao što se može videti iz navedenog *deftera* (popisa) oblasti Brankovića. To stanovništvo se nalazilo tu pre dolaska turske vlasti, koje još nije bilo podleglo slovenskoj asimilaciji, i koje je činilo osnovu daljeg jačanja albanskog elementa u ovim krajevima u narednom vremenskom periodu, kada je ovaj elemenat još više ojačao migracionim procesom brđanskog stanovništva.

Jedan drugi važan dokumenat ove vrste potiče od kraja XVI veka. Reč je naime o turskom katastarskom popisu Prizrenskog sandžakata 1591. godine i to o delu ovog popisa koji se odnosi na Hoču, koja se nalazila u okviru ovog sandžakata, ali koja je tada bila jedna posebna administrativno-teritorijalna jedinica, odnosno nahija i obuhvatala je 95 sela u južnom delu Metohije. Ovaj dokument objavljen je u originalu i prevodu u časopisu *Studime Historike* Nr. 1 i Nr. 2 u Tirani 1976. godine.⁵

Na osnovu onomastike iz pomenutog popisa vidi se da su naselja nahije Hoče imala stanovništvo triju veroispovesti: katoličke, pravoslavne i muslimanske. Od njih je 213 domaćina imalo albansko ime, 196 mešano ime i prezime albansko-slovensko, a 883 imena je pravoslavnih i katoličkih. Pored toga, bilo je 125 baštinka sa slovenskim, 81 sa albanskim, 23 sa mešanim imenima albanskim i slovenskim i 172 baštinka muslimana. Iz ovog *deftera* se takođe vidi da albansko stanovništvo ima mnoga slovenska imena, kao: Stojan Doni, Tanuš Cvetko, Janko Dini itd., i da je proces islamiziranja bio znatno napredovao. Svakako da ovaj *defter*, kao i prethodni, imaju poseban značaj za proučavanje društveno-ekonomskih odnosa u datom periodu, što ovom prilikom nije naš zadatak. Ovde smo ih naveli zbog toga što su to novopronađeni, tek sada objavljeni izvorni dokumenti koji otkrivaju nove činjenice o stanovništvu Kosova u XV i XVI veku.

Istorijski izvori iz početka XVII veka koji se odnose na stanovništvo Kosova, pre svega izveštaji katoličkih vizitatora i misionara, nisu nepoznati, jer su neki od njih objavljeni u Jugoslovenskoj akademiji znanosti još krajem prošlog veka, a neki pre drugog svetskog rata. Međutim, mnogi autori namerno ih prećutkuju, a neki ih nekorektno koriste.

Značajan je i opširan izveštaj nadbiskupa Pjetra Mazrekija iz 1623, koji pored ostalog, za neke kosovske gradove navodi i broj stanovnika i njihovu versku i nacionalnu pripadnost. On piše da je pomenute godine Prizren imao 12 000 stanovnika muslimana Albanaca, 600 Srba i 200 katolika albanske narodnosti.⁶ Ove dokumente je u sažetom obimu objavila i Srpska akademija nauka u Beogradu 1950. godine u redakciji Jovana Radonića pod naslovom »Rimska kurija i Južnoslovenske zemlje od XVI do XIX veka«. U ovom izdanju dati su i podaci o velikom pritisku pravoslavne crkve na preostale albanske katolike, sa ciljem da se raznim nametima nateraju da pređu na pravoslavlje. Pečki patrijarh je za ovakav postupak imao ovlašćenje od sultana i svestranu podršku turskih vlasti.⁷

Svi ovi i mnogi drugi podaci ove vrste datiraju iz mnogo ranijeg perioda od 1690. godine, koju mnogi autori uzimaju kao presudnu godinu za etničke promene na Kosovu, kada su, prema njima, Albanci počeli da

se doseljavaju iz planinskih predela severne Albanije. Međutim, ovu neosnovanu tvrdnju pobijaju ne samo navedeni dokumenti i izvori, nego i sama činjenica što su Albanci sa Kosova, Makedonije i Sandžaka masovno učestvovali u ovom ratu na strani Austrijanaca kao dobrovoljci na čelu sa skopskim nadbiskupom Pjetrom Bogdanijem. Ta istorijska činjenica dovoljno jasno svedoči da su Albanci živeli u ovim krajevima mnogo pre austro-turskog rata 1690. godine.⁸

Poznato je da ratovi prouzrokuju razna migraciona kretanja stanovništva. Tako su mnoge albanske i srpske porodice, koje su učestvovala u ovom ratu kao dobrovoljci na strani austrijske vojske, posle njenog poraza 1690. prebegle sa Kosova i nastanile se u predelima pored Save i druge. S druge strane, u to vreme mnoge brdanske albanske porodice nastanjuju se u ravničarske predele Kosova i zapadne Makedonije. Međutim, te doseljene porodice su samo pojačale albanski elemenat koji je u ovim ravničarskim predelima živio stolicima.⁹

Takva migraciona strujanja su obična pojava kod balkanskih naroda kroz čitavu njihovu istoriju. Invazijom Rimljana, zatim Vizantije i Slovena na Balkan, jedan deo ilirskog stanovništva se sklonio iz ravničarskih u gorske predele. To se isto desilo kasnije sa slovenskim i albanskim stanovništvom ovih krajeva kada su Turci osvojili Balkansko poluostrvo. U gorovitom Dukadinu, u severnoj Albaniji, i danas je živa tradicija o tome da su daleki preci ovog stanovništva došli iz ravničarskih predela Kosova.¹⁰ Migracije stanovništva su jedan veći proces koji se prouzrokuje raznim faktorima, ali pre svega ekonomskim i političkim. Kosovo je često bilo zahvaćeno tim procesom. Ali to ne znači da je ova geografska sredina ostala nekada sasvim bez domaćeg, autohtonog srpskog i albanskog stanovništva. Migraciona kretanja moraju se posmatrati u ovim krajevima, kao i svuda, kroz prizmu dijalektike i potpune naučne objektivnosti, a ne sa unapred određenim ciljem. Novi istorijski izvori i manje poznata literatura, koju smo ovde delimično naveli, bacaju novo svetlo na pitanje autohtonosti i porekla stanovništva Kosova koje je do sada u više slučajeva prikazivano netačno i sa određenim tendencijama. Oni svedoče u autohtonosti albanskog i srpskog stanovništva na Kosovu još od najranijeg turskog perioda i time pobijaju tvrdnje koje se već više decenija provlače kroz historijsku, geografsku, etnografsku i drugu literaturu, pa i kroz školske udžbenike, da je albansko stanovništvo doseljeno na Kosovo krajem XVII. i tokom XVIII. veka, to je posle 1690. godine.

Bibliografija — Bibliography

¹ Jovan Cvijić: Osnove za geografiju i geologiju Makedonije i stare Srbije, Beograd, 1911, str. 1169, 1194, 1226, 1215, 1228.

² Videti o tome: Université de Tirana, Les iliriens et la genese des albanais, Tirana, 1971, 1—253; Iliria — Studime dhe materiale, I, Tirana, 1971, 1—355; L'Illyrie — La ville illyrienne, II, Tirana, 1972, 1—466; zatim Glasnik Muzeja Kosova (br. 1—11), Priština: Grupa autora, Romaja, Prizren, 1975.

³ Dr. Adem Handžić: Nekoliko vijesti o Arbanasima na Kosovu i Metohiji sredinom XV vijeka, Simpozijum o Skenderbegu, Priština, 1969, 201—209.

⁴ Akademia e Shkencave e R. P. të Shqipërisë — Instituti i Historisë —, *Defteri i regjistrimit të Sanxhakut të Shkodrës i vitit 1485* — përgadit na Selami Pulaha, Tiranë, 1974, 1—488.

⁵ Selami Pulaha: *Të dhëna ekonomike dhe demografike për krahinën e Hoçes* — Regjistrimi kadastral i vitit 1591, *Studime Historike* Nr. 1, Nr. 2, Tiranë, 1976; S. Pulaha, *Elementi shqiptar sipas onomastikës së krahinave të Sanxhakut të Shkodrës në vitet 1485—1582*, 63—97.

⁶ Universiteti Shtetëror i Tiranës, *Relacione mbi gjëndjen e Shqipërisë ve-riore dhe të mesme në shekullin XVII (1610—1634)*, Tiranë, 1963, 337.

⁷ Jovan Radonić: *Rimska kurija i južnoslovenske zemlje od XVI do XIX veka*, Beograd, 1950, 259, 339, 473, 476, 511, 512.

⁸ Mita Kostić: *Prilozi istoriji srpsko-arbanskog ustanka 1689—1690*, Arhiv za arbanasku starinu, jezik i etnologiju, II, Beograd, 1924, 11.

⁹ Grupa autora: *Kosovo nekad i danas (monografija)*, izdanje »Ekonomске politike«, Beograd, 1973, 236.

¹⁰ Rrok Zojzi: *Ndamja krahinore e popullit shqiptar*, *Etnografia shqiptare*, I, Tiranë, 1962, 35.

SOME LESS KNOWN SOURCES ABOUT THE KOSOVO POPULATION

Mark Krasniqi

(Summary)

In the historical, geographical and ethnological texts from the XIX century to the present day there is a permanent strain of a mistake considering the autochthonic origin of Albanians in Kosovo, which confirms that they have come to these parts after the Austro-Turkish war in 1690. Such confirmations have had propagandistic and political character, while in the science of geography were lounded by Jovan Cvijić and his numerous followers. The Turkish original documents of XV and XVI centuries prove that the Albanian and Serbian population had been living in these parts much too earlier the above mentioned Austro-Turkish war. It is the catastar books (defters), one of which was published in 1972, deriving from 1453, by Orientalni Institut of Sarajevo, while the other two books from 1485 and 1591 were published by the Accademy of Sciences in Tirana during 1974 and 1976, that prove our views. From the onomasty of those registrations could be seen that the Albanian population in Kosovo was captured in a high degree by the process of slavization. Beside these sources there are many others from XVII century, first of all the reviews of catholic missionaries of 1610, 1623, etc., which clearly show the numerouse presence of the Albanians in Kosovo. This can be seen also in the book of the famous Turkish chronicler Evlia Chelebia. In connection with the origin of the Albanians there were recently published a lot of works, which confirm the old truth that they are the inheritors of Illyrians, so it is an illusion to raise the question of their autochtony in any part of Balkans where they live today.

NEKI MIGRACIONI PROCESI U SR MAKEDONIJI

Mitko P a n o v*

SR Makedonija se ubraja u veoma dinamičnu migracionu zonu u Jugoslaviji. Na znatnu pokretljivost stanovništva utiču, pored prirodnih faktora, i socio-ekonomski uslovi, a u prošlosti i društveno-političke prilike i promene. Teritorijalni razmeštaj stanovništva skoro nikada nije bio statičan, pa i danas migracije imaju svoj vidan odraz na promenu naseljenosti u raznim područjima i mestima. Tako, prema najnovijim podacima iz 1971. godine, u migracijama su učestvovali 620 000 lica, ili nešto više od jedne trećine od ukupnog stanovništva Republike, a u odnosu na SFR Jugoslaviju, od ukupnog broja migranata, na SR Makedoniju dolazi 7,5 %.

Uzroci migracionih kretanja su različiti, a vredno je pomenuti dva. U ne tako davnoj prošlosti, tj. za vreme balkanskih ratova i prvog svet-skog rata, zbog hegemonističkih pobuda susednih zemalja, etnička i integralna celina Makedonije bila je razbijena na tri dela, te su zbog toga nastale grupne i pojedinačne migracije i u Vardarskoj, i u Pirinskoj i Egejskoj Makedoniji. Razume se da je bilo veoma različitih migracija i za vreme Turaka, a naročito u 19. veku, kada je dosta oslabila centralna turska vlast. Drugi bitni uzrok je nastao posle oslobođenja, a naročito od 1953. godine naovamo, kada se većina muslimanskog stanovništva iselila u Tursku, a zatim i u fazi pojačane industrijalizacije i urbanizacije.

Prerazmeštaj stanovništva odvijao se u raznim vremenskim periodima, ali je naročito bio zapažen i dinamičan u vreme poslednjih godina turske vladavine, i za vreme balkanskih i svetskih ratova. Tipičan je primer sa Egejskom Makedonijom, u kojoj je 1924. godine kolonizirano 640 000 doseljenika grčkog porekla, sa jasnom tendencijom da se negira postojanje makedonskog stanovništva. Ili primer u Pirinskoj Makedoniji, gde je neposredno nakon balkanskih ratova živelo 235 000 Makedonaca, ali to se stanovništvo danas, na žalost, ne vodi u statistici Bugarske. U SR Makedoniji, najveća masa migranata formirala se u periodu od 1953. do 1965. godine, kada je u migracijama učestvovalo 298 000 lica, a u periodu od 1966. do 1971. godine 137 000 lica.

* redni univ. prof., Geografski institut, Prirodno-matematički fakultet, Gazi baba 1, 91000 Skopje, YU.

Pravci migracije su različiti: od unutrašnjih do iseljavanja u inostranstvo. U prošlosti, zbog zuluma porobljivača, stanovništvo je bežalo u planine, ili u gradske centre, a deo makedonskog stanovništva je migrirao u susedne ili druge evropske i vanevropske zemlje. Naročito je bilo poznato pečalbarstvo kao masovna pojava u spoljašnim migracijama. Tako je, krajem 19. veka na pečalbu u druge zemlje prosečno godišnje Makedoniju napuštalo 70 000 do 100 000 lica. Isto tako posle Ilindenskog ustanka 1905. godine, kada se makedonski narod borio za svoju slobodu od turskog ropstva, a nakon njegova gušenja, više desetina hiljada Makedonaca emigriralo je u inostranstvo. Iz Egejskog dela Makedonije, između 1913. i 1914. godine, u druge države emigriralo je oko 100 000 Makedonaca. Danas su u SR Makedoniji najzapaženije migracije na relaciji selo—grad, iako u ovo nekoliko poslednjih godina njihova dinamika opada. Iseljavanje u inostranstvo na privremeni rad je u manjem obliku razvijeno u odnosu na druge republike.

Zbog različitih uzroka, pravaca i vremena migracionih kretanja, različite su i posledice tih kretanja. U prošlosti su bile važne zbog toga što se menjala etnička struktura stanovništva, no bez obzira na razne kolonističke, asimilatorske i druge tendencije makedonsko stanovništvo nije moglo biti niti raseljeno niti uništeno. U poslednjih 10—15 godina, zbog iseljavanja seoskog stanovništva, u pojedinim područjima formirane su depopulacione zone i razvio se proces deagrarizacije, ali i taj već opada. Gradska naselja su postala privlačna imigraciona mesta, te se zbog toga pojačao preraspored proizvodnih snaga. Neka su sela raseljena, znatan broj su postala mala po učešću življa, i u njima je izmenjena demografska struktura stanovništva u negativnom smislu za agrarnu proizvodnju.

Prikažaćemo nakratko neke procese, osobine i elemente migracionih kretanja u SR Makedoniji od oslobođenja naovamo.

Zbog unutrašnjih migracija, koja su bila naročito aktivna između 1961. i 1971. godine, kada je u preseljavanju učestvovalo 271 000 lica, ili 43,9 % od ukupnog broja migranata u Republici, formirale su se specifične emigracione i imigracione zone. Tada je nastala znatna razlika u naseljenosti između gradskih i seoskih naselja, te se zbog toga skoro izjednačio broj urbanog i seoskog stanovništva, što ranije nije bio takav slučaj. Tako, na primer, od 1948. godine na seosko stanovništvo otpadalo je 73,2 % od celokupnog stanovništva Makedonije, a 1971. godine 51,2 %. Zbog permanentnog preseljavanja seoskog stanovništva i danas dosta ubrzano raste gradska populacija, te se proces urbanizacije intenzivno odvija, iako je praćen raznim socio-ekonomskim problemima. To je jedan najsavremeniji karakterističan proces, koji je dopunjen preseljavanjem stanovništva iz manjih u veće gradove.

U preseljavanjima iz jednog u drugi grad učestvovalo je 109 000 lica ili 17,6 % od ukupnog broja migranata Makedonije. U ovom procesu, kao što smo pomenuli, privlačnija imigraciona mesta su veći gradovi kao razvijenija po svojim funkcijama centralna mesta. Tako, na primer, u Skoplje je iz drugih gradskih naselja doseljeno 63 000 lica ili 58 % od svih migranata koji potiču iz gradova.

U suštini najveći broj migranata potiče iz seoskih naselja, tj. na njih otpada 460 000 lica ili 74,4 % od ukupnog broja migranata u Makedoniji. Uzroci su različiti, ali je svakako bitan onaj koji je u vezi neravnomernog ekonomskog, kulturnog, urbanog i drugog razvoja između grada i sela. Zbog toga se formiralo i nekoliko karakterističnih depopulacionih zona. Tipična je takva zona planinska oblast Osogovo u istočnoj Makedoniji, gde leži veliki broj raštrkanih sela. Ovde je od ukupno 81 u 71 naselju opao broj stanovnika. U vezi promene demografske strukture karakteristično je opadanje broja aktivnog stanovništva, i to za 26 % u periodu između 1961. i 1971. godine, što svakako ima odraza i na procese deagrarizacije. Druga karakteristična depopulaciona zona je područje od T. Velesa do Valandova, tj. Srednje Povardarje. Ovde je od ukupno 186 sela i 141 naselja opao broj stanovnika, odnosno populacija se smanjila za 33,5 %, a broj aktivnog stanovništva je opao za 27,4 %.

Uzimajući u obzir veće prostorne celine postoje razlike u obimu i procesu migracionih kretanja. Tako, na primer, u periodu od 1961. do 1971. godine, saldo doseljenika je najmanji u istočnoj Makedoniji. Ovo je donekle razumljivo, jer ovaj deo Makedonije funkcionalno nije dovoljno razvijen. Zbog toga je iz ove zone, u pomenutom periodu, bilo znatnih iseljavanja, tj. na emigrante otpada 55,2 % u odnosu na sve emigracije u Makedoniji. Obrnuto od ove zone, Povardarje je primilo najveći broj doseljenika, a uglavnom najviše Skoplje, i dalo je najmanji broj iseljenika. Tako, u periodu od 1961. do 1971. godine, na doseljenike otpada 50 %, a na iseljenike samo 19 %. Na ovakav proces migracije u Povardarju utiče najviše Skoplje i njegovo neposredno gravitacijsko područje, koje je ekonomski najrazvijenije i više prima doseljenike nego što daje iseljenike.

Proces migracije po upravno-teritorijalnim jedinicama, tj. po opštinama isto je tako različan. To zavisi s jedne strane od privrednog stanja i razvitka opštine, ali i od funkcionalnog značaja i potencijala centralnih mesta u opštinama. Migracije se odvijaju u dva osnovna pravca: u granicama samih opština i između opština. Od ukupno 30 opština, koliko ih je bilo u Makedoniji 1971. godine, samo u 7 opština prevladavaju doseljenici iz drugih opština, a najveća imigraciona opština je skopska sa 104 000 doseljenika ili 36,8 % od ukupnog broja migranata iz jedne u drugu opštinu. U 23 opštine veće je učešće migranata u granicama samih opština, a to su uglavnom preseljenici iz sela u grad. Ovaj proces migracije je karakterističan ne samo u opštinama sa većim i razvijenijim centralnim mestima, već i u manjim opštinama, gde su unutrašnje migracije čak i jedinstvene u pravcu kretanja iz sela u grad. Zbog tih uzroka, u periodu između 1961. i 1971. godine, seosko stanovništvo je po broju opalo u 20 od ukupno 30 opština, i to preseljavajući se uglavnom u centralna mesta same opštine, ili je emigriralo u druge opštine.

Blagodareći razvoju industrijalizacije, tj. veoma intenzivnom funkcionalnom razvoju gradova, a i zbog prostornog širenja urbanizacije, odnosno poboljšanja saobraćajne mreže i infrastrukture i kvalitetnijeg kontaktiranja, u poslednjim godinama sve se više razvijaju i aktualiziraju dnevna migraciona kretanja. U prošlosti ona nisu bila tako zapažena,

te ih zato možemo smatrati kao noviji vid migracija u Makedoniji. Neki elementi dnevnih migranata su merljivi, a za druge se teško može doći do podataka, jer se ne vode u statistici, već se moraju istraživati anketama za određene kontaktne zone između grada i neposredne uticajne zone. Prema podacima iz 1961. godine, od ukupnog zaposlenog aktivnog stanovništva, 21,5 % bili su dnevni migranti. Od njih je u sekundarnim delatnostima radilo skoro 60 %. Međutim broj dnevnih migranata je znatno veći, jer se u njih ubrajaju učenici i studenti, a naročito poljoprivredno stanovništvo koje svaki dan nosi i prodaje svoje proizvode na tržištima u gradovima i koristi razne gradske usluge. Kao rezultat ovog vida migracije stvaraju se, naročito u blizim selima oko centralnih mesta, mešovita domaćinstva, a to je najbolji indikator o prostornom širenju urbanizacije.

U savremenim proučavanjima migracija neophodno je obratiti pažnju na demografske aspekte migranata, jer oni imaju i svoj praktični značaj. Evo nekoliko takvih primera. Prema podacima iz 1961. godine, od ukupno 11 000 lica, koja su učestvovala u migracijama, 52,4 % bili su migranti iz starosne grupe stanovništva od 15—34 godina, zatim sledi grupa od 0—14 godina sa učešćem od 29,6 %, i grupa od 35—64 godine sa 15,4 %. Prema tome iz pregleda starosne strukture migranata vidi se da su u migracijama najviše učestvovala mlada, vitalna, lica. U odnosu na školsku spremu migranata, 32,9 % su bila sasvim nepismena lica, a 59,5 % bila su lica sa različitom školskom spremom. Prema tome kontingent doseljenika u gradovima ne zadovoljava njihovim školskim kvalifikacijama.

Drugi vid su spoljašne migracije. One se karakteriziraju emigracijom stanovništva iz Makedonije u druge republike naše zemlje, i u inostranstvo, a i doseljavanjem ili imigracijom stanovništva iz drugih republika i inostranstva.

Prema podacima iz 1971. godine iz drugih republika doseljeno je 78 375 lica ili 12,6 % od svih migranata u Makedoniji. Najveći broj doseljenika potiče iz SR Srbije, i to 69,6 %, a najmanje iz SR Slovenije: samo 1056 lica. U periodu od 1953. do 1971. godine iz drugih republika je doseljeno oko 50 % od migranata. Imigranti su najviše naseljeni na teritoriji opštine Skoplje, i to oko 54 %, a zatim u opštini Kumanovo, oko 10 000 doseljenika, a po nešto manje od 1000 doseljenika ima ih u opštinama: Prilep, Bitolj, Tetovo i T. Veles. Navedena mesta ukazuju na to da su se doseljenici iz drugih republika najviše naseljavali u većim centralnim mestima, jer su to uglavnom stručnjaci raznih grana sekundarnih i tercijarnih delatnosti. Od 1961. godine, i nešto ranije, karakterističan je slučaj doseljavanja muslimanskog stanovništva iz Sandžaka, koje se najviše naselilo u opštinama Skoplje i T. Veles. Doseljavanje je prozrokovano uglavnom zbog sticanja prava da se ovo muslimansko stanovništvo iz Makedonije preseljava u Tursku.

Kao što smo pomenuli, u Makedoniji ima i doseljenika iz inostranstva. Prema podacima iz 1971. godine ukupno iz drugih zemalja je doseljeno 24 000 lica. Najviše je bilo makedonskih emigranata iz Grčke, gde je bio

zaveden težak teror u vreme i nakon građanskog rata 1949. godine. U to vreme iz Egejskog dela Makedonije emigriralo je oko 50 000 Makedonaca, od kojih se oko 14 000 naselilo u SR Makedoniji. Oko 1500 lica doselilo se iz vanevropskih država, u glavnom iz SAD, a to su u biti inversne migracije starijih pečalbara. Ima nešto doseljenika iz Bugarske, Albanije, Rumunije, Mađarske i dr. Najveći broj doseljenika iz inostranstva naseljen je na teritoriji opštine Skoplje, oko 50 % u opštinama Bitolj i Strumica.

Iseljavanje u inostranstvo, kao drugi vid spoljašnjih migracija, za SR Makedoniju je karakteristično, posle oslobođenja, u glavnom od 1951. i 1953. godine naovamo. Od emigracije bitna su međurepublička kretanja, iseljavanje Turaka i drugog muslimanskog stanovništva u Tursku, i migracija radne snage na privremeni rad u inostranstvo.

U vezi s međurepubličkim migracijama SR Makedonija, kao i SR Slovenija, najmanje je dala preseljenika drugim republikama. Tako, prema podacima iz 1961. godine, u međurepubličkim migracijama Makedonija je učestvovala sa 70 280 lica ili sa 7 %. Stanovništvo se najviše iselilo u SR Srbiju i to 57 588 lica ili 82 %, dok je u SR Sloveniju bilo preseljeno samo 1415 lica.

Od 1953. godine počinje intenzivno iseljavanje Turaka i drugog muslimanskog stanovništva u Tursku. To je iseljavanje dobrovoljno, jer su muslimani želeli da žive u Turskoj. U periodu od 1953. do 1971. godine u Tursku je emigriralo oko 100 000 Turaka, ali je svakako taj broj nešto veći, jer je u tim migracijama uključeno i drugo muslimansko stanovništvo. Najviše je Turaka iseljeno iz Skoplja, i to nekoliko desetina hiljada, kao i iz Radoviša i njegove okoline, gde živi Juruci, stara etnička turska grupa. Od 13 ranijih juručkih naselja potpuno su raseljena 8 sela. Isto tako dosta je Turaka emigriralo sa teritorije opština Štip, Negotino i T. Veles, kao skoro i iz svih gradova gde su živeli. Zbog masovne emigracije muslimanskog stanovništva javile su se unutrašnje migracije, tj. naseljavanje makedonskog i muslimanskog življa u onim naseljima gde su ranije živeli Turci.

Iseljavanje na privremeni rad u inostranstvo nije, barem do 1971. godine, mnogo karakteristično za SR Makedoniju. Do pomenute godine ukupno se iselilo 54 453 lica, ali taj je broj nešto veći, jer ima i takvih radnika koji nisu registrirani u Republičkom zavodu za zapošljavanje. U odnosu na Jugoslaviju na SR Makedoniju otpada samo 8,1 % svih radnika na radu u inostranstvu. Veće je učešće muških iseljenih radnika na koje otpada 81,9 %. Najveći broj radnika je iz grupe od 20—39 godina (75,7 %). Najviše je iseljenih poljoprivrednika, koji u ovim migracijama učestvuju sa 57,9 %. Najveći broj radnika iselio se sa teritorije opštine Bitolj, i to 13 378 lica ili 24,5 %. Emigranti su se većinom selili u SR Nemačku, i to 45,7 %, a u druge evropske zemlje (Švedska, Austrija, Švajcarska, Holandija i dr.) 16,3 %. Interesantno je da se znatan broj emigranata selio u Australiju, i to 28,2 %, a u SAD, Kanadu i druge vanevropske zemlje 8,9 %, od svih radnika u inostranstvu iz SR Makedonije.

Bibliografija — Bibliography

Popis na naselenieto i stanovite vo 1971. godina, Osnovni podaci po opštini, Republički zavod za statistika, 29, Skoplje, 1972.

Dimitrova E.: Migracionite dviženja i problemite na vrabotenosta i vrabotuvanje vo SR Makedonija, Ekonomski institut, Skoplje, 1971.

Istorija na Makedonskiot narod, Institut za nacionalna istorija, kn. II i III, Skoplje, 1969.

Migracioni dviženja na selsko-gradsko naselenie vo SR Makedonija, Republički zavod za statistika, Skoplje, 1968.

SOME MIGRATION PROCESSES IN THE S. R. OF MACEDONIA

Mitko Panov
(Summary)

This paper deals with migration flows and processes in the Socialist Republic of Macedonia some of which are very important for the contemporary development. This republic is among the most dynamic migration areas in Yugoslavia because of its geographical situation in the central part of the Balkan peninsula and because of varied natural and socioeconomic factors and conditions influencing migration. Over one third of the entire population of the republic has recently been involved in the migration flows.

Most important reasons as well as directions and consequences of the redistribution of the population in the case areas in different parts of the Macedonian nationality territory in Yugoslavia, Bulgaria and Greece are discussed in the paper. Indicators referring to the elements migration such as: the duration, the origin of emigrants, commutation with an overview by communes and larger units. Reference is also made to some demographical characteristics of the migrants. All information refers to internal migrations that have occurred since the World War II.

External migrations across the international boundaries are dealt with separately, together with migrations between the republics within Yugoslavia. Only data on immigrations and outmigrations are used however. Particular attention is paid to the specific problem of the emigration of the Turkish population from Macedonia and to migration flows related to people going to work abroad for some time.

UDK
UDC

911.3:71 (497.1) = 863

URBANIZACIJA JUGOSLOVANSKIH OBČIN⁺ (V luči faktorske analize)

Igor V r i š e r *

O urbanizaciji Jugoslavije (1) oziroma njenih pokrajin (2) obstaja več razprav. V njih se urbanizacija večidel tolmači kot pojav širjenja in večanja mest ter prevzemanja mestnega načina življenja in se jo meri z deležem prebivalstva, ki živi v mestih in mestnih naseljih. Čeprav to merilo ni slabo, je vendarle precej ozko oziroma enostransko. Ta ugotovitev še zlasti velja, če upoštevamo, da je urbanizacija po svojem značaju zelo zapleten in kompleksen socialno-ekonomski in fizični proces, ki je odvisen od deagrarizacije, industrializacije, migriranja in preseljevanja prebivalstva ter razrasta mestnih naselij.

Z namenom, da bi se takšnim enostranskim meritvam urbanizacije izognili, smo napravili poskus merjenja urbanizacije na bolj kompleksen način. Zasnovan naj bi bil tako, da bi hkrati ovrednotili več pojavov, ki so povezani z doseženo stopnjo urbanizacije in ki s svojim spreminjanjem kažejo na potek urbanizacijskega procesa. Takšno kompleksno vrednotenje več različnih, a med seboj povezanih pojavov, omogočajo nekatere matematično-statistične metode, med katerimi se v geografiji najpogosteje uporabljajo multipla korelacija, componentna analiza, faktorska analiza in diskriminancijska metoda (3). Večina teh postopkov se opira na podobnost variiranja primerjanih faktorjev. Z merjenjem njihove skupne variance sklepamo o njihovi povezanosti. Te metode tudi omogočajo, da razberemo, kateri med seboj povezani (odvisni) pojavi so najpomembnejši pri variiranju proučevanega pojava (*faktorji*), kolikšen je pomen posameznega pojava v določenem »faktorju« in katere teritorialne enote imajo podobno sestavo ali vrednost »faktorjev«, kar pomeni, da sodijo v isti tip. Z meritvami medsebojne oddaljenosti med dobljenimi faktorijskimi vrednostmi lahko z računskim postopkom opredelimo posamezne tipe (*cluster analysis*). Upoštevati pa kaže, da so vsi ti računski postopki, kljub svoji natančnosti, vendarle odvisni od gradiva, ki ga uporabljamo, in od stvarne povezanosti pojavov. Zato je smiselni izbor variabel ter jas-

⁺ Faktorsko analizo je napravil Anton Kralj, dipl. matematik in delavec Zavoda SRS za družbeno planiranje, na republiškem računskem centru v Ljubljani.

* dr., redni univ. prof., PZE za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, YU.

nost opredelitve posameznih pojavov in njihovih meritev predpogoj, da bo takšno celovito vrednotenje sploh uspelo.

Analizo urbanizacije jugoslovanskih občin smo oprli na podatke, ki jih nudijo Statistički godišnjaki in popisi prebivalstva za leto 1961 in 1971. V analizi smo se držali uradnih opredelitev naselij, čeprav so bile za marsikatero mesto sporne, ker je bil ali mestni teritorij neustrezno določen, ali pa je urbanizacija prehitela upravno ureditev. Razdelitev naselij na mestna in mešana je bila povzeta po statistični opredelitvi, ki temelji na znani Macurini klasifikaciji naselij. V analizo je bilo zajetih 500 občin (mesto Zagreb je bilo šele lani ponovno razdeljeno na več občin). Zaradi velikih razlik, ki obstajajo med občinami glede prebivalstva in velikosti ozemlja, smo velik del podatkov spremenili v transformirane variable, to je v odstotne deleže, indekse ali statistične koeficiente in s tem dosegli večjo primerljivost ter zmanjšali razlike.

V analizi smo uporabili naslednje vhodne podatke:

1. število urbanega prebivalstva v občini l. 1971 (UP 71),
2. % urbanega prebivalstva v občini l. 1971 (ODUP),
3. indeks razvoja urbanega prebivalstva med l. 1961—71 (POUP),
4. indeks razvoja celotnega prebivalstva med l. 1961—71 (POCP),
5. indeks razvoja kmečkega prebivalstva med l. 1961—71 (UKP),
6. % zaposlenih v sekundarnih dejavnostih od vseh prebivalcev l. 1971 (OZSEK),
7. % zaposlenih v terciarnih dejavnostih od vseh prebivalcev l. 1971 (OZTER),
8. % zaposlenih v kvartarnih dejavnostih od vseh prebivalcev l. 1971 (OZKVA),
9. narodni dohodek na prebivalca v mil. din l. 1971 (NDPR),
10. % urbanih naselij od vseh naselij v občini l. 1971 (OURN),
11. % mešanih naselij od vseh naselij v občini l. 1971 (OMN),
12. % prebivalstva v mešanih naseljih od vsega prebivalstva l. 1971 (PRMN),
13. % kmečkega prebivalstva v občini l. 1971 (PRKM),
14. število kmečkega prebivalstva v občini l. 1971 (STKM 71),
15. število prebivalcev v mešanih naseljih l. 1971 v občini (PRMES).

Spremenljivke pod številkami 1, 2, 3, 10, 11, 12 in 15 naj bi prikazovale stopnjo urbanizacije. Spremenljivka 3 njegovo dinamiko, spremenljivke 5, 6, 7, 8, 9, 13 in 14 pa naj bi kot pojavi, ki spremljajo urbanizacijo oziroma so od nje v določeni meri odvisni, dodatno pojasnjevali njeno stopnjo.

Iz korelacijskih koeficientov za zgornje vhodne spremenljivke je bilo mogoče razbrati, da so bile korelacijske odvisnosti proti pričakovanju razmeroma nizke, kar je bilo verjetno posledica velikih razlik med občinami. Še najtesnejše so bile med spremenljivkami 1 in 2, 2 in 6, 6 in 9, 7 in 9, 10 in 11, 12 in 15, močno negativne pa med 13 in 2, 6, 7, 9, 10. Že iz teh korelacijskih koeficientov je bilo mogoče razbrati nekatere skupine sorodnih spremenljivk.

Variable	1 UP71	2 ODUP	3 POUP	4 POCP	5 UKP	6 OZSEK	7 OZTER	8 OZKVA	9 NDPR	10 OURN	11 OMN	12 PRMN	13 PRKM	14 STKM	15 PRMES
1. UP 71	1.00														
2. ODUP	.61	1.00													
3. POUP	.05	-.05	1.00												
4. POCP	.39	.41	.26	1.00											
5. UKP	.05	-.24	.07	.16	1.00										
6. OZSEK	.32	.38	.05	.25	-.36	1.00									
7. OZTER	.29	.54	-.07	.06	-.35	.40	1.00								
8. OZKVA	.11	.12	.00	.09	-.17	.05	.04	1.00							
9. NDPR	.28	.55	-.06	.06	-.35	.65	.79	.06	1.00						
10. OURN	.32	.55	-.05	.41	-.24	.56	.42	.03	.40	1.00					
11. OMN	.12	.21	-.05	.22	-.25	.17	.11	-.01	.11	.63	1.00				
12. PRMN	-.02	-.02	-.07	-.05	-.07	-.05	-.00	-.00	.01	.05	.11	1.00			
13. PRKM	-.35	-.64	.05	-.36	.58	-.70	-.52	-.06	-.54	-.59	-.46	-.00	1.00		
14. STKM 71	.18	-.09	.07	.10	.55	-.25	-.26	-.00	-.28	-.28	-.26	-.05	.45	1.00	
15. PRIMES	.05	.03	-.05	-.00	-.07	.01	.02	-.00	.05	.11	.16	.84	-.06	.00	1.00
M srednja vrednost	16422	28,8	141,7	105,8	80,62	7,57	4,22	15,88	7900	17,46	12,08	26,78	44,21	15687	8375
standard. deviacija	57422	21,4	45,6	17,7	16,49	6,52	5,60	29,61	6600	21,31	16,30	166,8	22,54	12101	41142

V nadaljnjem postopku smo s faktorško analizo na osnovi povezanosti spremenljivk (*kovariance*) izločili več »faktorjev«, ki so pojasnili del skupne variance (*communality*), to je skupne značilnosti vsake variabla v odnosu do drugih variabel. Za vsako spremenljivko smo, tudi določili njen »factor loading«, to je težo ali faktorško vrednost, ki jo je imela v posameznem faktorju. Vrednost variabilite, ki jo je posamezen »faktor« pojasnjeval in ki se v faktorški analizi imenuje »eigenvalue«, je znašala v naši raziskavi za prvih šest faktorjev:

Faktor	Eigenvalue	% variabilite	Kumulativa % variabilite
1.	4,73147	31,5	31,5
2.	1,99738	13,3	44,9
3.	1,79670	12,0	56,8
4.	1,34093	8,9	65,8
5.	1,07027	7,1	72,9
6.	1,00523	6,7	79,6

Za raziskavo so bili najbolj zanimivi prvi trije faktorji, ki so pojasnjevali 56,8 % variabilite. Glede na »factor loadings« (faktorske vrednosti), ki so jo imele variable pri oblikovanju prvih treh faktorjev, je bilo mogoče iz rotirane faktorske matrike (s Kaiserjevo normalizacijo) razbrati, da lahko pojmuemo »faktor 1« za »urbanizacijski faktor«, saj so ga sestavljale spremenljivke: % urbanega prebivalstva, % zaposlenih v sekundarnih in terciarnih dejavnostih, visok narodni dohodek na prebivalca, visok % urbanih naselij ter veliko število urbanega prebivalstva. »Faktor 2« bi lahko glede na njegovo sestavo poimenovali »agrarni faktor«, saj je vseboval visoke deleže spremenljivk: število kmečkega prebivalstva, upad kmečkega prebivalstva in porast celotnega prebivalstva (slednja spremenljivka je deloma motila njegovo opredelitev). »Faktor 3« pa je bil »faktor mešanih naselij«. Sestava teh treh faktorjev je razvidna iz naslednje tabele:

Spremenljivka	Faktor 1 »Urbanizacijski faktor«	Faktor 2 »Agrarni faktor«	Faktor 3 »Faktor mešanih naselij«
1. UP 71	.58990	.47976	.05139
2. ODUP	.84286	.17489	.02088
3. POUP	.01407	.34940	-.10251
4. POCP	.48571	.63388	.07258
5. UKP	-.43475	.66046	-.05686
6. OZSEK	.74811	-.11093	-.05481
7. OZTER	.68954	-.26230	-.05893
8. OZKVA	.14306	.02621	-.03046
9. NDPR	.72979	-.29134	-.06571
10. OURN	.72945	.02275	.24112
11. OMN	.42849	-.09555	.36110
12. PRMN	-.07750	-.10338	.91768
13. PRKM	-.85841	.22439	-.08666
14. STKM 71	-.30256	.71083	-.02407
15. PRMES	-.00537	-.03491	.93100

Uporabljena faktorska analiza nam je tudi omogočila, da smo izračunali *factor loadings* — faktorske vrednosti — za vsako občino in sicer za našo raziskavo najpomembnejšega »faktorja 1«. Iz faktorskih vrednosti je bilo mogoče razbrati, kako velika je bila urbanizacijska stopnja (teža) v vsaki posamezni občini glede na zasnovano faktorsko analizo in

v njej uporabljene podatke. Dobljene faktorske vrednosti smo s pomočjo standardne deviacije razdelili na šest kategorij. (Standardno deviacijo smo uporabili pri razdelitvi na kategorije zaradi tega, ker zelo dobro izraža »naravno grupiranje« podatkov v statistični populaciji.) Teh šest kategorij je imelo naslednje razmejitvene vrednosti:

A. neurbanizirane občine	pod $M - 2SD$	pod $-2,047$
B. slabo urbanizirane občine	$M - 2SD$ do $M - SD$	$-2,047$ do $-1,077$
C. delno urbanizirane občine	$M - SD$ do M	$-1,078$ do $0,107$
D. zmerno urbanizirane občine	M do $M + SD$	$0,108$ do $0,861$
E. pretežno urbanizirane občine	$M + SD$ do $M + 2SD$	$0,862$ do $1,831$
F. močno urbanizirane občine	nad $M + 2SD$	nad $1,831$

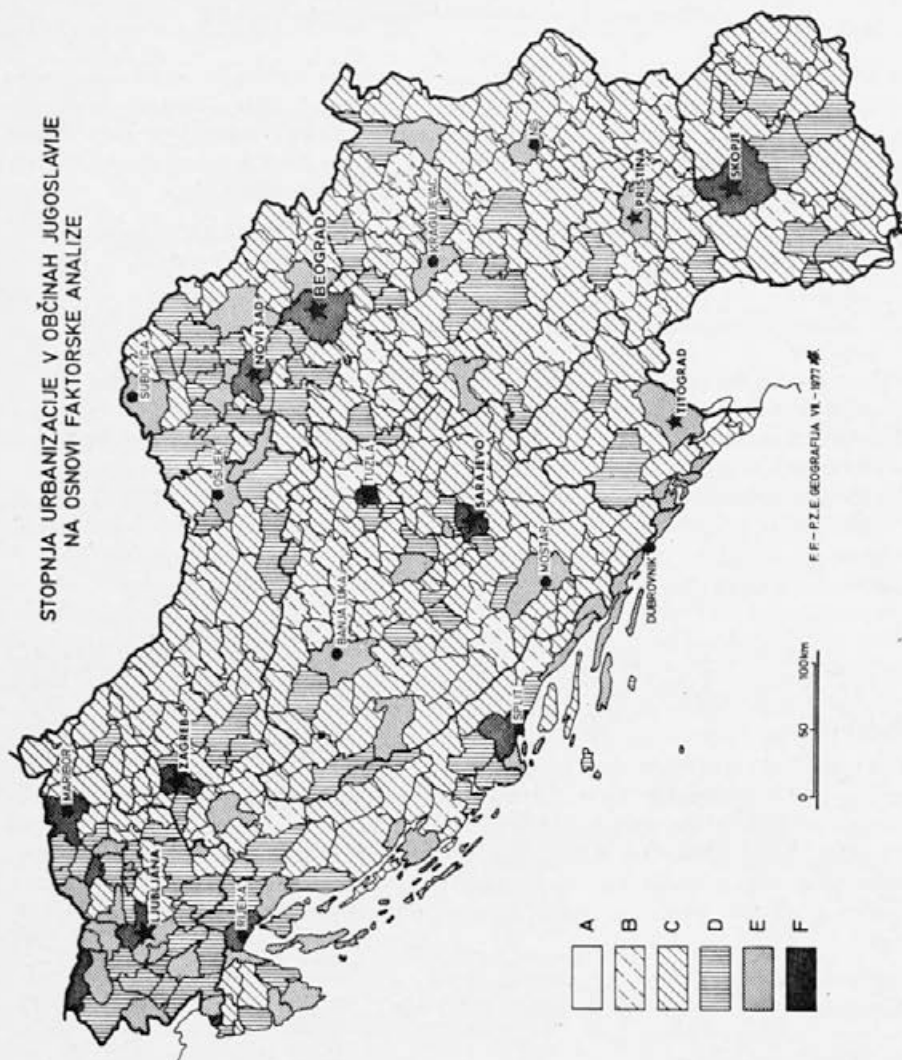
M = srednja vrednost
 SD = standardna deviacija

Urbanizacijske kategorije smo nanesli tudi na karto jugoslovanskih občin. Iz nje je bilo razvidno, da je pretežni del Jugoslavije sodil v kategorijo delne urbanizacije. Do močnejše urbanizacije je prišlo le v Sloveniji, Istri, Dalmaciji, Zahodni Hrvatski, Hrvatskem Primorju, vzhodni Slavoniji, osrčju Bosne in Hercegovine, Bački, Sremu, v osrčju ožje Srbije in osrčju Makedonije ter v Črnogorskem Primorju. Zares močno urbanizirane so bile edino mestne občine velikih mest, kot so to beograjske, zagrebške, ljubljanske in sarajevske občine ter razen njih še skopska, mariborska, reška, splitska, tuzlanska in novosadska občina. Razmestitev občin glede na urbanizacijske kategorije po republikah pa je bila naslednja:

Kategorija	BiH	Čg	Hr	Ma	Sl	USr	Vo	Ko	SFRJ
A. Neurbanizirane	—	—	—	—	—	—	1	—	1
B. Slabo urbanizir.	9	—	4	1	—	19	—	6	39
C. Delno urbanizir.	75	13	59	21	17	67	16	13	280
D. Zmerno urbaniz.	12	2	26	6	21	14	21	2	106
E. Pretežno urban.	6	5	13	—	13	4	5	1	47
F. Močno urbanizir.	4	—	3	1	9	9	1	—	27
Skupaj	106	20	105	29	60	113	44	22	500

Ugotovljena slika se je v marsičem ujemala s stopnjo gospodarske razvitosti občin, kar je le potrjevalo znano ugotovitev, da pomeni urbanizacija višjo stopnjo v delitvi dela in da glede na to odraža napredek v socialno-ekonomskem razvoju.

STOPNJA URBANIZACIJE V OBČINAH JUGOSLAVIJE
NA OSNOVI FAKTORSKE ANALIZE

Stopnja urbanizacije v jugoslovanskih občinah na podlagi factorske analize
— The degree of the urbanization of the Communes in Yugoslavia by means of factor analysis.

A. Neurbanizirane občine Non-urbanised communes	factor loadings	pod under	$M + 2 SD$
B. Slabo urbanizirane občine Slightly urbanised communes	factor loadings	$M - 2 SD$	do to $M - SD$
C. Delno urbanizirane občine Partly urbanised communes	factor loadings	$M - SD$	do to M
D. Zmerno urbanizirane občine Moderately urbanised communes	factor loadings	M	do to $M + SD$
E. Pretežno urbanizirane občine Predominantly urbanised comm.	factor loadings	$M + SD$	do to $M + 2 SD$
F. Močno urbanizirane občine Heavily urbanised communes	factor loadings	nad over	$M - 2 SD$

Bibliografija — Bibliography

1. Ginić I.: Dinamika i struktura gradskog stanovništva, Beograd, 1967.
- Stefanović D.: Urbanizacija, Beograd, 1973.
- Vogelink D.: Urbanizacija kao odraz privrednog razvoja FNRJ, Beograd, 1961.
- Vrišer I.: The Urbanization of Yugoslavia, Geograf., Tijdschrift, V/4, 1971.
- Vrišer I.: Yugoslavia, Essays on World Urbanization, London, 1975.
- Žuljić S.: Proces urbanizacije na prostoru Jugoslavije, Značenje i predvidivi tok promjena do 1985. godine, Zagreb, 1970.
2. Kokole V.: Urbanizacija podeželja v Jugoslaviji, Geografski vestnik, XLI, 1969.
- Veljković A.: Mreža gradova u užoj Srbiji, Vojvodini i Kosovu, Jugoslovenski institut za urbanizam i stanovanje, Beograd, 1969.
3. Concept and Techniques in Modern Geography, Norwich, 1975—1976:
- Clark D.: Understanding Canonical Correlation Analysis, 1975;
- Goddard J., Kirby A.: An Introduction to Factor Analysis, 1976;
- Daultrey S.: Principal Components Analysis, 1976.

THE URBANIZATION OF YUGOSLAV COMMUNES IN THE LIGHT OF A FACTOR ANALYSIS

Igor Vrišer
(Summary)

The author tried to establish the degree of the urbanization of the communes in Yugoslavia by means of the factor analysis using 15 variables directly or indirectly associated with the urbanization phenomena. These input variables for each commune were:

1. the number of urban population in the year 1971;
2. the percentage of urban population (1971);
3. the index of the growth of urban population (1961—1971);
4. the index of the growth of total population (1961—1971);
5. the index of the development of rural population (1961—1971);
6. the percentage of employees in secondary activities (1971);
7. the percentage of employees in tertiary activities (1971);
8. the percentage of employees in quaternary activities (1971);
9. the national income per capita (in millions Din) in the year 1971;
10. the percentage of urban settlements of all settlements;
11. the percentage of mixed settlements of all settlements;
12. the percentage of population living in the mixed settlements;
13. the percentage of rural population in the year 1971;
14. the number of rural population in the year 1971;
15. the number of inhabitants living in mixed settlements (1971).

Three factors have been computed of which factor 1 included a high share of the following variables: the percentage of urban population and of population in secondary and tertiary activities, national income per capita, percentage of urban settlements and the number of urban population. The factor 1 thus well represents the degree of urbanization and explains 31.5 % of the variability.

The computed factor loadings for the factor 1 for each commune were used as a measurement for the level of urbanization. Using standard deviation the author discerns six categories of communes:

A. non-urbanised communes	under M — 2 SD	under —2,047
B. slightly urbanised communes	M — 2 SD to M — SD	—2,047 to 1,077

C. partly urbanised communes	$M - SD$ to M	-1,077 to 0,107
D. moderately urbanised communes	M to $M + SD$	0,108 to 0,861
E. predominantly urbanised communes	$M + SD$ to $M + 2 SD$	0,862 to 1,831
F. heavily urbanised communes	over $M + 2 SD$	over 1,831

The spatial distribution of these categories is presented on the attached map. 39 communes of the total 500 communes are classified as slightly urbanised, 280 communes as partly, 106 communes as moderately, 47 communes as predominantly and 27 communes as highly urbanised.

UDK
UDC

911.3:58 (497.1) = 863

OSNOVNO PROMETNO OMREŽJE JUGOSLAVIJE

Marjan Žagar*

Naslednja študija je pravzaprav nadaljevanje razprave »Prometna križišča in smeri v Sloveniji« (Geografski vestnik XLVII), v njej skušamo nadalje eksperimentirati z metodami, ki bi nam pomagale pri vrednotenju prometnega omrežja in vozlišč. V ta namen smo izbrali skelet prometnega omrežja Jugoslavije z njenimi glavnimi vozlišči, oziroma dvanajstimi največjimi mesti s preko 150.000 prebivalci.

I.

V dvojno matrico I smo vstavili železniško oddaljenost od enega vozlišča do vseh ostalih. Tako smo postopali z vsemi dvanajstimi vozlišči in na koncu kolone dobili vsoto vseh oddaljenosti za vsa vozlišča.

Na enak način smo izdelali naslednjo matrico II za cestne oddaljenosti. Na obeh priloženih skeletnih slikah prometnega omrežja smo označili poleg vozlišč tudi razvrstitev glede na skupno oddaljenost ali dosegljivost do vseh ostalih vozlišč. Podobno bi lahko npr. vnesli v dvojno matrico tudi čase potovanja od vozlišča do vozlišča (6. str. 107—120).

II.

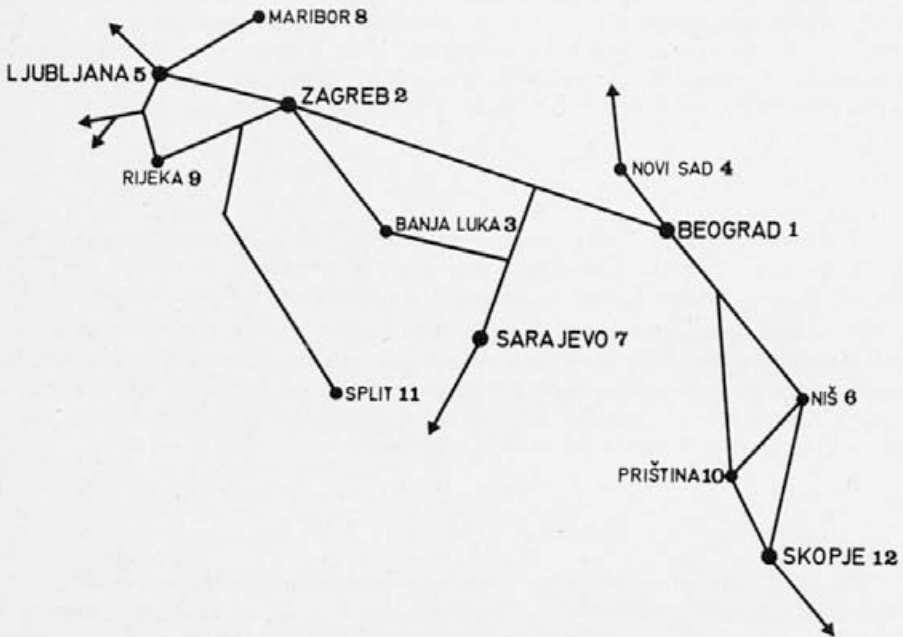
Da bi si ustvarili bolj jasno podobo o privlačnosti obravnavanih vozlišč, smo porabili in uredili rezultate matric I in II in izračunali srednje oddaljenosti vsakega vozlišča do vseh ostalih. Podatki so nam koristili za ocenjevanje gravitacije na osnovi odnosa med številom prebivalstva vozlišča (P_x) in oddaljenosti do vseh ostalih vozlišč (d_x , $G = \frac{P_x}{d_x}$). Do-

bili smo faktorje gravitacijskih vrednosti za vsako vozlišče in jih uredili po vrednosti. Hkrati smo zaradi primerjave vnesli v tabelo tudi podatke o veličini dejanskega železniškega prometa za vsako vozlišče v tonah in številu potnikov (Tb. 1).

* dr., izredni univ. prof., PZE za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, YU.

Matrica I.

	LJ	MB	RI	ZG	BL	ST	SA	BG	NS	NI	PR	SK	Skupaj
LJ	—	178	155	158	378	582	688	572	580	816	938	1038	6083
MB	178	—	333	190	405	614	720	604	612	648	970	1070	6344
RI	155	333	—	229	444	479	759	647	651	887	1009	1109	6698
ZG	158	190	229	—	215	424	550	414	422	780	802	880	5044
BL	378	405	444	215	—	413	515	399	407	645	765	874	5253
ST	582	614	479	424	413	—	728	705	711	947	1069	1169	7859
SA	688	720	759	550	515	728	—	494	502	440	472	559	6207
BG	572	604	647	414	399	705	494	—	78	244	366	466	4983
NS	580	612	651	422	407	711	502	78	—	322	444	544	5273
NI	816	648	887	780	645	947	440	244	322	—	158	222	6107
PR	938	970	1009	802	765	1069	472	366	444	158	—	101	7094
SK	1038	1070	1109	880	874	1169	559	466	544	222	101	—	7591

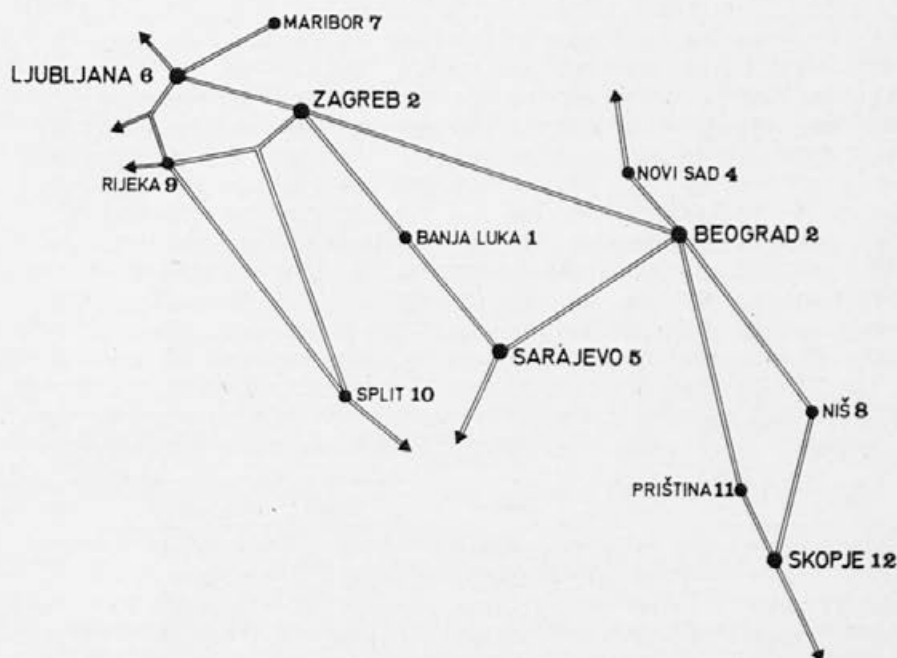

Slika 1. Mesta z več kot 150.000 prebivalci, medsebojne glavne železniške povezave, medsebojne oddaljenosti v km, v oklepaju je mesto, ki ga dosega vozlišče v skupni oddaljenosti do vseh ostalih mest (1).

Nadalje nas je zanimala medsebojna privlačnost vozlišč, na osnovi katere bi lahko sklepali na veličino medsebojnih tokov. To smo dobili s pomočjo osnovnega gravitacijskega modela za medsebojne vplive med dvema vozliščema: $\delta = \frac{P_i \cdot P_j}{d_{ij}}$. Zaradi visokih števil smo dodali še kon-

Matrica II.

	LJ	MB	RI	ZG	BL	ST	SA	BG	NS	NI	PR	SK	Skupaj
LJ	—	135	126	135	320	507	589	527	512	765	849	962	5427
MB	135	—	261	120	305	550	574	512	497	750	854	947	5485
RI	126	261	—	183	329	381	693	575	560	813	897	1010	5828
ZG	135	120	183	—	185	430	454	392	377	630	714	827	4447
BL	320	305	329	185	—	285	234	322	309	560	644	757	4250
ST	507	550	381	430	285	—	321	588	616	765	754	780	5977
SA	589	574	693	454	234	321	—	310	295	444	485	575	4972
BG	527	512	575	392	322	588	310	—	74	238	322	435	4295
NS	512	497	560	377	309	616	295	74	—	312	369	509	4457
NI	765	750	813	630	560	765	444	238	312	—	147	197	5621
PR	849	854	897	714	644	754	485	322	396	147	—	92	6152
SK	962	947	1010	827	757	780	575	435	509	197	92	—	7091

Slika 2. Mesta z več kot 150.000 prebivalci, medsebojne cestne povezave, medsebojne oddaljenosti v km, v oklepaju je mesto, ki ga dosega vozlišče v skupni oddaljenosti od vseh ostalih mest (1, str. 216).

stanto $K = \frac{1}{1,000,000}$. Tako smo z odnosom med produktom števil prebivalstva dveh mest in njune poprečne železniške in cestne razdalje dobili nekakšne faktorje za medsebojne odnose. Vrednosti smo vnesli v matrico III, kjer nam je zadnja kolona pokazala vrednost vsakega vozlišča v medsebojnih prometnih odnosih.

III.

Poleg notranjih medsebojnih odnosov je zelo važen odnos nekega središča do prometnih razmer s tujino. Uvoz in izvoz blaga, pretakanje potniškega prometa in tranzit so pomembni dejavniki v prometu. Zato je tudi zanimiv pokazatelj položaj mesta glede na mejne prehode. Tokrat nismo upoštevali oddaljenosti do mejnih prehodov, temveč kako posamezna mesta obremenjujejo s preходом mednarodnega prometa promet drugih mest.

Matrica III.

Medsebojna privlačnost mest na podlagi odnosa med številom prebivalstva in oddaljenosti med njima.

	Lj	MB	RI	ZG	BL	ST	SA	BG	NS	NI	PR	SK	Skupaj	mesto
LJ	—	282	294	1060	116	87	118	566	101	63	44	100	2831	5
MB	282	—	92	664	76	54	77	370	66	47	29	69	1026	11
RI	294	92	—	468	65	69	64	318	56	360	26	59	1871	8
ZG	1060	664	468	—	476	261	357	1806	323	166	121	273	5975	2
BL	116	76	65	476	—	84	168	531	94	51	34	75	1770	10
ST	87	54	69	261	84	—	103	347	60	42	31	74	1212	12
SA	118	77	64	357	168	103	—	878	157	128	94	200	2344	7
BG	566	370	318	1806	531	347	878	—	3404	973	537	991	10721	1
NS	101	66	56	323	94	60	157	3404	—	131	78	158	4628	3
NI	63	47	360	166	51	42	128	973	131	—	195	361	2517	6
PR	44	29	26	121	34	31	94	537	78	195	—	620	1809	9
SK	100	69	59	273	75	74	200	991	158	361	620	—	2980	4

$G = \frac{P_x}{d_x}$		mesto	Železniški promet v mestih			
			Tonaža	mesto	Potniki	mesto
LJ	44,7	5	2,682.019	4	4,175.454	2
MB	28,9	9	593.397	11	744.309	8
RI	25,5	11	2,518.691	5	1,328.653	5
ZG	126,9	2	905.885	10	579.729	11
BL	33,3	7	1,093.216	9	5,265.424	1
ST	28,8	10	1,214.949	8	811.273	7
SA	52,3	4	241.115	12	193.912	12
BG	260,6	1	4,449.675	1	640.206	10
NS	44	6	1,255.869	7	2,193.710	4
NI	33	8	2,989.140	2	1,111.401	6
PR	23,1	12	2,497.988	6	695.232	9
SK	53	3	2,837.352	3	3,905.269	3

Tabela 1. Gravitacijska privlačnost mest glede na poprečne skupne oddaljenosti do vseh ostalih mest in število prebivalstva mesta; obseg storilnosti v železniškem prometu po mestih in vrstnem redu (2).

Upoštevali smo obseg prometa pri vsakem mejnem prehodu in število mest skozi katera morajo vozila nekega mesta, da bi dosegla določen mejni prehod (primer: Ljubljana—Italija je faktor ena, tj. bremeni samo Ljubljano; Ljubljana—Avstrija je faktor dva, ker bremeni Ljubljano in Maribor, cestni promet iz Avstrije gre namreč skozi Šentilj; Ljubljana—Bolgarija je faktor štiri, tj. bremeni: LJ, ZG, BG, NI, itd.). Tako izpolnjena tabela 2 nam služi kot ključ za naslednjo tabelo 3. Za vsako sosednjo državo smo izračunali odstotek prometa od skupnega prometa vozil in tonaže z inozemstvom. Tako smo za vsako mejno državo dobili določeno vrednost (primer: Italija (I) ima vrednost 57,5 % jugoslovanskega inozemskega cestnega prometa vozil in 25,3 % prometa tonaže. V tabelo 3 smo vstavili za vsako mestov množek faktorja iz tabele 2 in odstotek prometa določene sosednje države (primer: Beograd—Italija, BG—I je trikrat 57,5 za vozila in trikrat 25,3 za tonažo, kar pomeni, da promet od Beograda do Italije bremeni Beograd, Zagreb in Ljubljano, kar znaša tri in da gre preko italijanske meje 57,5 % jugoslovanskega mejnega prometa vozil in 25,3 % tonaže). Spet smo dobili vrstni red mest glede na odnose do mejnega prometa. Morda bi kazalo metodo modificirati in dopolniti s tem, da bi vključili še število prebivalstva vsakega mesta.

IV.

Za prometno vrednotenje mesta je pomemben tudi njegov položaj do pristanišč. Pristanišče v mestu ali njegovi bližini odločilno vpliva na količino in oblike prometa. V tabeli 4 smo spet porabili gravitacijski model. Za obravnavana mesta smo izračunali gravitacijo do vseh pristanišč v bližini, ki so imela najmanj 1,5 milijona ton prometa (upoštevali smo tudi Trst in Solun, vendar le z 10 odstotki njihovega prometa, kar je sicer visoko, toda delno opravičeno s tem, da tudi nekatera tuja vozila v teh pristaniščih delno prometno obremenjujejo naša mesta). Vrednost smo izračunali po obrazcu, $G = \frac{t \cdot P_i}{d_{ij}}$, kar pomeni, da na gravitacijo vpli-

va tonaža pristanišča (t) pomnožena z velikostjo mesta (število prebivalcev P) in upada z oddaljenostjo med mestom in pristaniščem (d_{ij}). Razumljivo je, da izkazuje največje vrednosti mesta, ki so tudi pristanišča, saj je pri njih poleg gravitacije k drugim pristaniščem še vsa lastna tonaža (na primer: Rijeka, Split, Beograd in Novi Sad). Upoštevali smo le pristanišča, ki so do zdaj imela visoko tonažo, vendar pričakujemo v kratkem večje spremembe od izboljšanja kopno-prometnih povezav in luških naprav Bara in Ploč.

V.

Dobljenim rezultatom bi lahko dodali še daljše komentarje in razlago, vendar namen študije ni bilo toliko samo vrednotenje obravnavanih mest, kot preizkus metod na primerih, ki so nam znani in geografi lahko čutimo njih uporabnost. Zato smo na kraju uredili še tabelo 5 kot pregled

	I	A	H	R	BG	GR	AL
LJ	1	2	2	3	4	5	5
MB	2	1	1	3	4	5	5
RI	1	3	2	3	4	5	5
ZG	2	2	1	2	3	4	4
BL	3	3	2	2	3	4	4
ST	2	3	2	3	4	4	4
SA	4	4	3	2	3	4	4
BG	3	3	2	1	2	3	3
NS	3	3	1	1	3	4	4
NI	4	4	3	2	1	2	2
PR	4	5	3	2	2	2	1
SK	5	5	4	3	1	1	1

Tabela 2. Odstotek prometa s sosednjimi državami in vrstni red

								Mesto:	
	I	A	H	R	BG	GR	AL	Skupaj vozila	tone
% voz	57,5	26	5	2,9	3,5	5	0,1		
% ton	25,3	31,8	7,8	1,7	12,3	18,1	2,8		
LJ	57,5	52	10	7,8	14,0	25	0,5	166,8	1
	25,3	63,6	15,6	5,1	49,2	90,5	14,0	263,3	3
MB	114,0	26	5	7,8	14,0	25	0,5	192,3	2
	50,6	31,8	7,8	5,1	49,2	90,5	14	249	2
RI	57,5	78	10	7,8	14	25	0,5	192,8	3
	25,3	93,4	15,6	5,1	49,2	90,5	14	295,1	6
ZG	114,0	52	5	5,8	10,5	20	0,4	207,8	4
	50,6	63,6	7,8	3,4	36,9	72,4	11,2	245,9	1
BL	172,5	78	10	5,8	10,5	20	0,4	297,2	8
	75,9	93,4	15,6	3,4	36,9	72,4	11,2	310,8	9
ST	114,0	78	10	7,8	14	20	0,4	244,2	5
	50,6	93,4	15,6	5,1	49,2	72,4	11,2	299,5	7
SA	250,0	104	15	5,8	10,5	20	0,4	385,7	10
	101,2	127,2	23,4	3,4	36,9	72,5	11,2	375,7	12
BG	172	78	10	2,9	7,0	15	0,3	285,2	6
	75,9	93,4	15,6	1,7	24,6	54,3	8,4	275,6	4
NS	172	78	5	2,9	10,5	20	0,4	288,8	7
	75,9	93,4	7,8	1,7	36,9	72,4	11,2	301,3	8
NI	250	104	15	5,8	3,5	10	0,2	368,5	9
	101,2	127,2	23,4	3,4	12,3	36,2	5,6	279,7	5
PR	250	150	15	5,8	7	10	0,1	397,9	11
	101,2	159,0	23,4	3,4	24,6	36,2	2,8	360,6	11
SK	287,5	150	20	7,8	3,5	5	0,1	450,9	12
	126,5	159	31,2	5,1	12,3	18,1	2,8	355,0	10

Tabela 3. Odnos mest do mejnega prometa in preko koliko mest je dosegljiv mejni prehod.

	(PA)) BG	NS	KP	RI	ST	10 % SO	TS	Skupaj
LJ	5.270	885	5.664	25.245	1.188	7.238	206	39.696
MB	2.172	580	1.153	7.290	737	1.992	137	14.061
RI	1.835	497	2.903	202.608	936	5.507	127	11.805 + 202.608 = 214.413
ZG	10.434	2.836	4.201	37.005	5.547	7.285	547	65.855
BL	3.065	830	650	5.183	1.139	1.037	149	12.089
ST	2.065	525	540	5.448	46.546	876	152	9.544 + 46.564 = 56.090
SA	5.074	1.379	749	5.093	1.402	1.209	359	15.269
BG	844.486	5.294	3.502	25.346	4.716	5.456	1.732	46.026 + 844.486 = 890.512
NS	5.293	40.232	623	4.479	812	1.010	277	12.494 + 40.232 = 52.726
NI	5.622	1.150	416	2.890	570	868	424	11.940
PR	5.107	685	296	2.033	437	473	443	7.474
SK	6.038	1.390	681	4.673	1.005	1.086	1.561	16.454

Tabela 4. Odnos mest na osnovi oddaljenosti do pristanišč in tonaže ter števila prebivalstva (2, str. 638; 4, str. 117—127; 5, str. 226).

	Železniška oddaljenost	Cestna oddaljenost	Privlačnost mesta	Medsebojna privlačnost	Železniška tonaža mesta	Železniški potniki mesta	Mejni promet — vozila	Mejni promet — tonaža	Pristaniška privlačnost	Skupaj	Povprečno mesto
LJ	5	6	5	5	4	2	1	3	6	37	2
MB	8	7	9	11	11	8	2	2	9	67	9
RI	9	9	11	8	5	5	3	6	2	57	5—6
ZG	2	3	2	2	10	11	4	1	5	40	3
BL	3	1	7	10	9	1	8	9	10	58	5—6
ST	11	10	10	12	8	7	5	7	3	73	10
SA	7	5	4	7	12	12	10	12	8	77	11
BG	1	2	1	1	1	10	6	4	1	27	1
NS	4	4	6	3	7	4	7	8	4	47	4
NI	6	8	8	6	2	6	9	5	11	61	7
PR	10	11	12	9	6	9	11	11	12	91	12
SK	12	12	3	4	3	3	12	10	7	66	8

Tabela 5. Pregled rezultatov po doseženih zaporednih mestih.

dobljenih rezultatov, da bi lažje videli kdaj in kje je neka metoda bolj uporabna.

Za obdelavo in analize določenih podatkov je kombinirana metoda grafikona, matrice in računa gravitacije pokazala uporabno vrednost. Zanimive so tudi medsebojne primerjave matric, ki kažejo, kako vpliva določen dejavnik na strukturo omrežja in položaj vozlišča odnosno mesta. Predvsem pa so možne najrazličnejše variante in dopolnila glede na odločitve, katera prometna sredstva bomo upoštevali in do katere meje ter kakšno kvantitativno gradivo nam je razpoložljivo za urejanje.

Bibliografija — Bibliography

1. Statistični koledar SFRJ, Zvezni zavod za statistiko, Beograd, 1969.
2. Statistički godišnjak Jugoslavije 1975, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1975.
3. Saobraćaj i veze 1974, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1975.
4. Bilten, Jugoslovenska slobodna cona u Solunskoj luci, Centar za proučevanje sodelovanja z deželami v razvoju, Ljubljana, IV, 1—2.
5. Compendio statistico italiano 1972, Istituto centrale statistico, Roma, 1972.
6. Marjan Žagar, Prometna križišča in smeri v Sloveniji, Geografski vestnik, XLVII, Ljubljana, 1975.

FUNDAMENTAL TRANSPORT NETWORK IN YUGOSLAVIA

Marjan Žagar
(Summary)

The study attempts to present some quantitative methods for the valorisation of the fundamental road and railway networks in Yugoslavia, that is, its assential knots. Some structural characteristics are presented and also the functions of individual traffic knots, their position and importance in the network, the value of reciprocal connections, distances and various forms of gravitation.

The curve of main road and railway connections for Yugoslav towns over 150.000 inhabitants has been made. On the basis of this curve the double matrixes of reciprocal distances and of reciprocal gravitational attraction have been made regarding the total distance from all other towns. The results have been compared to the index of actual railway transport and passenger traffic. On the basis of the double indexes the relation of individual towns to the boarding passes has been done regarding the amount of traffic and regarding the accessibility of road vehicles. Finally, also the gravitation of towns towards larger harbours regarding the importance of a town, and the amount of harbour traffic by gravitational method, have been attempted. In the last index the hierarchic order of the received results from all used methods has been given because of easier estimation of applicability.

The various methods can be used, with reasonable adoption also, for smaller regional dimensions.

REGIONALNA GEOGRAFIJA SLOVENIJE —
THE REGIONAL GEOGRAPHY OF SLOVENIA

UDK

UDC

911.3:32 (497.1/45) = 863

REGIONALNA PREOBRAZBA S SLOVENCMI POSELJENEGA
OBMOČJA OB ITALIJANSKO-JUGOSLOVANSKI MEJI V ITALIJI

Vladimir Klemenčič*

S Slovenci poseljeno območje ob italijansko-jugoslovanski meji v Italiji doživlja v zadnjih dveh desetletjih tako intenzivno geografsko preobrazbo kot redko katero obmejno območje v Evropi. Pretežno agrarno, s Slovenci homogeno poseljeno podeželje z narodnostno mešanimi centralnimi kraji, Trstom (Trieste), Gorico (Gorizia) in Trbižem (Tarvisio) se je preoblikovalo v dokaj urbanizirano narodnostno mešano, mednarodno prometno-tranzitno obmejno območje. K temu so prispevali dejavniki politične, družbeno-gospodarske in prirodnogeografske narave, ki zaradi razlik v načinu njihovega delovanja glede na intenzivnost, dinamičnost in medsebojno prepletenost vplivajo na notranjo prostorsko zdiferenciranost obmejnega območja (1).

Med politične dejavnike sodijo izoblikovanje italijansko-jugoslovanske meje po drugi svetovni vojni v neposrednem zaledju Gorice in Trsta in odprtost državnih meja na tem območju z gosto posejanimi mejnimi prehodi (9 mednarodnih, 11 stalnih mejnih prehodov, 33 sezonskih in maloobmejnih prehodov ter 2 sezonska planinsko-turistična mejna prehoda (2)).

Med gospodarske dejavnike sodi pospešen gospodarski razvoj na širšem evropskem, severnojadranskem-alpsko-panonskem ter na tem obmejnem območju. Posledica tega so intenzivni blagovni, osebni in turistični tokovi in premiki v obeh smereh. K živahnosti blagovnih tokov prek italijansko-jugoslovanske in italijansko-avstrijske meje prispeva bližina evropsko pomembnega tržaškega pristanišča in gospodarsko razvita Severna Italija, ki ima svoje tržišče v Vzhodni, Srednji in Jugovzhodni Evropi, pa tudi v državah drugih kontinentov. Na ugoden gospodarski razvoj vplivajo meddržavni gospodarski dogovori med Italijo in Jugoslavijo o pospeševanju gospodarskega razvoja na obmejnih območjih, tako glede maloobmejnega prometa in dvolastništva ter možnostmi obmejnega prebivalstva, da nakupuje potrošno blago na obeh straneh odprte meje (3).

Vse to je prispevalo k intenzivni gradnji mestno-komunalnih, pristaniških in obmejnih infrastrukturnih objektov, ki se širijo na še nedavno

* dr., redni univ. prof., PZE za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, YU.

čisto agrarnem slovenskem podeželju v zaledju Trsta, Gorice in Trbiža v smeri proti državni meji. Agrarni prostor, ki je na obmejnem območju skoraj v celoti v posesti slovenskega prebivalstva, se vedno bolj zožuje s širjenjem mestnih teritorijev Trsta, Gorice in Trbiža ter z gradnjo različnih infrastrukturnih objektov na obmejnih prehodih. Med velike porabnike agrarnega prostora sodi tudi gradnja »avtoportov« pri Fernetičih (Ferneti), Štandrežu (S. Andrea) pri Gorici ter pri Kokovem (Cocceu) pri Trbižu (3 a). Ob mednarodnih mejnih prehodih nastajajo specifična urbana jedra z obsežnim zazidanim prostorom zgradb obmejne carinske službe, špedicij, turističnih agencij, menjalnic ter gostinskih in trgovskih obratov. K širjenju urbanega prostora je vplivala poleg gostega cestnega omrežja, naftovoda, plinovoda in električnih daljnovodov tudi gradnja večjega pristanišča za nafto pri Zavrli (Aquilina), industrijskih con na območju vaških zemljišč slovenskih vasi Doline (San Dorligo della Valle) pri Trstu in Štandrežu pri Gorici, begunskih naselij na slovenskem podeželju Tržaškega Krasa med Devinom (Duino), Nabrežino (Aurisina), Opčinami (Villa Opicina) in Trstom ter na območju Štandreža pri Gorici. H krčenju slovenskega agrarnega prostora je prispevala tudi prodaja zemlje mestnemu prebivalstvu za izgradnjo počitniških hiš (vikend hiš), ki se postopoma spreminjajo v stalna bivališča mestnega, večinoma italijanskega prebivalstva (4).

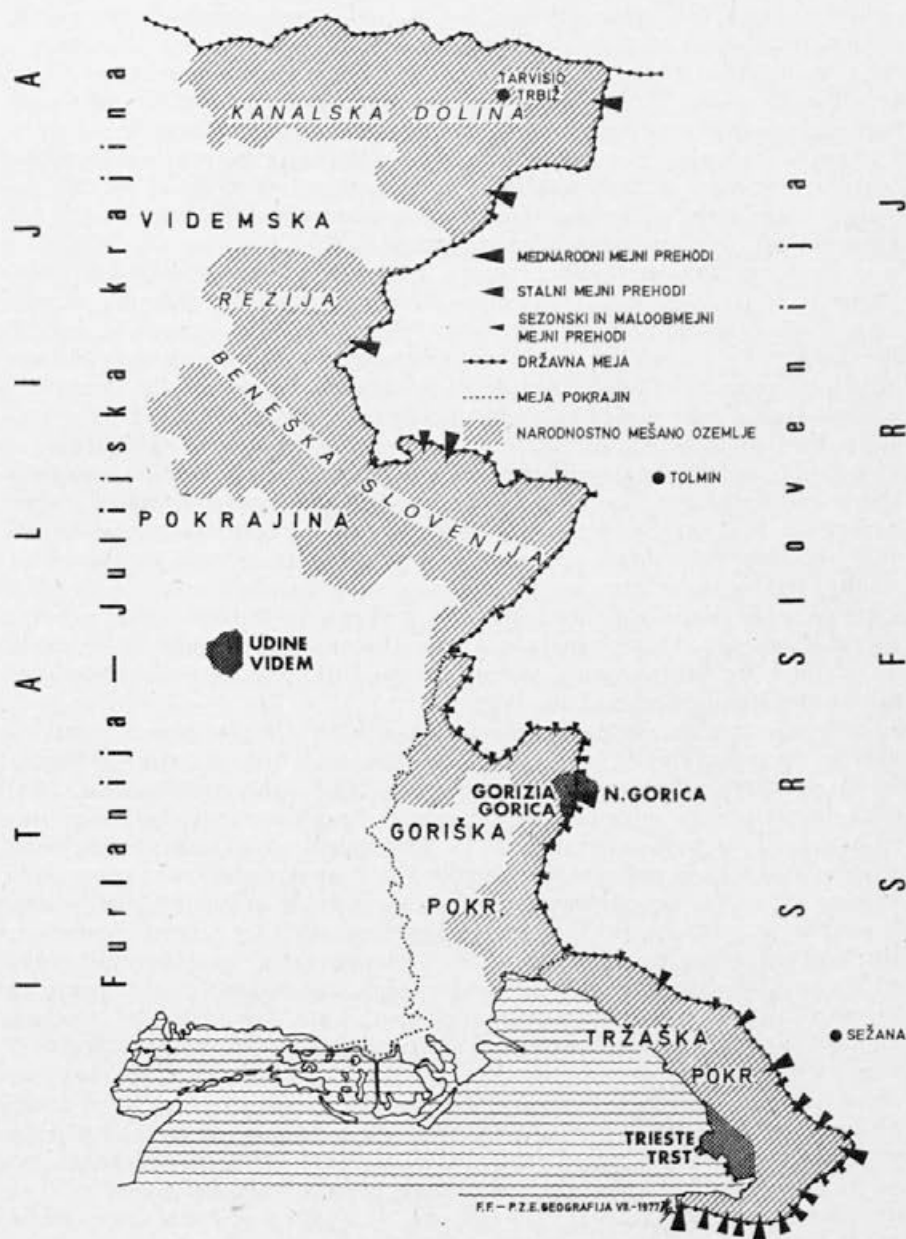
Zaradi odtujevanja zemlje se skoraj v nobenem območju kmetijsko gospodarstvo ni uspelo modernizirati in komercializirati. Skoraj povsod se je ohranila razdrobljena zemljiška posest, ki je na večini kraških območjih Tržaškega in Doberdobskega Krasa v procesu odmiranja z značilnimi potezami preobražanja kmečkih v polkmečke obrate, le-ti pa vse bolj opuščajo obdelavo zemlje in živinorejo. Le maloštevilni kmečki obrati so se specializirali v povrtninarstvo ali vinogradništvo ali živinorejo, v Goriških Brdih pa v vinogradništvo in sadjarstvo. Plodna, zlasti za pridelavo povrtnin in sadja primerna Goriška ravnina doživlja zaradi teritorialnega širjenja Gorice, gradnje obmejne infrastrukture, cestnega omrežja ter industrijske cone zmanjševanje obsega kmetijskih površin in s tem nazadovanje v kmetijskem gospodarstvu (5, 6, 7, 8).

V Beneški Sloveniji, kjer je bila kmetijska zemlja že zaradi stoletnega tradicionalnega sezonskega zaposlovanja aktivnega prebivalstva v tujini, izpostavljena nenehnemu drobljenju, je prišlo v času do druge svetovne vojne do tako močne razdrobljenosti posesti, da kmetijstvo zaradi maloobsežnih parcel na razgibanem hribovitem svetu ni bilo več racionalno in zato ni nudilo niti skromne osnove za preživljanje kmečkih družin (9, 10, 11, 12, 13).

V Kanalski dolini so se v narodnostno mešanih vaseh, na primer v Ukvah, Ovčji vasi in Zabnicah sicer ohranili kmečki in polkmečki obrati v nekoliko večjem številu kot v ostalih obmejnih območjih, vendar lahko tudi tu zasledimo postopno nazadovanje v živinorejo usmerjenega kmetijstva, ki je še danes kot redek primer vezano na pastirsko izrabo planin (14, 15).

Nove urbane funkcije v obmejnem prostoru in razvoj neagrarnih gospodarskih in negospodarskih dejavnosti vplivajo na dokaj hitro po-

S SLOVENCİ IN ITALIJANI POSELJENO OBMEJNO OBMOČJE V ITALIJI

klicno preusmeritev velikega dela slovenskega prebivalstva iz kmečkega v nekmečke poklice. Večina prebivalstva Tržaškega Krasa, Goriške ravnine, Goriških Brd in Kanalske doline je zaposlena v krajih zaposlitve na območju Trsta, Gorice in Trbiža. Slovenci z Doberdobskega Krasa so zaposleni kot dnevni migranti večinoma izven narodnostno mešanega ozemlja v industriji Tržiča (Monfalcone). Tudi Beneški Slovenci iz zahodnega dela Beneške Slovenije so deloma zaposleni kot dnevni migranti (>pendolarji<) izven narodnostno mešanega ozemlja v krajih sosednje Furlanije. Skoraj večina aktivnega prebivalstva iz notranjosti Beneške Slovenije si mora zaradi poklicne preusmeritve iskati sezonsko ali pa stalno zaposlitev v Severni Italiji, zahodnoevropskih državah, Švici, Franciji, ZR Nemčiji, pa tudi izven Evrope.

Proces regionalne preobrazbe na s Slovenci poseljenem obmejnem območju spremljajo nove tendence oblikovanja socioekonomske strukture, ki so značilne za prebivalstvo razvite in mobilne urbano-industrijske družbe. Ta proces terja za slovensko narodno skupnost kot avtohtono narodnostno manjšino nove oblike njene zaščite, ki morajo biti v razviti urbani družbi zasnovane na vsebinsko drugačnih temeljih kot pa v pogojih tradicionalne manj razvite statične agrarne družbe. Odpirajo se vprašanja načinov oziroma upravičenosti odtujevanja zemlje manjšinskemu prebivalstvu, smotrnosti spreminjanja z manjšino poseljenega agrarnega v neagrarni prostor in usklajenosti z razvojem socioekonomskih struktur večinskega naroda. Poseben problem je enakopravno razvijanje jezika in kulture pri manjšini in pri večinskem narodu ter obogajega ustrezno potrebam družbenoekonomskega in tehnološkega razvoja na celotnem narodnostno mešanem poselitvenem prostoru in to ne glede na odstotek ter spreminjanje odstotka pripadnikov manjšine v odnosu na celokupno število prebivalstva (16).

Analize vzrokov in posledic odtujevanja zemlje slovenskemu prebivalstvu so pokazale, da je le-to v preteklih obdobjih pogostoma služilo le kot sredstvo asimilacijskega pritiska na slovensko prebivalstvo. Med take primere sodi odtujevanje slovenske zemlje za izgradnjo italijanskih naselij in industrijskih con na slovenskem tržaškem in goriškem podeželju. Le-to je pritegnilo k naselitvi italijansko prebivalstvo in vplivalo na spremembo etnične sestave v škodo slovenske manjšine. Novonastali neagrarni, gospodarski in infrastrukturni objekti ter širjenje upravnih služb zaradi obmejne funkcije, so dali zaposlitev le delu zaposlitve potrebnega slovenskega prebivalstva. Del tega slovenskega prebivalstva se ni mogel zaposliti na novih delovnih mestih zato, ker ni imelo ustrezne, za nova delovna mesta potrebne kvalifikacije. Vzroke temu lahko najdemo v zaostajanju razvoja, strukture in omrežja slovenskega za italijanskim šolstvom. V prvih fazah urbanizacije v prvem desetletju po drugi svetovni vojni je našlo zaposlitev večinoma le nekvalificirano slovensko prebivalstvo. Na delovnih mestih, ki so zahtevala višjo kvalifikacijo, so se pa zaposlovali pripadniki večinskega naroda iz bližnjih mest ali pa doseljenci iz drugih italijanskih območij. Italijanski begunci, naseljeni v novih naseljih na slovenskem podeželju, so pa imeli celo prednost pri zaposlovanju.

V novejšem razdobju se zaposlitvena struktura pri slovenskem prebivalstvu na Tržaškem in Goriškem postopomaboljšuje. Med tistimi, ki so zaposleni v industriji, obrti, gostinstvu, trgovini, je vedno več kvalificiranih. Veča se tudi število Slovencev, ki imajo lastne obrtne in gostinske obrate, na Goriškem pa tudi lastna prevozniška podjetja. Ni pa še uspelo slovenskemu prebivalstvu, razen redkih izjem, prodreti na vodilna delovna mesta v gospodarstvu in gospodarskih združenjih; v upravnih službah so Slovenci zastopani z izredno nizkim deležem. V Beneški Sloveniji in Kanalski dolini je le delu slovenskega prebivalstva uspelo doseči stopnjo kvalificiranega delavca. Medtem ko se na Goriškem in Tržaškem z razvojem slovenskega šolstva in slovenskih javnih kulturnih ustanov ter kulturnih ustanov slovenske narodnostne skupnosti povečuje število visokoizobraženih, pa lahko zasledimo v Beneški Sloveniji in Kanalski dolini pri slovenskem prebivalstvu šele skromne začetke oblikovanja tega sloja. Saj v Kanalski dolini in Beneški Sloveniji slovensko šolstvo sploh ne obstaja! Vzrokov in posledic za zaostajanje slovenskega prebivalstva v razvoju srednjih in višjih slojev urbane družbe je več. Eden od bistvenih je zaostajanje razvoja strukture in omrežja slovenskih šol za razvojem in strukturo italijanskih šol. Slovenske srednje šole so omejene na klasičen tip srednjih šol: na gimnazije, učiteljska, trgovske in ekonomske šole ter na zelo okrnjeno strokovno šolstvo tehničnih smeri.

Ker se ponekod ne izvajajo niti skromna določila o uporabi slovensčine v urbanih institucijah, ki nastajajo na zemlji, ki je bila še nedavno v posesti slovenskega prebivalstva, pomenijo primeri razlaščenja in krčenja kmetijskega prostora na slovenskem etničnem ozemlju utiranje poti asimilaciji slovenskega prebivalstva in ustvarjanju takega tipa narodnostno mešanega ozemlja, kjer razvoj slovenskega jezika in kulture ni enakopraven z jezikom in kulturo večinskega naroda, kar ne ustreza potrebam višje razvite urbane družbe na narodnostno mešanem obmejnem območju ob odprti meji (17). Medtem ko so s sorazmerno hitrim večanjem števila Slovencev s srednješolsko in visokošolsko izobrazbo in z vse intenzivnejšim in vsestranim povezovanjem tržaških in goriških Slovencev preko odprte meje z matičnim narodom v Sloveniji asimilacijske tendence vsaj do določene mere zavrte, pa tega za Beneške Slovence in Slovence v Kanalski dolini ne bi mogli trditi. V njihovi socio-ekonomski strukturi prevladujejo nižji sloji, saj na materinem jeziku ne morejo doseči na svojem avtohtonem poselitvenem prostoru niti osnovnošolske izobrazbe.

Čeprav je še težko govoriti o taki zaščiti slovenske narodnostne skupnosti v Italiji, ki bi dejansko zagotavljala enakopraven položaj slovenskemu prebivalstvu z večinskim narodom, pa vendarle lahko ugotovimo, da se položaj slovenskemu prebivalstvuboljšuje, čeprav ponekod le v bolj skromni obliki, kot na primer v Beneški Sloveniji in Kanalski dolini. Nemoteno uresničevanje Osimskega sporazuma, ki predvideva še intenzivnejše odpiranje državne meje in vzajemno pospeševanje družbeno-gospodarskega razvoja na obmejnih območjih na obeh straneh državne meje, zahteva izoblikovanje ustreznih določil za nemoten razvoj

slovenske manjšine (18). Ta bodo morala zagotoviti enakopraven razvoj slovenskemu jeziku in kulturi ter izenačevanje v razvojno socioekonomskih struktur slovenskega z italijanskim prebivalstvom ter tako prostorsko zaščito, ki bo zagotavljala racionalno spreminjanje funkcije in način izkoriščanja slovenskega poselitvenega prostora, ne da bi to oškodovalo slovensko manjšino.

Bibliografija — Bibliography

1. Vladimir Klemenčič, Slovenska in italijanska narodna manjšina v luči urbanizacije in odprte jugoslovansko-italijanske državne meje. Slovenci v Italiji po drugi svetovni vojni, Cankarjeva založba — ČZP Primorski tisk — Založništvo tržaškega tiska, 1975, str. 505—515.
2. Valussi G., La funzione internazionale del confine italo-jugoslavo, »Quaderni«, Centro Studi Economica-Politici »Ezio Vanoni«, Trst, št. 7, julij—december 1973, str. 5—18.
3. Pak Mirko, Oskrba v obmejnem prostoru.
(Opomba: Citati pod 3, 3 a, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18 so bili referati na Simpoziju o sociogospodarskih in prostorskih problemih Slovencev v Italiji, ki ga je organiziral Slovenski raziskovalni institut v Trstu, januarja 1977.)
- 3 a. Mitja Race, Problematika tovarnega postajališča na Fernetičih pri Trstu.
4. Lucian Volk, Družbeno-gospodarski premiki in slovenska narodnostna skupnost na etničnem ozemlju na Tržaškem (referat), Mednarodna konferenca o manjšinah v Trstu, julija 1974.
5. Marjan Klemenčič, Pavel Stranj, Vito Svetina, Analiza prostorskih, socialnogospodarskih in narodnostnih problemov na območju predvidene jugoslovansko-italijanske proste industrijske cone na Tržaškem Krasu.
6. Dorij Cupin, Sociogospodarski položaj Tržaške pokrajine s posebnim ozirom na probleme Slovencev.
7. Jože Cej, Mirjam Koren, Mirko Primožič, Štandrež pri Gorici kot primer utesnjevanja določene družbene, gospodarske in narodnostne skupnosti.
8. Bratina Darko, Sociogospodarski položaj Goriške pokrajine s posebnim ozirom na probleme Slovencev v Italiji.
9. Cerno Viljem, Družbeno-gospodarski problem občine Bardo.
10. Marino Vertovec, Sociogospodarska struktura občine Grmek.
11. Ferruccio Clavara, Zaostalost in izseljenstvo.
12. Valentino Z. Simonitti, Prostorska problematika ob potresu v Beneški Sloveniji.
13. Enzo Marcon, Sociogospodarski problemi občine Dreka (Beneška Slovenija).
14. Mario Goriup, Sociogospodarska in nacionalna podoba prebivalstva v Ukval in Ovčji vasi (Kanalska dolina).
15. Salvatore Venosi, Jezikovna vprašanja Kanalske doline in struktura prebivalstva v Zabnicah.
16. Vladimir Klemenčič, Karel Šiško, Izhodiščna načela za vrednotenje sociogospodarskih in prostorskih problemov Slovencev v Italiji.
17. Aleš Lokar, Nekateri vidiki družbeno-gospodarske podobe Slovencev v Italiji.
18. Toussaint Hočevar, Meddržavna industrijska cona — teoretski in aplikativni vidiki.
19. Nodari P., L'area alpino-adriatica come regione centrale di frontiera (Carinzia, Slovenia, Friuli-Venezia Giulia), »Quaderni«, Centro studi economico-politici »Ezio Vanoni«, Trst, st. 2, januar—junij 1971, str. 12—23.

THE TRANSFORMATION OF THE BORDER AREA IN ITALY INHABITED BY SLOVENIANS ALONG THE ITALO — YUGOSLAV BOUNDARY

by Vladimir Klemenčič

(Summary)

The paper deals with the Italian Territory along the Yugoslav-Italian boundary which is inhabited by Slovenian population and has undergone, during the last two decades, such an intensive geographical transformation as hardly any border area in Europe. The once predominantly agricultural area with homogeneous rural Slovenian population flanked by central places with mixed nationality has been transformed into a rather urbanised zone with mixed population in this internationally important transit border area. The transformation was caused by several factors: political, socioeconomic and natural, which because of the variable relative intensity, dynamics and interdependence — still exercise an influence on the internal spatial differentiation of the border area.

The establishment of the new italo-yugoslav international boundary after World War II, running through their close hinterland, was a decisive political factor as well as the openness of this boundary, along which there are numerous border crossings-points (9 international and 11 other regular crossing-points; next to 33 crossing-points used with openal permits only by the population living in the narrow border zones on both sides opened and which are only seasonally and, in addition, two more seasonal touristic crossing-points in the mountains).

The economic factor includes the accelerated economic development in Europe and, in particular, in the north adriatic and alpine-pannonian regions as well as on the border area itself. As the consequences of this development there are intensive flows of goods and people, of the labour-force and tourists in both directions across the numerous border crossing-points. The intensity of the goods flows across the italo-yugoslav and the italo-austrian boundary is enhanced by the proximity of the port of Trieste (of international importance) and of the developed northern Italy, with its hinterland and markets in the Eastern, Central and Southeastern Europe as well as in other continents. The favourable economic development is also influenced by the interstate economic agreements between Italy and Yugoslavia on the accelerated development in the border areas concerning local trade across the boundary, ownership of land on both sides and the arrangement for shopping by the population of the border zones in centres on both sides of the boundary.

The newly established border functions of urban centres have led to their expansion and to the loss of agricultural land and, consequently, of the territory owned by the local Slovenian population. Some former owners of the agricultural land thus had to switch to non-agricultural jobs.

Because Slovenian schoolsystem in the border area is not adequately developed and does not supply enough trained people for the urban society, the Slovenian minority is lagging behind the majority nationals in the social development. The newly created jobs, requiring higher training are therefore, to a large extent, filled with people belonging to the majority nationality and originating from the nearby urban centres or from planned Italian settlements within the homogenous Slovenian ethnical territory.

Because the Slovenian ethnical group has not been adequately protected with regard to language, culture, education, social status and inhabited space, its relative development on the socio-political plane has lagged behind that of the majority ethnical group.

It is expected that the active implementation of the Osimo Interstate Agreement between Italy and Yugoslavia will be a contribution to the further gradual improvement, which has set in during the last decade, of the position of the Slovenian ethnical group. The Agreement provides not only the definite solu-

tion for the international boundary line but envisages also the promotion of the economic development in border areas on both sides of the international boundary. It provides also for both ethnical groups — to the Yugoslav in Italy and to the Italian in Yugoslavia-an undisturbed development in their contacts with the nationalities or respective minorities in both states.

UDK
UDC

911.2:551.49 »Radensko polje« 863

PRISPEVEK K HIDROLOGIJI RADENSKEGA POLJA

D. Meze*

Radensko polje ima nekatere značilnosti, ki ga uvrščajo med kraška polja. Za tako ga šteje A. Melik (1955, 18 sl.; 1959, 246—248), I. Gams (1974, 235) pa ga označuje kot »dol« ali »slepi dolini podobna depresija«. Je najmanjše med slovenskimi kraškimi polji, veliko okoli 4 km². Podolžni pobočji sta strmi in ravni, potekajoči v značilni dinarski smeri, dno je akumulacijsko, ravno, gladko in mokrotno; iz njega se na jugovzhodu vzdiguje 68 m visoki osamelec Kópanj, najlepši primer huma na Slovenskem (Gams, 1974, 235). Melik (1959, 246) ga šteje za »pravo, docela tipično« kraško polje in to kljub temu, da je na severozahodu docela odprto, saj danja ravnica polja neovirano prehaja med Boštanjem in Gradiščem v kraško-fluvialno Grosupeljsko polje. Morda bi bilo smiselneje šteti kraško Radensko polje k posebni obliki kraškega polja, z oznako »odprto kraško polje«.

Nova »Osnovna geološka karta SFRJ« 1:100.000, list Ribnica, kaže, da je obrobje Radenskega polja izdelano v jurskih karbonatnih kamninah, od tega vzhodno obrobje in severni del polja z Boštanjem v sivem gostem apnencu z litotidami, zahodno pa razen v teh na severozahodu še v oolitnem apnencu in zrnatem dolomitu; iz teh kamnin je tudi Kopanj. Severovzhodno obrobje polja vzhodno od Boštanja in nad Zagradcem, je iz spodnjetriadnega pasastega in zrnatega dolomita, ki sestavlja tudi večji del nižjega oboda Grosupeljskega polja. Po sredi vzdolž Radenskega polja se vleče domnevni prelom, ki poteka ob severnem vznožju Boršta, 391 m, nad Malo Račno in vzhodno od Kopanja proti ožini med Boštanjem in Gradiščem v severozahodnem delu polja. Nanj je verjetno vezan jugovzhodni podaljšek polja ob Sici, imenovan »V dnu«, in ožina ob Boštanju, v kateri neopazno prehaja Grosupeljsko polje v Radensko; jugovzhodno od Boštanja je tudi sotočje obeh glavnih potokov Grosupeljskega polja, Grosupeljščice in Podlomščice, pred vstopom na Radensko polje, ki je verjetno tudi vezano na prelom.

Živoskalna osnova Radenskega polja je karbonatna. Po kamninski sestavi obrobja sodeč, so to v pretežni meri jurski apnenci, le v južnem in jugozahodnem delu polja nastopa z apnencem tudi zrnat dolomit. Dno

* dr., znanstveni svetnik, Geografski inštitut Antona Melika, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Novi trg 4, 61000 Ljubljana, YU.

polja je na debelo zapolnjeno z glino, po Meliku (1955, 1959) jezerskega izvora in pleistocenske starosti. Njegova površina je skoraj ravna, saj se ostanki prvotne ravnine, ki segajo meter ali dva nad mlajšo razčlenjeno površino, enakomerno visoko, in sicer okoli 325,5 m. Živoskalna osnova polja ne seže nikjer na površje ravnine. Razgaljena je na vzhodnem obrobju v nizu požiralnikov, sredi ravnine pa se pokaže v dnu nekaterih vodnih kotanj, ko iz njih voda odteče v kraško notranjost, ali v dnu korita Dobrávke, vodnega dotoka z Grosupeljskega polja, ko se v njem voda tako zniža, da se pokaže dno struge.

Po apneniški osnovi v dnu splahnelih vodnih kotanj na Radenskem polju je mogoče ugotavljati debelino gline v njem. Kaže, da je gline več v vzhodnem kot zahodnem delu polja. Na vzhodu sega med 8 in 10 m v globino, na zahodu pa med 5 in 6, na severozahodu še nekaj manj. Debelina gline na Radenskem polju odseva stanje višine živoskalnega dna polja in kaže, da je na zahodu dno višje kot na vzhodu. Glede na nove geološke rezultate z ugotovitvijo domnevnega podolžnega preloma na Radenskem polju obstaja možnost, da je živoskalno dno polja zahodno od preloma nekaj metrov višje kot na vzhodu.

Radensko polje ima stalen vodotok le na skrajnem severnem in južnem delu polja. Na severu je to potok Dobrávka, na jugu pa kraška Sica, ki izvira v dveh močnih izvirih v južnem pomolu polja v Mali Račni, in teče nato v močno zavitih meandrih in v globokem koritu v glini proti bližnjemu jugovzhodnemu pomolu polja, kjer ponika v Zatučnih jamah. V izvirih Sice prihaja na dan voda Rašice, ki ob normalnem stanju ponika v Ponikvah, vzhodno od vasi Rašica, pa tudi voda Močil, ki zbira kraško vodovje na območju Malih Lipljen, Železnice in Rožnika, zahodno od Račne; oboje je dokazano z barvanjem (povzeto po Meliku, 1959, 247—248).

Po Dobrávki se steka k požiralnikom v severnem delu polja vse vodovje, tako kraško kot normalno, ki gravitira na Grosupeljsko polje. Vodo Dobrávke odvaja v kraško notranjost ob normalnem stanju vode velika rupa, imenovana Veliko retje, malo južneje od Boštánja, kamor priteka po več metrov glabokem, v glino zarezanem in močno vijugastem koritu potoka. V dnu korita je pred rupo Dobrávka že zadela na več krajih na apneniško podlago, v katero gotovo tudi že ponikne del vode. Jama nad rupo, izdelana v glini, je globoka okoli 10 m; v zgornjem delu pobočja jame je dobro vidna plastovitost gline. Tako odkrita rupa, sestavljena iz močno korodiranega apnenca, pa se pokaže le redko. Da pride do tega, mora biti stanje vode zelo nizko (sl. 1). V večjem delu leta je Veliko retje zalito z vodo. Z regulacijo potokov na Grosupeljskem polju je dotok vode na Radensko polje znatno hitrejši in močnejši, zato že ob manjši množini padavin, ki jih kljub regulaciji še vedno mokrotna tla danje ravnice na Grosupeljskem polju ne absorbirajo, voda kmalu zalije obsežno kotanjo nad rupo in stopi iz nje. Preden pa doseže to stopnjo, odvede zaradi razbremenitve del vode v tri pomožne rupe. Te so na desni strani Dobrávke med cesto Grosuplje—Račna in glavno rupo; imenujejo se: Panšce, Mihovka in Kote. Vse tri so malo stran od Dobrávke. Voda iz potoka jih ne doseže istočasno. Najprej priteče v Kote,

Sl. 1. »Veliko retje«, glavni požiralnik Dobravke v severnem delu Radenskega polja, je bilo 4. 7. 1976 v obdobju hude suše skoraj brez vode

ki so največje, ne pa tudi najbolj oddaljene od potoka, nato v Mihovko in šele nazadnje v Panšce. Najdlje stran od Dobravke je Mihovka, h kateri vodi ozko, s higrofilnim rastlinjem zaraščeno korito. Ob naraščanju vode pomožne rupe v procesu ponikanja Dobravke bistveno ne razbremenijo, saj so hitro poplavljenе, se pa glede na njihovo razsežnost izlije vanje velika množina vode, ki razbremeni glavno rupo.

Pomožne rupe z znatnim obsegom zmanjšujejo intenzivnost polnjenja glavne rupe. Ko doseže višina vode v Dobravki nivo odtoka v Kote in ko se te kmalu zatem napolnijo in združijo s poplavno vodo Dobravke, je v Velikem retju voda še okoli 3 m pod nivojem danje ravnice okrog rupe. Naraščajoči vodi pa ni treba doseči te višine, da stopi na ravnico (ta je poplavljenā le ob ekstremno visoki vodi), marveč začenja voda po narastu še za ca. 1 m odtekati po strugi, ki je okoli 2 m pod nivojem polja, zarezana vanj na zahodni strani ovršja Velikega retja. Struga, predstavljajoč podaljšek Dobravke proti vzhodu-jugovzhodu, je široka in vijugasta. Ob Zagradcu se obrne na jugovzhod k skalnatemu gozdnatemu obrobju Radenskega polja, kjer se zliva v večjo rupo, imenovano Beznica, in v manjšo in nekaj višjo, ki je v bližini; malo jugovzhodnejše od Beznice je, izolirano sredi gozda, globoka rupa, povezana s sistemom Beznice, imenovana Tekoča rupa. Zlasti med Zagradcem in Beznico je dolina pōdaljšane Dobravke široka, v njeno glinasto dno pa je potok zarezal številne, izredno zavite in goste meandre, ki so šolski primeri tovrstnih geomorfoloških oblik na krasu. Ko ob naraščajoči vodi

kmalu zastane tudi požiranje v Beznici, začenja zalivati poplavna voda široko strugo podaljšane Dobravke med Beznico in Velikim retjem; šele ko je ta v celoti polna, se začenja ponovno dvigati nivo poplavne vode v Velikem retju.

Odtokanje vode Dobravke v kraško notranjost pa s tem še ni končano. Če voda še naprej narašča, se začenja ob Beznici zlivati v suho, s higrofilno travno vegetacijo poraščeno strugo, ki se vleče od Beznice ob robu polja najprej v jugozahodni smeri, kmalu pa se preusmeri na jugovzhod ob vzhodnem robu Radenskega polja proti Šici. Suho strugo spremljajo po vsej poti proti jugovzhodu na robu ravnine, kjer je glinasta naplavina tanka in apneniška osnova blizu površja, številne rupe, v katere se steka poplavna voda podaljšane Dobravke. Čim več je vode, oziroma čim višji je nivo kraške podtalnice, ki zavira odtokanje površinske vode v kraško podzemlje, dlje proti jugovzhodu se podaljšuje tok Dobravke in več polja ob njej poplavi. V takih razmerah priteče voda do največje in zadnje rupe pred iztekom v Šico, do Pekla, jugovzhodno od Kopánja. Ko tudi ta omaga, vdere Dobravka v bližnjo Šico in po njej v Zatučne jame, če istočasno ne nastopi visoka poplavna voda tudi v Šici. Če je tako, udarita oba visoka poplavna vala skupaj in takrat vdere poplavna voda Dobravke nazaj; tako pride do ekstremnih poplav, ki zalijejo skoraj celotno Radensko polje. Take poplave niso redek pojav.

Umik poplavne vode začenja v obratni smeri. Najprej se odpre Pekel in za njim rupe na vzhodnem robu polja. Pospešeni odtok vode v Beznico oživi šele, ko je v glavnem poplavna voda ob podaljšanem toku Dobravke pod Beznico že odtekla. V Beznico se v začetni fazi umika poplavne vode s severnega dela Radenskega polja odvajajo velike množine vode, zato se gladina in z njo obseg poplavne vode le počasi znižuje. Zdi se, da so v tej fazi plahnenja vode glavna rupa Dobravke in vse tri pomožne rupe malo aktivne in da oživijo šele, ko je že odtekla voda s struge Dobravke in Beznico, s čimer se pretrga podaljšani tok Dobravke pod Velikim retjem. Z nadaljnjim upadanjem vode se pretrga zveza najprej z rupo v Panšcah, nato z Mihovko in nazadnje s Kotami; šele takrat odteka vsa voda Dobravke spet samo v glavno rupo. Po izkušnjah domačinov se ob normalnih vremenskih razmerah po prekinitvi podaljšane toka Dobravke zniža voda v približno 48 urah do nivoja, ko se pretrga zveza s Kotami, Kote same pa se praznijo 3–4 dni. To je za domačine pomembno zato, da pravočasno zagradijo ribam izhod iz območja Kot; polove jih, ko se voda v Kotah skrči na območje samega požiralnika, ki je dovolj priročen in večidel prekrit z glino.

Kaže, da imajo pomožne rupe Dobravke, tako tiste pred glavno rupo, kot tudi Beznica in številne ob vzhodnem robu polja, vključujoč Pekel, pomembnejšo vlogo pri upadanju vode kot v času njenega naraščanja. Ko voda narašča, rupe kmalu obnemorejo in jih voda zalije, ob upadanju pa je dobro vidna njihova dlje časa trajajoča aktivnost. Ko doseže poplavna voda v severnem delu polja najvišje stanje, nekaj časa stagnira ali le prav neznatno upada. Začetek glavnega umika, ki traja običajno tri do štiri dni, je nenaden in v primerjavi s trajanjem poplave intenziven. Poleti poplavne vode hitreje odtečejo. Celotni cikel traja

Sl. 2. Ena od estavel, imenovana Retje, v vzhodnem delu Radenskega polja, se je v daljši suši julija 1976 v celoti osušila

takrat približno teden do deset dni, pozimi, v pozni jeseni in v zgodnji pomladi pa je običajno dolgotrajen.

Sistem pomožnih rup in z njimi v zvezi podaljševanje nadzemskega toka potoka na krasu je v takšnem obsegu edinstven in svojevrsten pojav kraške hidrografije, zato bi ga bilo koristno podrobno proučiti. Nedvomno je povezan s pretokom in nihanjem podzemne kraške vode, ki za ta del krasa še ni raziskan?

Na ponikalnici Sice je nadstropni sistem ponikanja. Poprečna in normalno visoka voda ponika v Zatučni jami. Ko rupa v nji ne more požreti vse vode, se ta dvigne tako visoko, da začneja odtekati v bližnjo, na severozahodu ležečo jamo, kraško jamo Viršnico, ki leži nekaj metrov višje od Začutne jame; zahodno od Viršnice je na vznožju skalnega obrobja polja niz manjših rup v korodiranem apnencu, ki ob močnem navalu vode razbremenjuje obe jami. Kakih 10 m nad Viršnico je Suha jama, ki je poplavne vode danes ne dosegajo več.

Zanimiva oblika v naplavinu Radenskega polja so kotanje, večji del leta napolnjene z vodo, v živi ljudski govorici navadno imenovane »retja«, v strokovnem krasoslovju estavele (sl. 2); to je kraški pojav, ki ni nikjer na našem krasu tako značilen kot prav na Radenskem polju. Retja so raztresena po vsem polju. Največje in najbolj razvejano retje je na severu, imenovano Srednice, zajemajoč velik del osrednja severnega dela polja južno od Kot. Več jih je v zahodnem delu (Novljánovo in Špehárjevo retje, dve ob izviru Zelenke, več brez imena na severu v zahod-

nem delu polja), nekaj na vzhodu (Retje, Sihúrka in manjša brez imena), na severnem vznožju Kopanja pa je Garjevec in še eno Špeharjevo retje. Omenja jih že Melik (1955, 25), a brez posebne označbe in opisa. Po njem so to »majhne okroglaste lokve vode, v katerih se drži trstje, bičje in ponekod še druge rastline«, spominjajoče na nekdanja »retja« ali »okna« na Ljubljanskem barju. Naši izsledki uvrščajo med retja drugačne, predvsem globlje in obsežnejše depresije v naplavini polja, ki imajo tudi drugačno funkcijo.

V večini retij se v dnu pokaže močno korodiran apnenec, skozi katerega voda odteka in priteka. Glinasta pobočja so strma in v dnu večidel gola, v zgornjem delu, ki je običajno nad vodno gladino, pa poraščena s higrofilnim travnim rastiščem. Če so dlje časa brez vode, jih preraste preslica. V dnu so večji del leta zapolnjeni z vodo. Dno nekaterih je v celoti prekrito s pobočno ali akumulacijsko glino, v katero so izdolbene luknje, skozi katere uhaja voda v apnenec. V vzhodnem delu polja so retja globoka med 8 in 10 m, na zahodu okoli 5 m; tu so po večini brez razkrita apneniškega dna, le v dveh večjih v severnem delu se pokaže v globini okoli 7 m.

Retja na zahodu polja in Srednice, razen ob ekstremnih poplavih, nimajo stika s potočno vodo, zato je voda v njih čista, tako tudi v Špeharjevem retju severno od Kopanja, v katerega se steka Zelenka, ki je kraška voda. Drugače je z retji na vzhodu, ki jih zalije poplavna voda Dobravke z vso nesnago, ki jo ob umiku pušča tudi v njih; ob toplem vremenu ta močno zaudarja in je leglo komarjev in obadov, ki so velika nadloga ljudem in živini.

Kolebanje vode v retjih v glavnem sovпада s kolebanjem Dobravke. Z nastopom poplavne vode se v ca. 48 urah napolnijo tudi retja, na vzhodu, kot vsa druga, najprej samostojno, kasneje, ko si Dobravka podaljša tok naprej od Beznice, pa jih do vrha in čez zalije poplavna voda Dobravke. Nekoliko drugačno pa je upadanje vode v njih. Srednice in retja na vzhodu plahnijo vzporedno s krčenjem Dobravke. Istočasno, ko odteče voda iz Kot, se izpraznijo tudi Srednice in retja v severnem delu vzhodne polovice polja, ne pa tudi na zahodu in deloma na jugu okrog Kopanja. V njih voda sicer močno upade, v plitvejših tudi izgine, v globljih pa se še vedno drži približno do polovice. To je najbolj opazno v severnem delu polja, južno od Srednic, kjer se zaradi skalnega pomola z vzhoda polje najbolj zoži. Tam so blizu skupaj štiri večja retja, po dve na vzhodu in zahodu. Vzhodni, čeprav nekaj globlji, sta že suhi, medtem ko je v zahodnih dveh vode še skoraj do polovice. Istočasno se drži voda tudi v drugih retjih na zahodu, razen v Novljanovem in Špeharjevem na severnem vznožju Kopanja, ki sta najplitvejši; tudi v Sihurki, vzhodno od Kopanja, je v dnu še voda. Retja na zahodu se popolnoma osušijo šele po dlje časa trajajoči suši; končni stadij umika vode iz njih je nenaden in kratkotrajen, saj se izpraznijo v 3–4 dneh, medtem ko se je pred tem v njih držala voda na enaki višini tedne in tedne. Tako je bilo npr. v drugi polovici julija 1976, ko so se tudi retja na zahodu po daljšem obdobju vročega in suhega vremena za dlje časa osušila. Že po nekaj obilnejšem dežju 31. VII. in 1. VIII. pa so se vsa

retja na polju ob istočasnem narastu Dobravke, ki si je podaljšala tok do Šice, ponovno napolnila, čeprav so bila pred tem popolnoma suha.

Med kraškimi vodami je zanimiv izvir Zelenke, ki ni pravi kraški izvir, marveč prihaja voda na površje iz globokega retja in ko doseže prek vmesnega manjšega retja korito potočka, se začneja po njem stekati v polje; do ceste je korito med njivami regulirano. Na poti k Dobravki se izliva v Špeharjevo retje severno od Kopanja, iz njega pa nadaljuje pot proti Dobravki, ob nekaj višjem stanju pa tudi proti retju Sihurka. Narast Zelenke zato ni močan in nenaden, ampak enakomeren. Ob najvišjem stanju se iz retja ob izlivu steka voda po plitvi depresiji čez njive na severovzhod k cesti in čeznjo na polje, to pa zato, ker ovira visoka gladina poplavljenе vode na polju Zelenki normalni iztok vanj.

Zgornji izsledki nakazujejo možnost obstajanja dveh sistemov podzemne vode, s katerima so povezana retja na Radenskem polju. Izražata se v različnem nivoju kraške podzemne vode, kar je mogoče opazovati predvsem pri usihanju vode, ki je počasnejše od naraščanja. Podrobnejši potek kolebanja gladine vode v retjih pa bi bilo treba utrditi z istočasnimi in natančnimi opazovanji.

Odstranjevanje glinaste odeje na Radenskem polju se neovirano nadaljuje. Kaže se predvsem v številnih manjših retjih, na gosto posejanih blizu skupaj, kot npr. med Srednicami in Kotami, kjer jih je sedem na majhnem prostoru. Tudi mnogi majhni ugrezi v glinastem dnu in v položnejših pobočjih večjih, razvejanih retjih, zlasti v območju Srednic, kjer so najštevilnejši, so zanesljiv znak širjenja in poglobljanja retij. Tovrstna erozija gline je vertikalna, vezana na spiranje v kraško notranjost. Poleg te pa obstaja še erozija Dobravke, ki je predvsem horizontalnega, bočnega značaja, le deloma tudi vertikalnega, a ne sodi v zgoraj naznačeni proces. Poteka s prenašanjem glinaste suspenzije v vodi v kraško notranjost skozi rupe, ob visoki poplavi vodi pa deloma tudi z odlaganjem širom po polju.

Bibliografija — Bibliography

Melik, A., 1955, Kraška polja Slovenije v pleistocenu, Dela SAZU 7, Ljubljana.

Melik, A., 1959, Slovenija II, tretji zvezek — Posavska Slovenija, Ljubljana.

Gams, I., 1974, Kras — zgodovinski, naravoslovni in geografski oris, Ljubljana.

A CONTRIBUTION TO THE HYDROLOGY OF THE RADENSKO POLJE

Drago Meze
(Summary)

The Radensko polje, south-east from Ljubljana, measures 4 km² and is the smallest polje in Slovenia. It has some characteristics that in the other poljes in Slovenia do not occur. From north-west, from the karst-fluvial Grosuplje field all the water flows through the brook Dobravka in the Radensko polje. This brook sinks in normal conditions on the northern part of the polje, but when the water is high the Dobravka lengthens its way to the end of the polje in the south-east. On the northern part of the polje flows in numerous meanders the karst brook Sica, that has its source in the two kilometres long current in the west, and sinks on the eastern border of the polje. The polje is covered with clay, that is some metres thick, and according to Melik (1955; 1959) of lake origins from Pleistocene. The greatest thickness is ca. 8 m. In the north on the eastern border of the polje there are numerous subsidiary swallow holes into which the Dobravka flows, when its level rises and lengthens its current to the south-east, at the same time it begins to flood. The clay deposit is in the whole polje corroded by numerous estavelles, that are of various largeness and depth. The smaller ones are round, similar to craters, the larger ones of various oblong and branched forms. During the greater part of the year water is found in them. Only in severe drought they drain. They get filled when the karst underground water rises, but when it lowers the estavelles dry up. The author describes the process of the rising of the Dobravka, the sistem of its draining into subsidiary swallow holes and the lengthening of the current of the Dobravka toward the lower part of the polje, as well as the process of drying up of the flood water. A special attention is devoted to the fluctuation of the polje than in the estavelles in the west. In author's opinion the results of the described observations should be usefull as a contribution to the interpretation of the evolution of the polje.

UDK

UDC

911.2(497.12 »Koprsko primorje«)=863

FIZIČNOGEOGRAFSKA REGIONALIZACIJA KOPRSKEGA PRIMORJA S POMOČJO FAKTORSKE ANALIZE⁺

Dušan Plut^{*}

Uvod

Za znanstveno-tehnološki razvoj je značilna čedalje večja uporaba matematično-statističnih metod, pri katerih kvalitativen, deskriptiven pristop obogatimo s kvantitativnimi metodami. Razvoj računalnikov omogoča hitro in natančno odkrivanje problemov ter njihovo objektivnejšo opredelitev (Vrišer, 1970). Kriza t. im. »klasične« geografije je v veliki meri posledica pretiranega drobljenja geografije na različne geografske discipline. S pomočjo tradicionalnih geografskih raziskovalnih metod je vedno težje povezovati različne poglede in dognanja v celoto. »Klasična« geografija zaradi pretirane specializacije le še s težavo uspeva s tradicionalnimi raziskovalnimi prijemi povezovati posamezna dognanja v občevljavne zakonitosti. Zaradi tega je primerjava rezultatov specialnih geografskih disciplin čedalje težavnejša in izgublja na pomenu.

Zaostajanje za drugimi vedami, ki so začele takoj s pridom uporabljati rezultate »kvantitativne« revolucije, je poleg zanemarjanja regionalno-geografskega pristopa ter podcenjevanja pomena same regionalne geografije eden izmed najvažnejših vzrokov za krizo geografije. Posledica je bila, da napredek v raziskovanju na področju obče geografije ni našel pravega odmeva v regionalni geografiji. Šele polagoma in v veliki zamudi za drugimi vedami je začela tudi v geografijo prodirati metodologija miselnega sistema logike in matematike, ki sestoji od hipotez do iskanja zakonitosti in medsebojnih zvez ter njihovega testiranja. (A. Kilchenmann, 1972). Različna stališča o pomenu kvantifikacijskih metod za geografijo so odraz stanja, ki nujno spremlja vsako uvajanje nove tehnike in metodologije. Vendar vse bolj prodira spoznanje, da so kvantitativne metode le zelo dobrodošla pomoč, ne pa cilj geografskih raziskav. Geografija mora te nove raziskovalne metode in tehnike smotrno prilagoditi lastnemu teoretičnemu in aplikativnemu konceptu. Ne sme dopustiti, da bi metode in tehnike postale cilj in oblikovale koncept stroke (Ilešič, 1974). Enakopravno se morajo priključiti k že uporablje-

⁺ Razprava je izveček iz raziskovalne naloge pri Inštitutu za geografijo Univerze v Ljubljani, ki jo je financirala Raziskovalna skupnost Slovenije.

^{*} mag., asistent, PZE za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, YU.

nim tehnikam in metodam (anketiranje, geografsko kartiranje itd.) ter jih obogatiti in podkrepiti z medsebojno primerljivimi številčnimi podatki. Poudariti je treba obnovljeno vlogo geografske generalizacije, ki je bila ob specializaciji v posameznih geografskih disciplinah neupravičeno potisnjena na stranski tir.

Integriranje prostorskih struktur s faktorsko analizo

Regionalizacija je po svojem značaju sumiranje individualnih in tudi skupnih potez določene pokrajine. Služi kot izhodišče in je obenem končni cilj geografskega raziskovanja. Bistvo regionalizacije je združevanje in ločevanje pokrajinskih enot na osnovi temeljitega poznavanja čim večjega števila elementov naravnega in antropogenega okolja.

Faktorska analiza je ena izmed številnih možnosti, kako obvladati individualnosti in raznolikosti geografske stvarnosti. Uporaba faktorske analize ima dva pglavitna cilja: 1. zmanjšati število spremenljivk na prostorsko najbolj relevantne in 2. možnost grupiranja spremenljivk medsebojnih soodvisnosti, kar nudi osnovo za iskanje rezultatov.

Fizičnogeografsko regionalizacijo Koprškega Primorja s pomočjo faktorske analize smo oprli na naslednje vhodne spremenljivke: ekspozicija (ekspo), strmina, erozija, padavine v vegetacijski dobi (padveget), celotne padavine (padavine), srednje julijske temperature (jultemp), srednje januarske temperature (jantemp), petrografska sestava (geolo), pedološki podatki (pedolog), gostota grap (grapa), nadmorska višina (višine), melioracijske in namakalne površine (meliorac), geomorfološke oblike (geomorf) in delež neplodnih površin (neplodno). Vsi podatki za 14 spremenljivk so bili prevedeni na skupno merilo in mrežo 500×500 . Vpisne statistike so bile zamenjane z numeričnimi znaki. Celotno obravnavano ozemlje smo razdelili na 1578 celic.

Tab. 1. Korelacijski koeficienti izbranih spremenljivk

	Ekspo	Strmina	Erozija	Padveget	Geolo
Ekspo	1.00000	-.12210	-.04007	-.15633	-.08167
Strmina	-.12210	1.00000	-.42858	-.04382	-.25020
Erozija	-.04007	.42858	1.00000	.00648	.05355
Padveget	-.15633	-.04382	.00648	1.00000	.39043
Geolo	-.08167	.25020	.05355	.39043	1.00000
Pedolog	-.10966	.09631	-.01888	.60498	.59604
Jultemp	-.10530	.00267	-.04229	.50394	.40804
Jantemp	-.01061	.29904	.27394	.37039	.41638
Padavine	-.13586	.24288	.16339	.59192	.47094
Grape	-.05277	.45102	.27205	-.06775	.02631
Višine	-.09545	.36375	.14532	.50500	.58113
Meliorac	-.09655	.35282	.14329	.28407	.21639
Geomorf	-.11157	.25171	.05683	.31117	.44488
Neplodno	.10971	-.44589	-.26752	-.27873	-.38092

	Pedolog	Jultemp	Jantemp	Padavine	Grape
Ekspo	—,10966	—,10530	—,01061	—,13586	—,05227
Strmina	,09631	,00267	,29904	,24188	,45102
Erozija	—,01888	—,04229	,27394	,16339	,27205
Padveget	,60498	,50394	,57039	,59192	,06775
Geolo	,59604	,40804	,41638	,47094	,02631
Pedolog	1,00000	,49848	,42576	,56740	—,09309
Jultemp	,49848	1,00000	,55853	,77009	,04665
Jantemp	,42576	,55853	1,00000	,71203	,22274
Padavine	,56740	,77009	,71203	1,00000	,16721
Grape	—,09309	,04665	,22274	,16721	1,00000
Višine	,57515	,74512	,76142	,83674	,18722
Meliorac	,35283	,43565	,45373	,52610	,25699
Geomorf	,45927	,29294	,27807	,35158	,11060
Neplodno	—,25255	—,31453	—,44185	—,48332	—,27779

	Višine	Meliorac	Geomorf	Neplodno
Ekspo	—,09545	—,09655	—,11157	,10971
Strmina	,56375	,33282	,25171	—,44586
Erozija	,14532	,14329	,05683	—,26752
Padveget	,50500	,28407	,31117	—,27873
Geolo	,58113	,21639	,44488	—,38092
Pedolog	,57515	,35283	,45927	—,25255
Jultemp	,74512	,43565	,29294	—,31453
Jantemp	,76142	,45373	,27807	—,44185
Padavine	,83674	,52610	,35158	—,48332
Grape	,18722	,25699	,11060	—,27779
Višine	1,00000	,57278	,39381	—,54074
Meliorac	,57278	1,00000	,40246	—,19097
Geomorf	,39381	,40246	1,00000	—,15991
Neplodno	—,54074	—,19097	—,15991	1,00000

Vsaka izmed 1378 celic je bila predstavljena s točko v 14 dimenzijskem elipsidnem prostoru. Celici, ki sta imeli podobni vrednosti vektorjev, sta bili v tem prostoru med seboj malo oddaljeni. Koti med koordinatnima osmi variabel v prvotnem prostoru so bili korelacijski koeficienti. Če je bil korelacijski koeficient med dvema spremenljivkama blizu 1, sta tvorili koordinatni osi, na kateri se nanaša vrednost spremenljivk, ostri kot. V primeru, da je bil korelacijski koeficient blizu 0, pa sta se koordinatni osi sekali skoraj pravokotno.

Tab. 2. Delež faktorjev pri pojasnjevanju skupne variance

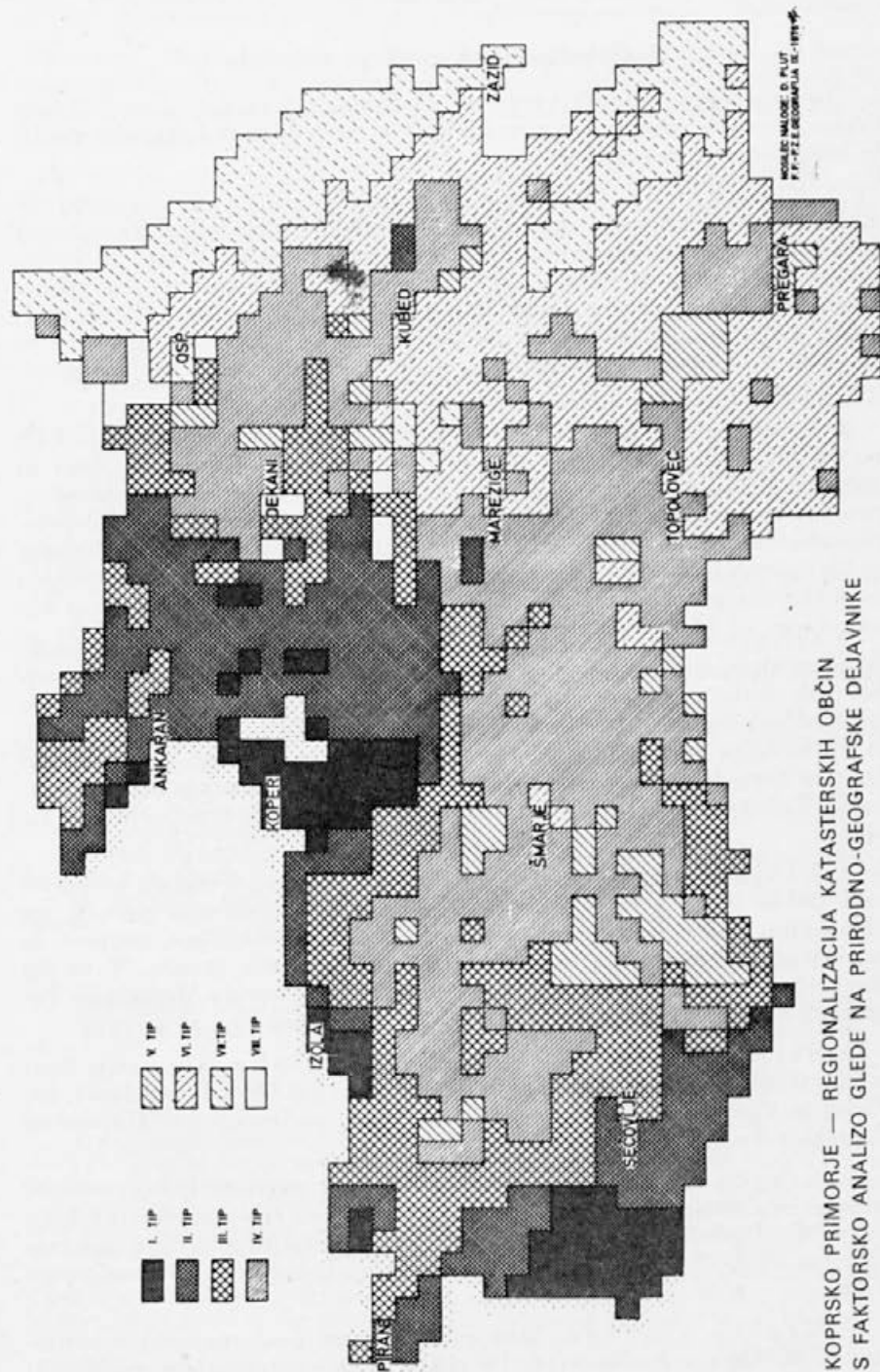
Faktor	Lastne vrednosti	Delež pojasnjene variance	Kumulativa
1	5.49671	39.3	39.3
2	1.99789	14.3	53.5
3	1.08554	7.8	61.3
4	.96907	6.9	68.2
5	.95438	6.8	75.0
6	.74666	5.3	80.4
7	.58358	4.2	84.5
8	.49611	3.5	88.1
9	.44511	3.2	91.3
10	.34753	2.5	93.7
11	.31349	2.2	96.0
12	.29212	2.1	98.1
13	.15624	1.1	99.2
14	.11557	.1	100.0

V prostor vhodnih spremenljivk vgradimo s faktorsko analizo faktorski prostor. Izračunani faktor 1 leži v smeri glavne osi elipsoida in ima največjo lastno vrednost, saj pojasnjuje 39,3 % informacij, ki so bile vezane na prvotnih 14 variabel. Faktor 2, katerega os poteka pravokotno na faktor 1, pokriva 14,3 % informacij, oba faktorja pojasnjujeta torej 53,5 % vseh informacij itd.

Faktorji v realnem prostoru

V faktorskem prostoru je vsaka celica, ki jo označujeta sumarni vrednosti faktorjev 1 in 2, hkrati opredeljena tudi glede na težišče populacije vseh celic. Oddaljenost in smer daljice očrtuje oddaljenost celice, ki ji pripada centroid od informacijskega težišča populacije. Čim večja je oddaljenost od informacijskega težišča populacije, tem daljša je daljica. Oddaljenost od centroida populacije označuje moč odstopanja, smer pa vzrok odstopanja. V izbranem primeru najbolj izstopajo celice v dnu akumulacijskih ravnin, na kraškem obrobju ter celice z visokimi vrednostmi za strmino in delež grap.

Vizuelno predstavo o homogenosti oziroma nehomogenosti dobimo z grafično sliko, ki prikazuje stvarni položaj velikosti faktorjev 1 in 2. Za geografijo, kot vedo v prostorski stvarnosti, je najbolj zanimiv dejanski položaj in težnje faktorjev v realnem prostoru. Grafična slika omogoča združevanje informacij posameznih variabel s pomočjo vrednosti faktorjev 1 in 2.

KOPRSKO PRIMORJE — REGIONALIZACIJA KATASTRSKIH OBČIN
S FAKTORSKO ANALIZO GLEDE NA PRIRODNO-GEOGRAFSKE DEJAVNIKE

Regionalizacija Koprskega primorja

Na osnovi izračunanih vrednosti za faktorje 1 in 2 (F1 in F2) smo lahko Koprsko primorje regionalizirali v naslednje pokrajinske enote, ki imajo skupne značilnosti:

1. Spodnji deli akumulacijskih ravnin. Zajemajo območje Sečoveljskih solin, spodnjega dela Strunjanske doline, kraški svet Izolske ravnine, ter spodnji del akumulacijske ravnine Rižane in Badaševce. Poglavitne značilnosti so predvsem majhna nadmorska višina, raven svet, delna zamočvirjenost in poudarjen vpliv mediteranskega podnebja. Poleg starih »uporabnikov« okolja, kot je solarstvo, posega na to območje urbanizacija, promet, industrija in čedalje bolj tudi mehanizirano kmetijstvo.

2. Srednji in bližnji obrobni deli akumulacijskih ravnin. Vključujejo širok pas od Piranskega polotoka preko Seče in Sečovelj, do izliva Drnice in Dragonje, obrobje ravnine ob Strunjanskem potoku, obalni pas med Izolo in Semedelo in slemensko področje Debelega rtiča, Ankarana, Skofij in Vangelana. Ima ugodne naravne razmere za kmetijstvo in deloma za turizem. Načrtovano širjenje urbanizacije prinaša številne prostorske probleme.

3. Obalno gričevje. Sega v ožjem obalnem pasu in na obrobju akumulacijskih ravnin do višine 200 m. Poleg zaobljenih hrbtov najbližnjih obalnih slemen vključuje tudi bolj razrezana in strma pobočja od številnih hudournikov. V notranjosti zajema ta predel osojna pobočja Piranskega polotoka, gričevje desnega brega Drnice, pobočja nad Izolo in Semedelo, kmetijsko privlačno površje med srednjo dolino Rižane in Badaševce, zaledja Miljskega polotoka in strma pobočja pri Tinjanu.

4. Višje gričevje bližnjega zaledja. Tvori ga višji svet med 200 in 400 m z višjimi slemi in flišnimi razjedenimi pobočji ter ublaženimi vplivi mediteranskega podnebja, kar zmanjšuje možnost za usmerjeno kmetijstvo na osnovi specifičnih naravnih razmer. V ta tip se uvrščajo višja slemena od Malije preko Šmarij vse do Marezig in Topolovca ter nižji flišni svet med Dekani in Kubedom.

5. Stirma, višje ležeča pobočja fliškega sveta imajo manjši obseg. Večje sklenjene površine so le pri Dvorih nad Izolo, pri Padni in Gažonu ter na razrezanih erozijskih področjih pri Tinjanu in Pregari.

6. Visoko flišno zaledje. Zajema najvišja flišna pobočja in slemena (300 do 500 m), kamor segajo le omiljeni vplivi mediteranskega podnebja. Posledica je pretežna usmerjenost v živinorejo. Sem spadajo območja okoli Marezig, Truš in Sočerge ter okolica Movraža in Črnega Kala.

7. Kraško obrobje. Strm rob označuje oster in markanten prehod iz flišnega v kraški svet. To območje se razprostira v nadmorski

višini med 500 in 720 m in je zgrajeno iz eocenskih apnencev ter močno zakraselo. Kmetijstvo je usmerjeno v živinorejo. Zajema ozemlje od Socerba, Doline, Črnotič do Podpeči, Loke in Zazida ter apniški svet vzhodno od Movraža.

8. Osapska dolina in nekatere manjše površine pri Dekanih in Pridvoru izstopajo zaradi posameznih specifičnih potez, kot so zamočvirjenost površja ali močnejša erozija.

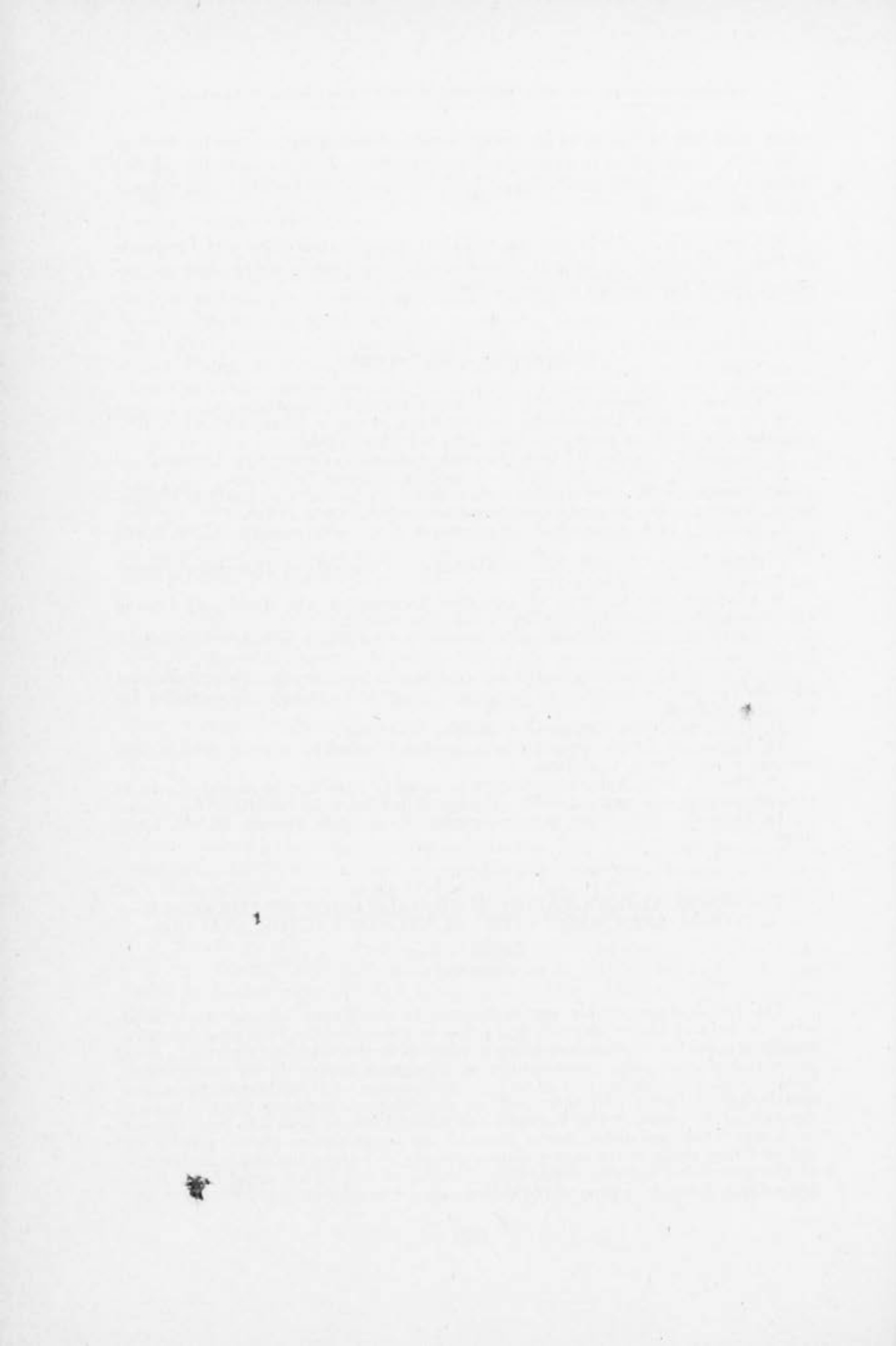
Bibliografija — Bibliography

1. Chorley R.-Haggett P., 1976, *Models in Geography*, London.
2. Cerne A., 1975, Degradacija geografskega okolja v Velenjski kotlini, (Diplomsko delo), PZE za geografijo filozofske fakultete, Ljubljana.
3. Haggett P.-Chorley R., 1969, *Network Analysis in Geography*, London.
4. Haggett P., 1974, *Geography — A modern Synthesis*, New York.
5. Hanzlikova N., 1970, Aplikace ekonometricky metod v geografski rajonizaciji, Sbornik československe společnosti zemepisne 1970/4, Praga.
6. Ilešič S., 1974, Geografija na razpotjih, Geografski vestnik XLVI, Ljubljana.
7. Kilchenmann A., 1971, *Statistical-analytical Methods in Theoretical Regional Geography*, Geoforum 1971/7.
8. Kilchenmann A., 1971, Quantitative Geographie als Mittel zur Lösung von planerischen Umweltproblemen, Geoforum 1972/12.
9. Kralj A., 1976, Multivariantne metode za določanje redudanc (tipkopis), Ljubljana.
10. Marušič I., Združena karta kot sredstvo za razkrivanje intrinzičnih prostorskih vrednosti v krajinskem planiranju (magistrska naloga), Biotehniška fakulteta, Ljubljana.
11. McHarg I., 1969, *Design with Nature*, New York.
12. Planina J., 1966, Kvantitativna analiza sezonskih variacij turističnega prometa v Jugoslaviji, Ljubljana.
13. Plut D., 1976, Koprsko primorje in njegova valorizacija za kmetijstvo in turizem (magistrska naloga), PZE za geografijo filozofske fakultete, Ljubljana.
14. Vrišer I., 1975, Nove meje geografije, Geografski vestnik XLVII, Ljubljana.

THE PHYSICAL-GEOGRAPHIC REGIONALIZATION OF THE KOPER LITTORAL AREA MADE WITH THE HELP OF FACTOR ANALYSIS

Dušan Plut
(Summary)

The physical-geographic regionalization of the Koper Littoral Area, made with the help of factor analysis, has taken into account the following input variables: exposition, inclination, erosion, rainfall in the vegetation period, annual precipitation, mid-July temperatures, mid-January temperatures, petrographic, composition, distribution of rift valleys, melioration or irrigation surfaces, geomorphological forms, and percentage of unproductive surfaces. On the basis of the values for Factor 1 and Factor 2 the Koper Littoral Area has been regionalised into 8 regional-areas: lower parts of the accumulation plains; middle and nearer fringe parts of the accumulation plains; hills along the coast; higher hills of the nearer hinterland; steep, higher slopes of the flysch area; high, flysch hinterland; Karst fringes; and the valley called Osapska dolina.

UDK
UDC

911.3:63:380.13 (497.12) >1969—1947< = 863

**RAZVOJ TRŽNE USMERJENOSTI KMETIJSTVA V SR SLOVENIJI
MED LETI 1969—1974**

Jakob Medved*

Uvod

Med različna opazovanja in proučevanja razvoja agrarne pokrajine sodi tudi ugotavljanje tržne usmerjenosti kmetijstva. V tem indikatorju se odražajo številni dejavniki, kot so naravne razmere, stopnja agrotehničnega razvoja, socialno posestne in populacijske razmere, potrebe tržišča in ekonomska utemeljenost proizvodnje posameznih vrst poljedelskih pridelkov. Razvoj tržne usmerjenosti kmetijstva se kaže tudi v spremijnanju zunanje podobe agrarne pokrajine, tako v združevanju zemljišč, kot v opuščanju polikulturnega sistema in prehajanju na manjše število kultur ali pa celo na monokulturno kmetijstvo. Zato lahko z ugotavljanjem in primerjanjem tržne usmerjenosti v različnih obdobjih spoznavamo razvojne smeri kmetijstva. Takšen namen ima tudi ta prispevek, v katerem skušamo prikazati tržno usmerjenost kmetijstva leta 1974 in jo primerjati z letom 1969.

Metode dela

Študija temelji na proučevanju izrabe zemljišča in tržne usmerjenosti kmetijstva leta 1969 (1) in 1974 (2). Pri obeh proučevanjih je uporabljena enaka metodologija. Osnovni vir za proučevanje izrabe zemljišča so statistična poročila o doseženih pridelkih zgodnjih posevkov (3) in poročila o pridelkih poznih posevkov (4), ki jih občine pošiljajo Zavodu za statistiko SR Slovenije. Prikaz tržne usmerjenosti kmetijstva se opira prav tako na statistične podatke, ki jih dostavljajo občine zavodu za statistiko (5 in 6).

Ugotovitev izrabe zemljišča in prikaz tržne usmerjenosti kmetijstva temelji na denarni vrednosti pridelkov. Za to metodo prikaza smo se odločili zato, ker se nam zdi najbolj ustrezna za primerjavo, saj je edini možni skupni imenovalac za prikaz stopnje tržne usmerjenosti. Denarno vrednost pridelkov smo dobili tako, da smo količine pridelkov preračunali v vrednost po povprečnih cenah za posamezno leto. Polje-

* dr., izredni univ. prof., PZE za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, YU.

delski pridelki so združeni v štiri osnovne skupine: žita, vrtnine, krmne rastline in industrijske rastline.

Tržna usmerjenost poljedelstva

Prikaz tržne usmerjenosti poljedelstva zajema pridelke z njiv in vrtov. Pri prikazu stopnje tržne usmerjenosti pa obstajajo določene težave, kajti zajeli smo lahko le tiste pridelke, ki so jih pridelovalci prodali odkupnim postajam. Ni pa bilo mogoče zajeti tistega blaga, ki ga kmetje prodajajo neposredno potrošnikom. Uporaba ankete se je v tem primeru pokazala kot nezanesljiva.

Stopnjo tržne usmerjenosti smo lahko ugotovili za žita, vrtnine in za industrijske rastline, nismo pa je mogli ugotoviti za krmne rastline, ker jih odkupne postaje ne odkupujejo in so predmet prodaje predvsem med posameznimi kmeti.

Rezultati proučevanja tržne usmerjenosti poljedelstva leta 1969, kot tudi leta 1974 še vedno kažejo močno podrejenost samooskrbi. Na splošno obstaja pri poljedelskih pridelkih nizka stopnja tržne usmerjenosti, vendar pa so med posameznimi skupinami pridelkov in posameznimi občinami bistvene razlike.

Zanimivo podobo nam nudi pregled tržne usmerjenosti po posameznih skupinah poljedelskih pridelkov. Žita, s katerimi je bilo leta 1974 posejano več kot polovico vseh njiv in so dala nad četrtino vrednosti vseh poljedelskih pridelkov, so v glavnem namenjena domačim potrebam. Stopnja tržne usmerjenosti pri žitih se je v tem obdobju celo zmanjšala: leta 1969 je prišlo na trg 11,8 %, leta 1974 pa 7,8 odstotka vsega pridelka. Število občin, ki žit sploh ne prodajajo, se je v tem času povečalo od 13 na 29.

Še večja je stopnja samooskrbne usmerjenosti pri pridelavi vrtnin, ki so leta 1974 zavzemala eno petino vseh posejanih njiv in vrtov ter dale več kot polovico celotne vrednosti poljedelskih pridelkov. Stopnja tržne usmerjenosti se je tudi pri teh zmanjšala, leta 1969 je prišlo na trg 6,3 %, leta 1974 pa 5,3 % vsega pridelka. Samo za domače potrebe so vrtnine pridelovali leta 1969 v osmih, leta 1974 pa v sedmih občinah. Nad petino pridelka vrtnin prihaja na trg samo v občinah Celje, Izola, Koper, Piran in Tržič.

Največja stopnja tržne usmerjenosti je pri industrijskih rastlinah. S temi je bilo leta 1974 posejanih 1,46 % njiv in so po vrednosti predstavljale 4,2 % vseh pridelkov njiv in vrtov. Pri tržni usmerjenosti med obema letoma ni bistvenih razlik.

Skupno je leta 1974 prišlo na trg 9,34 % vrednosti vseh pridelkov njiv in vrtov. V primerjavi z letom 1969 se je skupna stopnja tržne usmerjenosti poljedelskih pridelkov v Sloveniji znatno povečala, saj je tega leta znašala le 5,9 %. Pregled skupne tržne usmerjenosti po posameznih občinah kaže zanimivo podobo. Kar v 17-ih občinah znaša delež prodanih pridelkov pod 1 % skupne vrednosti. Pri tem se razmere od leta 1969 niso bistveno spremenile: takrat je bilo takih občin 18. Skupne značilnosti teh »samooskrbnih« občin so v skromnih na-

ravnih razmerah za poljedelsko izrabo tal ter v razvitem neagrarnem gospodarstvu (npr. občine Hrastnik, Jesenice, Trbovlje, Zagorje, Litija, Cerknica, Ravne na Koroškem). Nekatere izmed teh občin obsegajo kraški svet (Ribnica, Cerknica, Logatec) ali pa so močno prenaseljena območja, kjer prevladuje drobna posest z izrazito polikulturno usmeritvijo (Šmarje pri Jelšah, Laško, Novo mesto). V enajstih občinah (leta 1969 je bilo takšnih občin 15) prihaja na trg -1 % do 5 % vrednosti pridelka s polj (občine Murska Sobota, Slovenska Bistrica, Ljubljana-Bežigrad, Ljubljana-Moste-Polje, Vrhnika, Sežana, Ilirska Bistrica, Kočevje, Dravograd in Radovljica). Od 3,1 % do 5 % poljedelskih pridelkov prihaja na trg v občinah: Lendava, Ptuj, Šentjur, Krško, Kamnik, Ajdovščina in Ljubljana-Vič. Znatno večjo stopnjo tržne usmerjenosti (od 5,1 % do 10 %) imamo samo v osmih občinah: Gornja Radgona, Ljutomer, Brežice, Domžale, Škofja Loka, Postojna, Grosuplje in Trebnje. Nadpoprečno visoko stopnjo tržne usmerjenosti pri poljedelskih pridelkih pa lahko ugotovimo le v dveh občinah, kjer goje hmelj (Žalec) ali vrtnine (Piran) v večjem obsegu.

Tržna usmerjenost kmetijstva

Viri in metode dela. Medtem ko je stopnjo tržne usmerjenosti pri pridelkih z njiv in vrtov mogoče ugotoviti s podatki o posejanih zemljišjih, donosu in količini prodanega blaga, so pri ugotavljanju stopnje tržne usmerjenosti pri drugih kmetijskih pridelkih velike težave. Tako npr. pri krmnih rastlinah ni mogoče ugotavljati tržne usmerjenosti s prodajo krme, ker ta ni predmet prodaje in je odkupne postaje ne odkupujejo. Tržno usmerjenost pri krmnih rastlinah torej moremo ugotavljati le s prodajo živinorejskih pridelkov. Ravno pri živinoreji pa na osnovi obstoječih podatkov ni mogoče ugotoviti stopnjo tržne usmerjenosti. O številu živine imamo na razpolago le podatke za leto 1971, ki pa navajajo samo število posameznih vrst živine brez podrobne razčlenitve. Edini stvarni podatki, s katerimi razpolagamo, so podatki o prodaji živinorejskih pridelkov. S temi podatki pa lahko prikažemo le strukturo prodanega blaga ne pa stopnje tržne usmerjenosti, ker nam manjkajo podatki o celotni proizvodnji. Zaradi tega smo lahko za celotno kmetijstvo ugotovili samo strukturo prodanega blaga in na tej osnovi ugotovili različne tipe tržne usmerjenosti kmetijstva.

Pri prikazu tržne usmerjenosti kmetijstva so zajeti vsi pridelki, ki jih prodajata zasebni in družbeni sektor. Razdeljeni so v enake skupine kot pri že citirani študiji iz leta 1969 (1): poljedelski pridelki, živinorejski pridelki, sadjarski in vinogradniški pridelki, les in drugi pridelki.

Glede na strukturo prodanega blaga smo določili tipe tržne usmeritve. Vse občine, kjer določena skupina tržnega blaga doprinese nad polovico celotne vrednosti prodanega blaga, smo uvrstili v ustrezní tip. Tako npr. je izraziti živinorejski tip, če daje živinoreja nad 80 %, živinorejski tip, če daje živinoreja od 70,1 % do 80 % in omiljeni živinorejski tip, če daje živinoreja od 50,1 % do 70 % celotne vrednosti kmetijske proizvodnje. Kjer nobena skupina blaga ne tvori nad polovico celotne vrednosti, se uveljavljajo kombinirani tipi poimenovani po prvi in drugi skupini

tržnega blaga. Metodologija določanja tipov tržne usmeritve je torej enaka metodologiji študije iz leta 1969 (1).

Struktura odkupljenih pridelkov je bila l. 1969 in 1974 naslednja:

Vrsta pridelkov	% od skupnega odkupa		delež zasebnega odkupa (v %)		delež družbenega odkupa (v %)	
	1969	1974	1969	1974	1969	1974
Poljedelstvo	10,4	7,5	49,2	50,2	50,8	49,8
Živinoreja	66,7	76,1	58,6	53,2	41,4	46,8
Sadjarstvo in vinogradništvo	7,1	8,4	27,7	26,1	72,3	73,9
Les	11,8	3,1		8,1		91,9
Drugo	4,0	4,9	56,4	25,1	65,6	74,9
Skupno	100,0	100,0	46,5	47,9	53,5	52,1

Leta 1969 les ni bil ločen po sektorjih.

Po strukturi prodanega blaga se je v tem času pomen živinoreje še stopnjeval, saj se je dvignil od 66,7 % na 76,1 % skupne vrednosti tržnega blaga. Delež zasebnega sektorja se je rahlo povečal, kar odraža znatno družbeno pomoč pri preusmerjanju kmetij.

Posamezne vrste živinorejskih pridelkov so pri tržni usmeritvi zastopane leta 1974 takole (v %):

Vrsta živinorejskih pridelkov	% od vseh živinorejskih pridelkov	Od tega zasebni sektor	Od tega družbeni sektor
Govedo, konji, svinje in drugo	52,9	68,4	31,6
Perutnina in jajca	28,5	8,8	91,2
Mleko in mlečni izdelki	17,9	77,4	22,6
Kože, perje in drugo	0,7	84,7	15,3
Skupno	100,0	55,2	46,8

Kot je razvidno iz zgornjih podatkov, daje prodaja živine nad polovico celotne vrednosti vseh živinorejskih tržnih pridelkov, pri čemer ima še vedno večji delež zasebni sektor. Precej drugačne razmere so pri tržni proizvodnji perutnine in jajc, ki so po vrednosti na drugem mestu. Tu je zasebna proizvodnja manj pomembna. Pri mleku in mlečnih izdelkih pa ima še vedno znatno prednost zasebni sektor, saj daje nad tri četrtine vsega prodanega blaga.

Sadjarstvo in vinogradništvo se je povzpelo s tretjega na drugo mesto. Skoraj tri četrtine odkupa prihaja iz družbenega sektorja, ker so zasebni sadovnjaki po načinu gojitve močno zastareli in v njih pretežno prevladujejo manj vredne vrste sadja in vinske trte.

Tržna usmerjenost poljedelstva se je v obravnavanem času znatno zmanjšala, od 10,4 % na 7,5 %. Družbeni in zasebni sektor dajeta približno enak delež tržnega blaga.

Četrto mesto po vrednosti prodanega blaga zavzemajo leta 1974 drugi pridelki, ki vključujejo razne gozdne sadeže, med in drugo. Les zavzema zadnje mesto med odkupljenimi pridelki. Večino lesa dobavlja družbeni sektor, medtem ko je zasebni sektor le malo pomemben. Ravno skromen delež lesa pri tržni usmeritvi nam dokazuje, da pri nekaterih kmetijskih pridelkih ni mogoče izbrati stvarnih podatkov.

Razmerja med družbenim in zasebnim sektorjem pri tržni usmerjenosti kmetijstva so se zaradi družbene pomoči zasebnim kmetom rahlo spremenila. Leta 1969 je družbeni sektor dajal 53,5 %, leta 1974 pa 52,1 odstotka celotne vrednosti kmetijskega tržnega blaga.

Tipi tržne usmerjenosti kmetijstva

Podobno kot leta 1969 je živinoreja tudi leta 1974 najvažnejša veja tržne usmeritve v Sloveniji. Živinorejski tip tržne usmeritve zajema 43 občin v Sloveniji (dve več kot leta 1969). To dajejo živinorejski pridelki več kot 50 % celotne vrednosti prodanih kmetijskih pridelkov. Izraziti živinorejski tip obsega naslednjih devet občin: Mursko Soboto, Ptuj, Ljubljano-Siška, Domžale, Grosuplje, Lenart, Lendavo, Postojna in Tolmin. To so v glavnem iste občine kot leta 1969, le da so iz te skupine leta 1974 izpadle občine Ljubljana-Moste, Črnomelj, Metlika in Šmarje pri Jelšah, medtem ko sta se na novo uvrstili občini Lenart in Postojna.

Obe varianti živinorejskega tipa (kjer dajejo živinorejski pridelki od 70,1 % do 80 % celotne vrednosti prodanega kmetijskega blaga) zajemata 6 občin: Kamnik, Ljubljano-Moste-Polje, Sežano, Šentjur pri Celju, Šmarje pri Jelšah in Postojna.

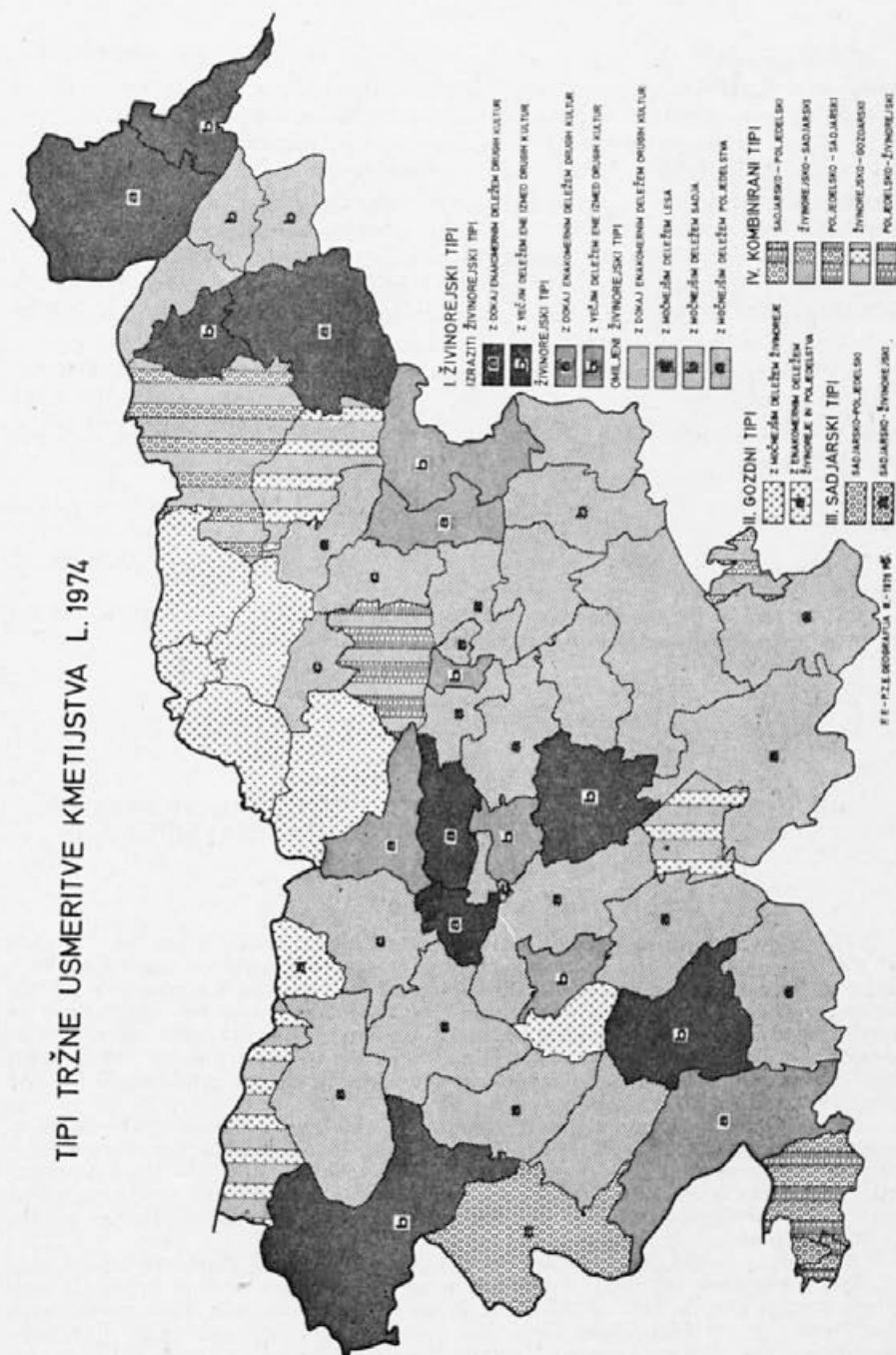
V 28 občinah se uveljavljajo omiljeni živinorejski tipi, kjer dajejo živinorejski pridelki od 50,1 % do 70 % vrednosti vsega prodanega kmetijskega blaga.

Gozdni tipi tržne usmeritve zajemajo leta 1974 sedem občin. Z izjemo Logatca so vse občine ob severni meji, od Radelj ob Dravi do Tržiča. Leta 1969 je bilo takih občin, kjer je les dajal nad 50 odstotkov celotne vrednosti kmetijskih pridelkov osem. V tem času so iz te skupine izpadle občine: Jesenice, Ribnica in Kočevje, na novo pa se je uvrstila občina Mozirje. Gozdna usmeritev v teh občinah je naravno in družbeno pogojena.

Sadjarški tip tržne usmeritve zajema dve občini, to je občino Piran, ki je bila v sadjarstvo usmerjena že leta 1969, in občino Novo Gorico, ki se je v tem času preusmerila v sadjarstvo in vinogradništvo.

Med kombinirane tipe tržne usmeritve smo uvrstili vse tiste občine, kjer nobena skupina ne daje nad 50 % skupne vrednosti prodanih kmetijskih pridelkov. Takih občin je bilo v Sloveniji leta 1974 osem. Notranjo diferenciacijo smo uvedli po prvih dveh prevladujočih skupinah prodanih kmetijskih pridelkov.

TIPI TRŽNE USMERITVE KMETIJSTVA L. 1974

Sklep

Povečan družbeni interes za kmetijstvo z znatnimi finančnimi vlaganji ter strokovno pomočjo zasebnemu kmetijstvu pri preusmerjanju k tržni proizvodnji je v obravnavanem času že dosegel znatne uspehe v povečani tržni proizvodnji (povečana tržna usmerjenost od 5,9 % na 9,5 % pri poljedelskih pridelkih). Znatne spremembe so nastale tudi v strukturi odkupljenih kmetijskih pridelkov. Že doslej zelo izrazita živinorejska tržna usmeritev se je še stopnjevala, zmanjšal pa se je delež poljedelskih pridelkov in lesa pri celotni strukturi prodanega kmetijskega blaga. V manjši meri je naraščal tudi odstotek sadja in vinogradniških pridelkov, kar tudi kaže na večjo intenzifikacijo izrabe kmetijske zemlje.

Vse navedene spremembe dokazujejo, da se je tudi v kmetijstvu začelo novo obdobje. Namesto starega in tradicionalnega polikulturnega samooskrbnega kmetijstva se čedalje bolj uveljavlja specializirana tržna proizvodnja.

Bibliografija — Bibliography

1. Medved J., Izraba zemljišča in tržna usmerjenost kmetijstva v SR Sloveniji leta 1969. GV XLV, Ljubljana 1973, str. 3—19.
2. Medved J., Tržna usmerjenost kmetijstva v SR Sloveniji leta 1974. Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, Ljubljana 1976, 48 str. in 15 kart.
3. Obrazec PO 32-a.
4. Obrazec PO 33-b.
5. Obrazec TRG 51.
6. Obrazec TRG 33.

THE DEVELOPMENT OF THE MARKET-ORIENTED AGRICULTURE IN THE S.R. SLOVENIA DURING THE 1969—1974 PERIOD

Jakob Medved
(Summary)

The degree in which agriculture is oriented towards supplying the demands of the market (in the continuation referred to as: the market-oriented agriculture) is one of the indices of the development of the agrarian economy. Hence assessments and consequent comparisons of the market-oriented agriculture as made for different periods of time are bound to reveal the more general tendencies in the development of farming. Such is also the aim of the present contribution in which the market-oriented agriculture as established for the year 1969 and for 1974 is compared.

The study is based on the investigation of the land use and of the market-oriented agriculture in 1969 and in 1974. In both investigations the same methodology has been used. The assessment of the land use and of the market-oriented agriculture is based on the monetary value of agricultural products. These have been considered in four basic groupings: cereals, vegetables, fodder plants, industrial plants.

According to the structure of the goods sold types of market-oriented production have been set up. All the communes in which a certain group of products brings over a half of the total value of the goods sold have been classified into the relevant type. Thus, for instance, into the markedly livestock-breeding type belong communes where livestock brings in over 80 per cent

of the total value of the goods sold, or into the livestock-breeding type communes with livestock bringing in from 70.1 to 80 per cent of the corresponding total value, or into the moderately livestock-breeding type where livestock brings in from 50 to 70 per cent of the total value in question. Where no group of the farm goods brings in over a half of the total value, combined types have been established and named after the first or second relatively most important group of market goods.

In the overall structure of the goods sold it is the significance of livestock that has grown over the period discussed: rising from 66.7 per cent to 76.1 per cent of the total value of the market-oriented farming. The percentage of the privately-owned sector also shows a slight rise, due to the socially organized help intended for the restructuring of farms. The share of agriculture in the whole structure of farm products for the market has during this period fallen from 10.4 per cent in 1969 to 7.5 per cent in 1974. But the importance of fruit-growing has risen, in per cent from 7.1 to 8.4.

Similarly to the situation in 1969, livestock-breeding was also in 1974 the most important branch of the market-oriented farming in Slovenia. The livestock-breeding type of the market orientation covered over two thirds of all the communes on the territory of the S.R. of Slovenia. Forest types of market orientation occupied 7, fruit-growing types 2 communes, while the remaining communes represent combined types.

All the changes described above indicate that it is also in farming that a new period has started: the period of rapid decline of old structures of the polycrop orientation and self-supplying tendencies — and of the introduction of specialized production for the market.

OSKRBA KOT PREDMET GEOGRAFSKEGA PROUČEVANJA

Mirko P a k*

Oskrba kot ena od osnovnih človekovih funkcij vključuje vse od materialnih do kulturnih dobrin, zdravstvene oskrbe itd. V ožjem pomenu oskrbe z materialnimi dobrinami pa vključuje najbolj globalno izmenjavo dobrin in vse do vsakodneвне oskrbe prebivalstva.

Pri predstavitvi oskrbne funkcije in njene prostorske razmestitve lahko izhajamo iz dveh aspektov, od ponudbe in od povpraševanja. Ponudba pa v prostoru ni enakomerno razporejena, marveč nastopajo v tem določene zakonitosti. Iz takšnih predpostavk je W. Christaller razvil teorijo centralnih krajev kot sistema razporeditve obratov ponudbe za materialne dobrine in storitve. Po njegovem se v centralnih naseljih osredotočajo oskrbni objekti za določeno območje. Centralni značaj pridobeta takrat, ko se jih prebivalci okolnih naselij poslužujejo za zadovoljevanje svojih življenjskih potreb (1). Oskrbne dejavnosti (trgovina, upravne službe, izobraževalne in zdravstvene ustanove, storitve različnih vrst itd.) pa so iz ekonomskih ali tehničnih razlogov le na določenih mestih. Pri nas je na osnovi oskrbnih funkcij v najširšem pomenu opredelil centralnost V. Kokole v študiji Centralni kraji v Sloveniji (2).

Bolj kot so dejavnosti specializirane oziroma, čim višje stopnje so, redkejši so obiski, toda višji so stroški nakupov v manjšem številu centrov. Zato centralna naselja v nekem območju niso le enakomerno razporejena, temveč tudi hierarhično opredeljena. Stopnja nekega centralnega naselja je glede na to največkrat določena z vrednostjo njegove centralnosti in je rezultat pomembnosti centralnih dejavnosti, katerih vpliv sega tudi daleč izven samega centra. Pri opredelitvi centralnosti naselij lahko izhajamo iz centralnega naselja ali iz vplivnega območja, sprašujemo pa kupce, vozače, paciente, obiskovalce kulturnih prirediteljev itd.

Socialnogeografska analiza sistema centralnih naselij ima običajno predvsem naslednja tri težišča:

1. ovrednotenje centralnih dejavnosti in nosilcev teh dejavnosti;
2. opredelitev in omejitve vplivnih območij glede na strukturo ponudbe in popraševanja;
3. analiza prostorskih modelov oskrbnega omrežja (3).

* dr., izredni univ. prof., PZE za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, YU.

Ponudba in popraševanje sta v tesni soodvisnosti in se medsebojno dopolnjujeta. Boljša opremljenost centralnih naselij veča in jača vplivno območje, močnejše vplivno območje z večjo kupno močjo in ugodnim ekonomskim položajem prebivalstva pa izboljšuje strukturo ponudbo. Ob tem je potrebno opozoriti, da so vplivna območja pogosto administrativno prostorsko opredeljena, podobno je tudi z upravnimi funkcijami, zato je mogoče vzeti te kriterije le kot dopolnilne. Prav zato je pri opredeljevanju vplivnih območij pomembno nakupovanje, ki je prostorsko najbolj mobilno in spremenljiv dejavnik, a zelo dober registrator. Na splošno je nakupovanje manj razpršeno, kot so na primer delovna mesta (4).

V geografskih študijah o oskrbi uporabljajo več različnih pokazateljev. Njihov izbor pa je pogosto bolj odvisen od tehničnih možnosti in od razpoložljivih statističnih podatkov kot od samega ožjega cilja raziskave (5).

V regionalnih študijah, ki naj bi največkrat dale odgovor o oskrbnem omrežju, je pogosto v ospredju analiza obstoječe razporeditve objektov oskrbe, njihova koncentracija in struktura v odnosu do razporeditve prebivalstva, do potrošnikov in do obiskovalcev nasploh ter vrednost denarnega prometa. Zlasti ameriški in angleški raziskovalci postavljajo močno v ospredje bodisi ekonomske elemente (6), ali pa prebivalstvo, ki je nosilec razvoja centralnih dejavnosti.

V študijah o opremljenosti in vrednosti oskrbnih funkcij v ožjem pomenu besede v centrih samih so v ospredju struktura objektov oskrbe, njihova velikost in tip, število zaposlenih, dohodek, mikrolokacije, opredelitev koncentracije objektov oskrbe znotraj mestnega prostora in omejitve takšnih predelov v mestu (trgovsko središče, poslovno središče, bančno središče) ter raziskave populacijske strukture: od razvoja števila prebivalstva do njegovih ekonomskih možnosti. Poseben poudarek je dan proučevanju vplivnih območij posameznih vrst oskrbe. Osnovne metode tovrstnih proučevanj v mestih je izčrpno predstavil Schäffer (7).

*

Na zgoraj navedenih izhodiščih so bile grajene raziskave oskrbne funkcije v ožjem smislu, to je proučitev trgovine za območje SR Slovenije. Medtem ko so bili metodologija, ki je podobna metodologiji Wolfvih raziskav funkcije oskrbe v Frankfurtu (8) in rezultati raziskovanj trgovine v nekaterih slovenskih mestih predstavljeni že v Geografskem vestniku 1973, bi na tem mestu spregovorili o raziskovanjih trgovinske funkcije v regionalni strukturi (9).

Funkcija trgovine v regionalnem pomenu je bila analizirana s treh vidikov: kakšna je regionalna struktura obratov oskrbe, to je trgovine, kako je urejena organizacija oskrbe v vplivnih območjih slovenskih mest in kakšna je regionalna usmeritev oskrbe (10).

V celotnem slovenskem prostoru so znatne razlike med posameznimi večjimi območji, med posameznimi občinami in med manjšimi območji znotraj občin, in sicer v gostoti in strukturi trgovskega omrežja ter v možnostih oskrbe prebivalstva. Občutne so tudi razlike v opremljenosti

z oskrbnimi obrati med posameznimi občinskimi središči (ki so večinoma mesta). Za opredelitev teh prostorskih razlik so bili uporabljeni podatki popisa trgovin iz leta 1972, kjer so vse vrste trgovin razvrščene v 38 panog. To število je bilo skrčeno na 11 skupin glede na značaj oskrbe. Razlikovali smo objekte kratkoročne, srednjeročne in dolgoročne oskrbe. Tako kategorizirana oskrba je bila potem ovrednotena za SR Slovenijo na ravni občin po sledečih kazalcih: gostota naselij z vsemi trgovinami, gostota naselij s trgovinami za srednjeročno in dolgoročno oskrbo, koncentracija oskrbnih obratov vseh treh skupin glede na velikost naselij, število prebivalcev na trgovino glede na enajst kategorij oskrbnih objektov.

Rezultati analize zgoraj navedenih parametrov so pokazali, da ima ves poseljeni slovenski prostor relativno gosto omrežje trgovin za vsakodnevno oskrbo, glede drugih trgovin pa močno zaostaja. Že število naselij z mesnicami je mnogo manjše kot število naselij s kakršnokoli trgovino. Zaradi prekomejne trgovine imajo nekatera središča ob zahodni slovenski meji dobro razvito trgovino v središčih. Na splošno pa imajo podpoprečno razvito trgovsko mrežo periferne in manj razvite občine ter občine Litija, Kamnik in Grosuplje, ki so v neposredni bližini republiškega središča.

Redkejša so naselja s trgovinami za srednjeročno oskrbo, saj jih ima le 6,7 % naselij. Večina trgovin je v 60 občinskih središčih, kjer je 59,3 odstotka vseh trgovin, 50,2 % vseh trgovin z živili in 76,5 % vseh trgovin za srednjeročno in dolgoročno oskrbo. Skoraj v vsaki občini je razvit le en center, kjer je v primerjavi s podeželjem boljša struktura trgovine, velikost trgovskih obratov, kvalitetnejša oskrba in večje število zaposlenih v trgovini.

Tudi zaradi različne gostote in velikosti naselij podeželje ni enakomerno opremljeno s trgovinami. Na obrobju občin pa jih sploh primanjkuje. Poprečne oddaljenosti občinskih meja občinskih središč znašajo 28 kilometrov. Na tej razdalji je do 12 kilometra gostota trgovin približno enaka, nato hitro nazaduje. Zaradi slabše dostopnosti do občinskega središča so v teh območjih razmere pri oskrbi prebivalstva s predmeti kratkoročne in še posebej srednje in dolgoročne oskrbe slabe.

Občutne so tudi razlike v gravitacijskih območjih različno velikih centrov. Na splošno je trgovinska mreža bolj razvita v gravitacijskih območjih velikih centrov kot v gravitacijskih območjih manjših centrov. Sekundarni višek se pojavi v razdalji 10 do 12 km od centrov. Število trgovin prične nazadovati na razdalji več kot 14 km od centra.

Razlike v strukturi trgovine so tudi odvisne od velikosti samih naselij. Od vseh trgovin jih je 61,9 % za kratkoročno, 29,2 % za srednjeročno in 8,9 % za dolgoročno oskrbo. Močno pod poprečkom je odstotek trgovin za vsakodnevno oskrbo v naseljih z nad 2000 prebivalci, višji je le v Ljubljani in Mariboru, kjer je močna specializacija trgovin z živili. Močno se dvigne odstotek trgovin z živili v naseljih s pod 1000 prebivalci in preseže pri manjših celo 80 %. Obratno je pri trgovinah za srednjeročno in dolgoročno oskrbo. To je prej posledica neugodnega stanja v večjih centrih kot zadovoljive gostote v manjših naseljih.

Organizacija oskrbe v vplivnih območjih slovenskih mest je bila analizirana po metodi dominance in subdominance prebivalstva, ki jo je zasnoval D. J. Bogue (11).

Proučena so bila vplivna območja Ljubljane, Maribora, Celja, Kranja, Kopra, Nove Gorice, Velenja, Jesenic, Novega mesta, Murske Sobote, Ptuja, Škofje Loke, Lendave, Slovenske Bistrice, Tolmina, Metlike, Ribnice, Pivke in Ormoža. V odvisnosti od velikosti centralnih naselij so bila vplivna območja razdeljena na 5 km zone in na dvanajst lokalnih ali cestnih sektorjev. Sinteza vplivnih območij vseh naštetih mest je dala sledeče število trgovin na eno zono oddaljenosti in dostopnosti:

Zona	Cestni sektor	Lokalni sektor	Skupaj
0— 5 km	27.9	0.7	10.8
5—10 km	6.1	1.7	3.3
10—15 km	9.3	2.9	5.3
15—20 km	22.6	6.3	12.0

Analiza je bila opravljena tudi za trgovine s tekstilom, ki so poleg objektov osnovne oskrbe najbolj pogoste.

Koncentracija trgovin je zlasti močna v cestnih sektorjih v prvi in četrti zoni oddaljenosti, kar velja posebej tudi za trgovine s tekstilom. Sicer pa kažejo vplivna območja vsakega od proučenih središč drugačen model razporeditve trgovin.

Regionalna usmeritev oskrbe je bila proučena za območje občin Slovenska Bistrica in Tolmin (12). Z anketo zbrani podatki o regionalni usmeritvi oskrbe prebivalstva z različnimi predmeti so bili opredeljeni glede na razlike v razvitosti občinskega območja, glede na velikost in opremljenost samega občinskega središča in glede na bližino in moč sosednjih centralnih naselij, h katerim prebivalstvo tudi gravitira oziroma se v njih oskrbuje.

Analiza anketnih rezultatov je pokazala, da odvisnosti kratkoročne oskrbe od velikosti središč skorajda ni, da je srednjeročna oskrba usmerjena predvsem v občinska središča in da so pri dolgoročni oskrbi močno udeleženi večji centri, vendar v odvisnosti od njihove oddaljenosti in dostopnosti ter možnosti zadovoljevanja še drugih oskrbnih funkcij. Na primeru občin Slovenska Bistrica in Tolmin so se jasno oblikovala gravitacijska območja osnovne oskrbe glede na velikost oskrbnih centrov.

V občini Slovenska Bistrica s skromnim centralnim naseljem, se je večala horizontalna mobilnost prebivalstva v stran od središča. Večalo se je število obiskov v drugih središčih in manjšalo v občinskem središču. V Maribor je bilo usmerjenih 26,7 % vseh obiskov, Poljčane 12,1 %, Konjice 7,7 %, Ptuj 6,6 % in v Celje 6 %.

V občini Tolmin se je občutila odmaknjenost od naših večjih oskrbnih središč, določena centralna vloga Bovca in Kobarida ter prisotnost oskrbnih središč onstran meje. Po anketnih podatkih je odpadlo na Tolmin 28,6 % vseh obiskov, na Kobarid 11,6 %, na Bovec 15,2 %, na Ljubljano 11,3 % in na centre v Italiji 16,1 %.

Tako v občini Slovenska Bistrica kot v občini Tolmin je bila regionalna usmeritev obiskov in s tem združenega oskrbovanja prostorsko močno zdiferencirana.

Bibliografija — Bibliography

1. Christaller W., Die zentrale Orte im Süddeutschland. Eine ökonomisch-geographische Untersuchung über die Gesetzmäßigkeit der Verbreitung und Entwicklung der Siedlungen mit städtischen Funktionen, Jena 1933.
2. Vladimir Kokole, Centralni kraji v SR Sloveniji, Geografski zbornik XII, Ljubljana 1972, str. 7—155.
3. J. Maier, R. Paesler, K. Ruppert, F. Schaffer, Sozialgeographie, Georg Westerman Verlag, Braunschweig 1977, str. 126.
4. Ulrich Müller, Jochan Neidhardt, Einkaufs-Orientierung als Kriterium für die Bestimmung von Größenordnung und Struktur kommunaler Funktionsbereiche, Stuttgarter Geographische Studien, Band 84, Stuttgart 1972, str. 9.
5. Peter Scott, Geography and Retailing, Chicago 1970.
6. John E. Brush, Howard L. Gauthier, Service Centers and Consumer Trips, The University of Chicago 1968.
7. Schäfer Heinrich, Neure stadtgeographische Arbeitsmethoden zur Untersuchung der inneren Struktur von Städten, Berichte zur deutscher Landeskunde 43, 1969.
8. Wolf Klaus, Geschäftszentren. Rhein — Mainische Forschungen, Heft 72, Frankfurt/Main 1971.
9. Pak Mirko: Trgovska središča v Ljubljani, Mariboru in Kranju. Nekaj geografskih elementov v organizaciji oskrbe, Geografski vestnik XLV, Ljubljana 1973, str. 47—68.
10. Pak Mirko, Geografski elementi potrošnje v regionalni strukturi Slovenije — II. del. Inštitut za geografijo univerze v Ljubljani 1975, v rokopisu.
11. Don J. Bogue, The Structure of the Metropolitan Community, A Study of Dominance and Subdominance, Michigan 1950.
12. Pak Mirko, Transformacija vanguardskih naselja u gravitacionom području Maribora — neki elementi pitanja dominance i subdominance, Zbornik na jugoslovenskiot simpozium za probleme na selskite naselbi i zemjedelskoto proizvodstvo, Skopje 1972, str. 159—168.
13. Pak Mirko, Die Funktion der Versorgung bei der Ausbildung der Regionalstruktur in der Gemeinde Slovenska Bistrica — Slowenien, Materialien 5, Sozialgeographische Fragestellungen, Beiträge zur Symposium in Ljubljana /Maribor im Oktober 1975, Frankfurt am Main 1976, str. 235—247.

MARKET SUPPLY AS MATTER OF GEOGRAPHICAL RESEARCH

Mirko Pak
(Summary)

In 1972, the S. R. Slovenia had 6051 retail shops and 20.3 % of Slovene centres had at least one retail shop each. However, in regional retail distribution there are great differences among individual areas and communes, as well as within them, in the distribution, structure and quality of retail sale. In order to assess these differences and the different possibilities of market supply on the part of the population, all the 38 groups of retail shops have been classified under the eleven groups.

Within these groups, the following has been analysed: the distribution of one-shop centres; the distribution of centres in relation to retail distribution;

retail distribution and the structure of retail shops with reference to the distance from communal centres per 2 km zones, as well as its dependence on the size of the communal centres, and the regional structure and retail distribution with reference to the population.

The fundamental conclusions based on the above mentioned parameters are as follows:

Half of the communes with the highest degree of retail distribution are peripheral, remote from the central development framework of Slovenia and from larger centres, and at the bottom level of development. The distribution of short-term retail shops is sufficient, while the network of medium-term and long-term retail shops is highly insufficient. To mention one example, only one quarter of market centres have a butcher's shop. At the same time, the lowest distribution (less than 10 centres per 1 market centre) is to be found in the least developed communes. The correlation has shown great dependence of retail distribution upon the height of the national income.

Even sparser is the medium-term retail network: only 6.7 % of centres have such retail shops. The majority of shops are concentrated in 60 communal centres that have 59.5 % of all retail shops, 50.2 % of all retail shops of provisions, and 76.5 % of all medium-term and long-term retail shops. Such concentration is due to the fact that in almost every commune there is only one developed centre with better conditions than the surrounding areas for the structure of retail sale, the size of shops, higher quality supply and a bigger number of sales employees.

Neither are non-urban areas evenly furnished with retail shops. The reasons for this are to be found in the uneven distribution and the size of centres, and in the fact that retail network is, as a rule, less developed on the periphery of the communes. At an average distance of 28 km from communal centres to communal boundaries, retail distribution remains even to the distance of 12 km, while further on it decreases rapidly. This shows that peripheral communal areas have a rather badly developed retail network. If, besides, they are less accessible from communal centres, they appear as areas with poor short-term supply and even poorer medium-term and long-term supply.

Noticeable differences, however, emerge also in gravitation areas of differently big centres. In general, the gravitation areas of big centres have a better developed retail network than those of smaller centres. Secondary surplus appears at the distance of 10 to 12 km from the centres, while retail distribution strongly decreases at the distance of more than 14 km from the centres.

In centres of various size there are big differences in the structure of retail shops themselves. On the whole, there are 61.9 % of short-term retail shops, 29.2 % of medium-term ones and 8.9 % of long-term ones. The percentage of short-term retail shops is low under the average in all the centres of more than 2000 inhabitants; owing to the high specialization of retail shops of provisions in the two biggest Slovene towns, Ljubljana and Maribor, the percentage of such shops is higher there. The percentage of retail shops of provisions strongly increases in market centres of less than 1000 inhabitants and exceeds 80 % in even smaller centres. The relation changes to the contrary with medium-term and long-term retail shops: the decrease in their distribution is hardly noticeable down to the limit of centres of less than 2000 inhabitants, which points to bad retail distribution in bigger centres rather than to a sufficient network in smaller ones.

The distribution of the population per one retail shop in Slovenia is 284.1, depending on the number of inhabitants and the number of retail shops. Therefore, low distribution does not always mean a well developed retail network, especially not so because bigger centres perform the function of market supply for more communes together, while complex macroregional units, like Ljubljana, do the same for the whole of Slovenia. Furthermore, the development of retail network is stimulated by Slovenia's border site: of major importance in this respect is the Yugoslav-Italian border.

UDK
UDC

911.3:634.8(457.12 »Haloze«) »1542/1977«=863

VELIKI VRH V VINORODNIH HALOZAH
OD LETA 1542 DO 1977

Vladimir Bračič*

Goriške pokrajine nizkega slovenskega (subpanonskega) Podravja so znane po pridelovanju kvalitetnih belih vin tako imenovanega severnega tipa. Skoraj idealno razmerje med toplotno in svetlobno klimo, vlažnostjo zraka ter sestavo tal uvršča najjužnejšo teh pokrajin — Vinorodne Haloze — v sam svetovni vrh, saj ima le okrog 5 % svetovnih vinogradniških predelov tako ugodne ekološke pogoje za gojitev vinske trte. V vzhodnem delu Vinorodnih Haloz je tik nad gradom Borl skoraj povsem meridian-sko potekajoče, 1800 m dolgo sleme, ki se dviga od 250—400 m nadmorske višine. To je naselje in katastrska občina (k. o.) Veliki vrh, listinsko prvič omenjena v imenjski ceditvi gosposčine Borl iz leta 1542 pod imenom »Selettina perg«.

Lahka peščeno-ilovnata tla z ugodno talno klimo in strukturo ter primerno količino kalcija predstavljajo prvovrstna vinogradniška tla. Poprečna letna temperatura 10° C, v času vegetacije pa 15,6° C, dajeta vegetacijsko termijsko konstanto nad 3200° C; to so nadpoprečno dobre toplotne razmere. Heliotermično kazalo znaša 4,5 in kaže na ugodno svetlobno klimo. Tudi hidrottermični koeficient 1,8 je v poprečju zelo dober. Skratka, Veliki vrh ima prvorazredne vinogradniške lege.

V vinogradniških pokrajinah severovzhodne Slovenije so že v zgodnji fevdalni dobi nastale posebne socialnoekonomske razmere. Fevdalni gospod je za vinogradništvo ugodna pobočja (vinogradniške grude) dal v obdelavo svojim lastnim podložnikom, podložnim kmetom sosednih gosposčin z ravninskih predelov, cerkvi, meščanom, osebenjakom in drugim. Fevdalni gospod je bil na vinski gorici »gorski gospod«, vsi razni hasnovalci pa enakopravni sogorniki. Njihove medsebojne pravice in dolžnosti so bile opredeljene v tako imenovanem »gorskem pravu«, zbranim kasneje v »gorskih bukvah«. Graščinske in cerkvene vinograde so obdelovali tlačani z roboto, meščanske pa njihovi služabniki. Iz teh so se sčasoma razvili viničarji, ki so jih kasneje poleg meščanov in raznih korporacij imeli tudi premožnejši kmetje. Viničarstvo je postalo fenomen goriških pokrajin severovzhodne Slovenije (1).

Iz podatkov imenjske ceditve gosposčine Borl (2) iz leta 1542 je mogoče ugotoviti, da je v Velikem vrhu imela takrat graščina Borl dva

* dr., hab. izredni univ. prof., profesor pedagoške akademije, Pedagoška akademija v Mariboru, Mladinska 9, Univerza v Mariboru, 62000 Maribor, YU.

vinograda, k temu pa je zabeleženih še 35 sogornikov, ki so imeli 41 vinogradov (7 po 2). Upoštevali smo cenilno vrednost, lahko rečemo, da so bili to pretežno manjši in srednje veliki vinogradi. Velik del vinogradniške grude je torej že bil razdeljen na vinogradniške delce in obdelan. Po metodi primerjave imen in priimkov smo med sogorniki nesporno ugotovili 11 haloških kmetov in osebenjakov ter 7 sogornikov iz vasi Stonjci na Ptujskem polju. Upoštevali smo kasnejše podatke terezijanskega in franciscejskega katastra ter še razmere leta 1934 lahko z veliko gotovostjo trdimo, da so bili ostali sogorniki kmečki podložniki iz vasi na Ptujskem polju. Torej so predstavljali domači kmetje iz Halož 30 % sogornikov, kmetje s Ptujkega polja pa 67 %. Podobno stanje smo ugotovili v študiji o Belskem vrhu (3) zato lahko sedaj ponovimo našo takratno ugotovitev, da je bilo zgručeno v naši strokovni literaturi često navajano mnenje, da je vinogradniška posest kmetov s Ptujkega polja v Haložah novejšega izvora. Narobe, vse kaže, da sega v najzgodnejšo dobo utrjevanja fevdalizma pri nas. Zanimivo je, da leta 1542 na vršini slemena ni bilo še nobene zgradbe, tudi nenaseljene vinske kleti (kasnejša zidanica ali vrh).

Po franciscejskem katastru je leta 1824 merila k. o. Veliki vrh 213 ha, od tega: 40 ha (19 %) vinogradov, 39 ha (18 %) travnih površin, 2,5 ha (1 %) sadovnjakov, 112 ha (52 %) gozdov ter 7 ha (3 %) poti, voda ipd. Zemlja je bila razdeljena med 77 posestnikov. Med njimi je bilo 9 Haložanov (11 %), 64 kmetov s Ptujkega polja (84 %) in 4 ostali (6 %). Kmetje s Ptujkega polja so bili iz 15 vasi, podobno kot v primeru Belskega vrha. Pod ostali so graščina Borl (124 ha površin, od tega 10 ha vinograda in 92 ha gozda), graščina Zavrč, cerkev Sv. Ane in grajski oskrbnik, torej nobenega ptujkega meščana. V primerjavi z letom 1542 se je delež posestnikov Haložanov zmanjšal, delež kmetov s Ptujkega polja pa povečal. Haložani so imeli 18 ha (8 %) vseh površin in 4 ha (10 %) vinogradov. Kmetje s Ptujkega polja so imeli 53 ha (25 %) vseh površin in 22 ha (56 %) vinogradov. Ostali so imeli 135 ha (63 %) vseh površin in 13 ha (34 %) vinogradov. Poprečna velikost vinogradov pri domačinih je bila 0,40 ha (od 0,20 ha—1,20 ha). Kmetje s Ptujkega polja so imeli vinograde v poprečni velikosti 0,30 ha (od vsega 0,05 ha do 1,20 ha). Samo dva Polanca nista imela vinograda. Graščinske in nekaj vinogradov Polancev so takrat že obdelovali viničarji.

V odnosu na leto 1824 sta se število in delež domačinov povečala, število Polancev je ostalo skoraj isto, zmanjšal se je njihov delež, pri ostalih ugotavljamo obojno povečanje. Haložani so imeli 14 ha ali 5 % vse zemlje in 5 ha ali 13 % vinogradov. Polanci so imeli 46 ha ali 21 % vse zemlje in 16 ha ali 41 % vinogradov; ostali pa so imeli 152 ha ali 68 % vse zemlje in 18 ha ali 46 % vinogradov. Skupno so imeli Polanci in ostali 89 % vse zemlje in 87 % vinogradov, torej se v 110 letih stanje ni skoraj nič spremenilo. Ker niti vsi domačini, niti Polanci, niti ostali niso imeli vinogradov, je poprečna velikost vinogradov tistih, ki so jih imeli, znašala pri domačinih in Polancih 0,35 ha, pri ostalih pa 4,59 ha. Domačini so bili majhni kmetje in kočarji ter viničarji.

Leta 1963 je k. o. Veliki vrh merila 272 ha. Povečala se je, ker so ji ob komasaciji političnih občin priključili 51 ha površin, ki so jih od-

vzeli k. o. Belski vrh. Vinogradi so tedaj obsegali 51 ha ali 19 %, njive 28 ha ali 11 %, sadovnjaki 19 ha ali 7 %, travne površine 40 ha ali 15 % in gozd 121 ha ali 45 %. V primerjavi z letom 1824 so se bistveno povečale le površine pod sadovnjaki (7-krat). Za 10 ha povečane površine vinogradov pa so ob povečanju površine k. o. obdržale enaki delež. Število posestnikov se je povečalo od 90 leta 1934 na 171 ali skoraj za enkrat. Med njimi je bilo 68 domačinov — Haložanov ali 40 %, Polancev 94 ali 55 %, ostalih 8 ali 4,6 %. Posestnikom pa se je priključil še Kmetijski kombinat Ptuj kot družbeno posestvo. Povečanje števila posestnikov je pripisati povečanju površine k. o. Veliki vrh, drobitvi posestev ter izvedbi agrarne reforme in zakona o odpravi viničarskih in njim sorodnih odnosov. Oba revolucionarna ukrepa sta prispevala k povečanju števila domačih posestnikov, saj so kočarji in viničarji dobili nekaj zemlje, ki so jo nekoč obdelovali graščini, Polancem in ostalim. Te spremembe se kažejo tudi v deležu, ki so ga imele posamezne kategorije posestnikov v odnosu na vse površine in vinograde. Domačini so imeli 48 ha vseh površin ali 18 % in 10 ha vinogradov ali 20 %. Polanci so imeli 56 ha vseh površin ali 21 % in 15 ha vinogradov ali 29 %, ostali so obdržali le 6 ha ali 2 % vseh površin in 2 ha ali 3 % vinogradov. Kmetijski kombinat je dobil vso graščinsko zemljo in vinograde ostalih ter Polancev, ki so jih obdelovali viničarji, ter imel 154 ha vseh površin ali 58 % ter 24 ha vinogradov, kar je zneslo 47 %. Večji del domačinov je imel manj kot 0,50 ha zemlje, sicer pa je poprečna velikost posesti znašala 0,79 ha. Skoraj polovica domačinov ni imela vinograda, v tem primeru bi bila poprečna velikost samo 0,30 ha. Oboje pa so površine, na katerih se da le životariti.

Kmetijski kombinat je že leta 1960 začel z obnovo tistih vinogradniških površin, ki so bile nekoč graščinske. Namesto prejšnjih vinogradniških delcev s trto na kol, prikladnih le za motično obdelavo, so pri obnovi naredili terase, primerne za strojno obdelavo. To so bile večje zaokrožene parcele — vinogradniške celote. Ostali vinogradi so bili razmetani, zato je bila potrebna arondacija, ki je bila do leta 1968 v glavnem končana. Tako je kmetijski kombinat v Ptuj do leta 1977 v primerjavi z letom 1963 povečal svoj delež na vseh površinah od 154 ha na 168 ha ali od 58 % na 62 % in pri vinogradih od 24 ha na 30 ha ali od 47 % na 63 % in to na račun domačinov in kmetov s Ptuskega polja. Povečal pa se je delež ostalih pri vseh površinah od 2 % na 2,9 % in pri vinogradih od 2 ha na 3,4 ha ali od 5 % na 7,2 %. V nekaj primerih so se otroci kočarjev zaposlili in preselili v Ptuj in drugim, obdržali pa so vinograd in ga kot vikendaši celo obnovili in povečali. Izvedba zakona o viničarskih odnosih, pa tudi arondacija sta zajela v družbeni sektor predvsem vinograde, bivši lastniki so obdržali gozdove in travniške površine. To dokazujejo tudi podatki, da je v letu 1977 imelo od 49 posestnikov domačinov samo 18 ali 36 % tudi vinogradniške površine; pri kmetih s Ptuskega polja pa je imelo od 80 posestnikov vinograde samo 29 ali 36 %. Poprečna velikost posestev in vinogradov pri domačinih se je zmanjšala na 0,70 ha in 0,31 ha, pri Polancih pa na 0,58 ha in 0,28 ha.

Revolucionarne družbenoekonomske spremembe po osvoboditvi so v Velikem vrhu prispevale k bistveni spremembi stoletja veljavnih posestno lastniških odnosov in socialno posestnih kategorij, kar se kaže v naslednjih dejstvih:

— večina vseh površin in vinogradov je prešla v družbeno last (kmetijski kombinat Ptuj);

— ob povečanjem številu zasebnih lastnikov zemlje (1934 — 90; 1963 — 171 in 1977 — 147) se je bistveno zmanjšala poprečna velikost posesti posamezne skupine (domačini, Polanci in ostali), saj nobeno posestvo ne presega 3,50 ha površin ter meri 45 % posestev Polancev in 67 % posestev domačinov Haložanov manj kot 0,50 ha.

Sprememba lastniških in s tem družbenoekonomskih odnosov pa je prinesla tudi spremembe tehnološkega procesa v najpomembnejši gospodarski dejavnosti — v vinogradništvu. Tako je bila v srednjem in južnem delu kat. občine množica majhnih zasebnih vinogradniških parcelic z ročno (motično) obdelavo vinske trte, zasajene na kol, spremenjena v večje komplekse družbenih terasnih vinogradniških celot (ena od teh meri 13 ha) prirejenih za strojno obdelavo in intenzivno proizvodnjo. V severnem in višjem delu kat. občine, kjer so večje strmine, ki so nepriemerne za terasni nasad, so ostale zasebne parcelice vinogradov, ki jih sedanji lastniki celo obnavljajo, vendar po starem (ročna obdelava). Precej jih je že dobilo značaj vikendskih vinogradov in v teh primerih so nekdanje lesene zidanice podrli in zgradili sodobne vikendske hišice. Veliki vrh ima v tem delu Vinorodnih Haloz največ vikendov. Nakazane spremembe pa so ustvarile tudi novo zunanjo podobo tega vinogradniškega slemena. Če smo sosedno katastrsko občino Belski vrh imenovali fenomen Haloških goric, ker je skozi več stoletij do danes obdržala skoraj povsem nespremenjene posestnolastniške odnose, potem je Veliki vrh njeno pravo nasprotje.

Bibliografija — Bibliography

1. Bračič Vladimir, Viničarstvo. Nastanek, razvoj in odprava. — Geografski obzornik, Ljubljana, 12 (1965) 2, str. 46—54. (S fotogr.)
2. Bračič Vladimir, Vzhodni del Haloz v luči cenilnega zapisnika gosposčine Borl iz leta 1542. — Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 3 (1967), str. 25—74.
3. Bračič Vladimir, Belski vrh — fenomen Haloških goric. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 6 (1970) 1, str. 37—49.
4. Žgeč Franjo: Haloze. Neobjavljeni rokopis.
5. Katastrski podatki za leto 1963 in 1977.

THE COMMUNITY OF VELIKI VRH IN THE VINE-GROWING HALOZE REGION

Vladimir Bračič
(Summary)

The countrysides of the low Slovene (Sub-Panonian) Podravje including vine-growing Haloze region are well known for top quality of white wines. Vine growing has had a longstanding tradition. Already in the early feudal

period the land-registry community of Veliki vrh — the Borl castle, its bondsmen, as well as the peasants from neighbouring low regions who were the bondsmen from other castles. Later on, they were also joined by citizens.

In 1542, 11 native owners (30 %) and 24 peasants from Ptujško polje (»Ptuj Fields«) called Polanci (70 %) owned vineyards in the land — registry community of Veliki vrh. In that time, no actual building existed. In 1842, 77 owners were registered, among them there were 9 native owners (10 %), 64 of Polanci people (84 %) and 4 or 6 % of citizens and others. In 1934 there were 18 native owners (20 %), 65 of Polanci people (72 %) and 7 citizens (8 %). The wine growers — a special kind of exploited proletariat — cultivated the vineyards for citizens and partly also for Polanci.

After the second World War there were social (agrarian) reforms and in this way most of the land was transferred into the public-owned property managed by the agricultural cooperative Ptuj. Manual labour and extensivity have been preserved on smaller privately-owned vineyards (37 %). The public sector (65 %) has improved large vinegrowing regions with »terasse« system using up-to-date machines and applying up-to-date production. In the immediate vicinity there exist more than hundred years old property-relations and old fashioned production technology as well as modern intensive production. The change of property relations and various technology have altered the regional picture of vineyards.

NOVEJŠE SPREMEMBE DEMOGRAFSKE STRUKTURE
NA SPODNJEM MURSKEM POLJU

Borut Belec*

Uvod

Več kot 20 let je poteklo, odkar so si slovenski geografi na drugem zborovanju leta 1954 v Mariboru zastavili nalogo, da sistematsko prouče Severovzhodno Slovenijo. Medtem je izšla vrsta samostojnih del in razprav v strokovno-periodičnih publikacijah in zbornikih, ki obravnavajo posamezne pokrajine, hkrati pa je bila zajeta SV Slovenija tudi v širše raziskave celotnega slovenskega prostora. Med prvimi študijami, ki so obravnavale Pomurje, je bila družbena geografija Spodnjega Murskega polja (1). Z njo smo prikazali agrarno pokrajino med Ljutomerskimi goricami in Muro od Vučje vasi do Razkrižja, ki po svojem naravnem izgledu sicer močno spominja na sosednje Prekmurje, a se od njega razlikuje predvsem po svoji družbenogeografski strukturi.

Namen sestavka je osvetlitev novejših demografskih strukturnih sprememb (2), ki naj omogočijo primerjavo z drugimi podobnimi pokrajinami in njihovim družbenoekonomskim razvojem. Spodnje Mursko polje je doživelo v zadnjem obdobju velike spremembe v gospodarskem življenju in znaten napredek, čeprav sodi še vedno med manj razvita območja. Leta 1975 je znašal v občini Ljutomer narodni dohodek na prebivalca le 20.744 din (v SRS 41.435 din). Manjši je bil samo še v občinah Murska Sobota, Šmarje pri Jelšah, Šentjur pri Celju, Ormož in Lenart. Tudi delež zaposlenih v družbenem sektorju (20,3 %) je bil mnogo nižji od republiškega poprečja 37,5 % (3, 7).

Gibanje prebivalstva

Spodnje Mursko polje uvrščamo med agrarne pokrajine, kjer se zaradi možnosti neagrarne zaposlitve ne zmanjšuje število prebivalstva. Tudi v preteklosti je prebivalstvo ob zmernem odseljevanju naraščalo precej enakomerno: med leti 1869—1931 za 41,4 %, med leti 1931—1953 pa za 8,5 %; pri čemer so v rasti med posameznimi naselji precejšnje razlike. Prvo povojno obdobje je prineslo hitrejšo rast prebivalstva, med leti 1948 in 1953 je znašala 5,9 %. Rast pa je bila značilna le za nekatera na-

* dr., hab. izredni univ. prof., profesor pedagoške akademije, Pedagoška akademija v Mariboru, Mladinska 9, Univerza v Mariboru, 62000 Maribor, YU.

selja (npr. Ljutomer 19 %), medtem ko so mnoga druga nazadovala, posebno na območju med Ljutomerom in Gornjo Radgono, a tudi v neposredni bližini Ljutomera.

Odtok prebivalstva v mesta se je uveljavil v obdobju 1953—1961, saj se je prebivalstvo Spodnjega Murskega polja zmanjšalo za 3,4 %, brez Ljutomera pa za 5,2 %. Tudi Ljutomer je v tem obdobju komajda povečal prebivalstvo (za 3,5 %). V šestdesetih letih, ko se je tudi v Pomurju pričel živahnejši proces preseljevanja in urbanizacije, je prebivalstvo ponovno poraslo: v obdobju 1961—71 za 9,5 %. Ta rast je sicer skromna, kar dokazuje tudi povečanje prebivalstva naselij brez Ljutomera (3,4 odstotka), medtem ko je mesto hitro napredovalo. Njegov razvoj je temeljil predvsem na industriji, ki je močno okrepila dotlej le skromno dnevno migracijo zaposlenih. Tako prihaja dnevno na delo v Ljutomer danes nad 2000 ljudi. V zadnjem obdobju je opaziti zgoščevanje prebivalstva v vplivnem območju Ljutomera in ob prometni poti Ljutomer—Radenci, saj so tamkajšnje vasi dobro povezane z mestom. Subgravitacijski center Križevci je med leti 1971—77 povečal prebivalstvo za 15,2 odstotka, območje Ljutomera za 9,7 % (mesto za 11 %), sicer pa je pretežno značilna stagnacija; v območju Cezanjevec pa je zaradi slabe prometne povezanosti prišlo celo do nazadovanja za 7,3 %.

Tab. 1. Gibanje prebivalstva

	Število prebivalstva				Porast oziroma padec		
	1953	1961	1971	1977	1953—1961	1961—1971	1971—1977
Vasi Sp. Mur. polja	7455	7069	7312	7365	—5,2	3,4	0,7
Ljutomer	1964	2033	2656	2948	3,5	30,6	11,0
Skupaj	9419	9102	9968	10313	—3,4	9,5	3,5

Spodnje Mursko polje sodi potemtakem v depopulacijski tip prebivalstvene rasti (4, 57, 59; 5, 6, 88), ki ga označuje negativen migracijski saldo, katerega vrednost pa je manjša od naravnega prirastka.

Starostna sestava prebivalstva

Spremembe v starostni sestavi prebivalstva so dober kazalec družbenogeografskih procesov. Na Spodnjem Murskem polju so v obdobju 1961 do 1971 nazadovale starostne skupine od 5 do 9 (za 17,1 %), 10 do 14 (za 13 %) in 45 do 54 let (za 9,3 %). Prvi dve sta močno pod republiškim povprečjem zmanjšanja in sicer za 6,8 % in 5,5 %. Starostna skupina od 0 do 4 let je napredovala za 4,4 % (v SRS za 0,7 %), skupina od 15 do 24 let pa za 40,1 % (v SRS za 20,9 %), kar je verjetno posledica povečane rodnosti pred letom 1961. Starostna skupina od 25 do 34 let, ki jo sestavlja prebivalstvo z največjo fertilitetno in delovno ustvarjalnostjo, je porasla za 2,9 % (v SRS je padla za 5,3 %), skupina od 35 do 44 let

pa za 32,5 % (v SRS za 45,8 %). Slednja predstavlja generacijo iz desetletja pred drugo svetovno vojno, ko je bil naravni prirastek tudi zelo visok. Starostna skupina od 45 do 54 let je trpela predvsem zaradi posledic vojne in je po letu 1945 tudi močno emigrirala. Njeno zmanjšanje je blizu republiškega poprečja 10,6 %. Prebivalstvo, staro od 55 do 64 let, je poraslo za 9,6 % (v SRS za 7 %), starejše od 65 let pa za 28,5 odstotka (v SRS za 36,7 %). Od teh poprečij močno odstopajo nekatere vasi. Tako se je zmanjšalo mlado prebivalstvo v območju Cezanjevec: za 28,2 %, medtem ko se je staro prebivalstvo povečalo za 45,4 %.

Tab. 2. Starostna sestava leta 1961 in 1971

	Leto	Skupaj	Skupine prebivalstva					
			mlado		delovno		staro	
			štev.	%	štev.	%	štev.	%
Vasi Sp. Mur. polja	1961	7066	2116	30,0	3507	49,6	1443	20,4
	1971	7292	1840	25,2	3813	52,3	1639	22,5
Ljutomer	1961	2033	637	31,3	1098	54,0	298	14,7
	1971	2651	654	24,7	1574	59,4	423	15,9
Skupaj	1961	9099	2753	30,3	4605	50,6	1741	19,1
	1971	9943	2494	25,1	5387	54,2	2062	20,7

Spremembe socialne sestave prebivalstva — Premiki v sestavi prebivalstva glede na dejavnosti

Spodnje Mursko polje je še danes močno agrarno in njegova socialna sestava se je le počasi spreminjala. Leta 1951 je bilo agrarnega prebivalstva 67,9 % in leta 1948 60,9 % (1, 95). Do šestdesetih let je bil proces deagrarizacije šibak. Novi obrtni in industrijski obrati so nastajali počasi in niso zaposlili večjega števila ljudi, za to obdobje pa je tudi značilno močnejše odseljevanje delovne sile. Zato se ni čuditi, če je bilo leta 1961 še vedno 59,8 % agrarnega prebivalstva in da se je njegov delež znižal na 50,1 %, tj. za 16,9 %, šele v letu 1971. V teh podatkih pa je zajet tudi Ljutomer, brez katerega je bilo agrarnega prebivalstva v letu 1961 še 68,8 % in v letu 1971 61,7 % (prim. 7, 59, 68). Pri tem pa je poudariti, da je razvoj družbenega sektorja kmetijstva (KIP Ljutomerčan, KZ Ljutomer-Križevci, Mlekopromet ipd.) spremenil tradicionalno sestavo agrarnega prebivalstva: v občini Ljutomer je 644 oseb ali 18,1 % vseh zaposlenih v družbenem sektorju, preusmerjenih in moderniziranih pa je 335 kmetij (5, 18, 19).

Do intenzivnejšega preslajanja prebivalstva je prišlo torej šele v zadnjih petnajstih letih z razvojem kovinske industrije, industrije gradbenega materiala, lesne, tekstilne in živilsko-predelovalne industrije. V strukturi družbenega proizvoda občine zavzema industrija 64,3 %, kmetijstvo 23,4 %, trgovina 7,1 %, gostinstvo 2,3 % in komunala 2,9 %. Delež

industrije bi se naj do leta 1980 povečal celo na 70,9 %. Industrija zaposluje 2098 oseb ali 52 % zaposlenih. Proces deagrariizacije bi naj potekal do leta 1980 po stopnji 1,14 % letno, kar pomeni, da bi se preslojilo letno 210 kmečkih prebivalcev. Leta 1981 predvidevajo v občini 37,7 % kmetijskega prebivalstva, medtem ko ga je sedaj okoli 45,5 % (3, 2, 7, 8, 14, 15).

Število prebivalstva zaposlenega v sekundarnih dejavnostih je na Spodnjem Murskem polju v obdobju 1961–71 poraslo kar za 101,9 %, v kvartarnih za 7,3 %, v terciarnih dejavnostih pa je nazadovalo za 10,7 %, kar je posledica izumiranja tradicionalnih obrti. V Ljutomeru se je delež prebivalstva zaposlenega v sekundarnih dejavnostih povečal kar za 155,4 odstotka, kvartarne dejavnosti so porasle za 8,7 %, medtem ko so terciarne nazadovale za 9,5 % (prim. 8, 82).

V severozahodnem delu Spodnjega Murskega polja, ki je najbolj oddaljen od gospodarskih vplivov Ljutomera in Gornje Radgone oziroma Radenc, presega delež agrarnega prebivalstva še vedno 60 %, prav tako v spodnji Ščavniški dolini (Cezanjevci), kjer je deagrariizacijski vpliv Ljutomera kljub relativni bližini zelo šibek.

Tab. 5. Prebivalstvo glede na panoge dejavnosti

		d e j a v n o s t i							
		primarne		sekundarne		terciarne		kvartarne	
		1961	1971	1961	1971	1961	1971	1961	1971
Vasi Sp.	šte v.	2669	2245	410	735	742	418	194	205
Mur. polja	%	68,8	61,7	10,5	20,1	12,2	11,5	5,0	5,6
Ljutomer	šte v.	154	101	177	452	264	239	218	237
	%	18,2	9,7	21,0	43,3	31,3	22,9	25,8	22,7
Skupaj	šte v.	2823	2346	587	1185	736	657	412	442
	%	59,8	50,1	12,4	25,3	15,6	14,0	8,7	9,4

Zaposlovanje v tujini, ki je bilo ob relativno trdni posestni sestavi, vinorodni posesti in možnostih neagrarne zaposlitve v bližnjih gospodarskih središčih že od nekdaj neprimerno manj razširjeno kot v sosednjem Prekmurju, je v novejšem obdobju zajelo tudi to pokrajino. Danes se Spodnje Mursko polje v tem pogledu skorajda izenačuje z drugimi območji Pomurja (9, 26, 27), saj je bilo leta 1971 zaposlenih v tujini 519 oseb ali 10 % aktivnega prebivalstva. Vedeti je, da je pojav zdomstva v zadnjih letih precej oslabil, ker se je število zdomcev ob koncu leta 1976 zmanjšalo na 243 oseb (10). Vzroke je iskati ne le v vse težjih pogojih zaposlovanja na tujem, temveč tudi v njegovih motivih. Večina muropoljskih zdomcev je namreč odšla na delo z namenom, da si nabavi potrebno kmetijsko mehanizacijo. To potrjujeta med drugim socialna sestava zdomcev in dejstvo, da jih je najmanj iz najbolj nerazvitih območij.

Spremembe v socialni sestavi gospodinjstev

Število gospodinjstev se je zaradi njihove močne rasti v Ljutomeru v poprečju sicer povečalo za 9,4 %, vendar je še vedno pod republiško vrednostjo 12,4 %. V ostalih naseljih je le neznatno napredovalo ali stagniralo; če izvajamo Ljutomer, se je njihovo število povečalo le za 2,3 %. Takšen razvojni trend samo potrjuje dosedanje ugotovitve o zmernem populacijskem razvoju in zapoznelih premikih v zaposlitveni sestavi prebivalstva.

Stopnja socialne preobrazbe, ki jo razberemo iz posameznih kategorij gospodinjstev, kaže na precejšnje zaostajanje za republiškim poprečjem. Kmečkih gospodinjstev je še vedno 20,4 % (v SRS 10,3 %), mešanih je 28,2 % (v SRS 13,8 %) in nekmečkih 51,4 % (v SRS 75,9 %). Če izvajamo Ljutomer, je stanje še manj ugodno, ker je nekmečkih gospodinjstev v tem primeru samo 35,3 %. Število kmečkih gospodinjstev se je od leta 1961 zmanjšalo za dobro tretjino, nekmečkih pa povečalo za blizu polovico. Mešana gospodinjstva so še vedno v porastu, kar govori za prvo fazo preslojevalnega procesa (11, 66). V obdobju 1961–71 so se povečala za 13,4 % (brez mesta za 15,1 %). Na območju Cezanjevec, kjer so populacijske razmere najbolj neugodne, se je njihovo število povečalo za 73,7 %.

Tab. 4. Socialna sestava gospodinjstev

		1961				1971*			
		vsa	nekm.	meš.	kmeč.	vsa	nekm.	meš.	kmeč.
Vasi Sp.	štev.	1838	649	679	510	1976	408	590	798
Mur. polja	%	100,0	35,0	36,9	27,8	100,0	22,7	32,9	44,4
Ljutomer	štev.	802	707	67	28	617	505	68	46
	%	100,0	88,2	8,3	3,5	100,0	81,5	11,0	7,5
Skupaj	štev.	1640	1356	746	538	2413	911	658	844
	%	100,0	51,4	28,2	20,4	100,0	37,7	27,3	35,0

Zemljiškoposestna sestava prebivalstva po agrarni reformi ni doživela večjih sprememb, kar potrjuje tudi posredna primerjava z letom 1953 (1, 150). Če izločimo gospodinjstva brez zemlje in tista do 0,11 ha, pride na kategorijo gospodinjstva do 1 ha zemlje kar 25,3 % vseh gospodinjstev. Čeprav je razdrobljenost zemljiške posesti precejšnja in ustvarja nemalo težav pri organizaciji tržne in rentabilne proizvodnje — več kot polovica gospodinjstev ima manj kot 3 ha zemlje — ta vendarle v tem obdobju ni bistveno napredovala. Pomembnejših premikov, razen v kategoriji nad 15 ha, povezanih z zakonom o 10 ha maksimumu in zakonom o odpravi viničarskih in drugih razmerij, ni opaziti. Na gospodinjstva s 3 do 5 ha pride 16,9 %, s 5 do 8 ha 13,6 %, z 8 do 10 ha 8,2 %

* Kategorija ostala gospodinjstva in neznano ni zajeta. Statistika iz leta 1961 je neznana gospodinjstva zajela skupaj z nekmečkimi gospodinjstvi.

in z 10 do 15 ha prav tako 8,2 % vseh gospodinjstev. Zemljiška posest je torej še vedno dokaj trdna, saj pride na gospodinjstva z nad 5 ha zemlje še vedno blizu tretjina gospodinjstev.

Z naraščajočim preslojevanjem prebivalstva se je močno povečalo število gospodinjstev brez zemlje. Teh je 1127 ali 42,8 %, od tega v Ljutomeru 673, kar navedena razmerja močno spremeni.

Tab. 5. Gospodinjstva po velikosti zemljiške posesti leta 1971

			brez z.					
			in do 0,10	0,11— 1,00	1,01— 5,00	5,01— 10,00	5,01— 10,00	Nad 10,01
Vasi Sp. Mur. polja	štev. %	1831 100,0	454 24,8	315 17,2	374 20,4	235 12,8	315 17,2	138 7,6
Ljutomer	štev. %	802 100,0	673 83,9	66 8,2	28 3,5	20 2,5	13 1,6	2 0,3
Skupaj	štev. %	2633 100,0	1127 42,8	381 14,5	402 15,2	255 9,7	328 12,5	150 5,3

Povzetek

Spodnje Mursko polje doživlja kot relativno razvito območje v zadnjih petnajstih letih z razvojem neagrarnih dejavnosti močno demografsko preslojevanje in socialnoekonomsko preobrazbo. V obdobju 1953 do 1961 je njegovo prebivalstvo še nazadovalo za 3,4 %, v obdobju 1961 do 1971 pa je poraslo za 9,5 %, v Ljutomeru celo za 30,6 %. Vendar pokrajina še vedno sodi med tiste z depopulacijskim tipom prebivalstvene rasti. Tendenca koncentracije prebivalstva je opazna v ožjem vplivnem območju Ljutomera in ob prometnici Ljutomer—Radenci, razseljevanje pa v prometno slabo povezani spodnji Ščavniški dolini. V obdobju 1961 do 1971 so nazadovale starostne skupine od 5 do 9, 10 do 14 in 45 do 54 let. Staranje prebivalstva je posebno značilno za spodnjo Ščavniško dolino.

Še leta 1961 je bilo Spodnje Mursko polje močno agrarno s 58,8 % kmetijskega prebivalstva, vendar se je njegov delež znižal do leta 1971 na 50,1 %, kmečkih gospodinjstev pa na 20,4 %, pri čemer se je ob razvoju družbenega kmetijstva močno spremenila tradicionalna struktura tega prebivalstva. Intenzivnejše preslajanje je povzročal posebno razvoj kovinske industrije, industrije gradbenega materiala, lesne, tekstilne in živilsko-predelovalne industrije v Ljutomeru, saj odhaja tja dnevno na delo nad 2000 ljudi. V strukturi družbenega proizvoda zavzema industrija 64,3 %. Število prebivalstva, zaposlenega v sekundarnih dejavnostih, je v obdobju 1961—71 poraslo za 101,9 %, v kvartarnih za 7,5 %, v terciarnih pa je nazadovalo za 10,7 %. Pokrajina je ostala ponekod še naprej močno agrarna z nad 60 % kmetijskega prebivalstva, posebno v stičnem območju z radgonsko občino in ob spodnji Ščavnici, kamor

deagrarizacijski vpliv Ljutomera zaradi slabe prometne povezanosti ni segel. Tudi zaposlovanje v tujini jo je v novem času zajelo v komaj kaj manjšem obsegu kot druga območja Pomurja, saj so zavzemali zdomci leta 1971 10 % aktivnega prebivalstva. V zadnjih letih je opaziti občutno zmanjšanje tega pojava.

Stagnacija števila gospodinjstev in naraščanje mešanih gospodinjstev potrjujeta zmeren populacijski razvoj in zapoznele premike v zaposlitveni strukturi prebivalstva. Tudi zemljiškoposestna struktura po agrarni reformi ni doživela večjih sprememb. Razdrobljenost posesti je sicer precejšnja. Več kot polovica gospodinjstev ima manj kot 5 ha zemlje, vendar poseduje tretjina gospodinjstev še vedno nad 5 ha zemlje.

Bibliografija — Bibliography

1. Belec B., Antropogeografija vasi na Spodnjem Murskem polju. GV XXVII—XXVIII, Ljubljana 1957.
2. Podatki popisov prebivalstva leta 1953, 1961 in 1971 ter registra prebivalstva z dne 31. jan. 1977.
3. Predlog plana družbenoekonomskega razvoja občine Ljutomer za obdobje 1976—1980, Ljutomer, 1976.
4. Natek N., Osnovni tipi rasti prebivalstva v Sloveniji, Geografski vestnik XLVII, Ljubljana, 1975.
5. Klemenčič V., Tipi demografskih območij 1969, Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije — Stanje v prostoru in razvojne težnje, Dokumentacijsko gradivo II, Ljubljana, 1973.
6. Thomas C., Notranje migracije v Sloveniji med leti 1961—1971, Geografski vestnik XLVIII, Ljubljana, 1976.
7. Natek M., Kmetijsko prebivalstvo v SR Sloveniji glede na zemljiško-posestne skupine, Geografski vestnik XLVIII, Ljubljana, 1976.
8. Vrišer I., Mesta in centralna naselja v Severovzhodni Sloveniji, Geografski simpozij o Severovzhodni Sloveniji, Geographica Slovenica 2, Maribor, 1973.
9. Belec B., Gibanje prebivalstva in spreminjanje demografske strukture v obmejnih področjih Severovzhodne Slovenije, Problemi obmejnih področij Slovenije, I. faza. Obmejna območja v Severovzhodni Sloveniji, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, 1976, Razm. tipk. Skrajšano v: Geografski vestnik XLVIII, Ljubljana, 1976.
10. Sezname krajevnih skupnosti za izterjavo samopriskupka, Skupščina občine Ljutomer, 1976.
11. Klemenčič M., Socialna in ekonomska struktura mešanih delavsko-kmečkih gospodinjstev na kmečkih gospodarstvih (Problemi mešanih gospodinjstev v Sloveniji), Geografski vestnik XLVI, Ljubljana, 1974.

RECENT CHANGES OF THE DEMOGRAPHIC STRUCTURE IN THE LOWER MURSKO POLJE (PLAIN OF THE MURA)

Borut Belec
(Summary)

With the appearance of non-agrarian activities the Lower Murško polje, as a relatively less developed territory, has experienced a strong demographic class-shift and social-economic transformation during the last fifteen years. Between 1953 and 1961 its population has still diminished for 3.4 %, between 1961 and 1971 it has increased for 9.5 %, at Ljutomer even for 30.6 %, though the region has still belonged to the depopulation type of the growth of in-

habitants. The tendency to concentrate the inhabitants is to be seen in the narrower influential territory of Ljutomer and along the thoroughfare of Ljutomer—Radenci, while the displacement may be seen in the Valley of the Ščavnica, which has bad communications. In the period from 1961 to 1971 the age groups from 5 to 9, from 10 to 14 and from 45 to 54 years retrograded. The aging of the inhabitants has been especially characteristic for the Lower Valley of the Ščavnica.

In 1961 the Lower Mursko polje was still strongly agrarian with 59.8 % peasant inhabitants, but its share had been diminished to 50.1 % till 1971, the part of peasant households to 20.4 %, and with it, along with the development of the socialized farming, the traditional structure of these inhabitants has been much changed. A more intensive class-shift has been conditioned particularly by the development of the metal industry, the industry of building material, the wood industry, the textile and the food-manufacturing industry at Ljutomer, where daily more than 2000 people go to work. In the structure of the social product the industry takes 64.3 %. The number of inhabitants engaged in secondary activities has increased for 101.9 % between 1961 and 1971, in quaternary activities for 7.3 %, in tertiary activities it has diminished for 10.7 %. In some places the region has still remained strongly agrarian with over 60 % of peasant inhabitants, especially in the convergent territory with the community of Radgona and along the Lower Ščavnica, where the influence of the deagrarianization from Ljutomer did not reach because of the bad communications. The occupation abroad has also hardly taken a smaller extent than in the other regions of Pomurje in recent times, so the workers employed abroad amounted to 10 % of the active population in 1971. During the last years we have noticed a considerable reduction of this phenomenon.

The stagnation of the number of households and the increase of mixed households confirm a moderate populational development and belated movements of the employment structure of the inhabitants. The structure of the landed property did not experience greater changes after the agrarian reform either. The dismemberment of the estates has been considerable because more than a half of the households have less than 3 hectares of land, but nearly a third of the households are still in possession of more than 5 hectares of land.

NEKATERE GEOGRAFSKE ZNAČILNOSTI V SPREMINJANJU ZEMLJIŠKIH KATEGORIJ (NA PRIMERU KATASTRSKE OBČINE PODVIN V SAVINJSKI DOLINI)

Milan N a t e k *

1. Uvod

Vaško zemljišče, ki je predstavlja vse do nedavnega ponavadi zakroženo, tu in tam tudi z naravnimi prilikami (mejami) začrtano enoto, pomeni proizvodno osnovo delovnemu procesu njegovim posestnikom in lastnikom. Vse dotlej, dokler je bila osnovna človekova eksistenca neposredno navezana na kmetijsko zemljišče in njegovo donosnost, je bila njegova glavna skrb namenjena varovanju in negovanju obstoječih zemljiških kategorij ali zemljiških kultur.** Vzporedno z rastjo števila prebivalstva se je večala potreba po novih kmetijskih pridelkih. S tem v neposredni zvezi ni bilo samo pridobivanje in kultiviranje novih kmetijskih zemljišč, temveč tudi uvajanje novih kmetijskih kultur ter mnogostranska prizadevanja za povečanje poljedelskih pridelkov (prim. Britovšek, 1964; Stabej, 1977). Zato smemo upravičeno trditi, da so bila vsakokratna razmerja med zemljiškimi kategorijami ter njihov odnos do gospodarske in socialne strukture prebivalstva ustreznega naselja neposreden odsev sočasnih družbeno-gospodarskih prilik širšega območja. Kajti v fiziognomiji podeželja, v kateri imajo poleg oblik in socialno-gospodarskih sestavin naselij, izredno pomembno vlogo še (prostorska) razporeditev zemljiških kategorij ter razmerja med njimi, je z najbolj markantnimi obrisi začrtana vsakokratna gospodarska (v ožjem pomenu kmetijska) usmerjenost in razvitost posameznega predela (Ilešič, 1964).

2. Metodološka zasnova

V prispevku si zastavljamo tri osnovna vprašanja: a) Kakšna je bila namembnost ali osnovna izraba vsake posamezne parcele, in sicer v treh časovnih prerezihi?; b) Ali lahko govorimo o enosmernem spreminjanju zemljiških kultur (npr. njive v travnike, vinogradi v sadovnjake) ali pa o večsmernem (polivalentnem) prehajanju nekdanje namembnosti zemljišča v novo (npr. njive deloma v travnik, sadovnjak, vinograd

* strokovni svetnik, SAZU, Geografski inštitut Antona Melika, Novi trg 4, 61000 Ljubljana, YU.

** Glej Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga knjiga, Ljubljana 1975, str. 298.

itd.)?; c) Katere zemljiške kategorije so bile deležne najpogostejših sprememb?

Odgovore na zastavljena vprašanja dobimo, če spremljamo razvoj vsake posamezne parcele in spremembe njene osnovne namembnosti (tj. pripadnost določeni zemljiški kulturi) bodisi v krajšem bodisi v daljšem časovnem presledku. Le tako se nam more razodeti njena vsakokratna funkcija, in sicer na začetku ter na koncu opazovanega obdobja. V kolikor se je menjala v tem času njena osnovna namembnost (npr. iz njive je nastal sadovnjak ali travnik), pa bo prikazana tudi njena nova funkcija.

Podrobnejša proučevanja spreminjanja zemljiških kategorij so pokazala, da je najlažje in najbolj pregledno zajeti te pojave in procese z njihovim prikazom v *dvoimenziionalni tabeli*. V glavo in na čelo tabele vpišemo imena posameznih zemljiških kategorij, in sicer po istem zaporedju. Vsaka vrsta v tabeli, ki je namenjena prikazu določene zemljiške kulture, podaja njeno razčlenitev po novih namembnostih kmetijskega zemljišča, kakršna se je izvršila med dvema zabelezbama. V zbirni koloni je prikazana celokupna velikost zemljišča posamezne zemljiške kulture, ki je menjala med dvema opazovanjima svojo prejšnjo osnovno funkcijo. V stolpcih oziroma kolonah so prikazane nove (nastale) površine zemljiških kategorij, ki nam tudi neposredno pojasnjujejo, iz katerih zemljiških kategorij so nastale. Zbirna vrstica pa nam podaja celokupno povečanje obsega vsake posamezne zemljiške kulture.

3. Območje raziskave

Kot primer proučitve spreminjanja zemljiških kultur po prikazanem postopku je bila izbrana k.o. *Podvin* (pri Polzeli) v Spodnji Savinjski dolini. Pri njeni izbiri se je namreč pokazalo, da se prepletajo na njenem območju številna geografska svojstva, ki so značilna za dobršen del razvitega hmeljarskega predela Savinjske doline. Kmetijsko zemljišče zajema na tem območju zelo različne površine: aluvialno in prodno ravnico na levem bregu Savinje, katera se dviga v zakraseli svet vimperško (Vimperk 448 m) — gorooljskega slemenca (Gora Oljka 734 m). Na vzhodu k.o. Podvin je izraba tal navezana na blaga pobočja, ki jih sestavlja litavski apnenec, medtem ko se na severovzhodu naslanja na tufe kremenovega keratofira ali albitskega porfira (Germovšek, 1959, str. 50). Mikroklimatske prilike (prisojnost), reliefna izoblikovanost in kamninska zgradba so poleg družbenih činiteljev odločale, da so na tem območju vse tiste zemljiške kategorije, na katerih je slonela nekdanja gospodarska moč savinjskega kmetijstva.

V zadnjih sto letih se je povečalo število prebivalcev v Podvinu le za 1,45 %, v obdobju 1910—1971 pa je celo nazadovalo za 20,52 % (od 268 na 213 oseb). V obdobju 1953 do 1971 se je znižal delež kmetijskega prebivalstva od 47,0 % na 32,4 %, njegovo število pa se je zmanjšalo za 41 %. Leta 1971 je bilo 21,3 % kmečkih in kar 59 % nekmetijskih gospodinjstev. Vse te navedbe zgovorno kažejo na glavne težnje v razvoju Podvina v najnovejšem obdobju, ko je tudi zanj značilna močna deagra-

rizacija, poleg tega pa tudi drobljenje zemljiške posesti. V zadnjem poldrugem stoletju se je zmanjšala namreč poprečna velikost zemljiške parcele v k. o. Podvin od 0,4256 ha na 0,3536 ha ($-21,6\%$), v zadnjih sto letih (1879—1976) pa celo za -23% .

4. Poglavitni rezultati proučitve

Med leti 1826 in 1976 se je zmanjšal areal njivskih površin (za $-16,7\%$) in travnikov ($-13,4\%$), medtem ko se je vinska trta umaknila kar z 9,06 ha, to je za z $46,3\%$ nekdanjih površin. Večina drugih osnovnih zemljiških kategorij se je povečala v tem času, in sicer za najvišji odstotek sadovnjaki ($+898,3\%$), za dobro četrtino pašniki in za $3,6\%$ gozdne površine. V tem času so se nerodovitne površine podvojile, in sicer največ zaradi zgrajene železnice Celje—Velenje v letu 1891, razširitve nekdanjih kolovozov v sodobnejša cestišča in deloma tudi na račun novih zazidalnih površin.

Tabela 1. Zemljiške kulture v k. o. Podvin leta 1826, 1879 in 1976 (v ha)

Zemljiške kulture	1826	1879	1976	Razlika med letom 1826 in 1976
Njive	48,40.52	44,97.90	40,54.21	— 8,06.31
Travniki	67,50.84	63,83.94	58,48.38	— 9,02.46
Sadovnjaki	1,15.63	1,74.47	11,54.30	+ 10,38.67
Vinogradi	20,73.99	21,68.63	11,68.20	— 9,05.79
Pašniki	19,12.69	25,12.71	24,48.59	+ 5,35.90
Gozdovi	116,09.37	113,49.48	120,27.95	+ 4,18.58
Nerodovitno	5,51.37	7,33.29	11,06.41	+ 5,55.04
Skupaj	278,54.41	278,20.32	277,88.04	— 0,66.37

Razčlenitev stanja zemljiških kultur v k. o. Podvin leta 1826, 1879 in 1976 je pokazala, da je bilo v tem času podvrženo namenskim spremembam v poprečju $9,27\%$ zemljišča. V razdobju 1826—1879 je menjalo $3,42\%$ podvinske zemlje svojo osnovno funkcijo, v zadnjih sto letih (1879—1976) pa $7,36\%$. Značilno je, da se je zmanjšal v prvem (1826 do 1879) kakor tudi v drugem obdobju (1879—1976) areal ornih površin in travnikov, medtem ko se je povečal obseg sadovnjakov in nerodovitnega zemljišča. Za desetletja minulega stoletja je bilo značilno povečanje vinogradov in pašnikov ter rahlo zmanjšanje gozdnega zemljišča. V zadnjih sto letih so se zmanjšali vinogradi kar za $46,1\%$ in pašniki za $2,6\%$, gozdne površine pa so se razširile za $5,98\%$. Takšne rezultate nam ponuja enosmerna proučitev sprememb med zemljiškimi kulturami (primerjajte tabelo 1).

Razčlenitev spreminjanja zemljiških kultur po predstavljeni shemi ter ob uporabi dvodimenzionalne tabele nam je pokazala, da je bilo v letih 1826—1879 različnim spremembam podvrženih 16.863 ha ali $6,06\%$

Tabela 2. Smeri spreminjanja zemljiških kultur v k. o. Podvin v letih 1826—1879 (= A) in 1879—1976 (= B)

Zemljiška kultura		Njive	Travniki	Sadovnjaki	Vrtovi	Vinogradi	Pašniki	Gozdovi	Nerodovitno	Skupaj
Njive	A	—	0,2176	0,0576	—	0,3599	0,0288	0,0971	0,2770	1,0180
	B	—	3,2640	1,1515	—	0,2590	1,1091	0,0594	0,1055	5,9485
Travniki	A	1,5624	—	0,5018	—	0,1097	4,5012	0,1727	—	6,8478
	B	2,4655	—	1,8532	—	0,3153	3,5269	1,9542	0,0638	10,1589
Sadovnjaki	A	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	B	—	—	—	0,0007	0,0507	—	—	—	0,0514
Vrtovi	A	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Vinogradi	A	0,3687	0,0865	—	—	—	0,1097	—	—	0,5647
	B	1,0920	3,2912	3,2177	—	—	1,5832	1,0752	0,0469	10,3062
Pašniki	A	1,3182	0,2068	—	—	—	—	—	—	1,5250
	B	1,6591	0,4782	0,4540	0,1069	0,0702	—	3,7755	0,2442	6,7681
Gozdovi	A	—	3,1273	—	—	0,2878	1,6994	—	—	5,1145
	B	—	—	—	—	—	0,0525	—	—	0,0525
Grmovje	A	—	0,0162	—	—	—	1,7768	—	—	1,7930
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Skupaj	A	3,2495	3,6542	0,5594	—	0,7374	8,1159	0,2698	0,2770	16,8630
	B	5,2166	7,0334	6,6562	0,1076	0,6752	6,2717	6,8645	0,4604	33,2654

podvinske zemlje. Tedaj sta odpadli skoraj dve petini spremenjenih zemljišč na travnike (40,6 %), manj kot ena tretjina na gozdove (30,3 %), po ena desetina pa na zemljišča porasla z grmičevjem ter na pašnik, 6,04 % na njive ter 3,4 % na vinogradniške površine. Struktura nove namembnosti kmetijskega zemljišča je bila leta 1879 naslednja: skoraj na polovico spremembam namenjenih površin so se razširili pašniki (48,1 %), po eno petino je odpadlo na travnike in njive, 4,7 % na vinograde, 3,3 % na sadovnjake ter le po 1,6 % na gozdove in nerodovitno zemljišče. Podrobna struktura spreminjanja posameznih zemljišč v druge zemljiške kulture je prikazana v tabeli 2 (= A).*

V zadnjih sto letih je bila izvedena po naši proučitvi sprememba namembnosti zemljiških kategorij na 33.2654 ha, tj. na 11,97 % k. o. Podvin (glej tabelo 2 = B). Pri teh spremembah je odpadel največji delež na vinograde (30,98 %) in travnike (30,54 %), medtem ko so zastopani pašniki in njive z eno petino in le za neznamen delež so bile prizadete površine sadovnjakov in gozdov. Nova namembnost spremenjenih kmetijskih površin pa je bila naslednja: po eno petino so dobili travniki, gozdovi in sadovnjaki ter pašniki, njive 15,7 %, vse druge zemljiške kulture pa komaj omembe vredne deleže.

Primerjava procesa spreminjanja namembnosti zemljišča med obema obdobjema nam je pokazala, da je bilo v zadnjih sto letih v ospredju tako ogozdovanje kot tudi porast sadovnjakov in upad pašnikov, medtem ko je ostala dinamika nastajanja novih njivskih in travniških površin skoraj na nivoju prejšnjega obdobja (1826—1879).

5. Sklep

Z uporabo dvodimenzionalne tabele pri proučevanju spreminjanja zemljiških kultur je mogoče dosledneje in tudi kvantitativno neoporečno slediti posameznim pojavom in procesom, ki spremljajo in preoblikujejo kmetijsko zemljišče.

Ob vsem tem ne moremo prezreti vloge in pomena strukture zemljiških posestnikov pri nekdanjem in današnjem spreminjanju zemljiških kultur. V letih 1826—1879 je bilo deležno zemljišče lastnikov iz okolice Podvina manjših sprememb, kot pa jih je doživljalo zemljišče domačinov. Nedvomno je treba iskati vzrok temu v dejstvu, da so imeli okoličani v k. o. Podvin parcele z izbranimi zemljiškimi kulturami (gozd, vinograd in pašnik), ki so neposredno dopolnjevale njihovo tedanjo polikulturno in avtarkično kmetijsko proizvodnjo.

V letu 1976 je odpadlo že 35,66 % (leta 1926 le 24,7 %) zemljišča obravnavane katastrske občine na posestnike, ki so bivali izven Podvina. Toda kar 37,98 % ugotovljenih in obravnavanih sprememb na zemljiščih je odpadlo v zadnjih sto letih na nedomače zemljiške lastnike. Del tol-

* V obdelavo in razčlenitev smo zajeli stanji zemljiških kultur na začetku (1826) oziroma na koncu (1879) obravnavanega obdobja. Vseh vmesnih sprememb nismo mogli upoštevati. Zato prihaja do razlik pri bilančnem vzporedjanju podatkov, ki so prikazani v tabeli 1 in 2. Enaka pripomba velja tudi za obdobje 1879—1976.

mačenja za nakazane spremembe v zemljiških kulturah je potrebno iskati tudi v preusmeritvi celotnega kmetijstva, v pomanjkanju kmečke delovne sile, v oddaljenosti parcel od kmečkega doma (Malovrh, 1965: str. 32—33 in 38—39), predvsem pa v socialni sestavi zemljiških lastnikov. Proces spreminjanja zemljiških kategorij nas je opozoril, da je bil pri domačinih le nekoliko drugače zasnovan in usmerjen kot pri drugih lastnikih podvinske zemlje. Bilanca sprememb nam je pokazala, da je bila ta pri domačinih negativna, in sicer pri vinogradih, pašnikih in travnikih, pri nedomačih posestnikih pa so se zmanjšale površine vinogradov, njiv in travnikov.

Tudi velikostna struktura zemljiških posestnikov je bila eden izmed pomembnih členov, ki je bil neposredno povezan z namenskimi spremembami kmetijskega zemljišča. Značilno je, da pri posestnikih do 5 ha sploh ni bila zamenjana orna površina z drugimi zemljiškimi kulturami. Pri vseh posestnih skupinah so zajele spremembe travnike; obseg preobrazbe travniških površin v druge zemljiške kulture je bil v obratnem razmerju z velikostjo zemljiške posesti. Obseg sprememb v vinogradih je bil v razmerju z velikostjo kmetijskega obrata. Skratka, spremembe v namembnosti kmetijskega zemljišča so kompleksen geografski pojav, ki neposredno spremlja preobrazbo slehernega podeželja. Zategadelj so pomemben pojav v procesu preoblikovanja geografskega okolja.

Bibliografija — Bibliography

- Belec, B., 1973. Vinogradništvo kot dejavnik prostorske preobrazbe v Sloveniji. ČZN — nova vrsta, 9 (XLIV), Maribor, str. 138—198.
- Belec, B., 1975. Prostorski razvoj sadjarstva na Slovenskem v zadnjih sedemdesetih letih. ČZN — nova vrsta, 11, Maribor, str. 90 do 141.
- Bračič, V., 1967. Vinorodne Haloze. Maribor, 252 strani.
- Bračič, V., 1965. Ptujsko polje. Maribor, 218 strani.
- Britovšek, M., 1964. Razkroj fevdalne agrarne strukture na Kranjskem. Ljubljana.
- Germovšek, C., 1959. Triadne predornine severovzhodne Slovenije. SAZU, Institut za geologijo, Ljubljana, 134 + IV str.
- Ilešič, S., 1964. Preostanki preteklosti v pokrajini kot element resničnega geografskega okolja. Geografski vestnik, XXXVI, Ljubljana, str. 3—12.
- Klemenčič, M., 1975. Sodobni prelog v SR Sloveniji. Problem odnosa človek — priroda. Geografski vestnik, Ljubljana, str. 75—89.
- Medved, J., 1970. Spremembe v izrabi zemljišča in preslajanje kmečkega prebivalstva v Sloveniji v zadnjih dveh desetletjih. Geografski vestnik, XLII, Ljubljana, str. 3—30.
- Medved, J., 1972. O geografskem proučevanju slovenske podeželske pokrajine. Geografski vestnik, XLIV, Ljubljana, str. 91—115.
- Meze, D., 1962. Še nekaj geografskih drobcev iz Gornje Savinjske doline. Celjski zbornik 1962, Celje, str. 5—35.
- Natek, M., 1971. Vpliv industrializacije na agrarno pokrajino v Velenjski kotlini. Zgodovinski časopis, XXV, Ljubljana, str. 251—270.
- Stabej, J., 1977. Kruh ubogih. Kulturnozgodovinski in jezikovni načrt zgodovine krompirja na Slovenskem. SAZU, Razred za filološke in literarne vede, Dela 53, Ljubljana, 96 strani.
- Malovrh, Č., 1965. Analiza gospodarsko-prostorske strukture individualnih kmetijskih obratov različnih agrarnih predelov Slovenije. Geografski vestnik, XXXVII, Ljubljana, str. 15—60.

SOME GEOGRAPHICAL CHARACTERISTICS IN THE CHANGING OF LAND CATEGORIES

(On the Example of the Cadastral Parish of Podvin in the Lower Savinja Valley)

Milan Natek
(Summary)

The present article seeks to answer the following three basic questions: a) What was the primary use or the functional orientation of each individual plot at three different times (in 1826, in 1879, and in 1976)?; b) Did the changes proceed in one direction only (one land category turning into another one, e.g. fields into meadows, vineyards into orchards, pastures into forest) or do we have to speak about a multi-directional transition (polyvalency) from one function to more than one new functions (e.g. fields in part turning into meadows and orchards, and in part into pastures and vineyards, etc.)?; c) Which are the land categories that underwent the most frequent changes?

The changing of the land categories in the 1826—1879 and in the 1879—1976 periods is presented and analysed by means of a two-dimensional table (a simple 8×8 matrix; cf. Table 2). The study of the changes of the land categories according to the method indicated was made on the example of the cadastral parish of Podvin near Polzela. This parish has been chosen for the specific reason that on its territory there is an interaction of numerous geographical features, generally characteristic of a considerable part of the developed hop-growing region of the Lower Savinja Valley. Podvin is situated already on the fringe of the basin-shaped valley, but in its physiognomy it shows all the most typical features of the economic and social development of the western part of the Celje basin during the last hundred years.

The study has shown that in the period 1826—1976 18.26 hectares or 6.1 percent of the entire territory of the cadastral parish of Podvin underwent various changes in functional orientation. During the last hundred years (1879—1976) the functional orientation of agrarian land had changed on 33.27 hectares of land, which means on 12.0 percent of the entire surface under consideration (cf. Table 2 — B). Vineyards and pastures each occupied 31.0 % of these surfaces, while the pastures and the fields were each represented with one fifth (20.0 %). The structure of the new functional orientation of the surfaces mentioned (33.27 hectares) is now the following: meadows, forest, orchards, pastures — one fifth each, fields 15.7 %. The comparison of the changes in the functional orientation of the agrarian land as established for the two periods (1826—1879, and 1879 to 1976) has revealed that during the last hundred years there has been in the foreground afforestation as well as the increase of orchards and the decrease of pastures. The dynamics of changing and respectively of making new field and meadows surfaces was almost identical in both periods of time.

In the final section of the article the influence on and the significance of the social structure of the land owners for the changing of the functions of individual land categories are outlined. Thus it has been found that land owners owning under 5 hectares of land did not, as a rule, change their arable (that is: field)) surfaces to other land categories. But all the size-groups of holdings have undergone functional changes as regards meadows and vineyards. In a word, the changes in the functional orientation of the agrarian land represent a complex phenomenon, which is directly included in the overall transformation of the agrarian land.

UDK

UDC

911.3(497.12 »Velenje«)=863

VELENJE — RAZVOJNO SREDIŠČE ALI REGIONALNI CENTER

Vladimir K o k o l e*

Za SR Slovenijo moremo ugotoviti (1), da je naše omrežje urbanih središč v celoti vzeto dokaj stabilno. Vrsta kumulativnih zbirov velikosti naših mest — le-to pa odraža najbolj celovito število njihovega prebivalstva — ne nakazuje bistvenih sprememb krivulj za posamezna leta, ampak, nasprotno, presenetljivo paralelen potek v stoletnem obdobju po letu 1869. Krivulje pa redno ostreje odstopajo navzgor, ko upoštevamo Ljubljano in Maribor, ki očitno izstopata iz omrežja kot edini res večji mesti. Tako velikostno distribucijo (»rank-size«) so na splošnem ugotovili tudi v drugih deželah s starodavnim omrežjem urbanih središč, zlasti še, če se je industrializacija v novjšem obdobju naslonila pretežno na že obstoječe omrežje. Stabilne distribucije kažejo, da se v celotni strukturi očitno postopoma izenačijo razlike, ki so posledica sicer vedno bolj ali manj neenakomerne rasti posameznih mest. Dosedanje analize razvoja slovenskega urbanega omrežja v zadnjih sto letih pa so pokazale, da z nekaj redkimi izjemami celo znotraj posameznih velikostnih kategorij stopnje rasti niso pomembno odstopale od poprečja. Tako so z izrazito močnejšo rastjo v desetletjih pred prvo svetovno vojno in po njej izstopale Jesenice in Trbovlje. Razvili sta se v dve pomembni središči, ki sta s svojimi na novo razvitimi urbanih funkcijami, pa tudi s svojimi območji dnevne migracije, prerastli lokalne in mikroregionalne okvire in sta v svoje vplivno območje vključili glede določenih funkcij tudi širše »regionalno« zaledje (Zgornji del Gorenjske oziroma Zasavje z jedrom v »Črnem revirju«).

V novjšem obdobju po drugi svetovni vojni je tak izjemen primer v urbanem omrežju (2) le eno mesto: V e l e n j e. S svojo, v poprečju daleč presegajočo stopnjo rasti števila prebivalstva, zaposlenih in gradnje stanovanj, povsem izstopa iz sicer standardnega vzorca razvoja urbanega omrežja. Problem, ki se ob tem odpira je: ali moremo podobne posledice tako burnega razvoja Velenja v odnosu do regionalne strukture SR Slovenije v sedanjosti pričakovati tudi v tem primeru? Ali, drugače rečeno, pomeni novo mesto Velenje tudi središče nove funkcijske regije?

Velenje pred vojno in vse do osvoboditve leta 1945 ni imelo trdne tradicije storitvenega središča za neko širše območje (3), čeprav je bilo

*dr., hab. izredni univ. prof., samostojni svetovalec, Zavod SRS za družbeno planiranje, Cankarjeva 1, 61000 Ljubljana, YU.

tudi historični »trg«. Odkar se je središče občine v začetku šestdesetih let preneslo iz bližnjega Šoštanja v Velenje, je postalo občinsko središče za občino, ki pa zajema samo razmeroma ozko območje porečja Pake. Sosednji Šoštanj je bil nekaj let po zadnji vojni središče manjšega okraja, ki je zajemal tudi še vso Gornjo Savinjsko dolino, to je, ozemlje sedanje občine Mozirje. Ta »regionalna« povezava je prišla do izraza že pred vojno, ko je isto območje spadalo v poseben okraj (»srez«), ki pa je imel — po historično pogojenih okoliščinah — središče v Gornjem Gradu. Povezave Šaleške doline proti Gornji Savinjski dolini so pa bile tedaj ohlapne in zgolj upravne. Območje bivšega okraja Gornji grad oz. Šoštanj ni bilo niti izrazito zaokrožena fizična-geografska enota, niti izrazita funkcionalna oziroma nodalna regija.

V prvem poskusu regionalizacije Slovenije v kompleksne geografske enote je Melik (4) ob obravnavi »Slovenske Štajerske s Prekmurjem«, Velenje oziroma Šaleško dolino (naziv s historičnimi reminiscencami!) oz. Velenjsko kotlino (fizično-geografska enota!) uvrstil kot eno temeljnih enot v širše območje savinjskega dela Slovenije; ozemlje na severu, Mislinsko dolino, pa v Pohorsko Podravje.

Z ostreje opredeljenimi kriteriji in z izvedbo regionalizacije na funkcijskih kriterijih je kasneje Ilešič (5) uvrstil Velenje v posebno »šaleško (velenjsko) mezoregijo« v sklopu velike in izrazite Savinjske makroregije s središčem v Celju. Funkcijska mezoregija je bila pri tem opredeljena kot teritorialno območje, kjer je mogoče ugotoviti močno in očitno gravitacijo k določenemu sekundarnemu, mezoregionalnemu centru. Vsekakor pa je Ilešič ob tem upošteval kot kriterij tudi obstoj »močno samostojne, nadpoprečno pomembne produkcijske funkcije« (in je kot podoben primer navajal tudi Trbovlje oziroma Črni revir. Kot takšna mezoregija je leta 1958 občina Velenje (tedaj še občina Šoštanj!) gotovo že fungirala in se je Velenje (ali somestje Velenje-Šoštanj) poleg Celja uvrstilo kot drugo najpomembnejše gospodarsko proizvodno in gravitacijsko žarišče v porečju Savinje. Z dnevno migracijo zaposlenih v Velenje je to žarišče že tedaj začelo zajemati v svoje vplivno območje precejšnje zaledje v sosednjih občinah Zalec, Mozirje in Slovenj Gradec. Kasnejše raziskave gravitacije v zvezi s storitvenimi dejavnostmi oziroma raziskave centralnih krajev v Sloveniji (6) so pokazale — vsaj za stanje sredi šestdesetih let — da gravitacijsko zaledje Velenja (oz. Šoštanja) ni bistveno seglo preko meja sedanje občine. Moja analiza in podrobna klasifikacija (7) je uvrstila Velenje (in Šoštanj) le med centralne kraje »nižje« stopnje (pri tristopenjski členitvi), vendar pa samo Velenje kot »nadpoprečno opremljen« center te stopnje (oziroma kot center 4. stopnje pri podrobni klasifikaciji). Niso pa tedaj bile v Velenju razvite storitvene centralne dejavnosti »srednje« stopnje, medtem ko so bile v Celju le-te izrazito nadpoprečno razvite! Velenje s Šoštanjem je bilo predvsem rudarska in čedalje bolj tudi tedaj že industrijska aglomeracija. Tako ga je opredelila tudi kasnejša analiza Inštituta za ekonomske raziskave (8). Ta njegova vloga se je v zadnjih desetih letih le še okrepila, tudi s povečanjem premogovništva in energetike.

Okrepila se je tudi urbanizacija, predvsem z rastjo Velenja samega in nekaterih okolišnih vasi, manj pa na račun Šoštanja, ki delno sega že na eksploatacijsko polje premogovnika. Število prebivalcev v občini se je povečalo od 15.843 leta 1948 na 22.245 leta 1961 ter 29.024 leta 1971 ter je doseglo (po registru prebivalstva) leta 1976 že 32.626 prebivalcev. Število prebivalstva se je tedaj podvojilo. Še bolj se je povečala gospodarska moč občine. Leta 1975 je bila po družbenem proizvodu v SR Sloveniji (če štejemo pet ljubljanskih občin skupaj) že na 7. mestu, in po proizvodu na prebivalca na 1. mestu! Velenje s Šoštanjem je doseglo celo druga naglo se razvijajoča središča kot npr. Koper ali Novo Gorico! Iz naselja, ki je takoj po vojni komaj presegalo značaj »rudarske kolonije« in je bilo precej manjše od Šoštanja, se je Velenje razvilo v pravo »novo« mesto. V zvezi s tem se je odprlo vprašanje, v koliko se je zato spremenila tudi funkcija Velenja in velenjske občine v Sloveniji in še posebej v tem delu Slovenije? Naravni, ekološki okviri so pri tem seveda ostali v glavnem isti. Tudi prometno omrežje se v zadnjih dvajsetih letih — mimo asfaltiranja nekaterih cest — praktično ni spremenilo, s pripombo, da gre sedaj železniški promet iz Celja le do Velenja in ne več dalje. Razdalje do sosednjih centrov torej niso doživele sprememb. Industrializirana Spodnja Savinjska dolina, od Celja do Žalca in Polzele, je ostala Celju bliže kot Velenju, enako tudi dolina ob Hudinji. Pač pa se je pričela navezovati na Velenje ostala Gornja Savinjska dolina, posebno še njen najgostejše poseljen del v trikotu Mozirje—Nazarje—Rečica. Od križišča cest med Ljubijo pri Mozirju in Letušem, na meji mozirske občine, kjer se preko nizkega prevala odcepi cesta v Saleško dolino, je do Šoštanja le 11 km in do Velenja le 18 km, do Celja pa že 30 km. Osrednji del mozirske občine je tedaj potencialno bolj izpostavljen vplivom Velenja kot Celja, seveda ko gre za enakovredno funkcijo. Če bi bila na hidrografskem oziroma orografskem in prometnem stičišču Gornje Savinjske in Saleške doline pri Letušu ali Šmartnem urbana aglomeracija v velikosti Velenja, ni dvomiti, da ne bi predstavljala za obe dolini njuno skupno žarišče in bi bilo vse območje dobro zaokroženo zaledje takega središča. Tako pa centralne funkcije opravljata Mozirje in Velenje. Prebivalstvo obeh sedanjih občin skupaj šteje nekaj manj kot petdeset tisoč prebivalcev, kar je toliko kot npr. tri zasavske občine z jedrom v »Črnem revirju«. Slednjega je omenjena študija IER opredelila kot močan proizvodni center, moja študija pa kot »nepopolno opremljen regionalni center« oziroma kot »subregionalni center«, ne pa kot polno razvito regionalno središče, kot je npr. Novo mesto ali Nova Gorica, kjer število prebivalstva v zaledju skoraj dvakrat preseže ono v Zasavju.

Trbovlje tudi ni navedeno le kot slučajno izbran primer. Je mesto (ali del somestja), ki ni bistveno večje od Velenja in mu je zelo sorodno po ekonomskem profilu. Kljub majhnemu zaledju, ki se komaj more še kaj raztegniti ali povečati v demografskem smislu, ima razvite, sicer v skromnejšem obsegu, vsaj nekatere »regionalne« centralne dejavnosti (bolnišnica, več vrst srednjih šol ipd.). Podobne funkcije ima tudi koro-

ško somestje Ravne—Slovenj Gradec—Dravograd, kjer pa je prebivalstvo zaledje za polovico večje kot pri Trbovljah ali pri Velenju.

V novejši razpravi o regionalizaciji Slovenije poudarja Ilešič (9), »da se je treba za neko splošno regionalizacijo Slovenije opreti močno tudi na drugo shemo, ... upoštevajoč poleg prirodne tudi zgodovinsko in sodobno gravitacijsko policentričnost Slovenije«. Že njegova starejša študija v tem pogledu razlikuje pet glavnih regionalnih enot, med njimi tri glavne »makroregije« z izrazitimi središči. V okviru te novejše, »splošni uporabi namenjene sheme gravitacijske regionalizacije« najdemo Velenje v okviru »savinjsko-zgornjesotelske makroregije s središčem v Celju kot del osrednje regije« Savinjske Slovenije (II A) poleg še dveh »regij«. Zgornje Savinjske Slovenije (II b; občina Mozirje) in subpanonske regije savinjsko-obsootelske Slovenije« (II c; občini Šentjur in Šmarje). Hidrografsko na Dravsko dolino navezani jugoslovanski del Koroške z občino Radlje pa je vključen kot »koroška regija« (III c) v večjo enoto vse Severnovzhodne Slovenije.

Ta regionalizacija, ki je še bolj kot predhodna izvedena povsem iz funkcijskih kriterijev, poudarja povezanost Velenja in Šaleške doline z drugim središčem v tem najbolj razvitem delu Savinjske Slovenije, s Celjem in, z vključitvijo še občine Laško, povezanost s komunikacijskim sistemom tega območja okrog vozlišča pri Celju. Skratka, poudarek je na širšem sistemu naselij v osrednjem delu sicer širšega savinjsko-zgornjesotelskega območja, v nekem smislu na celjski- oziroma točneje na celjsko-velenjski — urbani regiji z dvema osnovnima in več manjšimi urbanimi in industrijskimi jedri —. Le-ta skupaj tvorijo tudi to, kar bi nemara lahko označili kot »pol razvoja« za ta savinjsko-zgornjesotelski del Slovenije. V tej regionalizaciji tako ni več nakazana neposredna povezava Zgornje Savinjske doline pretežno proti Velenju v smislu podenote tipa »mezoregija« (ki ga Ilešič opušča). Le-ta je povezana z »osrednjo regijo« kot celoto.

Velenje bi se moglo uveljaviti kot center znatnejšega območja, če bi zajelo gravitacijsko še območje »koroške regije« ali vsaj vse tri tja nedvomno spadajoče občine: Slovenj Gradec, Dravograd in Ravne. V tem obsegu bi tako maksimalno možno gravitacijsko zaledje Velenja (vključno z mozirsko občino) zajemalo blizu sto tisoč prebivalcev (leta 1971 92.171), torej ne bistveno manj kot npr. »goriška regija« ali »novomeška (vzhodno-dolenjska) regija« v smislu koncepta urbanega sistema za Slovenijo (10). Vsekakor bi Velenje imelo na tako omejenem ozemlju povsem periferno lego. Območje bi spričo aglomeriranega prebivalstva v dolini Meže in Mislinje imelo populacijsko težišče vsaj v enaki meri, če ne pretežno, na Koroškem. Celó pri znatnem nadaljnjem razvoju Velenja bi obstajali dve ločeni ali pa več manjših enakovrednih središč. Pač pa bi Velenje, če bi vobče moglo postati dominantno središče takšnega šaleško-koroškega območja, imelo pogoje za razvoj bolj specializiranih storitvenih dejavnosti, kot jih imajo v Sloveniji vsi centri s tako velikimi gravitacijskimi območji. Toda takšen razvoj ni preveč verjeten. Na Koroškem, bodisi v Ravnah ali v Slovenj Gradcu, so že razvite nekatere take specializirane storitvene dejavnosti za koroško gravitacijsko zaledje. Še

več, začeti proces kristaliziranja centralnih funkcij v tem delu Slovenije bi prej pomenil možnost navezave Velenja oziroma Šaleške doline proti Slovenj Gradcu ali Ravnem, seveda če ne bi bilo v bližini dobro opremljeno Celje! Razvijati Velenje kot eno od dominantnih gravitacijskih središč Slovenije s pritegnitvijo koroških občin proti Velenju, tedaj ni preveč smotno. Koroška, kjer je v dolinah Meže, Mislinje in Drave znatna zgostitev industrijskega in urbaniziranega prebivalstva, bi s forsiranjem razvoja bolj specializiranih storitvenih dejavnosti v Velenju namesto v koroški regiji veliko izgubila. Takšen razvoj bi bil za Koroško spričo njene periferne lege v odnosu do Celja ali do Maribora povsem neustrezen. Iz Raven je npr. v vsako od obeh smeri nekaj čez 60 km, medtem ko je Velenje le 24,5 km stran od Celja).

Razvojne perspektive Velenja v odnosu do Celja moremo do neke mere primerjati tudi z dosedanjim razvojem Kranja in njegovim odnosom do Ljubljane in osrednjeslovenske (ljubljske) regije. Kot pri Velenju v najnovejši dobi, tako je tudi pri Kranju v polpretekli dobi bila osnova za razvoj predvsem industrializacija, ki je do danes omogočila razvoj Kranja do velikosti skoraj 30 tisoč prebivalcev. Enako kot Kranj je pa tudi Velenje razmeroma blizu večjega in tudi glede na prometno lego pomembnejšega gravitacijskega žarišča. Vendar pa je razdalja med Velenjem in Celjem manjša kot med Kranjem in Ljubljano. Določena paralela je še v naslednjem: tako v primeru Kranja, kot v primeru Velenja, imamo v bolj oddaljenem zaledju Ljubljane in Celja še eno pomembnejše gospodarsko središče, Jesenice (oziroma zgornjegorenjsko somestje) in Ravne (oziroma Slovenj Gradec ali koroško somestje), ki jih še dosegajo določene gravitacijske silnice Ljubljane oziroma Celja (v zadnjem primeru tudi Maribora). Tako Jesenice kot Ravne (ali Slovenj Gradec) sta tudi jedri manjšega dokaj zaključenega regionalnega gravitacijskega zaledja, v prvem primeru za dve, v drugem za tri ali celo štiri sosednje občine. Ti območji v obeh primerih »odjedata« sicer možno večje oziroma maksimalno gravitacijsko zaledje, ki ga po drugi strani »odjeda« seveda tudi bližnja Ljubljana v prvem in bližnje Celje v drugem primeru. Tu pa se paralele v glavnem tudi končajo.

Iz njih bi bilo težko sklepati na podoben dolgoročni razvoj gravitacijskih povezanosti, saj obstajajo v taki modelski podobi tudi znatne razlike. Le-teh pri perspektivi tako Kranja kot Velenja ne gre prezreti, ne glede na to, da pri sedanjih stopnji rasti obe mesti utegneta do leta 2000 doseči 40 ali 50 tisoč prebivalcev. Zgornja Gorenjska (vsaj njen jedrni del v trikotu Radovljica—Bled—Jesenice) bo spričo boljše dostopnosti do Ljubljane (Radovljica 45 in Jesenice 60 km) in predvidene avtoceste dosti bolj izpostavljena vplivom Ljubljane kot pa koroško somestje vplivom Celja (62 km iz Slovenj Gradca, ter kar 82 km iz Raven) ali pa Maribora (v približno enaki oddaljenosti). Oddaljenost tedaj bolj ščiti avtohtoni razvoj centralnih funkcij regionalnega značaja na Koroškem kot na Zgornjem Gorenjskem. Vloga Velenja pač ne more biti večja ali drugačna kot vloga Kranja v podobni vmesni legi.

Dejstvo, da je nesporno gravitacijsko zaledje Velenja le območje istimenske občine in — ob morebitni boljši prometni povezanosti — le še

sosednje občine Mozirje ter da Velenje nima za razvoj nekaterih storitvenih (zlasti družbenih) dejavnosti tako dobrih pogojev kot bolj periferno ležeča Slovenj Gradec ali Ravne, pa ne pomeni, da že sedaj nima pogojev za določeni, vendar ožji sklop dejavnosti, ki presegajo raven središča srednjevelike občine. To še bolj velja za bodočnost, ko se bo povečalo število potrošnikov v mestu in občini na 40 ali več tisoč prebivalcev. Druga spodbujajoča okoliščina je prevlada urbanega prebivalstva, ki ima objektivno večje zahteve in potrebe glede ustreznih storitev. Tu je verjetno glavna osnova za že začeti in za kasnejši še močnejši razvoj večjega števila bolj specializiranih storitvenih dejavnosti in to tudi tistih, ki jih pri današnji stopnji družbeno gospodarskega razvoja morejo smiselno in racionalno imeti le v redkejših najpomembnejših regionalnih središčih ali v bolj perifernih območjih Slovenije. Velenje je že doseglo raven razvoja, ko ne more več shajati brez bistveno boljše in kvalitetnejše opremljenosti s storitvenimi funkcijami, pa četudi bo ostalo njegovo regionalno zaledje slejkoprej omejeno.

Bibliografija — Bibliography

1. Kokole V., Sodobni trendi urbanizacije, Urbanistični inštitut SRS, Ljubljana, 1967.
2. Vrišer I., Mesta in urbano omrežje v SR Sloveniji, Geografski zbornik, XIV, Ljubljana, 1974.
3. Ce izvezamemo Novo Gorico, kjer je bil porast tudi nadpoprečen, četudi ne tako izrazit kot pri Velenju.
4. Sore A., Saleška dolina, Geografski vestnik, XXVII—XXVIII (1955—1956), str. 44 sl.
5. Melik A., Štajerska s Prekmurjem, Slovenija, Ljubljana, 1957, str. 7—13.
6. Ilešič S., Problemi geografske rajonizacije na primeru Slovenije, Geografski vestnik, XXIX—XXX (1957—1958).
7. Kokole V., Sodobni trendi urbanizacije, o. c.
8. Vrišer I., Mesta in urbano omrežje v SR Sloveniji, o. c.
9. Kokole V., Sodobni trendi urbanizacije, o. c.
10. Inštitut za ekonomske raziskave SRS, Analiza mreže gospodarskih aglomeracij; v delu: Koncept dolgoročnega družbenopolitičnega razvoja SR Slovenije, Ljubljana, 1970.
11. Ilešič S., Slovenske pokrajine, geografska regionalizacija Slovenije, Geografski vestnik, XLVI (1972), str. 14 in 15.
12. Kokole V., Urbani sistem v SR Sloveniji, Urbanistični inštitut SRS, Ljubljana, 1971.
13. Kokole V., Osnove policentričnega urbanega sistema v SR Sloveniji, Zavod SRS za regionalno prostorsko planiranje, Ljubljana, 1975.

THE NEW TOWN OF VELENJE — A GROWTH POLE OR A REGIONAL CENTRE

Vladimir Kokole
(Summary)

The new town of Velenje, formerly a mining village, is developing various new manufacturing industries and rapidly expanding (population 15 thousand, over 20 thousands in agglomeration). As a central place, however, it does not offer more than any centre of a comune of this size (just over 30 thousand

people). The question is raised about possible development of more specialised central functions that would upgrade it to a higher rank of a »regional« (or »subregional«) centre. The author considers the accessibility to such existing centres in Slovenia and draws analogies with some similar cases. As the town is close to Celje the proper regional centre in that part of Slovenia (15 miles), and there is another larger agglomeration further away at Ravne—Slovenj Gradec, along the same transportation axis, which already, has some »subregional« functions and is protected by distance (45 miles from Celje or Maribor), the potential service area of Velenje is likely to remain limited. So the author thinks that a maximum size service area of some 60 thousand people by the year 2000 would still be too small for a fully-fledged »regional« or even »subregional« centre. He believes, however, that some of the specific central activities of this type can develop at Velenje in the future because of the prosperity of the new town and in response to the needs of the increasing urban population itself.

UDK
UDC

911.5:711.45 (45 »Tržaški Kras«) = 20

FUNKCIJSKA ANALIZA NASELIJ NA TRŽAŠKEM KRASU

Marijan Klemenčič*

Sodobni urbanizacijski procesi v vse večji meri brišejo tradicionalne razlike med mestom in njegovim agrarnim zaledjem. Oblikuje se svojstven tip pokrajine, katerega običajno označujemo s podeželjem ali ruralno pokrajino. Pogoj za oblikovanje takega tipa pokrajine sta možnost zaposlitve domačega prebivalstva v različnih neagrarnih dejavnostih in dobro razvito prometno omrežje. Osnovne značilnosti podeželja lahko v kratkem označimo z močnim uveljavljanjem urbanega načina življenja v agrarnem okolju.

Teoretska izhodišča

Za proučevanje funkcije naselij na takšnih območjih Christallerjeva shema centralnih krajev močno izgubi na pomenu, saj sili raziskovalce v potrditev ali zavrnitev znane, v precejšnji meri preživele sheme o heksagonalni hierarhični razporeditvi centralnih krajev. Novo smer raziskovanja naselij, prilagojeno današnjim razmeram in procesom, predstavlja funkcijska analiza omrežja naselij, ki izhaja iz osnovnih načel splošne teorije sistemov. Obe teoriji lahko na kratek in močno poenostavljen način označimo na sledeč način: če je prva usmerjena v iskanje pravilnosti forme, išče druga predvsem zakonitosti odnosov in gibanja. Torej, če ima prva poteze togosti, je druga izrazito dialektično usmerjena.

V. Kokole je v svoji obširni in izredno tehtni razpravi o centralnih krajih v SR Sloveniji pokazal na sorazmerno skromno učinkovitost uporabe Christallerjevega modela pri proučevanju slovenskih naselij (1). Podobno tudi I. Vrišer ugotavlja, da je »omrežje centralnih naselij v SFRJ kljub skorajda strogo pravilni sistemski zasnovi v resnici močno anarhično... Povojna industrializacija vnaša v to omrežje nove, včasih skorajda »tuje« elemente..., ki močno preoblikujejo staro hierarhijo, nastalo v pretežno naturalnogospodarski strukturi« (2, str. 423).

Pri funkcijski analizi omrežja naselij je zanimanje posvečeno predvsem funkciji naselbinskih enot znotraj sistema naselij, delovanju sistema in njegovih podsistemov ter odnosu sistema naselij do sosednjih sistemov.

* mag., asistent, PZE za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, YU.

Če izhajamo iz hipoteze, da vse formalne kategorije, s katerimi operira splošna teorija sistemov, lahko opredelimo z naslednjimi tremi pojmi: *predmet*, *znak* in *odnos*, lahko iz omenjenih kategorij izpeljemo definicijo sistema: predmeti *m* oblikujejo sistem s stališča danega odnosa *R* in znaka *P* takrat, ko predmeti *m* izkazujejo znake *P*, med katerimi obstaja odnos *R* (3).

Omeniti velja, da je to ena izmed številnih definicij sistema; njena odlika (ali pa slabost) je v tem, da je zelo široka. Vsaka od definicij pa poudarja, da sistem ni enostaven seštevek elementov, ampak samosvoj in edinstven organizem, ki nima dvojnika.

Če navedene predpostavke prenesemo na področje naselij, lahko smatramo naselbinski sistem za »zapleten sistem, ki predstavlja določeno funkcijsko celovitost, oblikovano iz osnovnih sistemov na področju posameznih vrst lokalnih funkcij« (4).

Osnovne poteze naselbinskega omrežja na Tržaškem

Tržaško pokrajino v naselbinskem oziru lahko razdelimo na tri enote: Tržaški Kras, flišni del tržaške pokrajine in Trst. Izmed vseh treh enot ima Tržaški Kras posebno vlogo. Na njegove pokrajinske poteze in procese preoblikovanja prostorske strukture vplivajo štirje osnovni dejavniki:

1. lega na kraškem svetu, ki ostro opredeljuje način izrabe zemlje;
2. tradicionalna gospodarska navezanost na Trst;
3. geopolitična občutljivost območja, ki je s spremembami poteka političnih meja zahtevala vedno novo prilagajanje organizacije prostora novim razmeram;
4. nacionalna mešanost ozemlja.

V taki pokrajini ima mreža naselij poseben značaj, saj predstavlja izraz prepletanja vseh omenjenih dejavnikov v določenem trenutku, hkrati pa vsebuje vrsto historičnih usedlin ob elementih nove organizacije prostora. Poleg tega je terenska raziskava Gropade in Trebč na vzhodnem delu Tržaškega Krasa pokazala na močno notranjo povezanost krajev na kraški planoti, kljub neposredni bližini Trsta (5).

V analizo je bilo vključenih 39 naselij s skupno 24.172 prebivalci po rezultatih štetja iz l. 1971. Naselja so zelo majhna. Največje med njimi so Opčine s 6000 prebivalci, ostale pa lahko razvrstimo v naslednje velikostne skupine:

število prebivalcev	število naselij
0— 99	8
100— 499	21
500— 999	4
1000—2999	5

Naselja so značilno razvrščena v dveh vzporednih črtah. Večja in gospodarsko pomembnejša naselja ležijo v nabrežinskem podolju, ki

poteka v dinarski smeri vzporedno z obalo med Sesljanom in Devinom. Drugi pas leži v vznožju vzpetin ob državni meji. Glavno prometno omrežje se je naslonilo na nabrežinsko podolje.

Metodološka zasnova

Zaradi pomanjkanja podatkov se je bilo treba v prvi fazi raziskave omejiti na prikaz opremljenosti naselij z oskrbnimi dejavnostmi, vendar ob tem upoštevati probleme, ki so specifični za narodnostno mešano ozemlje. Raziskave, ki bi jih bilo treba še izpeljati, so nakazane v sklepnem poglavju.

Pri delu sem deloma uporabil metodo, s katero sta B. J. L. Berry in W. L. Garrison določevala centralnost krajev v okrožju Snohomish (6), predvsem pa sem se naslonil na metodo določevanja centralnosti naselij s stališča določene regije (naselbinskega sistema), ki sta jo izdelala J. E. Alvarez in M. A. A. Lou (7).

Osnova analizi je seznam vseh oskrbnih dejavnosti glede na vrste in število, in sicer za vsako naselje posebej. Na obravnavanem območju je bilo evidentiranih 114 vrst oskrbnih dejavnosti. Izločili smo tiste, ki služijo izrecno le eni narodnostni skupnosti.

Dejavnosti so bile razdeljene v štiri skupine: trgovina (46 vrst), storitve individualnega značaja (npr. obrt: 44 vrst), storitve množičnega značaja (gostinstvo, turizem: 16 vrst) in upravne dejavnosti (8 vrst).

Na podlagi izdelanega pregleda števila in vrste obratov s posameznimi oskrbnimi dejavnostmi za celotno območje so bili izračunani lokacijski koeficienti za vsako dejavnost posebej na osnovi formule W. K. D. Davisa (8):

$$K = \frac{D}{d} \cdot 100$$

d = obrat dejavnosti D ,

D = število obratov določenega sistema ali podsistema

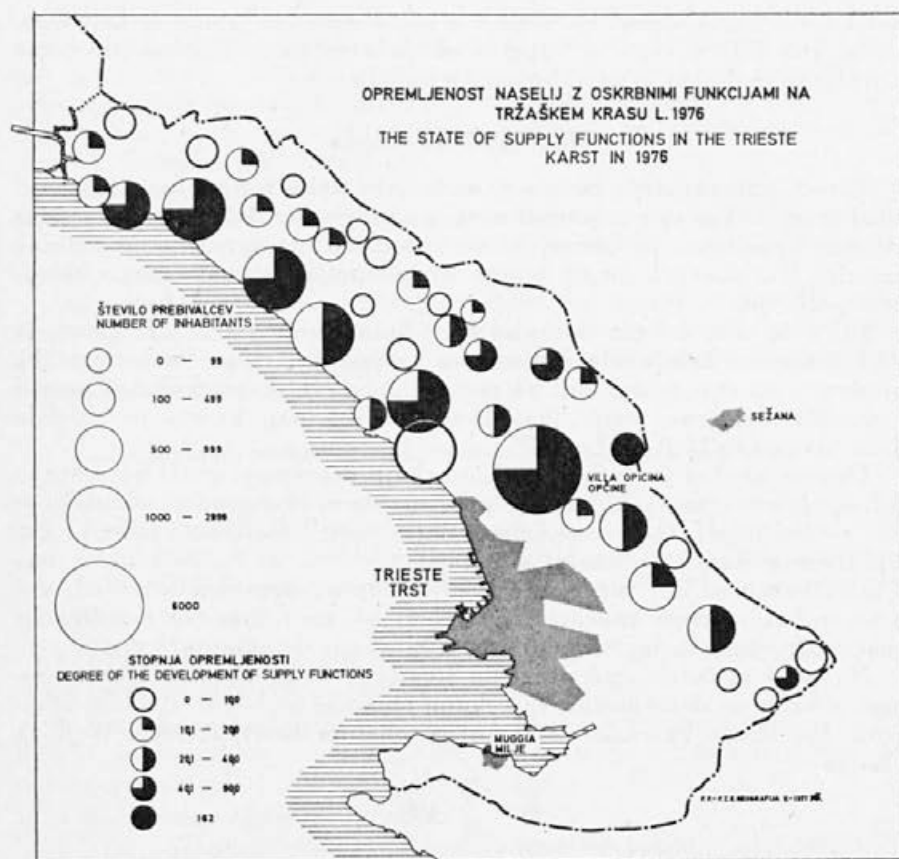
Koeficient ima lahko naslednje vrednosti: $0 < K \leq 100$.

Opremljenost nekega naselja z oskrbnimi dejavnostmi izračunamo z množenjem števila obratov določene dejavnosti z lokacijskim koeficientom za to dejavnost in sicer za vse dejavnosti, ki nastopajo v naselju. Vsota rezultatov nam izraža opremljenost naselja.

Primer: v naselju Gročana sta dve gostilni in en avtoprevoznik. Lokacijski koeficient za gostilno znaša 1,37, za avtoprevoznništvo pa 1,59. Opremljenost naselja je torej izražena z vrednostjo 4,33.

Nekatere značilnosti funkcionalnosti naselbinskega omrežja na Tržaškem Krasu

Analiza opremljenosti naselij je pokazala na dvojno strukturo naselbinskega sistema: na eni strani še obstaja stara tradicionalna, bolj na hierarhičnem principu zgrajena struktura centralnih krajev, na drugi pa po različnih naseljih razpršena razporeditev dejavnosti višje stopnje.

Obe strukturi sta tudi prostorsko jasno ločeni; potekata namreč vzporedno z obalno črto oziroma z državno mejo. Prva obsega obrobni (mejni) del območja, druga pa predstavlja prostor vzdolž glavnih prometnih poti.

Neposredno obmejno območje, ki v zadnjih desetletjih ni doživelo pomembnejšega gospodarskega in socialnega napredka, je ohranilo dokaj pravilno hierarhično razporeditev centralnih krajev. Tak način opremljenosti območja z oskrbnimi dejavnostmi je izraz ohranitve organizacije prostora v agrarni družbi. Za današnje razmere so ta naselja zelo skromno opremljena. Upravne funkcije so na tem območju osnovni nosilci centralnosti, medtem ko je opremljenost s trgovinami in storitvami izredno skromna. Nacionalna struktura prebivalstva je homogena, saj Slovenci predstavljajo preko 90 % prebivalstva.

Z oskrbnimi dejavnostmi bolje opremljeno območje odlikuje izredno gosto cestno omrežje s pomembnima daljnovodnima cestama, ki povezujeta Trst z notranjo Italijo oziroma preko mejnega prehoda z jugovzhodno Evropo. To je območje doseljavanja, predvsem neslovenske narodnosti.

V narodnostnem oziru vlada večja pestrost, saj se v posameznih območjih delež italijanskega prebivalstva približuje polovici. Najbolj razviti dejavnosti sta trgovina in gostinstvo, pri čemer trgovina dosega visoko stopnjo specializacije (prodajalna avtomobilov, prodajalne zlatih predmetov, prodajalna umetniške keramike itd.). Specialnejše dejavnosti niso osredotočene v enem kraju, ampak so razpršene in se navezujejo predvsem na turistični kompleks Sosljana. Izjema je Nabrežina, ki ima enakovredno razvite trgovsko, storitveno in upravno funkcijo.

Sklep

Za solidno poznavanje funkcionalnosti omrežja naselij na Tržaškem Krasu bi bilo potrebno proučiti še naslednje:

1. oblike in intenzivnost odnosov med posameznimi naselji;
2. stopnjo odprtosti naselbinskega sistema: odnos naselbinskega sistema do sosednjih sistemov (do Trsta, do naselbinskih sistemov v Goriški in Videmski pokrajini ter na jugoslovanskem ozemlju);
3. vzode in načine spreminjanja naselbinskega sistema;
4. v okviru naselbinskega sistema določiti obseg, način delovanja in stopnjo izoliranosti oskrbnih funkcij, ki so v rokah slovenske narodnostne skupnosti.

Priloga: Stopnja opremljenosti naselij na Tržaškem Krasu z oskrbnimi dejavnostmi leta 1976.

A = naselja (razporejena glede na število prebivalcev l. 1971);

B = stopnja opremljenosti z oskrbnimi dejavnostmi (v točkah);

C = stopnja opremljenosti z oskrbnimi dejavnostmi na prebivalca krat 100 (v točkah);

D = delež trgovine v % (od skupnega števila točk za naselje);

E = delež storitev individualnega značaja v % (od skupnega števila točk za naselje);

F = delež storitev množičnega značaja v % (od skupnega števila točk za naselje);

G = delež upravnih dejavnosti v % (od skupnega števila točk za naselje).

A	B	C	D	E	F	G
Opčine — Villa Opicina	4139	69	48	43	7	2
Sosljan — Sistiana	1479	55	38	21	39	2
Križ — Santa Croce	497	23	29	41	26	4
Nabrežina — Aurisina	1458	70	26	50	7	17
Kontovel — Contovello	119	7	13	74	8	5
Prosek — Prosecco	1072	65	55	27	10	8
Devin — Duino	566	66	45	17	26	12
Bazovica — Basovizza	299	40	47	38	3	12
Padriče — Padriciano	82	11	3	28	48	21
Trebče — Trebiciano	143	21	3	86	3	8

A	B	C	D	E	F	G
Ribiško naselje — Villaggio del Pescatore	91	18	73	—	17	10
Repen — Rupingrande	317	82	32	35	19	14
Salež — Sàles	46	15	54	37	5	6
Grljan — Grignano	96	31	—	55	25	20
Gabrovec — Gabrovizza	18	6	—	54	30	16
Mavhinje — Malchina	37	13	34	7	7	52
Gropada — Gropada	25	9	17	66	6	11
Bani — Banne	53	20	43	47	5	5
Šempolaj — San Pelagio	32	13	—	68	4	28
Zgonik — Sgonico	54	29	58	12	20	10
Briščiki — Borgo Grotta Gigante	36	20	6	79	15	—
Col — Zolla	67	35	3	6	8	83
Štivan — San Giovanni al Timavo	24	15	36	47	6	11
Cerovlje — Ceroglie dell'Ermada	4	3	—	—	34	66
Fernetiči — Fernetti	221	163	72	2	26	—
Praprot — Prepotto di San Pelagio	20	15	11	82	7	—
Slivno — Slivia	15	11	—	36	19	18
Repnič — Rupinpiccolo	86	69	29	65	6	—
Gročana — Grozzana	4	4	—	37	63	—
Samatorca — Samatorza	4	4	—	100	—	—
Medja vas — Medeazza	4	4	—	—	34	66
Prečnik — Precenico	1	2	—	—	100	—
Pesek — Pèsek di Grozzana	40	53	56	21	25	—
Devinščina — Devincina	13	20	—	58	42	—
Draga — Draga Sant'Elia	1	3	—	—	100	—
Koludrovica — Colludrozza	3	5	—	100	—	—
Trnovica — Ternova Piccola	1	3	—	—	100	—
Brišče — Brístie	3	9	—	100	—	—
Jezero — San Lorenzo	—	—	—	—	—	—

Bibliografija — Bibliography

1. Kokole V., Centralni kraji v SR Sloveniji. Problemi njihovega omrežja in njihovih gravitacijskih območij; Geografski zbornik XII, SAŽU, Ljubljana, 1971, p. 5—112.

2. Vrišer I., Centralna naselja v Jugoslaviji; Ekonomska revija št. 4, 1968, p. 395—430.

3. Uemov A. J., Vešči, svoistva i otnošenia; Moskva 1963, p. 113—114.

4. Maik W., Zastosowanie koncepcji zespołów osadniczych do analizy funkcjonalnej sieci osadniczej; zbornik Współczesna problematyka osadnictwa wiejskiego, UAM, Poznań, 1976, p. 35—44;

5. Klemenčič M., Štrajn P., Svetina V., Analiza prostorskih, sociogospodarskih in narodnostnih problemov na območju predvidene jugoslovansko-italijanske proste industrijske cone na Tržaškem Krasu, SLORI, Trst, 1977.

6. Berry B. J. L., Garrison W. L., The Functional Bases of the Central Place Hierarchy, Economic Geography, vol. 34, 1958.

7. Alvarez J. E., Lou M. A. M., Determinación cuantitativa de la centralidad de los asentamientos, *Geographica* n. 4, 1973, Madrid, p. 315—329.
8. Davies W. K. D., Centrality and the Central Place Hierarchy, *Urban Studies*, vol. 4, 1967, p. 61—79.

FUNCTIONAL ANALYSIS OF THE SETTLEMENTS OF THE KARST AREA BEHIND TRIESTE

Marijan Klemenčič
(Summary)

Contemporary urbanization processes are more and more blurring the traditional differences between the town and its agrarian hinterland. In this way a new type of physical areas is being created which is not accessible to investigation with traditional geographical methods. In the domain of the geography of settlements it is currently the functional analysis of the network of settlements, based on the general system theory, which is gaining in importance.

The Karst area in the immediate hinterland of Trieste (in Italy) has been found to be a very suitable area to be dealt with by the methods of the functional analysis. The development and the function of the network of settlements is in this case in various respects influenced by a number of factors, e.g. the Karst character of the land, traditional economic centre of Trieste, changes in the political border, nationally mixed population of the area.

Since the information and data generally necessary have not been all available, the first phase of the study is concerned only with the question of how individual settlements are furnished with supply activities. On the area inhabited by 24,172 persons living in 39 settlements, 114 supply activities have been registered. For each of the settlement we have calculated the degree of how well the settlement is furnished with supply activities, using for each of the activity W.K. Davies's location coefficient:

$$C = \frac{\text{particular kind of activity}}{\text{number of working units in a particular system or subsystem}}$$

The analysis of how the settlements are furnished with the activities question has disclosed a twofold structure of the settlement system: the existence of the traditional structure of hierarchically distributed central places in the more remote, economically underdeveloped, and with Slovenes populated belt on the one hand the parallel existence of an economically more developed, nationally mixed belt, having good traffic connections, an adequate regional distribution of also the more important supply activities, and a strong economic influence of the non-Slovene population on the other hand.

RAZGLEDI, KNJIZEVNOST IN KRONIKA

UDK
UDC

912:551.4 (4) (047) IGU = 863

O DELU MEDNARODNE KOMISIJE IGU ZA GEOMORFOLOŠKO KARTIRANJE IN NASTAJANJU GEOMORFOLOŠKE KARTE EVROPE

Ivan G a m s*

Na mednarodnem geografskem kongresu v New Delhiju decembra 1968 je bila ustanovljena komisija za geomorfološko proučevanje in kartiranje (geomorphological survey and mapping), ki ima zdaj za sabo skoraj deset letno plodno delovanje. Čeprav je težišče dela v geomorfološkem kartiranju, so se pri zasedanjih komisije, ki jih je bilo doslej 12, in to v raznih krajih Evrope od Pariza do Leningrada in Kavkaza, vedno na novo odpirala osnovna teoretska vprašanja geomorfologije. Kljub obilici geomorfoloških učbenikov in slovarjev ter geomorfološki enciklopediji (izdal R. W. Fairbridge, 1968) obstajajo namreč še vedno velike razlike v pojmovanju geomorfologije po raznih šolah Evrope, ki so sodelovale pri delu te komisije. Najbolj v ospredju so bile pri delu komisije srednjeevropske in vzhodnoevropske šole, ki imajo za sabo že desetletno tradicijo v domačem geomorfološkem kartiranju. Toda tudi pri teh so velike razlike. Sovjetski geomorfologi, ki doma raziskujejo v tesnem sodelovanju z geologi, so dajali geomorfostrukturno v ospredje geomorfološkega kartiranja, medtem ko so srednjeevropski in zahodnoevropski geomorfologi videli svojo nalogo predvsem v kartiranju geomorfoloških oblik in procesov. Sodelavci iz bolj gorate južne Evrope smatrajo, da je litologija eden glavnih dejavnikov, ki določujejo značaj površja. Po dolgotrajnih razpravljanjih je obveljalo, da so oblike in procesi v ospredju pri kartiranju v velikem (1:10.000 do 1:100.000) in v srednjem merilu (1:100.000 do 1:800.000), pri kartah malega merila pa morfostruktura in tipi površja. Šele znotraj njih se relief diferencira z barvnimi niansami.

Če je komisija kljub tako različnim stališčem dosegla dobre zaključke, je to tudi zasluga njenega predsednika doc. dr. J. Demeka, ki je ravnatelj razmeroma velikega in delovnega geografskega inštituta ČSAV v Brnu. V njem je lahko komisija izdajala številne verzije priročnikov, ki so jih izboljševali sodelavci komisije, in tiskala poizkusne karte v barvah. Po ciklostiranih verzijah (1) priročnika za kartiranje v velikem merilu, je doslej komisija izdala dokončni priročnik (2) v offset tehniki, ki je bil natisnjen v nemškem jeziku (3). Predviden je tudi ponatis v angleškem

* dr., redni univ. prof., PZE za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, YU.

in ruskem jeziku, vendar komisija do poletja 1977 še ni mogla najti založnika. Ciklostirane verzije priročnika, ki obsegajo prispevke sodelavcev in kritične pripombe, kot tudi tiskani priročnik za kartiranje v velikem merilu, pomenijo ne samo pripomoček za kartiranje, temveč sodijo med najboljše priročnike za splošno laboratorijsko in terensko geomorfološko raziskovalno delo.

Komisija je imela svojega predhodnika v delovni komisiji za mednarodno geomorfološko karto Evrope v merilu 1:500.000, ki je bila osnovana v okviru komisije IGU za aplicirano geomorfologijo junija 1966 v Belgiji. Kljub optimističnemu poročilu (4) pa je komisija po posvetovanjih ugotovila, da je karta Evrope v merilu 1:500.000 prevelik in preuranjen zalogaj. Kljub dolgemu prizadevanju se je morala komisija zadovoljiti s priročniki (5, 6) v offset tehniki, končni, tiskani priročnik pa je tik pred izidom. Samo kartiranje je tako prepuščeno posameznim narodom, od katerih so številni že izdali svojo karto v srednjem merilu, vendar vsak po svoji koncepciji.

Da je izdelava skupne karte Evrope v merilu 1:500.000 nerealna, je pokazalo delo komisije pri izdelavi karte Evrope v merilu 1:2.500.000. Čeprav so doslej v tem merilu izdali karto Evrope pedologi in kvartarologi, se je zataknilo že pri topografskih osnovah. Po dolgotrajnem usklajevanju koncepcij (7) je komisija s sodelavci pristopila k izdelavi večine od 15 listov, ki zajemajo Evropo. Kot vzorčni list je bil najprej izdelan list Varšava, ki sega od južne Švedske do srednje Italije in od Francije do Karpatov. Geomorfološka vsebina razpada v štiri skupine: reliefni razredi glede na relativno višino (v kvadratih 5×5 km: 0–30, 30–150, 150–300, 300–600 in nad 600 m višinske razlike), reliefni tipi glede na morfostrukturo (stabilni ščiti, razmeroma stabilne plosče, mlade orogenske cone itd.), posebne oblike, ki imajo na karti različno barvo glede na proces, in starost (označeno s črkami). Ker pride k tej vsebini še označba za litologijo, more biti karta v reliefno razgibanem področju prenatrpana. Od izdelovalca zahteva tudi precejšnje poznavanje tektonske strukture in litologije. Pisec tega članka je kot dopisni član za Jugoslavijo za list Varšava izdelal zahodni del Jugoslavije (približno do Tise) in trčil pri delu na mnoge težave. Ker ne razpolagamo s podrobnejšimi geografskimi kartami, je ostala delitev ozemlja glede na tektonsko strukturo (nagubano, nagubano in razlomljeno ozemlje, jarki, plošče in pod.) in litologijo (molasa, fliš), nedodelana. Sama legenda na drugi strani ni dovoljevala večje klasifikacije kraškega reliefa. Na poskusnem listu Varšava, ki je bil članom in dopisnim članom komisije predložen na zasedanju v Kijevu med lanskim mednarodnim geografskim kongresom v SZ, po mnenju pisca tega članka Jugoslavija ni bila zadovoljivo predstavljena. Na 12. zasedanju komisije od 2. do 6. maja 1977 v Novem mestu na Moravskem smo soglasno ugotovili, da noben geomorfolog ni zadovoljen s svojo geomorfološko karto poznanege ozemlja. Na tem zasedanju je bila bistveno izboljšana in precizirana legenda. To bo zahtevalo temeljite korekture lista Varšave.

Načrt, da bi geomorfološko karto Evrope v merilu 1:2.500.000 izgotovili do tokijskega mednarodnega geografskega kongresa, najbrž ne bo iz-

polnjen. Več izgledeov ima knjiga o geomorfologiji Evrope, za katero bo točnejšo vsebino določilo naslednje zasedanje komisije septembra 1977 na Finskem.

Kljub vsem težavam lahko označimo delo komisije za uspešno. Zbližala in medsebojno konfrontirala je razne evropske geomorfološke centre. Osnovala je mednarodne legende za kartiranje v raznih merilih. Marsikje se teh legend ne bodo držali v celoti in še daleč smo od enotnosti v pojmovanju pglavitnih nalog geomorfologije in kartiranja. Toda te legende bodo verjetno rabile kot podlaga za izboljševanje legende in koncepcije za domače kartiranje v Evropi kot tudi po svetu. Na tako stališče se je postavilo tudi prvo posvetovanje o geomorfološkem kartiranju v Jugoslaviji konec leta 1966 (8). Tudi pri pripravi koncepcije geomorfološke karte Slovenije v merilu 1:400.000, ki bo natisnjena v atlasu Slovenije, smo se koristno oprli na legendo mednarodne komisije. Predvsem pa vidim uspeh te komisije v tem, da je številne geomorfologe prepričala o nujnosti izdelave specialne ali splošne geomorfološke karte za dokumentacijo terenskih ugotovitev.

Bibliografija — Bibliography

1. Demek J., 1971, Manuel of Detailed Geomorphological Mapping, ČSAV, Brno, prva verzija.
2. Demek J. (et al.), 1972, Manuel of Detailed Geomorphological Mapping, ČSAV, Praga, 368 s.
3. Demek J. (et al.), 1976, Handbuch der geomorphologischen Detailkartierung, Hirt, Wien, 463 s.
4. Report of the Working Team for the Geomorphological Map of Europe on 1:500 000. ČSAV, Praga, 1968.
5. Demek J. (et al.), 1974, Problems of medium-scale geomorphological mapping, Proceedings of the 7th Meeting Brno, Studia Geographica 41, ČSAV, Praga, 206 s.
6. Demek J., Embleton C., 1976, Guide to medium-scale geomorphological mapping, Preliminary edition for the 11th Commission meeting, Kiev, ČSAV, Brno, 428 s.
7. Bachenina N. V., et al., 1971, Legend to the International Map of Europe 1:2,500,000, 5th Version, ČSAV, Brno, 30 s.
8. Gams I., 1976, Prvi jugoslovanski simpozij o geomorfološkem kartiranju od 20. do 21. oktobra 1975 v Beogradu, Geografski vestnik XLVIII.

ABOUT THE WORK OF THE IGU COMMISSION ON THE GEOMORPHOLOGICAL MAPPING AND ABOUT THE PREPARATION OF THE GEOMORPHOLOGICAL MAP OF EUROPE

Ivan Gams
(Summary)

The author reports about the formation and the performed work of the commission which has formulated the methods of geomorphological mapping during its twelve sessions. The test of the method on the sample sheet Warszawa (1:2 500 000) has pointed at the need of a further elaboration of the proposed method. The results of the work of the Commission can be assessed as successful.

UDK
UDC

910:378.4 (497.12) »1976« = 865

INSTITUT ZA GEOGRAFIJO UNIVERZE V LJUBLJANI V JUBILEJNEM PETNAJSTEM LETU DELA (1976)

Vladimir Klemenčič*

Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani je v letu 1976 še naprej izvajal svoj kratkoročni in srednjeročni program dela, usklajen z dolgoročnim programom razvoja geografije v Sloveniji in s tistim delom programa Raziskovalne skupnosti Slovenije, ki je povezan z raziskavami obvladovanja prostora, pospeševanja družbenega razvoja in nacionalne kulture v Sloveniji. Nadaljeval je z delom na pripravi Nacionalnega atlasa Slovenije. Razvijal je teorijo in metodologijo socialnogeografskega proučevanja funkcij človekovih dejavnosti: na področju oskrbe (M. Pak.), izobraževanja (Olas, Uranjek) in izkoriščanja prostega časa (A. Gosar) v Sloveniji in na širšem obmejnem prostoru. Na področju gospodarske geografije je nadaljeval z delom na proučevanju industrije (Vrišer) in kmetijstva (Belec, Medved, M. Klemenčič), na področju regionalne geografije pa na problematiki transnacionalnega položaja Slovenije kot obmejne regije (V. Klemenčič). Pri tem so bili v ospredju problemi obmejnih območij, manj razvitih obmejnih in narodnostno mešanih območij v Sloveniji in zamejstvu (A. Gosar, M. Klemenčič, V. Klemenčič in M. Pak). Posebna pozornost je bila namenjena teoretičnim in metodološkim vprašanjem zaščite manjšin s socioekonomskega in prostorskega vidika in problematiki povojnih avstrijskih popisov prebivalstva na narodnostno mešanem območju Koroške ter populacijskim problemom celotnega slovenskega etničnega ozemlja (V. Klemenčič). Nadaljevali smo z razvijanjem teorije in metodologije znanstvenoraziskovalnega dela na področju življenjskega okolja in dognanja aplicirali na nekatera onesnaženju zelo podvržena območja Slovenije (Plut, Špes). Opravili smo prve raziskave na teoretičnih in metodoloških problemih didaktike geografije, ki jih odpira reforma slovenskega šolstva (Medved).

Usposabljali smo raziskovalni kader za kritično vrednotenje novih tujih dosežkov na področju geografije in sorodnih disciplin, ki se ukvarjajo s podobno problematiko kot naš inštitut, ter za prenos raziskovalnih dosežkov v prakso. Razvijali smo dokumentacijsko-informativno (INDOK) ter zemljepisno-muzejsko razstavno dejavnost (Milena Pak, Turel, Veriot). Ta je s tekočo kartotečno obdelavo gradiva sproti registrirala rezultate raziskovalnega dela slovenskih geografov, zaposlenih v geo-

* dr., redni univer. profesor, Inštitut za geografijo pri Univerzi v Ljubljani, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, Yu.

grafske in negeografske ustanovah Slovenije; uredila je tudi kartoteko mobilnosti geografskih kadrov v Sloveniji. Spremljala je delo slovenske geografije na jugoslovanski ravni, v okviru mednarodne delitve dela in glede povezovanja geografije s prakso. Dokumentacijsko informativna služba je izdala slovensko Geografsko bibliografijo za leti 1973 in 1974 ter pripravila gradivo za naslednjo tovrstno publikacijo.

V letu 1976, ki predstavlja jubilejno petnajsto leto dela inštituta, so prišli do izraza rezultati večletnega načrtnega raziskovalnega dela, tako po doseženi stopnji v teoriji in metodologiji proučevanja posameznih prostorskih pojavov v Sloveniji in njenih posameznih delih kot pri proučevanju celotnega regionalnega kompleksa večjih ali manjših zaključenih regij Slovenije. Odraz tega je še zlasti viden v bogati inštitutski informativni in publicistični dejavnosti ter v številnih referatih inštitutskih sodelavcev na X. kongresu jugoslovanskih geografov v Beogradu in XXIII. mednarodnem kongresu geografov v Moskvi. Rezultate raziskovalnega dela so inštitutski sodelavci objavili v štiriindvajsetih strokovnih člankih na skupno dvestosedemnajstih straneh. Petnajst del so objavili v slovenskem jeziku na stošestintridesetih straneh, devet pa v drugih jezikih na skupno stoosmih straneh; petnajst del je bilo objavljenih v Sloveniji in Jugoslaviji, deset pa v inozemstvu. V tem letu so zaključili tudi devet raziskovalnih del.

Inštitutski sodelavci so posredovali rezultate svojega dela z osemnajstim referati na strokovnoznanstvenih prireditvah; tri referate so imeli na posvetovanjih v Sloveniji, deset na zveznih prireditvah v drugih jugoslovanskih republikah ter pet na mednarodnih prireditvah v inozemstvu.

Inštitut je posredoval informacije o svojem delu tudi s pomočjo dnevnega časopisja (Delo, Primorski dnevnik, Večer, Slovenski vestnik, Pomurski vestnik), radija (Ljubljana, Koper, Trst, Celovec in Murska Sobota) pa tudi s televizijskimi oddajami. Rezultate inštitutskega raziskovalnega dela smo v obliki krajših poročil in ekspertiz sproti posredovali različnim porabnikom, tako republiškimi družbenopolitičnim organom, Komisiji za zamejska in izseljenska vprašanja pri Republiški konferenci SZDL, Komisiji za mednarodne odnose Skupščine SR Slovenije, Zavodu SR Slovenije za planiranje, Gospodarski zbornici SR Slovenije, Komiteju za vzgojo in izobraževanje pri Izvršnem svetu SR Slovenije kot občinskimi skupščinam Murska Sobota, Celje, Tolmin, Nova Gorica, Sežana, Koper, Izola in Piran.

Skupno število informacij, ki jih je obiskovalcem posredovala inštitutska dokumentacijsko-informativna služba, je v tem letu preseglo številko 3000; razstave je obiskalo 2880 gostov, od teh je bilo 135 obiskovalcev iz osmih evropskih dežel.

Od kompleksnih regionalno-geografskih raziskav so bile opravljene tri raziskave: regionalno-geografska raziskava Zgornjega Posočja, pri kateri je sodelovalo 12 raziskovalcev, problemi obmejnih območij v Severovzhodni Sloveniji (sodelovali so Belec, Bračič, Kert, Olas in Zgonik) in sodobni geografski problemi transformacije podeželja na Tržaškem (M. Klemenčič). Agrarnogeografski raziskavi sta bili dve: »Prostorski

razvoj sadjarstva na Slovenskem (Belec)« in »Tržna usmerjenost kmetijstva v Sloveniji (Medved)«. Na področju proučevanja življenjskega okolja sta bili opravljeni dve raziskavi: preobrazba geografskega okolja v Koprskem primorju (Plut) in Geografski aspekti degradacije okolja na primeru Celja (Špes). Na področju populacijske problematike pa smo izdelali regionalno demografski razvoj Slovenije (drugi del) in kritično analizo avstrijskih povojnih popisov prebivalstva na Koroškem (V. Klemenčič).

Rezultate raziskovalnega dela iz preteklih dveh ali treh let so nosilci raziskav posredovali v obliki tiskanih razprav po strokovnih revijah in z referati na strokovnih posvetovanjih doma in v tujini. O rezultatih svojega dela na področju agrarne geografije je poročal B. Belec na XXIII. mednarodnem kongresu geografov v Moskvi in na X. kongresu geografov Jugoslavije v Beogradu; referata sta bila objavljena v predkongresnih publikacijah obeh imenovanih kongresov (1, 2) ter v Zborniku Pedagoške fakultete v Bratislavi (3). J. Medved je poročal na XXIII. mednarodnem kongresu geografov v Moskvi o rezultatih svojega agrarnogeografskega proučevanja (4); o delu na področju didaktike geografije pa je poročal na X. kongresu geografov Jugoslavije v Beogradu (5). Oboje je bilo publicirano v predkongresnih publikacijah.

V. Klemenčič je poročal na XXIII. mednarodnem kongresu geografov v Moskvi o problemih obmejnih regij ob odprti meji, na X. kongresu geografov Jugoslavije o razvoju geografije v Sloveniji, na simpoziju o izseljeništvu narodov in narodnosti Jugoslavije, ki je bil v Zagrebu, o vzrokih in posledicah izseljevanja iz Jugoslavije. Na posebnem posvetovanju Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani in Zavoda za migracije i narodnosti v Zagrebu je referiral o vprašanjih slovenske in hrvaške manjšine v Avstriji in o problematiki avstrijskih popisov prebivalstva po drugi svetovni vojni; referati so bili objavljeni v predkongresnih ali posebnih publikacijah (6, 7, 8). O avstrijskih popisih prebivalstva je objavil v slovenskem tisku dve razpravi (9, 10), ki sta bili objavljeni tudi v tujih jezikih (11, 12, 13) in v dnevnem časopisju (Delo, Slovenski vestnik, Večer, Borba, Nova Makedonija, Oslobođenje in Rilindija); o prostorski problematiki narodnostno mešanega ozemlja v Prekmurju je skupno s Hajosem objavil prispevek v Bekescabi (14) in reviji Dan (15) v Trstu; oba sta imela tudi skupen referat o že navedeni tematiki na slovenskih kulturnih dneh v Celovcu.

V posebni, XXII. mednarodnemu kongresu geografov posvečeni publikaciji Akademije znanosti SSSR, je bil objavljen njegov prispevek o socioekonomski strukturi in urbanizaciji v Jugoslaviji (16).

M. Pak je na XXIII. mednarodnem kongresu geografov v Moskvi ter na X. kongresu geografov Jugoslavije poročal o geografski problematiki preskrbe (17).

J. Vrišer je na X. kongresu geografov Jugoslavije poročal o razvoju industrije v Sloveniji (18), za XXIII. mednarodni kongres geografov v Moskvi pa je pripravil prispevek o isti problematiki; oba prispevka sta bila objavljena v predkongresnih publikacijah (19). O isti tematiki je objavil tudi razpravo v Geografskem vestniku (20).

D. Plut je imel na X. kongresu geografov Jugoslavije in na posvetovanju, ki ga je v Ljubljani organizirala komisija za znanstveno delo Zveze geografskih društev Jugoslavije, referata o problemih življenjskega okolja (21, 22).

M. Špes pa je na istem zasedanju komisije podala poročilo o rezultatih proučevanja okolja v modelnih oblasteh pri SEV, v okviru dokumentacije delovnih skupin SEV za okolje pa je pripravila bibliografijo del o okolju na področju geografije Slovenije (23).

M. Klemenčič je poročal na X. kongresu geografov Jugoslavije o obmestni coni na Tržaškem Krasu, M. Ravbar o divji gradnji v Sloveniji, M. Žagar pa o prometu v Jugoslaviji. A. Gosar je imel v Zagrebu na simpoziju o izseljeništvu narodov in narodnosti Jugoslavije referat o problemih slovenskih izseljencev. Prve rezultate raziskav o manj razvitih obmejnih območjih Severovzhodne Slovenije so B. Belec (24), V. Bračič (25), B. Kert (26), L. Olas (27) in M. Zgonik (28) objavili v Geografskem vestniku.

Zaradi izmenjave informacij o doseženih rezultatih na področju raziskovalnega dela in zaradi izobraževanja je inštitut tudi v tem letu sodeloval s slovenskim raziskovalnim inštitutom v Trstu, slovenskim znanstvenim inštitutom v Celovcu, geografskim inštitutom fakultete za jezike in literaturo v Vidmu, z geografskima inštitutoma Univerze v Münchnu in Frankfurtu ter geografskima inštitutoma Akademije znanosti v Budimpešti in Varšavi ter z geografskimi inštituti akademij znanosti vzhodnoevropskih držav, ki sodelujejo pri programu raziskav življenjskega okolja pri SEV. V inštitutu se je specializirala iz geografije prebivalstva asistentka Gražyna Maria Mruz iz Pedagoške visoke šole v Krakovu. Na krajših informativnih študijskih potovanjih po Poljskem in ZR Nemčiji so bili štirje inštitutski sodelavci, na strokovnem posvetovanju za okolje pri SEV v Leipzigu v NDR pa sta bila dva sodelavca.

Z organizacijo gibanja »Znanost mladini« je inštitut organiziral mednarodni mladinski raziskovalni tabor o socialno geografskih problemih na narodnostno mešanem ozemlju v Prekmurju, ob sodelovanju s komitejem SRS za vzgojo in izobraževanje pa študijsko potovanje maturantov zvezne gimnazije za Slovence v Celovcu po Jugoslaviji.

V inštitutu je bilo redno zaposlenih 15 delavcev, imel pa je tudi 37 zunanjih sodelavcev. Trije mlajši sodelavci so odšli iz inštituta na delovna mesta v prakso, trije sodelavci pa so se na novo zaposlili. En zunanji sodelavec je opravil magistririj (Plut), osem sodelavcev obiskuje podiplomski študij, od teh so štirje že v zaključni fazi študija.

Bibliografija — Bibliography

1. Belec B., Metodologija istraživanja specijalnih poljoprivrednih kultura u Sloveniji (Problemi tipologije i regionalizacije), Zbornik X. jubilarnog kongresa geografa Jugoslavije, održanog u Srbiji od 15. do 20. septembra 1976, Beograd 1977, str. 192—199.

2. Belec B., Types of Viticultural Regions in the Socialist Republic of Slovenia (Yugoslavia), International Geography, 76, Section 6, General Economic Geography, XXIII Internat. Geograp. Congress, Moskva 1976, str. 194—196.

5. Belec B., Ekonomicko-geografski razvoj Ljutomersko-ormoških gor, Zbornik Pedagoške fakultete UK v Bratislavi so sedlom v Trnave, Prirodne vede, Geografija, V, Slovenske pedagoške nakladatelstvo 1976, Bratislava 1976, str. 131—145.
4. Medved J., Ob izučeni seljsko-hozjastvennih landšaftov, Regionalna geografija, Meždunarodna geografija — 1976, XXIII. meždunarodni geografski kongres, SSSR, Moskva 1976. Section 8., Orgkomitet XXIII. meždunarodnega geografskega kongresa, Moskva, str. 299—302.
5. Medved J., Osnovne postavke didaktične reforme geografskega obrazovanja, Zbornik X. jubilarne kongresa geografa Jugoslavije, održanog u Srbiji od 15.—20. septembra 1976, Beograd 1977, str. 151—156.
6. Klemenčič V., The Open Borders and Border Regions as a New Regional-geographic Phenomenon, Regional Geography, International geography '76: XXIII. International geographical Congress, SSSR, Moskva 1976, Section 8. Prevodi na inostrane jezike predstavljeni Orgkomitetom kongresa, Moskva 1976, str. 146—151.
7. Klemenčič V., Neki aspekti teoretskega razvika i društvene funkcije geografije u Sloveniji, Zbornik X jubilarne kongresa geografa Jugoslavije, održanog u Srbiji od 15. do 20. septembra 1976, Beograd 1977, str. 43—47.
8. Klemenčič V., Uradni avstrijski popisi prebivalstva po drugi svetovni vojni glede na slovensko manjšino in slovenščino kot občevalni jezik v luči zakona o popisu prebivalstva posebne vrste. Sodobna vprašanja slovenske in hrvaške manjšine v Avstriji. Suvremena pitanja slovenske i hrvatske manjine u Austriji, Inštitut za narodnostna vprašanja — Ljubljana, Zavod za migracije i narodnosti — Zagreb, Ljubljana 1976, str. 41—50.
9. Klemenčič V., Kritika uradnih avstrijskih popisov prebivalstva v letih 1951, 1961 in 1971 glede na slovensko manjšino in slovenščino kot občevalni jezik, Razprave in gradivo, št. 7—8, Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani, Ljubljana 1976, str. 101—124.
10. Klemenčič V., Slovenska manjšina v Avstriji ob popisu prebivalstva posebne vrste. Teorija in praksa, št. 11, letnik 1976, Ljubljana 1976, str. 915—924.
11. Klemenčič V., Official Austrian Post — War Population Censuses Concerning the Slovene Minority and the Slovene Language as the Language of Communication in the Light of the Act of a Special Kind. Actual Questions of the Slovene and Croat Minorities in Austria. Institute for Ethnic Problems Ljubljana, Institute for Migrations and Nationalities, Zagreb, Ljubljana 1976, str. 45—57.
12. Klemenčič V., The Official Austrian Censuses in 1951, 1961 and 1971 Concerning the Slovene Minority and the Slovene Language as the Language of Communication. Twenty years Overdue. Slovene and Croat Minorities in Austria, Inštitut za narodnostna vprašanja, Institute for Ethnic Problems, Ljubljana 1976, str. 19—23.
13. Klemenčič V., Amtliche Österreichische Volkszählungen nach dem zweiten Weltkrieg mit Bezug auf die slowenische Minderheit und slowenisch als Umgangssprache in Lichte des Gesetzes über die Volkszählung besonderer, Aktualen Fragen der slowenischen und der kroatischen Minderheit in Österreich, Institut für nationalitätenfragen, Ljubljana, Institut für migration und nationalitäten, Zagreb, Ljubljana 1976, str. 49—60.
14. Klemenčič V., Hajos F., Ketnyelvűség a Szloven Szocialista Köztársaságban. A szlovenek és magyarok által lakott, semetiségtől vegyes területeken. Mnézetkazi neprijazni nemzetiségkutató konferencia, Bekescaba 1975, okt. 28—21., Bekescaba 1976, str. 195—211.
15. Klemenčič V., Hajos F., O jezikovnih pravicah narodnostne skupnosti v Sloveniji. Dan (mesečnik), VI/1976, št. 52 (april 1976), Trst 1976, str. 24—26.
16. Klemenčič V., Geografsko izučenie izmenenii socialno-ekonomičeskogo prostiranja i urbanizaciji v Jugoslaviji (posle 1953 g.), Geographical studies of the development of social-economic space and urbanization in Yugoslavia (after 1965), Teritorialna struktura narodnog hozjajstva v socialističkih stra-

nah. Sbornik statej, podgotovljenih geografami socialističeskikh stran, XXIII Meždunarodnij geografičeskij kongress (Spatial structure of the national economy in socialist countries. Collection of articles) prepared by geographers of socialist countries for the XXIII International Geographical Congress, Akademija nauk SSSR, Nacionalni komitet sovetских geografov, Izdatel'stvo »Nauka«, Moskva 1976, str. 160—171.

17. Pak M., Snaždevanje kao faktor prostornog razvoja SR Slovenije, Zbornik X. jubilarnog kongresa geografa Jugoslavije održanog u Srbiji od 15. do 20. septembra 1976, Beograd 1977, str. 314—324.

18. Vrišer I., Razvoj industrije u SR Sloveniji. Zbornik X. jubilarnog kongresa Jugoslavije održanog u Srbiji od 15. do 20. septembra 1976, Beograd 1977, str. 234—239.

19. Vrišer I., The areas of influence of Yugoslav cities and towns, Geography of Population, International geography '76; XXIII International geographical Congress SSSR, Moskva 1976, Section 7, str. 335—338.

20. Vrišer I., Razvoj industrije v Sloveniji, Geografski vestnik (1976), Ljubljana 1976, str. 29—45.

21. Plut D., Turizem in preobrazba okolja na slovenski obali, Zbornik X. jubilarnog kongresa geografa Jugoslavije održanog u Srbiji od 15. do 20. septembra 1976, Beograd 1977, str. 438—442.

22. Plut D., Proučevanje okolja pri SEV.

23. Špes M., Bibliografija problematike okolja za področje geografije po letu 1961. Informacionij bjulleten o naučnoissledovatel'skoj probleme SEV-1 Socialjno-ekonomičeskie, organizacionnopravoviei i pedagogičeskie aspekti ohranii uluščeniia okružajušej sredi i racionalnogo ispolzovanija prirodnih resursov (Čehoslovackaja akademija nauk — Institut geografii g. Brno; Sovet ekonomičeskog vzaimopomoši — Naučno issledovatel'skoe zadanie — Razrabotka mero-prijatij po ohrane prirodi), št. 9, Praga 1976, str. 349—361.

24. Belec B., Gibanje prebivalstva in spreminjanje demografske strukture v obmejnih področjih Severovzhodne Slovenije, Geografski vestnik XLVIII (1976), Ljubljana 1976, str. 141—146.

25. Bračič V., Geografski problemi obmejnih območij Slovenije, Poizkus opredelive obmejnih in manj razvitih obmejnih krajevnih skupnosti v Severovzhodni Sloveniji, Geografski vestnik XLVIII (1976), str. 137—140.

26. Kert B., Delovne migracije iz obmejnih območij občine Lenart v Slovenskih goricah v zamejstvo, Geografski vestnik XLVIII (1976), Ljubljana 1976, str. 147—150.

27. Olas L., Dvolastništvo — dejavnik v razvoju Prekmurja kot obmejne regije, Geografski vestnik XLVIII (1976), Ljubljana 1976, str. 151—155.

28. Zgonik M., Migracija učencev v obmejnih krajih mariborske regije kot družbenogeografski pojav, Geografski vestnik (1976), Ljubljana 1976, str. 156 do 158.

GEOGRAPHICAL INSTITUTE, UNIVERSITY OF LJUBLJANA 15th JUBILEE YEAR (1976)

Vladimir Klemenčič
(Summary)

The report of the Geographical Institute in the University of Ljubljana for its 15th. jubilee year presents the following activities: preparation of the National Atlas of Slovenia; development of the theory and methodology of socio-geographical research into the functions of human activity, supply and education; analysis of population problems within the entire Slovene ethnic region; transnational regional development for Slovenia as a border region, and research into border areas; regional and economic geography (industry and agriculture); the protection of minorities from the socioeconomic and spatial aspect; formulating research methodology concerning the environment and theoretical these of methodological departure-points in the didaction of geography.

UDK
UDC

910:378.3 (497.12) »1976« = 863

DELO GEOGRAFSKEGA INŠTITUTA ANTONA MELIKA SAZU
V LETU 1976

Milan Šifrer*

Leta 1976 smo posvetili glavno pozornost proučevanjem, ki potekajo že od leta 1971 pod naslovom: »Geografija poplavnih področij na Slovenskem«. Gre torej za svet, ki je ostal doslej nekako ob strani našega geografskega proučevanja. Da bi potekalo naše delo čim bolj usklajeno, smo najprej sestavili metodologijo ter jo objavili v Geografskem vestniku XLVI (1974). Po teh smernicah smo do leta 1976 proučili že šest poplavnih področij, leta 1976 pa naslednja štiri: dolino Krke od Otočca navzdol, porečje Rižane in Badaševce, porečje Dragonje in Grosupeljsko—Radensko polje. Opravljene raziskave so veliko prispevale k poznavanju zvez med poplavnimi področji ter poplavnim zaledjem. V tej zvezi so še posebno zanimive ugotovitve, da je človek s krčenjem gozdov ter oranjem tal, pa tudi z drugimi posegi v pokrajino, povečal hudourniški značaj rek in potokov ter s tem tudi nasipanje in poplave. Kljub tem negativnim posledicam pa so se tla na poplavnih področjih povečini izboljšala, saj so nanašale reke po poplavnem svetu čedalje več debelo-zrnatih sedimentov, ki so povzročili, da postajajo tla zračnejša, sušnejša ter s tem tudi rodovitnejša. Proučevanja opozarjajo tudi na različne učinke melioracij ter regulacij, kar vse daje tem proučevanjem poleg znanstvene tudi aplikativno vrednost.

Veliko časa smo posvetili tudi številnim nalogam, ki potekajo v okviru teme: »Proučevanje naravnega okolja Slovenije, njegovega družbenega vrednotenja, urejanja ter preurejanja okolja in kompleksnih prostorskih problemov«. V okviru te teme smo proučili katastrofalne učinke žleda, ki je 17.—19. novembra 1975 polomil ter prevrnil na Snežniku, Javorinikih ter še posebej na območju Hrušice, Nanosa, Trnovskega gozda in na območju idrijskih kraških planot (Vojsko, Šebrelje, Ledine, Dole) okrog 342.331 m³ lesa v gozdovih in povzročil s tem tamošnjemu gozdnemu gospodarstvu velikansko škodo.

Sistematičnega proučevanja so bili deležni tudi učinki potresa v Zgornjem Posočju. Z raziskavami smo začeli že takoj po prvih katastrofalnih potresnih sunkih in nadaljevali nato skozi vse potresno obdobje v letu 1976. S temi proučevanji smo želeli osvetliti obnašanje zgradb po

* dr., znanstveni svetnik, Geografski inštitut Antona Melika, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Novi trg 4, 61000 Ljubljana, YU.

prvih ter sledečih potresnih sunkih na različnih sedimentih ter tektonskih območjih. V tej zvezi smo zbrali tudi podatke o številu ter značaju poškodovanih hiš po posameznih krajevnih skupnostih, ki smo jih tudi v kartografski obliki posredovali posameznim občinskim skupščinam na prizadetem območju.

Kot vsa pretekla leta smo tudi leta 1976 redno opazovali Triglavski ledenik ter ledenik pod Skuto in tako dobili zaključeno podobo o tem, kako sta preživela preteklo talilno obdobje. Pri Triglavskem ledeniku smo poleg dosedanjih opazanj ter meritev opravili tudi merjenje hitrosti pomikanja ledu. Organizirali smo tudi fotografiranje ledenika ob vseh njegovih spremembah tekom leta. Triglavski ledenik opazujemo že od leta 1946 dalje, ledenik pod Skuto pa od leta 1948. Rezultate teh proučevanj smo objavili v treh razpravah v Geografskem zborniku, zadnja med njimi pa je izšla prav leta 1976.

V istem letu smo se na pobudo Komisije za led in sneg pri Združenih narodih, ki ima trenutno svoj sedež v Švici, povezali s sekretariatom za pripravo svetovnega registra ledenikov, ki bo služil za registracijo vodnih zalog ter klimatskih sprememb.

Kot svojo stalno nalogo smo proučevali tudi transformacijo agrarne pokrajine. V Gornji Savinjski dolini smo se sistematično lotili proučevanja samotnih kmetij, pri tem pa so nas še posebej zanimala vse spremembe, ki so jih le-te doživele v obdobju 1967–1977. Zbrali smo podatke o kmečkem ter mešanem prebivalstvu, o številu posameznih vrst goveje živine, o količini oddanega mleka v letu 1975, o letnem prirastu iglavcev, ki je istočasno količina odmerjena za posek in prodajo, o stanju kmečke mehanizacije, motorizacije in gospodarskih zgradb, predvsem hlevov, pa tudi o stanovanjskih poslopjih. Pri teh raziskavah smo se veliko ukvarjali z vprašanjem vpliva novih cest na hitrejši razvoj kmetijstva in kmečkega turizma v tem obdobju. Te rezultate smo zaradi velikega zanimanja sproti pošiljali občinskim forumom.

Isto velja tudi za proučevanje osnovnih geografskih značilnosti zemljiško-posestne strukture v Spodnji Savinjski dolini, ki so opozorila na izredno močno razdrobljenost zemljiške posesti ter na sorazmerno visoko stopnjo deagrariziranih kmetij. Ta proučevanja so prispevala k poglobitvi kriterijev za zaščito kmetij v Spodnji Savinjski dolini, ki je ob njihovem močnem drobljenju ter deagrarizaciji nujna.

V okviru naloge: »Geografsko vrednotenje prirodnega okolja za potrebe planiranja na primeru Domžal« smo ovrednotili različne metode, ki pridejo pri tem delu v poštev. Pri tem smo navezali stike s planerskimi organizacijami na območju Domžal, pri čemer je prišlo do zelo plodnega obojestranskega sodelovanja.

Z željo da bi posodobili naše kartografske metode smo vključili v naš delovni program nalogo: »Aplikacija kartografskih metod na primeru razvoja naselij v občini Kamnik«. Za to temo smo zbrali leta 1976 vse razpoložljivo gradivo ter se ob obiskih nekaterih pomembnejših evropskih kartografskih ustanov seznanili z najnovejšimi tovrstnimi kartografskimi metodami.

Tudi sicer lahko rečemo, da so bili na drugih področjih geografske znanosti naši stiki z inozemstvom zelo plodni. Tu kaže še posebej opozoriti na naše stalne zveze z madžarsko Akademijo znanosti v Budimpešti ter z Geografskim inštitutom v Debrecenu, s katerimi sodelujemo na področju geomorfološkega proučevanja panonskega obrobja že vrsto let. Ob našem obisku na Madžarskem smo se v razgovorih ter na številnih ekskurzijah dodobra seznanili s tamošnjimi smermi geografskega raziskovalnega dela. Naš inštitut pa je obiskal akademik dr. László Kadar iz Debrecena, ki smo ga na ekskurzijah po Primorju ter po Štajerski seznanili z našimi dognanji.

Omeniti moramo naše sodelovanje na mednarodnem simpoziju držav članic SEV na Moravskem ter Slovaškem (ČSSR), ki je bil posvečen kompleksnemu proučevanju okolja (30. avgusta do 10. septembra 1976). Z željo po napredku naše tematske kartografije smo se udeležili mednarodnega simpozija: »Kartografija in okolje« v Freiburgu. S kartami, ki smo jih izdelali na našem inštitutu, pa smo sodelovali na mednarodni razstavi hidrogeografskih kart v Budimpešti.

Tu lahko opozorimo tudi na našo udeležbo na 10. kongresu geografov Jugoslavije v Beogradu (15.—20. septembra 1976).

Leta 1976 je izšla XV. knjiga Geografskega zbornika SAZU, v tiskarno pa smo oddali gradivo za XVI. knjigo, v kateri bodo objavljene naslednje razprave: »Zgornja gozdna meja v Kamniških Alpah v geografski luči v primerjavi s Snežnikom«, »O zgornji gozdni meji na jugozahodnem Koroškem« in »Geografski učinki žleda v gozdovih okrog Idrije ter Postojne«.

Aktivnost našega inštituta naj prikažemo še s podatkom, da smo objavili v domači in tuji geografski ter drugi literaturi v tem letu kar 19 razprav ter manjših prispevkov.

Tudi naš kartografski oddelek je delal uspešno. Poleg številnih diagramov ter skic smo izdelali kar 18 zelo zahtevnih ter originalnih večbarvnih kart.

V geofotolaboratoriju smo razvili 387 črnobelih odnosno barvnih filmov ter diafilmov ter izdelali 4379 različnih slik, povečav ter reprodukcij. Pri tem pa ne sme ostati neomenjeno, da značaj dela v fotolaboratoriju nikakor ni serijski. Večina izdelanih slik so unikati, ki terjajo daljše pripravljavalno delo in so zato zgoraj navedene številke le približni pokazatelj opravljenega dela.

V letu 1976 smo prav tako nadaljevali z urejanjem slovenske geografske bibliografske kartoteke po modernih bibliotečnih načelih. Dopolnjevali smo tudi geografsko fototeko ter diateko Slovenije. V okviru zamenjave za naš Geografski zbornik smo prejeli 762 knjig ter revij, katerih vrednost skoraj dosega stroške za izdajanje naše publikacije.

Podrobnejše poročilo o delu inštituta bo objavljeno v 27. knjigi Letopisa SAZU 1976.

THE WORK OF THE INSTITUTE FOR GEOGRAPHY OF THE SLOVENE
ACADEMY OF ARTS AND SCIENCE IN THE YEAR 1976

Milan Šifrer
(Summary)

The report describes the research and publishing activities of the Institute in the year 1976. Its main research projects were: the research of flood areas in Slovenia, the ice-frost which has hit SW Slovenia in the year 1975, the ice movement of the small Triglav and Skuta glaciers, the transformation of the agrarian landscape in the Savinja Valley, and the editing of the vol. XV. of the »Geografski zbornik«.

UDK
UDC

910:378.3:551.44 (497.12) »1976« = 863

INŠTITUT ZA RAZISKOVANJE KRASA SAZU V LETU 1976

Peter Habič*

Raziskovalni program inštituta je obsegal predvsem dvoje področij: speleologijo in geografijo krasa. Prvo financira Raziskovalna skupnost Slovenije v okviru področne skupnosti za geologijo, rudarstvo in metalurgijo, drugo pa v skupnosti za ekonomske in prostorske vede. Poleg tega je bil inštitut po posebni pogodbi zadolžen za objavo rezultatov sledilnih poskusov v kraškem porečju Ljubljanice in za organizacijo 3. mednarodnega simpozija o sledenju podzemeljskih voda (3. SUWT) v dneh od 27. 9. do 1. 10. 1976 na Bledu.

Sodelavci inštituta so raziskovali kras v zahodnem subalpskem svetu ter v osrednjem delu Julijskih Alp v zvezi z izdelavo osnovne speleološke karte Slovenije. V okviru 5. faze te dolgoročne naloge je bilo obdelanih 7 listov, in sicer Tolmin 2, 3, 4 ter Bled 1, 2, 3, 4. Tolmači h kartam obsegajo skupno 530 tipkanih strani in obravnavajo 760 kraških votlin, številne kraške izvire ter druge površinske kraške pojave. Terensko delo je bilo povezano tudi z drugimi speleološkimi, biološkimi in ekološkimi raziskavami dinarskega krasa v Sloveniji in Jugoslaviji. Te raziskave obsegajo valorizacijo kraških izvirov in podzemeljskih voda (P. Habič), geokronologijo kraškega podzemlja, rast, starost ter razpadanje kapnikov (R. Gospodarič in F. Šušteršič), preučevanje recentnega in fosilnega zakrasevanja v ribniški Mali gori (A. Kranjc), študij zatrepnih dolin na Planinskem polju (F. Šušteršič) ter kemične lastnosti prenikajoče vode v Planinski jami (J. Hladnik) kot tudi obdelavo jamske favne Slovenije in nekaterih jam Črne gore (Tone Novak). Nekaj terenskega dela je bilo opravljenega po posebnih naročilih, predvsem v zvezi z ukrepi za zaščito krasa. Izdelane so bile smernice za odvajanje odplak v kras pri Neverkah in Podskrajniku, ocenjen idejni načrt bodočega kraškega vodovoda, obdelani pa so bili tudi rezultati črpalnega poskusa v Izolanskem breznu.

R. Gospodarič in P. Habič sta opravila redakcijo slovenskih tekstov za angleško in nemško izdajo knjige »Underground Water Tracing, Investigations in Slovenia 1972—1975«, ki obsega 309 strani, 85 slik in tri priloge ter 12 barvnih tabel. Med članki 32 avtorjev iz Slovenije, Avstri-

* dr., znanstveni svetnik, Inštitut za raziskovanje krasa pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, 66230 Postojna, Yu.

je, Nemčije ter Švice je tudi 6 prispevkov omenjenih redaktorjev. P. Habič je predstavil geomorfološke in hidrografske značilnosti dinarskega Krasa, rezultate speleohidroloških raziskav ter hidrografsko ovrednotenje rezultatov sledenja. R. Gospodarič pa je soavtor poglavja o geologiji in hidrogeologiji porečja Ljubljane, hidrogeološkega izrednotenja podzemeljskih vodnih zvez, tretji njegov prispevek pa govori o redkih sledilnih sredstvih. Pri redakciji predavanj na simpoziju je poleg R. Gospodariča sodeloval tudi A. Kranjc. F. Habe je sodeloval pri zbiranju gradiva za bibliografijo o krasu, ki jo je pripravil Zavod za hidrotehniko gradbene fakultete v Sarajevu, izdala pa Jugoslovanska akademija znanosti in umetnosti v Zagrebu. Pri pripravi na simpozij in predhodnih raziskavah v porečju kraške Ljubljane je inštitut tesno sodeloval z univerzo v Ljubljani in drugimi ustanovami, ki se ukvarjajo z raziskovanjem krasa, zlasti z jamarsko zvezo Slovenije, zvezo vodnih skupnosti, še posebej z njeno strokovno službo in hidrološkim oddelkom, dalje s kemijskim inštitutom Boris Kidrič, inštitutom Jožef Stefan, geološkim in meteorološkim zavodom, zavodom za geološka in geofizična istraživanja iz Zagreba, zavodom za spomeniško varstvo, geodetskim zavodom in drugimi.

V tem letu je izšel tudi 7. zvezek Krasoslovnega zbornika *Acta carsologica*. Prispevke D. Gospodariča: Razvoj jam med Pivško kotlino in Planinskim poljem v kvartarju, F. Habeta: Morfološki, hidrografski in speleološki razvoj v studenskem flišnem zatoku, P. Habiča: Hidrogeološke značilnosti povodja Bele pri Vrhniki in problemi izrabe kraških voda za oskrbo, ter A. Kranjca: Tipi kraških votlin v Triglavskem pogorju, je v sodelovanju z uredniškim odborom uredil akademik prof. dr. Svetozar Ilešič, ki je tudi kot predsednik znanstvenega sveta inštituta skrbel za znanstveno usmerjenost raziskovalnega dela programa.

Kraška muzejska zbirka je kot posebna delovna enota inštituta, ki jo sofinancirata turistično hotelsko podjetje Postojnska jama in kulturna skupnost Postojna, priredila šest razstav naravoslovne in kulturnozgodovinske vsebine. Zbirala je gradivo za bodoči kraški muzej pri Postojnski jami. Sodelavci so izdelali večbarvne table kraških spomenikov kot so Planinska jama, Planinsko in Cerkljansko polje, Rakov Skocjan in izviri Ljubljane. Arhitekt Vlasta Nečmar je pod mentorstvom prof. Bitenca izdelala idejni osnutek bodoče zgradbe Kraškega muzeja pri vhodu v Postojnsko jamo. Raziskovalno delo je zajelo arheološko topografijo Notranjske in arheološko sondiranje v Starem trgu pri Ložu (M. Urleb) ter etnografsko obdelavo vasi Orehek pri Postojni (M. Karbič).

Inštitut skrbi tudi za kataster kraških pojavov, v katerem je bilo do konca leta 1976 registriranih že 4492 kraških jam, 862 kraških vodnih objektov ter 170 različnih morfoloških pojavov. Knjižni fond pa se je v tem letu povečal za 591 enot. Sodelavci inštituta so skupaj objavili 15 različnih znanstvenih razprav, z referati pa so sodelovali na 7. kongresu speleologov Jugoslavije v Hercegnovem, na 10. jubilejnem kongresu geografov v Beogradu, na simpoziju entomologov na Korčuli ter na posvetu o favni Srbije v Beogradu. R. Gospodarič se je udeležil zborovanja nemških geologov v Hannoveru, F. Habe zbora sovjetskih inštruk-

torjev spelologije na Kavkazu, P. Habič pa simpozija o ekološki valorizaciji primorskega krasa v Splitu. Za pomembno biospeleološko dejavnost je član inštituta Egon Pretner prejel nagrado Sklada Borisa Kidriča, za visok življenjski jubilej pa odlikovanje predsednika republike red dela z zlatim vencem.

Inštitut so kot vsako leto obiskali številni domači in tuji krasoslovci iz Madžarske, Avstrije, Švice, Italije, Francije in Nemčije. Seznanili so se z dejavnostjo inštituta in si pod strokovnim vodstvom ogledali turistične in druge zanimivosti našega krasa. Posebej naj omenimo tudi obisk 50 udeležencev 3. SUWT iz Evrope, Afrike, Avstralije in Amerike.

Ob koncu leta je bilo pri inštitutu zaposlenih 6 znanstvenih, 4 strokovni in 4 tehnični sodelavci s polnim delovnim časom ter 3 delavci s skrajšanim delovnim časom. Podrobnejše poročilo o delu v letu 1976 ter o programu za leto 1977 pa je objavljeno v 27. knjigi Letopisa SAZU.

THE INSTITUTE OF KARST RESEARCH OF THE SLOVENE ACADEMY OF ARTS AND SCIENCES AT POSTOJNA IN THE YEAR 1976

Peter Habič
(Summary)

The research programme of the Institute included the speleology and the geography of karst. Work on the basic speleological map of Slovenia has been continued; 5 sheets covering the area of the Julian Alps and the foot-hills had been completed. The research included also the evaluation of water springs and underground waters; further karst phenomena and karst flora. The 3rd International Symposium on Underground Water Tracing (3. SUWT) has been also organised at Bled by the Institute. Editing of the papers presented at the symposium is in progress. In 1976 the 7th volume of »Krasoslovni zbornik« (Acta carsologica) was published.

KNJIZEVNOST

Novejši krasoslovni učbeniki

Po izidu učbenikov J. Jenningsa, M. M. Sweetingove in opisov krasa na severni polobli v knjigi »Karst«, o čemer je poročal Geografski vestnik 1973, je izšlo nekaj novih učbenikov in monografij, ki pomenijo nov korak v razvoju krasoslovja.

V izdajanju krasoslovnih objav se je poleg krasoslovnega in speleološkega inštituta Gorkijeve univerze v Permu v Sovjetski zvezi uveljavila še geografska fakulteta moskovske univerze. Med pomembnimi deli je omeniti zlasti dve izpod peresa tamkajšnjih profesorjev geografije, Gvozdeckega in Čikiševa.

N. A. Gvozdeckij, Problemi izučenja karsta i praktika (Vprašanja preučevanja krasa in praktika), 391. s., 45 podob. Moskva 1972.

Knjiga je namenjena, kot beremo v uvodu, znanstvenim delavcem in delavcem v praksi, geografskim in geološkim aspirantom in študentom in je zanimiva tudi za turiste in športnike-speleologe. Poleg že standardnih poglavij najdemo še nekaj posebnih. Tako je na primer poglavje o tipologiji krasa, s čimer se je avtor najbolj raziskovalno ukvarjal. Čeprav je v predhodnih poglavjih kras dokaj podrobno tipiziran (pokriti, zakriti, in podobno), je na karti evropskega dela Sovjetske zveze kras rajoniran le po dveh vidikih, glede na litoško podlago in glede na splošne geografske regije. Na tej karti spoznamo široko razprostranjenost krasa v gipsu, anhidritu in v soli, kar je v Jugoslaviji redkost. Posebno zanimanje vzbudita tudi dve poglavji o rudnem krasu in o praktičnem pomenu raziskovanja krasa v SZ. Rudni kras, ki je v znatni meri skriti kras (v smislu Slovenske kraške terminologije, Ljubljana 1973, s. 18), ima velik pomen za sovjetsko rudarstvo.

Snov iz 44 strani dolgega poglavja z naslovom »Vpliv geoloških, geografskih pogojev in delnih sestavin geografskega okolja na razvoj krasa« najdemo, bolj poglobljeno in razširjeno, obdelano v knjigi:

A. G. Čikišev, Geografičeskie uslovia razvitija karsta (Geografski pogoji kraškega razvoja), 115 s., 36 podob, broš., Moskva 1975.

Obdelani so geološki vplivi, vloga reliefa, klime, naravnih voda, prsti, rastlinstva, živali, mikroorganizmov, prirodnih kompleksov in antropogeni dejavniki za razvoj krasa. V knjižici so nekatere dragocene karte za evropski del SZ kot na primer za število dni z določeno zemeljsko temperaturo, pH talne raztopine, ogljikovodikova produkcija v tleh, kar vse po svoje osvetljuje vlogo temperature in padavin na korozijo.

Za obe omenjeni knjigi je mogoče reči isto kot za podobni starejši učbenik G. A. Maksimoviča:* natrpani sta s kvantitativnimi podatki iz obilice uporab-

* Osnovni karstovedenja, I, 444 strani, Perm 1964. Osnovi karstovedenja, II, 529 s., Perm 1969.

ljene literature, med katero je v ospredju vzhodnoevropska in zlasti sovjetska književnost. Obe pričata o hitrem razvoju sovjetskega krasoslovja, ki je na nekaterih področjih doseglo, ponekod pa preseglo evropsko raven. Da se je krasoslovje razvijalo dokaj samosvoje in da zahodnejši krasoslovci o tem razvoju niso bili obveščeni, dokazuje primer F. F. Lapteva, ki je že l. 1959 teoretsko utemeljil korozijo mešanice. To je na zahodu po zadnji vojni na novo odkril prof. dr. A. Bögli. O tem poročata obe imenovani knjigi.

L. Jakucs, Morfogenetics of karst regions (Morfogenetike kraških regij). Variants of karst evolution. 285 s., 38 fotografij, 100 risb, Budapest 1977.

To je popravljen in razširjen prevod v madžarščini napisane knjige istega avtorja. Na str. 19 beremo, da sta v naslovu združeni dve znanosti, o morfologiji in o genetiki. Slednje smo doslej imeli za poseben vidik pri preučevanju oblik. Uvodoma beremo tudi Jakucsovo definicijo krasa, ki je v tej knjigi obravnavan kot trenutno stanje geomorfogenetskih procesov in kar Jakucs postavlja nasproti dosedanjim naziranjem. Skratka, v vsej knjigi je očitna težnja, postaviti krasoslovje na nove temelje.

Glavnino knjige zavzema dinamična kraška geomorfologija. Obravnava različne vplive na kraške procese in njihove učinke, kar združuje v naziv »variance«. Beremo o petrovvariancah, klimovvariancah, morfovvariancah, erozijskih variancah, antropovvariancah, o vplivu prsti. Bolj kot drugi doslej je Jakucs predstavil korozijo kot mozaik, ki jo določujejo drobni, doslej komaj opaženi dejavniki. Med njimi se je Jakucs doslej največ raziskovalno ukvarjal z razlikami v mikroklimi vrtač, pri čemer se je lahko naslonil na ustrezno madžarsko klimatološko literaturo. V »Morfogenetikah« najdemo povzetek njegovih zaključkov iz prejšnjih razprav. Bogato je tudi poglavje o biokemičnih procesih in o mikroorganizmih v tleh. Nekateri Jakucsevi zaključki so zelo drzni (npr. procentualni vpliv CO₂ različnega porekla za kraško denudacijo oziroma kemično erozijo po svetu). Značilen je primer različnih sistemov kraškega pretakanja. Delitev krasa glede na vodni pretok je že prej opravil pri nas P. Habič in v sovjetski literaturi G. A. Maksimovič. To delitev, a bolj razčlenjeno, najdemo kot originalno v Jakucsevih Morfogenetikah. Osnovna dva tipa, stekanje v kras iz nekraškega obrobja in raztekanje s krasa, imenuje antigeni in alogeni tip in njune učinke zasleduje ne le v reliefu in v geotektoniki, temveč tudi v jamah, vodnih razmerah, procesih itd. Skratka, Jakucs se nam v knjigi predstavi kot enfant terrible v krasoslovni literaturi. Prepustimo času, da bo povedal, kaj je v njegovi knjigi zrna in kaj so pleve. Med zelo številnimi tezami v zaključnem poglavju, ki nosi naslov »Tematski pregled tez, ki so v ospredju te knjige« — mnoge med njimi so že ustaljeni dosežki svetovnega krasoslovja — je med drugim trditev, da bi lahko v Jugoslaviji kmetijsko izkoristili 1000 km² (?) v kraških poljih poplavljenih zemljišč, če bi odstranili zamaške v ponorih, ki da so večidel le naplavine lesa (s. 244). Na žalost stvari niso tako preproste.

J. G. Zötl, Karsthydrologie (Kraška hidrologija). 291 s., 114 podob., Wien 1974.

Po O. Lehmannovi »Kraški hidrologiji« iz l. 1952 smo končno dobili moderni kraško-hidrološki učbenik, v katerem so združeni zares obilni dosežki te znanstvene veje v zadnjih štiridesetih letih. Kot kraška geomorfologija se tudi kraška hidrologija razvija v okviru raznih strok, hidrologije, geologije, geografije in speleologije. Čeprav je avtor po osnovni izobrazbi geograf, je uvodni »Splošni geografski uvod« pičel in obsega le 22 strani. V njem opisuje vpliv litologije in klime na kras po svetu. Daleč največ obsegata poglavji »Vodno pretakanje v zkraselih kamninah« in »Primeri hidrogeoloških izkušenj pri gradnji tehničnih objektov v kraških področjih«. Najbolj tehtno je napisana snov, s katero se je avtor sam raziskovalno ukvarjal — ugotavljanje podzemljskih vodnih zvez. Naj pri tem omenim, da se Zötl strinja z lokalno omejeno gladino kraške vode, ker je do tega prišel pri raziskovanju Severnih Apneniških Alp in ker je našel za to dokaze v nekaterih plitvih kraških predelih. Soglaša (s. 258) z naziranjem,

da poteka zakrasevanje v glavnem v zgornjih plasteh, do 100–200 m globine, čeprav sega kraško pretakanje mnogo globlje. Četudi je hidrologija daleč v ospredju, Zötl ne zanemarija kraške morfologije. Ugotavlja, da se podzemeljska hidrografska mreža z veliko zamudo prilagaja morfološkem razvoju v nekrasški okolici, ki določuje erozijsko bazo. Zato meni, da lahko morfogenetske raziskave bistveno osvetlijo kraško pretakanje.

Knjiga je obenem priročnik za tehnična kraška hidrološka dela. Založba Springer je omogočila tehnično izvrstne skice in skoraj luksuzen tisk. Škoda, da avtor ni na tekočem glede najnovejših kraškomorfoloških dognanj po svetu.

M. D. Bleahu, *Morfologia carstică*. 590 s., 184 risb, 101 fot., București, 1974, broš.

Bleahuva »Kraška morfologija« je do neke mere pravo nasprotje »Morfogetnetike«, ki jo je napisal prof. geografije v Szegedu Jakucs. Bleahuv učbenik je soliden pregled kraške geomorfologije na podlagi resnično izrabljene in ne samo v seznamu navedene literature. Skupen pa jima je do neke mere morfodinamičen pogled na kraško geomorfologijo. Pri tem daje Bleahu velik pomen litoškimi pogojem, ki so v knjigi izredno drobno obdelani. Svetovna razgledanost avtorja se vidi tudi pri hidrološkem pregledu.

Da o tej knjigi tu ne bo več govora, je kriv jezik, v katerem je knjiga objavljena. Romunski tekst ne pojasnjuje kak mednarodni jezik, ne pri skicah in fotografijah in ne v povzetku. Če knjiga ne bo prevedena v kak mednarodni jezik, najbrž ne bo imela večjega vpliva na svetovno krasoslovje, kar je škoda.

V poročilu o učbenikih Gvozdeckega, Čikiševa, Zötl in Jakucs, jugoslovanski krasoslovci ne moremo molče mimo naslednjega. V njih sta Dinarski kras kot klasično kraško ozemlje in jugoslovansko krasoslovje upoštevana znatno manj kot v učbenikih, o katerih smo poročali v starejših Geografskih vestnikih. Gvozdeckij se je v svojem historičnem pregledu krasoslovja sicer omejil že z naslovom poglavja na Sovjetsko zvezo, toda med pregledom krasa po svetu je Dinarskemu Krasu odmerjena le ena stran teksta. Jakucs sicer večkrat omenja primere z Dinarskega krasa, toda jugoslovansko krasoslovje, ki je delno sicer zastopano v pregledu literature, med tekstom skoraj da ni upoštevano. V 64 strani dolgem poglavju z naslovom »Vzorčne pokrajine in pojavi kraškega otekanja« najdemo med opisom Dinarsko-grškega krasa v Zötlvi knjigi prikaz hidroloških razmer na slovenskem krasu — v petitu pod črto. Tu ni mesto za razglabljanje, zakaj novejši učbeniki — Bleahuv je izjema — vedno manj upoštevajo naš kras in našo znanost. K temu je gotovo pripomoglo tudi nezadovoljivo objavljjanje naših rezultatov v mednarodnih jezikih. Gotovo pa do tega prihaja tudi iz naslednjega vzroka. Večina avtorjev je raziskovala poglobitvene kraške predele sveta in ti predeli so tudi bolj v ospredju njihove knjige. Pri nas pa stavljamo takemu raziskovanju tujcev skoraj nepremostljive ovire, ki so z gledišča strateške varnosti sicer razumljive, a prinašajo udarec ugledu posestnikov klasičnega krasa.

I. Gams

O geografiji Jugoslavije

Sozialgeographische Fragestellungen, Beiträge zum Symposium in Ljubljana/Maribor in Oktober 1975, Materialien 5, Geographisches Institut der Universität Frankfurt, Frankfurt am Main 1976.

Peta številka publikacije geografskega inštituta univerze v Frankfurtu pri naša enaindvajset referatov z medinstitutskega posveta sodelavcev geografskega inštituta univerze v Frankfurtu in inštituta za geografijo univerze v Ljubljani, ki je bil v Ljubljani in Mariboru. Vsebina posveta je bila metodologija socialno-geografskega znanstveno-raziskovalnega dela ob primerih konkretnih raziskav sodelavcev obeh institucij, to je na primerih Slovenije in gospodarskega in populacijskega zgoščenega območja Frankfurta.

Avtorji iz Frankfurta so prispevali sledeče razprave: Klaus Wolf »Razmišljanja o oblikovanju geografskega raziskovanja in študija na visokih šolah«, Roswitha Hantschel in Elke Tharun »Pripombe k metodologiji kvantifikacije«, Franz Schymik »Problemi razumevanja regionalne mobilnosti in imobilnosti«, Peter Jurczek »Vrednost mikroprostorskih raziskav v geografiji«, Kurt Gathof »Bivanje v naselju Dietzenbach (Analiza zadovoljstva z bivališčem kot rezultat okolja)«, Hans Georg Glaesser »Aschaffenburg-Nilkheim (K nastanku in razvoju mestnega predela v Aschaffenu glede na učinek urbanističnega načrta ter javnih in poljavnih nosilcev zazidave)«, Doris Krüger-Röth »K položaju stanovanj v predelu Frankfurt-Sachsenhausen« in Peter Röth »Razmišljanja o proučevanju za rekreacijo potrebnih površin v urbanem prostoru«.

Od slovenskih geografov pa so prispevali razprave sledeči: Vladimir Klemenčič »Položaj geografije v Sloveniji«, Igor Vrišer »Industrializacija Slovenije«, Jakob Medved »Tržna usmerjenost kmetijstva v Sloveniji«, Marijan Klemenčič »Socialni prelog v Sloveniji«, Marjan Ravbar »Prostorska struktura funkcije izobraževanja v Sloveniji«, Matjaž Jeršič »Kratek pregled raziskovalnega dela na področju geografije turizma na Slovenskem«, Mirko Pak »Funkcija oskrbe pri razvoju regionalne strukture v občini Slovenska Bistrica«, Borut Belec »Tipi vinogradniških regij v Sloveniji«, Božidar Kert »Novejše transformacije agrarnega prostora in agrarne produkcije v Pesniški dolini pod vplivom hidro-melioracije«, Mavricij Zgonik »Prekomejne migracije v Severovzhodni Sloveniji kot nov prostorski pojav« in Ludvik Olas »Sezonska zaposlitev prebivalstva iz Prekmurja kot dejavnik prostorskih sprememb«.

Kljub temu, da so skoraj vsi prispevki predstavili ustrezna metodološka izhodišča, pa so v tem pogledu nekateri prispevki še posebej izstopali (Hantschel, Tharun, Jurczek, Glaesser, Vrišer). Wolfov uvodni prispevek je bolj teoretične narave. Redko kateri zbornik je tako bogat na teoretičnih in metodoloških predstavah kot ta. Posebno vrednost mu daje dejstvo, da so hkrati podana praktična uporaba metod na konkretnih primerih in kratka predstavitev rezultatov takšnih metodoloških pristopov. Nekaj razprav pa je sploh prva tovrstna predstavitve izsledkov določene problematike.

M. Pak

Zlatko Pepeonik: Jugoslavenska ekonomska emigracija u Švedsku, Radovi Instituta za geografiju, br. 13, Zagreb, 1976, str. 5—152.

Med številnimi študijami inštituta za geografijo v Zagrebu o problemih ekonomske migracije v evropskih državah je študija o jugoslovanski ekonomski migraciji na Švedsko nedvomno najbolj poglobljen in kompleksen prikaz jugoslovanske ekonomske migracije v neko državo. Čeprav delež jugoslovanskih ekonomskih migrantov na Švedskem ni velik in je leta 1970 znašalo število jugoslovanskih državljanov na Švedskem le 36.863, pa so toliko večji problemi, specifičnosti in učinki te migracije pri samih migrantih in krajih, od koder ti prihajajo ali kamor se vračajo.

Svoje proučevanje je avtor oprl na dokaj skromne podatke jugoslovanskega popisa prebivalstva 1971 ter trimesečnih in vsakoletnih poročil švedskega ministrstva za migracije. Še posebej koristni so bili podatki ankete o priseljencih na Švedsko iz leta 1969. Na osnovi teh podatkov je avtor obdelal in s številnimi tabelami in grafičnimi prilogi predstavil ekonomske, prostorske in socialne probleme jugoslovanske ekonomske migracije na Švedskem. Zlasti podrobno so predstavljeni dejavniki, ki vplivajo na preobrazbo začasnih migrantov v stalne emigrante.

Znanstven pristop in osebno poznavanje problema dajeta delu deloma vzorčni značaj za podobna proučevanja, kar še zlasti velja za proučevanja ekonomske migracije z vidika socialne geografije in sociologije. Ob tem pa vendarle ostaja odprtih še vrsta prostorskih problemov, ki zadevajo bistvo geografskega zanimanja o gospodarskih selitvah.

M. Pak

Mitko Panov: Geografija na SR Makedonija, knjiga 1, Skopje, 1976, str. 403.

Pred nami je prva knjiga geografije Makedonije izpod peresa najbolj plodnega proučevalca socialnogeografskih problemov te republike. Obsega prikaz naravnogeografskih sestavin, prebivalstva in naselij in je dopolnjena z večjim številom kart o posameznih elementih na ravni občin.

Dokaj posplošen naravnogeografski oris s poudarkom na specifičnostih makedonskega prostora za gospodarstvo in poselitev zaključuje poglavje o naravnogeografski regionalizaciji Makedonije. Avtor deli republiko na štiri makro-, devet mezo- in triindvajset mikrorelij. Kljub nekaterim specifičnostim se ta regionalizacija ne razlikuje od dosedanjih poizkusov regionalizacij SR Makedonije. To velja tudi za funkcijsko regionalizacijo, ki itak temelji v glavnem na občinskih mejah.

V drugem temeljnem poglavju z naslovom »Sociogeografske karakteristike« so obširno predstavljeni vsi demografski elementi, od razvoja prebivalstva in njegove strukture do vseh oblik migracij, ki so za to republiko ena glavnih značilnosti demografskega razvoja. V bistvu je to sinteza vseh dosedanjih avtorjevih razprav s tega področja za vso Makedonijo in je dopolnjena s podrobnejšo genetsko analizo vsakega od prostorsko relevantnih populacijskih elementov. Za makedonski prostor je takšen pristop nadvse potreben, saj lahko služi pri tolmačenju razvoja obstoječe strukture poselitve in kot izhodišče za poznavanje sedanjih izredno pestrih procesov transformacije makedonske pokrajine. V tem poglavju je sintetično predstavljen celoten sklop populacijskih vprašanj, ki smo jih doslej spoznavali iz posameznih študij le fragmentarno.

Drugo obsežno poglavje o naseljih je razdeljeno na podpoglavji o mestnih in vaških naseljih. Tudi v tem poglavju avtor razen običajnih problemov naselij obravnava nekatere makedonske specifičnosti, ki so tesno povezane z razseljevanjem obsežnih hribovitih območij republike in z izredno močno koncentracijo prebivalstva v največjih naseljih, v zadnjih letih pa tudi v večini občinskih središč.

Zanimivo je, da je avtor v knjigo kot posebno poglavje vključil tudi kratek prikaz organizacijskega in deloma tudi vsebinskega razvoja geografske stroke v SR Makedoniji. To med drugim tudi kaže na tendenco po celostnem prikazu geografskih problemov. Naslednja knjiga zbirke bo obravnavala ekonomsko-geografske probleme.

M. Pak

Vasil Gramatikovski: Prirodno-geografski, demografski i imotni karakteristiki na Prespanskata kotlina, Prirodno-matematički fakultet na Univerzitetu Kiril i Metodij — Skopje, Skopje, 1975, str. 103.

Delo je razdeljeno na tri poglavja: na naravno-geografsko karakteristiko, prikaz demogeografskih značilnosti ter na analizo zemljiške strukture in izrabo zemlje. Gre torej za regionalno geografski prikaz transformacije Prespanske kotline kot območja depopulacije in deagrarizacije ob precejšnjih mikrorregionalnih razlikah.

Raziskavo transformacije je avtor oprl na obdobje 1960–1969, ko so v tej pokrajini potekali pomembni prostorski razvojni procesi: odseljevanje prebivalstva iz obrobni predelov in koncentracija v neposredni bližini Resna kot krajevnega središča. S tem je povezano zmanjšanje obdelovalnih površin, kmetijske produkcije na sploh in specializacija ter intenzifikacija kmetijske produkcije v najbolj ugodnih prostorskih in mikroklimatskih predelih. Pri tem je bila posebno pomembna zadostna količina vode za namakanje, kar je povzročilo občutne razlike v strukturi same kmetijske proizvodnje.

Obsežno gradivo, ki ga je avtor veliko zbral tudi na terenu, je zelo skrbno analizirano v medsebojni vzročni povezavi in s ciljem slediti prostorskim učinkom spreminjanja socio-ekonomske strukture prebivalstva in migracij. Zaradi ovrednotenja najnovejših procesov, ko še ni bilo na voljo podatkov popisa prebivalstva 1971, je avtor posebej zbral populacijske, zemljiško posestne in ekonomske podatke za leto 1969.

V celoti je študija metodološko soliden regionalnogeografski prikaz specifične jugoslovanske pokrajine, ki posebej upošteva vse značilnosti najnovejših transformacijskih procesov na našem podeželju.

Mirko Pak

O jugoslovanskih naseljih in mestih ter urbani geografiji

Centralna naselja i gradovi SR Hrvatske, Geografska analiza, Geografski inštitut Prirodoslovno-matematičnog fakulteta sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1976, str. 239. Geografski inštitut zagrebske univerze nadaljuje z izdajanjem serije geografskih prikazov SR Hrvatske, ki so jo pričeli z obsežno regionalno monografijo te republike. Najnovejša knjiga iz te zbirke je zbornik 12 razprav o hrvatskih mestih, ki so nastale v sklopu znanstvenega projekta »Gradovi SR Hrvatske«. Zbornik je uredil I. Crkvenčić. Čeprav je zbornik očitno želel podati celovito podobo hrvatskih mest, je njegovo težišče na funkcijski in populacijski tematiki, ostale teme so manj zastopane, ali pa so celo izostale (npr. morfologija mest).

Uvodna razprava I. Crkvenčića o statistični in funkcijski klasifikaciji naselij SR Hrvatske prinaša nekatere osnovne navedbe o mestih, nato pa obravnava njihove centralne funkcije in hierarhično razvrstitev. Za recenzenta, ki se je s to tematiko ukvarjal na celotnem območju Jugoslavije, so ti izsledki zanimivi, saj v mnogočem potrjujejo njegova dognanja, četudi je bila metoda obdelave nekoliko drugače zasnovana. Škoda, da niso bile podrobneje proučena vplivna območja središč, vloga centralnih naselij nižjih stopenj in vloga industrijskih krajev, kar bi bistveno razširilo raziskavo.

Zuljićeva razprava o rasti mestnega prebivalstva in procesu urbanizacije v SR Hrvatski je nadaljevanje njegovih številnih proučitev te problematike. V njej so posebej zanimive napovedi o razvoju mest do leta 2000. Na razpravo se navezuje raziskava M. Sića o obeležjih demografskega razvoja mest SR Hrvatske zadnjih 100 let, to je od 1880 dalje. Smiselno sodi v to skupino poročil tudi prispevek Z. Roca o razporeditvi hrvatskih mest glede na velikost (rank size rule), ki s primerjanjem več razdobj prikazuje, kako je hrvatska urbanizacija dobivala čedalje bolj zrele in normalne poteze.

Dve razpravi M. Vreska in I. Crkvenčića se ukvarjata s funkcijsko strukturo mest. Vreskova razprava, ki je zelo temeljita in ki sledi mednarodni metodologiji, ugotavlja, da je večina mest na Hrvatskem industrijskih, precej manj jih je dejavnostno diverzificiranih, še vedno veliko pa jih je orientiranih v upravo. Zanimivi so tudi Crkvenčićevi izsledki o opremljenosti mest s terciarnimi dejavnostmi (vloga v trgovini in prometu), ki kažejo, da so številna mala mesta bolje opremljena kot velika.

R. Pavić, ki je eden redkih jugoslovanskih geografov, ki se bavi s politično geografijo, podaja v posebnem sestavku razmišljanja o politično-geografskem položaju hrvatskih mest v preteklih historičnih obdobjih. Razglabljanja so prav zanimiva, čeprav lahko vzbude bralcu, ki je historično razgledan, tudi določene pomisleke. Historično-geografski značaj ima prispevek M. Markovića o razmerah in razvoju štirih največjih hrvatskih mest, kot je to mogoče razbrati iz mestnih zemljevidov iz XVI., XVII. in XVIII. stoletja.

En prispevek v zborniku se ukvarja s podnebjem Zagreba, Osijeka, Rijeke in Splita (B. Penzar), drugi pa z oskrbo mest z vodo. Napisal ga je J. Ridanović. Na zaključku sta še dve krajši razpravi M. Vreska o funkcijski transformaciji zagrebskega mestnega osrčja in o razvoju osnovnih šol kot kazalcu prostorske razmestitve zagrebskega prebivalstva. Obe sta zasnovani v smislu »socialnogeografske« šole.

I. Vrišer

Krešimir Papić: Travnik. Grad i regija, Zavičajni muzej Travnik, Travnik, 1975, 360 str. Ni veliko mest v Jugoslaviji, ki se lahko pohvalijo s takšno obsežno in zgledno geografsko monografijo, kot je Papićev »Travnik grad i regija«.

Sicer pa Travnik, starodavno bosansko mesto, ki ima svoje korenine že v pred-rimski in rimski dobi in ki je postal v XVII. stol. kasaba in središče nahije in je bil od XVIII. do srede XIX. stol. prestolnica bosanskega pašaluka, ves čas pa eden od centrov srednjobosanskega prostora, to nedvomno zasluži. Slikovito mesto, ki leži v zgornjem delu doline Lašve ob pomembnih prometnih poteh osrednje Bosne, je v teku zgodovine doživljalo obdobja vzponov in zastojev. Njegov utrip je najbolj zastal konec XIX. stoletja in pod bivšo Jugoslavijo. Po letu 1945 pa se je z novo industrijo naglo razvijal, čeprav ne tako močno, kot bi se, če ne bi na njegovem vplivnem območju nastala še dva industrijska centra: Vitez in Novi Travnik.

K. Papić je vsa historično-geografska dogajanja podrobno prikazal. Izhajajoč iz širšega položaja mesta in naravnih razmer, ki so pogojevale mestni razvoj, je temeljito, v smislu moderne urbane geografije, obdelal predvsem mestne funkcije in odnos mesta do okolice in drugih središč v posameznih historičnih obdobjih: turškem, avstroogrskem, predvojnem jugoslovanskem in po osvoboditvi. Ob tem je nekoliko zanemaril edino mestno zgradbo in njene sestavine, čeprav bi slednja zaslužila glede na značaj Travnika več pozornosti. Monografiji se pozna, da je zrasla ob poznavanju znanstvene literature, terenskem delu in delovnih skušnjah avtorja, kar ji daje stvaren, znanstven, pa tudi aplikativen značaj.

I. Vrišer

Milan Vresk: Osnove urbane geografije, Školska knjiga, Zagreb, 1977, str. 127.

V jugoslovanski geografski literaturi so redki priročniki posvečeni v celoti metodam geografskega proučevanja. Doslej še ni bilo primera takšnega celostnega prikaza problemov in raziskovalnih metod, kot je Vreskova knjiga, v kateri so sistematično podane metode pristopov k obravnavanju vseh glavnih geografskih problemov v mestnem prostoru. Vendar avtor ni imel namena podrobneje predstaviti vseh številnih modificiranih pristopov k proučevanju mestnega prostora. Zasnovo svoje knjige je avtor oprl predvsem na dela ameriških in angleških strokovnjakov. Ta temeljna spoznanja o urbanem prostoru je dopolnil z drugimi, predvsem kasnejše nastalimi deli in obenem aktualiziral osnovno tematiko. Mesto pojmuje Vresk kot prostor največje koncentracije vseh človekovih dejavnosti in kot sintezo velikega števila dejavnikov.

Po uvodni informaciji o pojmu mesta in urbanizacije ter o nalogah urbane geografije, so v knjigi predstavljene mestne funkcije, metode njihovega ovrednotenja in pristop k funkcionalni klasifikaciji mest. Obsežno je poglavje o prostorski strukturi mesta, v katerem so prikazane metode raziskovanja, ter poglavje o funkcijski, populacijski in morfološki strukturi mesta. V nadaljevanju so na primerih razvitih držav prikazani problemi opredelitve urbanizacije vseh stopenj, na koncu pa je obravnavana še problematika vplivnih območij in centralnosti mestnih naselij.

Iz obsežne literature je Vresk v najkrajšem možnem obsegu zelo uspešno podal dokaj izčrpno informacijo o geografskih problemih razvoja mestnega prostora ter o metodah njihovega proučevanja. Studija je opremljena tudi s številnimi reprodukcijami kartogramov, grafikonov in diagramov.

M. Pak

Iz tuje geografske književnosti

Martin C. Kellman, Plant Geography, London 1975, 135 strani, 20 risb in diagramov, 4 tabele in 12 fotografij.

Knjiga je izšla kot šesti zvezek zbirke »Geografija« (The Field of Geography), ki jo urejata znana angleška geografa W. B. Morgan in J. C. Pugh. Knjige, ki so jih do sedaj izdali v tej zbirki, obravnavajo: agrarno geografijo, kartografske metode, politično geografijo, prostorske strukture in gospodarsko geografijo. Celotna zbirka je po besedah urednikov zasnovana tako, da bi služila potrebam današnjih študentov geografije.

Teh zasnov se je v veliki meri držal tudi avtor pričujoče knjige. Že v uvodu je zapisal, da je namenil to delo študentom geografije, ki jih zanima živi svet v pokrajini. V uvodnem poglavju avtor napove zgradbo knjige. Prva poglavja obravnavajo nekatere osnovne pojme, ki jim sledi pretres teoretičnih izhodišč. V nadaljevanju pa po avtorjevih besedah ni bilo mogoče zajeti vsega gradiva, ki ga obravnava rastlinska geografija. Zato se je osredotočil na tista poglavja, ki so po njegovem mnenju osnovna za razumevanje rastlinske odeje v geografskem okolju.

Knjiga je razdeljena na tri glavne dele. Prvi del o geografiji rastlinskih vrst obsega poglavja, ki se nanašajo na rastlinske vrste in njihova ekološka svojstva, na vplive okolja na razporeditev rastlin in na njihove selitve. V drugi del o geografiji vegetacije so zajeta poglavja: rastje kot predmet proučevanja, zbiranje podatkov o vegetaciji in analiza vegetacije. Zadnji del, ki zajema še nekatere teme iz rastlinske geografije vsebuje poglavja: zgodovina vegetacije na Zemlji, rastline in ekosistemi ter človekovi vplivi na rastje.

Vsebina knjige je torej precej drugačna, kot je vsebina dosedanjih fitogeografskih učbenikov. Ti zadnji imajo večinoma dva glavna dela. Prvi del obravnava naravne razmere, ki pogojujejo rastje, drugi pa razširjenost vegetacije na Zemlji in njenih delih. S to knjigo pa geografija pri proučevanju rastja stopa na dokaj nova pota. Zlasti se to kaže v prvem delu o geografiji rastlinskih vrst. Z vprašanji o nastanku novih rastlinskih vrst, razprostranjenosti posameznih rastlin, fitogenetskem sistemu, ekoloških lastnostih vrst itd., se je geografija doslej le malo ukvarjala, ker so za pokrajino, ki je predmet geografije, bolj pomembne rastline povezane v skupine kot pa posamezne rastlinske vrste.

Zato je iz tega vidika pomembnejši drugi del, ki obravnava geografijo vegetacije. Tu avtor predstavi razvoj vegetacije ter strukturo rastja in rastlinskih združb. Zelo zanimivi sta tudi poglavji o zbiranju podatkov o vegetaciji in njeni analizi. V njih je prikazana uporabnost statističnih metod pri tovrstnem delu. Tu avtor navaja nekatere probleme s klasifikacijo rastja. Podrobneje prikaže klasifikacije avtorjev iz angleško govorečih dežel (Tansley, Clements), pregledno pa tudi klasifikacijo, ki se je razširila po celinski Evropi (po Braun-Blanquetu). Na kratko so predstavljeni novejši poskusi klasificirati rastje s pomočjo matematičnih modelov in računalnikov. Vendar avtor opozarja, da so novi klasifikacijski sistemi res moderni v matematičnem smislu, toda malokateri je moderen v tem, da bi zajel običajno poznavanje oblike in funkcije proučevane vegetacije.

Tudi osrednjo nalogo pri analizi vegetacije, to je iskanje povezav med vegetacijo in okoljem ter prostorsko razporeditev rastja, avtor opre na uporabo kvantitativnih metod in statistike. Tako prinaša ta del knjige v geografsko literaturo veliko novih idej, metod in tehnik dela pri proučevanju vegetacije v pokrajini. Marsikaj od tega bo treba preveriti s podrobnim terenskim delom, ki ostane še naprej ena osnovnih metod pri proučevanju rastja. Na ta način bodo novi pristopi k raziskovanju rastlinske odeje najboljše ovrednoteni.

Notranja oprema knjige je docela v skladu s tekstovnim delom in se dokaj loči od opreme dosedanjih tovrstnih del. Knjiga ne prinaša kart o vegetaciji, temveč je večina podatkov prikazana na koordinatah, diagramih in tabelah. Le na koncu je dodano nekaj črno belih fotografij, ki prikazujejo nekatere pojave v rastlinski odeji.

F. Lovrenčak

Josef Schmithüsen, Atlas zur Biogeographie, Bibliographisches Institut Mannheim 1976, 80 strani.

Bibliografski inštitut iz Mannheima je v okviru programa osmih atlasov o naravnih pojavih izdal tretji zvezek, ki prikazuje rastje in živali na Zemlji. Tako smo za atlasom o prsteh in o morjih, ki prikazujeta neživo naravo, dobili še atlas o živem svetu, ki je neločljivo povezan s to naravo.

Jedro atlasa tvorijo karte rastja. Potencialne vegetacijske skupine ponazarja svetovna karta v merilu 1:80 milijonov, sledijo pa ji karte rastja po posameznih celinah v merilu 1:25 milijonov. Na osnovi intenzivnega proučevanja

rastja v mnogih predelih Zemlje, se je nabralo dovolj gradiva tudi za karte vegetacije v večjih merilih. Omeniti velja, da je avtor J. Schmithüsen, znani nemški geograf, uvrstil v atlas vrsto vegetacijskih kart predelov z doslej slabo poznanim rastjem. Verjetno je v dobrem poznavanju rastja, iskati vzrok, da vegetacijo Evrope ponazarjata le karta vse celine in karta Srednje Evrope; medtem ko mnoge karte v merilu 1:5 milijonov prikazujejo rastje neevropskih dežel tako npr. Madagaskarja, južne Indije, jugovzhodne Avstralije in Tasmanije, Srednje Amerike, zahodnih in vzhodnih Antiljskih otokov, severovzhodnega dela Južne Amerike in drugih.

Vse karte so izdelane po enotni tipologiji in imajo razen svetovne karte enotno legendo v petih jezikih (nemščini, angleščini, francoščini, španščini in ruščini). Avtor atlasa svetuje bralcu, ki želi spoznati opis vegetacijskih skupin in razlago njihove razprostranjenosti, da prečita njegovo znano knjigo (*Allgemeine Vegetationsgeographie*).

Različne barve ponazarjajo posamezne vegetacijske skupine. Barve in njihovi odtenki predstavljajo enega od ekoloških faktorjev (rdeča — toploto, modra — vlažnost, rumena — letno spreminjanje vegetacije glede na sušo in mraz) in gostoto rastja. S kombinacijo raznih barv in različnih simbolov so zajete vse vegetacijske skupine, kar pripomore k večji preglednosti kart.

Poleg vegetacijskih kart vsebuje atlas tudi vrsto zemljevidov, ki ploskovno prikazujejo areale posameznih rastlin in živali. Te karte so izdelane v tribarvni tehniki. Razvrščene pa so za isto področje (npr. Evropo) tako, da so ob kartah arealov različnih rastlin karte arealov različnih živali; npr. macesna (*Larix*) in volka (*Canis lupus*) v holarktičnem področju. Zanimive so tudi karte arealov bipolarnih in tropskih rastlin ter živali, areali kozmopolitskih rastlin (družin, rodov in vrst) in živali. Te karte nazorno pokažejo, kako zavzemajo areali nekaterih živali večji del Zemlje medtem, ko so rastline bolj omejene na določena področja. Zelo zanimiv primer te vrste kaže karta areala ptice rodu cipa (*Anthys*), ki praktično živi po vsem svetu (razen skrajnih polarnih področij). V to skupino kart sodijo tudi zemljevidi celin, kjer je razširjenost rastlinskih in živalskih rodov in vrst prikazana s črtami.

Atlas zaključuje vrsta svetovnih kart z razširjenostjo glavnih vegetacijskih tipov: tropskega dežnega gozda, savane, stepe itd. Poleg teh kart pa je avtor uvrstil v atlas še karte: letnih množin ogljikovih spojin na kopnem in v vodi, fitomase kopne vegetacije, letne produkcije organskih snovi kopne vegetacije in mase odmrlih organskih snovi kopnega rastja. Te zadnje karte dobro dopolnjujejo osrednji del atlasa, ko za razširjenostjo rastja spoznamo še njegovo produkcijo. Taka večstranska predstavitev rastja dokaj poveča vrednost atlasa in ga uvršča med tista dela, ki jih mora poznati vsakdo, ki ga na tak ali drugačen način zanima živi svet na Zemlji.

F. Lovrenčak

Rural Transformation in Hungary, uredil Gy. Enyedi, Akadémiai Kiadó, Budimpešta, 1976, str. 116. V sedmih razpravah so predstavljene značilne poteze in spremembe podeželja na Madžarskem. Gy. Enyedi v uvodni razpravi postavlja tematska izhodišča proučevanju »ruralnega prostora« (avtorji so ga opredelili kot »območje naselij, ki nimajo legalnega, administrativnega položaja mesta«), nakar podaja njegove osnovne poteze in značilnosti poveljne preobrazbe. Demografske značilnosti ruralnih naselij obravnava Vörösmarti E. Tajti. Naselja analizirata dve razpravi: o funkcijskih tipih ruralnih naselij (P. Beluszky) in o območjih zaselkov in samotnih kmetij (L. Lackó). Zadnji trije članki prikazujejo rast ruralne industrije (Z. Tatai), spremembe življenjskih pogojev ruralnega prebivalstva (Gy. Barta) ter problem okolja pri agrarni izrabi tal v ruralnih območjih (I. Berényi).

Zbornik predstavlja tehten prispevek k vse bolj aktualni problematiki proučevanja podeželja (urednik zbornika je tudi predsednik Komisije za ruralno planiranje in razvoj pri MGU), tako zaradi jasnih teoretskih izhodišč kot zaradi skrbno izbrane problematike in solidne strokovne obravnave, pri čemer so

uporabljene tudi modernejšie tehnike analize množice podatkov (npr. faktorska analiza). Ob tem uspelem primeru lahko ugotovimo, da le dobro organizirano skupinsko delo, s teoretsko jasno opredeljeno problematiko, rodi uspeh. In da kot je za uspeh v proizvodnji odločilna poslovna dejavnost, tako je v znanstveno-raziskovalni dejavnosti važna sposobnost posredovanja rezultatov raziskav.

Marijan Klemenčič

Emilo Biagini: Le Isole Maltesi. Accademia Ligure di Scienze e Lettere, Genova, 1974, str. 223. Pričujoča monografija o malteškem otočju (gospodarsko pomembna sta le otoka Malta in Gozo) nas v prvem hipu prepriča o tem, da skoraj nič ne vemo o mali državi v Sredozemskem morju in da imajo tudi tako majhne države zelo pestro zgodovino in zanimivo sedanost.

Avtor v sedmih poglavjih predstavi fizični ambient, geografsko-zgodovinski razvoj, etnično strukturo, poselitev, gospodarstvo, sintetično sliko pokrajine in možnosti razvoja Malte.

Problematika je obravnavana pregledno, na zelo privlačen način in v preprostem jeziku ter osvetljena s kar 68 diagrami, kartogrami in fotografijami. V estetskem oziru pri kartografski opremi nekoliko motijo avtorjeve prostoročno risane priloge, kar je sicer običajno v romanskih deželah.

Delo predstavlja danes že precej redko klasično zasnovano regionalno monografijo, ki pa skuša biti sodobnejša z uporabo regresijskih premic in korelacijskega računa. Vendar če razprava s teoretskega stališča ne prinaša ničesar novega, pa v vsebinskem pogledu posreduje pomembna spoznanja o stanju in razvoju geografske problematike na malteškem otočju.

M. Klemenčič

Alan Gilbert, Latin American Development, A Geographical Perspective, Penguin Books, London 1976, 366 strani, 28 kart.

Latinsko Ameriko v novejšem času uvrščamo v t.i. tretji svet. Vendar ima v primerjavi z ostalimi deželami tretjega sveta nekatere samosvoje značilnosti, ki ji dajejo poseben položaj med manj razvitimi predeli. Prav te značilnosti in posebnosti Latinske Amerike nam želi posredovati ta knjiga. Avtor, ki je geograf in ekonomist, dobro pozna ta del Amerike. Sodeloval je pri pripravi urbanističnega načrta Bogote in se bavil zlasti z gospodarskimi vprašanji Perua. Sodeloval pa je tudi pri proučevanju problemov povezanih z načrtovanjem izobrazbe v Latinski Ameriki.

V zadnjih tridesetih letih so Latinsko Ameriko zajele številne in izrazite spremembe v gospodarskem, družbenem in političnem življenju. Več ljudi se zaposluje v industriji in trgovini, zboljšujejo se družbene in zdravstvene storitve itd. Cilj avtorja te knjige je tudi prikaz prostorskih posledic teh sprememb. Zato je knjigo razdelil na več poglavij, v katerih podrobneje razpravlja o teh spremembah in njihovih posledicah. Tako obravnava procese, ki jih je sprožila rast industrije in urbanizacija. V tem poglavju je tudi prikazan industrijski razvoj pred in po svetovni gospodarski krizi 1929. leta ter novejši razvoj, nato razporeditev industrije in vpliv vladnih politik na to razporeditev.

Poglavje o urbanizaciji obravnava rast mest (v mestih naj bi leta 1980 živel že 60,7 % vsega prebivalstva medtem, ko jih je leta 1950 živel le 39,1 %), urbanizacijo in gospodarski razvoj Latinske Amerike ter migracije (smerni, vzroke, značilnosti, posledice). Za tem poglavjem je avtor uvrstil prikaz kmetijstva. Tu so zajeti problemi kmetijskih površin, posestne strukture, kmetijske tehnologije, agrarne reforme in razdelitve zemlje (tu avtor uporablja termin latifundij za velika posestva in minifundij za mala posestva, ki so v Latinski Ameriki v večini). Podrobneje je prikazana agrarna reforma v Mehiki, Boliviji in na Kubi.

Posebno poglavje je posvečeno prometu, ki je v mnogih delih Latinske Amerike slabo razvit. Spoznamo razvoj in stanje kopnega, zračnega in vodnega prometa.

Namen knjige je tudi, da prikaže neenakomerni gospodarski razvoj posameznih področij Latinske Amerike. Rešitve išče v nacionalnem in regionalnem

planiranju. Tako prikaže najprej v poglavju o regionalnih razlikah teoretične in regionalne študije o teh vprašanjih, nato pa procese, ki vodijo k regionalnim razlikam. Ti procesi in razlike so prikazani na primeru treh držav: Brazilije, Mehike in Kolumbije. Posebno poglavje zajema novejša prizadevanja za razvoj posameznih področij in pomen regionalnega načrtovanja pri tem. Tu avtor navede vrsto ustanov, ki se bavijo s temi vprašanji (tako npr. v Braziliji, Venezueli, Kolumbiji, Čilu, Peruju itd.), razvoj teh ustanov, njihove funkcije in cilje. Zadnje poglavje pa je posvečeno možnostim in razvoju Latinske Amerike v bodočnosti.

Knjiga je prepletena z vrsto kart in tabel, kjer so prikazani številni podatki in pojavi za celo Latinsko Ameriko ali za posamezne države. Zlasti zanimive so karte, ki prikazujejo področja, ki jih zajema regionalno planiranje, npr. Peru, Čile, Venezuela in druge. Vse to pripomore, da si čitalec ustvari popolnejšo in bolj vsestransko podobo o deželah Latinske Amerike ter možnostih za njihov razvoj v bodočnosti.

F. Lovrenčak

KRONIKA

Umrl je dr. Vladimir Leban

Tedaj, pred štirimi leti je prišlo tako iznenada, da se nismo niti zavedli, da gre zares. Naš tovariš Leban je bil vendar pojem zdravega, vedrega, veselega človeka, živel je s prirodo in bil je prijeten, nevsiljiv prijatelj. Nenadno ga je načela huda bolezen in tri leta smo ga čakali, upali in se bali. Čeprav za življenja ni bil navajen podlegati, je bila tokrat smrt močnejša, zmagala ga je decembra 1976. Z njim smo geografi izgubili znanstvenega, poljudnoznanstvenega in pedagoškega pisca, odličnega učitelja in dolgoletnega društvenega delavca; nas, njegove sodelavce je zapustil dober tovariš in družabnik. Bil je enostavnega in sprejemljivega značaja, dobronameren, ni imel sovražnikov, zato smo se težko poslovili od njega. Ljubil je predmet in mlade ljudi, ki jim je predaval, zato ga pogrešamo, zato se ga spominjamo s hvaležnostjo.

Rodil se je 16. marca 1912 v Trstu, pozneje pa je živel do mature v Celju. V Ljubljani je študiral geografijo in zgodovino, diplomiral je tik pred vojno (1941). Zavednemu Slovencu in Jugoslovanu vojni časi niso prizanesli. Bil je preseljen na delo v Avstrijo, osvoboditev je dočakal kot delavec pri regulaciji Mure. V času obnove je bil povsod, kjer je lahko koristil. Ljudje v Pomurju, s katerimi je delil vojne težave in pripadnost osvobodilnemu gibanju, so ga imeli kar za svojega. Učil je na ljutomerski nižji gimnaziji, pomagal pri organizaciji šolstva, bil je hkrati tajnik občine, upravljal je narodno imovino in morda še kaj. Že leta 1946 pa je zapustil Ljutomer, ko je prevzel vodstvo novega Zemljepisnega muzeja Slovenije, hkrati je predaval na Pedagoški akademiji v Ljubljani. Od leta 1962 do smrti je bil redno zaposlen kot univ. učitelj na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani.

Kulturen in široko izobražen kakor je Leban bil, se tudi v geografiji ni zapiral v ozko usmerjeno geografsko tematiko. Za njegovo delo je značilna mnogostranost. Res je, da je najčesče posegal v družbenogeografsko področje, vendar so bila zelo zanimiva tudi njegova predavanja o prirodnogeografskih značilnostih Jugoslavije. Svojestveno mu je bilo to, da je predvsem iskal nenačeto delo in problematiko, tako, ki ji ni našel dovolj vzorov in metodologije. Ko je prof. Melik ustanovil zemljepisni muzej Slovenije, mu je bil Leban prvi upravnik in pionirsko ga je 16 let soustvarjal in ustvarjal tudi po svoji zamisli. Pri delu mu je pomagal njegov poseben smisel za arhive in druge historične vire ter odnos do historične kartografije in muzeologije. Zato je stari kartografiji posvetil nekaj krajših del, pa tudi njegovi regionalnogeografski orisi so pogosto zanimivi, ker so upoštevali stare vire. Njegovo osrednje zanimanje: migracije prebivalstva na Slovenskem s posebnim ozirom na poroke, potrjuje to smer, saj pri tej študiji je moral uporabljati najstarejše originalno gradivo, kot so razne kronike, matične knjige in popisnice, da je ugotavljal vplive različnih geografskih pogojev na oblike, smeri in moč medregionalnih ženitvenih migracij v preteklosti. To je tudi bila njegova doktorska disertacija (1964). Naslednji dve tematiki,

ki se jima je v zadnjih letih posvetil, sta bili podobnega značaja, to sta bili: geografska problematika naselij-taborov na Slovenskem in problem slovenskih geografskih imen. Žal del ni končal. Za svoj predmet »Jugoslavijo« je pisal tudi učbenike za srednje šole, ob katerih so se skozi dve desetletji izobraževali maturanti.

Najbolj pa je Lebanu ležalo pedagoško delo. Predaval je rad in s posebno zavzetostjo. Od prihoda v Ljubljano vse do zadnjega delovnega dneva je predaval na Pedagoški akademiji; zadnjih dvanajst let, ko je učil na Filozofski fakulteti, pa pomeni dvanajst solidnih, strokovno in pedagoško uspelih kurzov njegovega predmeta.

Pokojnik je bil dolga leta odbornik Geografskega društva Slovenije, aktivno se je udeleževal zveznih geografskih kongresov in republiških simpozijev ter zborovanj. Več let je bil tajnik Zveze geografskih društev Jugoslavije.

Ko smo se poslavljali od sodelavca, učitelja, prijatelja in človeka, nam je bilo težko, zdaj tudi čutimo, kako nam je bil potreben, in hvaležni smo mu za delo, ki ga je opravil.

Marjan Žagar

Deseti kongres geografov Jugoslavije

(15.—20. septembra 1976)

Po enaindvajsetih letih, ki so pretekla od četrtega kongresa geografov Jugoslavije v Beogradu, je bil v našem glavnem mestu deseti jubilejni kongres jugoslovanskih geografov. Organizacija kongresa je pripadla Srbskemu geografskemu društvu, ki je to zahtevno in odgovorno nalogo dokaj uspešno opravilo. Za kongres je bilo značilno veliko število udeležencev, nad 370, kar je pomenilo najvišjo udeležbo na vseh dosedanjih kongresih. Kongresa se je udeležilo tudi 13 gostov iz inozemstva, iz dežel, s katerimi jugoslovanski geografi tesno sodelujejo.

Tu je omeniti še dejstvo, ki ni razveseljivo, udeležba iz Slovenije je bila (razen iz Kosova) najskromnejša. Večina slovenskih udeležencev je bila iz raziskovalnih inštitucij, medtem ko je bilo število profesorjev iz srednjih šol več kot skromno.

Organizacijski del kongresa je bil zaradi jubileja slovesnejši in je obsegal otvoritev in pozdrave, ki jih je izrekel predsednik Srbskega geografskega društva M. Vasović. Sledilo je poročilo o delu Zveze geografskih društev Jugoslavije med IX. in X. kongresom, ki ga je podal predsednik T. Rakičević.

Za tem se je začel delovni del kongresa. V njem je osem referentov (iz vsake republike in obeh pokrajin) predstavilo prvo plenarno temo: povični razvoj geografske teorije in prakse v SFRJ. Na plenarnih sestankih sta bili v vrsti referatov obdelani še temi: geografski vidik gospodarskega in družbenega razvoja SFRJ po vojni in sodobni problemi in poti razvoja pouka geografije v naših šolah.

Vsi ostali prijavljeni referati so bili uvrščeni v sekcije. Skupno število referatov na plenarnih sejah in v sekcijah je preseglo število 70. Navajanje vseh referatov in njihovih prispevkov bi tu zahtevalo preveč prostora. Glede na to, da je dokaj hitro izšel »Zbornik X. jubilejnega kongresa geografov Jugoslavije« pa to tudi ni potrebno.

Delo po sekcijah je bilo razdeljeno na štiri skupine. Ta razdelitev je predstavljala precejšnjo novost, saj ni bilo dosedanjih sekcij kot npr. za fizično geografijo, geografijo naselij, geografijo prebivalstva itd. Vsaka od štirih sekcij je zajemala obravnavo enega od vprašanj, pri reševanju katerih bi geografi v okviru svojih možnosti lahko sodelovali. V te sekcije je bilo vključeno obravnavanje: 1. teoretično-metodoloških vprašanj, 2. problemov gospodarskega in družbenega razvoja republik in pokrajin, 3. sodobnih geografskih problemov razvoja SFRJ in 4. okolja in geografije. Sekcije so bile zasnovane tako, da bi temo najprej obravnaval glavni referat, nato pa naj bi ga dopolnili koreferati. Pokazalo pa se je, da ta zamisel ni bila v celoti izpeljana, saj je vrsta referatov

bolj ali manj odstopala od osnovne teme sekcije. Organizator je s tem omogočil referiranje tudi tistim prijavljenim referentom, ki se ne posvečajo problematiki, ki so jo zajele sekcije.

V vseh sekcijah so sodelovali tudi slovenski geografi, ki so v osmih referatih predstavili rezultate svojih proučevanj in ki so se bolj ali manj nanašali na obravnavano problematiko v sekcijah. Poleg tega je bila slovenska geografija zastopana s tremi referati tudi na plenarnih sestankih.

Cetrty dan kongresa je bil namenjen krajšim ekskurzijam. Dopoldne je bil ogled Smedereva (mesta, trdnjave, metalurškega kombinata) in obisk kmetijskega posestva Godomin. Popoldne pa je bil po izbiri ogled Beograda in okolice ali obisk eksperimentalne postaje za proučevanje intenzivnosti erozije v Ralji. Na teh ekskurzijah so nas organizatorji podrobno seznanili s pokrajino in geografskimi problemi krajev, ki smo jih obiskali.

Zadnja dva dneva kongresa sta bila posvečena ekskurzijam v notranjost Srbije. Udeleženci so izbirali med ekskurzijo po vzhodni Srbiji (Beograd—Požarevac—Majdanpek—Kladovo—Djerdjap—Beograd) in zahodni Srbiji (Beograd—Valjevo—Zlatibor—Kragujevac—Beograd). Na obeh ekskurzijah smo spoznali spremembe, ki so jih ti deli Srbije doživeli v zadnjem času. Zlasti poučno je bilo za tiste udeležence, ki so bili pred 21. leti na četrtem zborovanju v teh krajih.

Na koncu kongresa je bila sprejeta resolucija, kjer so postavljene strokovne, pedagoške in praktične naloge pri nadaljnjem delu jugoslovanskih geografov. Geografija naj bi se kot znanost bolj obrnila k reševanju vprašanj, pred katera je postavljena sodobna družba, s tem bi dobila dostojno mesto med drugimi vedami in si utrdila položaj tudi kot šolski predmet.

Kongres je po statutu Zveze geografskih društev Jugoslavije izvolil nove organe zveze. Ker bo XI. kongres organiziran v Črni gori, bo v naslednjih štirih letih predsedstvo in tajništvo v Titogradu (predsednik M. Radović). Predsedstvo se je povečalo od dosedanjih 10 (predsednik, tajnik in osem predstavnikov republik in pokrajin) na 11 članov. Izvoljen je bil še predstavnik Vojno geografskega inštituta iz Beograda (general D. Petrović). Poleg teh ima predsedstvo še osem stalnih članov. Izvoljeni so bili tudi člani komisij in njihovi namestniki (komisije za znanstveno delo, pouk geografije in za publikacije) ter nadzorni odbor. V vseh teh organih sodelujejo predstavniki vseh republik. Sedež posameznih delovnih področij, je tam, kjer deluje izvoljeni predsednik. Tako je vodstvo nacionalnega komiteja v Beogradu (predsednik M. Vasović), komisija za znanstveno delo v Skopju (predsednik G. Mileski), komisija za pouk v Sarajevu (predsednica N. Mastilo) in komisija za tisk v Ljubljani (predsednik I. Vrišer).

Na koncu kongresa so udeleženci sprejeli tudi resolucijo, v kateri protestirajo proti zatiranju Slovencev (na Koroškem) in Gradiščanskih Hrvatov v Avstriji.

F. Lovrenčak

Simpozij o sociogospodarskih in prostorskih problemih Slovencev v Italiji, Trst, 27.—29. januar 1977

Z ustanovitvijo Slovenskega raziskovalnega inštituta (Slori) v Trstu so Slovenci v Italiji dobili po zunanem obsegu sicer skromno ustanovo, po načinu dela, organiziranosti in po delovnih uspehih pa dejavnik, ki v strokovnem pogledu preseneča celo strokovnjake v Italiji kot tudi v SR Sloveniji. Ena od zadnjih obsežnih akcij inštituta, ki je imela namen osvetliti stanje in osnovne vzroke spreminjanja socioekonomske strukture prebivalstva na celotnem slovenskem etničnem ozemlju v Italiji, je dobila končno podobo na simpoziju v Trstu od 27. do 29. januarja 1977.

V 18 referatih so bili predstavljeni rezultati raziskav socioekonomske in prostorske strukture širših območij (npr. Beneške Slovenije, Goriške, Tržaškega) ter teritorialno ozkih vzorčnih predelov (npr. Ukev in Zabnic, občini Dreka in Grmek, Standreža, območij gradnje avtoporta pri Fernetičih in načrtovane proste industrijske cone pri Brezovici).

Med poročevalci so bili taki, ki so se prvič srečali z resnim raziskovalnim delom, kot taki, ki jim je to poklic. Njihova strokovna usmerjenost je izredno pestra, vendar so kljub temu s pomembnimi spoznanji prispevali k uspešni osvetlitvi izrazito interdisciplinarne problematike, ki je sicer v veliki meri predmet proučevanja geografije.

Slovenska geografija je doprinesla pomemben delež k uspehu raziskovanja, na simpoziju pa so poročali trije sodelavci Inštituta za geografijo Univerze. Uvodni referat V. Klemenčiča in K. Šiškoviča je prinesel pomembna nova teoretska izhodišča za opredeljevanje vloge narodnostnih manjšin v obmejnih regijah. M. Pak je ob teoretskih izhodiščih posredoval spoznanja o vlogi oskrbe na jugoslovansko-italijanskem mejnem območju. Podpisani je v delu skupinskega referata s P. Štrajnom in V. Svetino poročal o podrobni raziskavi socioekonomske strukture območja, predvidenega za prosto industrijsko cono med Bazovico in Opčinami. Raziskavo je ob strokovnem sodelovanju podpisanega organiziral Slori.

Simpozij je osvetlil osnovna gibalna spreminjanja pogojev življenja na italijanskem obmejnem območju in posledice teh sprememb za narodnostno strukturo prebivalstva. Zeleti je, da bi Slori imel toliko moči in podpore, da bi na podlagi teh rezultatov izpeljal nove raziskave.

Marijan Klemenčič

Simpozij o socialnogeografskih problemih obmejnih območij Slovenije, Ljubljana, 10. in 11. marca 1977

Sodelavci Inštituta za geografijo Univerze v Ljubljani so proslavili 15-letnico obstoja inštituta s simpozijem, na katerem so predstavili prve rezultate široko zasnovanega raziskovanja obmejnih območij Slovenije. Poleg uvodnega referata o rezultatih dela inštituta v razdobju 1972—1976, ki ga je podal njegov direktor prof. dr. Vladimir Klemenčič, je kar 15 sodelavcev poročalo.

Večina referatov je obravnavala obmejne probleme v severovzhodni Sloveniji ter ob jugoslovansko-italijanski meji. B. Belec je orisal prostorsko diferenciranost območij severovzhodne Slovenije v luči demografskih sprememb; V. Bračič je ocenil vlogo industrije v tem delu obmejnega sveta; dnevno in tedensko prekomejno migracijo od Mežice do Trat je analiziral M. Zgonik; M. Spes je predstavila poskus analize stopnje degradiranosti okolja v Lendavi. Geografsko problematiko na zahodnem obmejnem območju so obravnavali M. Klemenčič (Poskus opredelitve vrednosti kultiviranega kraškega sveta za slovensko narodno skupnost na Tržaškem), M. Ravbar (Nekateri geografski vidiki proste industrijske cone na Krasu), A. Gosar (Specifičnost migracij na začasno delo v tujino iz obmejnih regij SRS na primeru občin ob jugoslovansko-italijanski meji) ter D. Plut (Perspektive turističnega razvoja Koprškega Primorja in subsistem »naravnega okolja«). Splošnega problema obmejnosti v Sloveniji sta se dotaknila dva referata: M. Paka o oskrbi in D. Urankj o izobraževanju. Stiri poročila sicer niso obravnavala obmejnih problemov, vendar so bila tesno navezana na to problematiko z obravnavo nerazvitosti. Tako je bila za manj razvita območja v SRS predstavljena problematika urbanizacije (V. Kokole), prometnih povezav (M. Zagar), osnovnega šolstva (I. Piry) ter gospodarski in populacijski problemi v Pesniški dolini (B. Kert).

V okviru simpozija je bila pripravljena razstava kart, elaboratov in tiskanih del sodelavcev Inštituta za geografijo Univerze za obdobje 1972—1976.

Marijan Klemenčič

**Drugi nemško-slovenski geografski simpozij,
Frankfurt/Main, 13.—17. maja 1977**

V dneh od 13. do 17. maja 1977 se je v Frankfurtu na Maini odvijalo drugo strokovno srečanje frankfurtskih in slovenskih geografov. Simpozija se je iz Slovenije udeležilo deset geografov, od tega pet z referatom. Srečanje je bilo sestavljeno iz predstavitve znanstvenih poročil, diskusije, dogovorov o nadaljnjem sodelovanju ter iz terenske predstavitve nekaterih geografskih problemov Frankfurta in okolice.

Gostitelji so predstavili območje Rena in Maine z aspekta dela, bivanja in prostega časa (K. Wolf), njegovo agrarno problematiko (B. Freund), problem prostorskega urejanja vzhodnega dela omenjenega območja (H. G. Glaesser), kritičen pretres regionalnega plana Zvezne republike Nemčije glede na izenačevanje regionalnih razlik v razvitosti ter prikaz prostorskega problema ostalega prebivalstva v Frankfurtu.

S slovenske strani so trije referati obravnavali problematiko obmejnih območij: V. Klemenčič je podal teoretsko opredelitev obmejnih regij v povezavi z narodnostnimi manjšinami; M. Pak je prikazal geografske elemente oskrbnih funkcij na jugoslovansko-italijanskem obmejnem območju; o opremljenosti naselij na Tržaškem Krasu z oskrbnimi funkcijami pa je poročal podpisani. I. Vrišer je predstavil rezultate raziskave o lokacijskih faktorjih slovenske industrije, B. Belec pa regionalno tipologijo posebnih kultur v SR Sloveniji.

M. Klemenčič

FINANČNO POSLOVANJE GEOGRAFSKEGA VESTNIKA

DOHODKI:

— saldo 15. 11. 1976	din 53.438,30
— dotacija RSS	din 24.000,00
— prodane številke (stare)	din 2.424,00
— naročnina GV	din 56.249,00
skupaj:	din 136.111,30

STROŠKI:

— stroški tiska	din 94.400,00
— stroški ekspedita	din 2.333,00
skupaj	din 96.733,00

SALDO dne 31. 8. 1977

din 39.378,30

UDK 92 + 012 Ilešič = 863

Biografija

Gams, I.

61000 Ljubljana, Filozofska fakulteta, Pedagoško-znanstvena enota za geografijo, Aškerčeva 12

Sedemdesetletnica Svetožarja Ilešiča

Geografski vestnik, XLIX (1977)

Slov. (slov., angl.)

Članek je posvečen sedemdesetletnici najvidnejšega slovenskega geografa, rednega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti, univ. profesorja v pokoju dr. Svetožarja Ilešiča. Orisano je predvsem njegovo delovanje v zadnjih desetih letih. Na koncu je pridana njegova bibliografija.

UDK 910:167/168 = 863

Znanost o znanosti. Geografija.

Kostrowicki, J.

Warszawa, Pl, Instytut geografii i przestrzennego zagospodarowania, PAN, Krakowskie Przedmieście 30.

O sintezi v moderni geografiji.

Geografski vestnik, XLIX (1977)

Angleško (angl., slov.)

Po krajšem pregledu sodobnih razvojnih teženj v geografiji avtor razpravlja o možnih poteh, kako sintetizirati njene raziskovalne rezultate: s pomočjo regionalne geografije, kolektivnih študij, regionalizacije, tipologije, sistemskega pristopa, prostorske strukture ali prostorske organizacije. Poslednja oblika je po njegovem mnenju najbolj obetajoči koncept sintetičnega pristopa v geografiji.

UDC 92 + 012 Ilešič = 20

Biography.

Gams, I.,

61000 Ljubljana, Yu, Faculty of Arts, Department of Geography, Aškerčeva 12

The 70ieth Birthday of Svetozar Ilešič

Geografski vestnik, XLIX (1977)

Slovenian (Slovenian, English).

The article is a contribution to mark 70th birthday of the distinguished Slovene geographer, member of the Slovene Academy of Arts and Sciences, Prof. Dr. Svetozar Ilešič. The review is focused on his activity during the last ten years. At the end of the article, the bibliography of Prof. Ilešič is added.

UDC 910:167/168 = 20

Science of science. Geography.

Kostrowicki, J.

Warszawa, Pl, Institute of Geography and Spatial Organization, Polish Academy of Science, Krakowskie Przedmieście 30.

On the Synthesis in Modern Geography

Geografski vestnik, XLIX (1977)

English (English, Slovenian)

After a brief review of recent developments in geography the author discusses such possible ways of synthetizing the results of its research as regional geography, collective studies, regionalization, typology, systems approach, spatial structure and spatial organization, the last according to his opinion being the most promising concept of synthetic approach to geography.

UDK 910:167/168(497.12) = 863

Znanost o znanosti. Geografija.

Radinja, D.

61000 Ljubljana, Yu, Pedagoško-znanstvena enota za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12

O kompleksnosti v geografiji in izven nje.

Geografski vestnik, XLIX (1977)

Slov. (slov., angl.)

Članek obravnava nekaj načelnih vprašanj, ki se pojavljajo v slovenski geografiji in govori o različnih vrstah kompleksnosti v njej ter meni, da je za geografijo specifična edino regionalnogeografska kompleksnost in da nje ter regionalne geografije ni mogoče nadomestiti s problemsko, aktualistično, ekološko ali kako drugo geografijo. To velja tako za raziskovalno kakor pedagoško geografijo.

UDK 910:001.14 = 861

Izvirno znanstveno delo. Geografija.

Vasović, M.

11000 Beograd, Yu, Geografski institut, Prirodno-matematički fakultet, Studentski trg 16.

O geografskim terminima i nazivima

Geografski vestnik, XLIX (1977)

Srbsko (srbsko, angl.)

Autor raspravlja o nužnosti stalnog usavršavanja naučne terminologije u geografiji, ispravljanja neprikladnih naziva pojedinih lokalnosti, uvođenja termina u geografsku nauku na osnovu principa narodnih reči i o nužnosti saradnja geografa, lingvista, kartografa, statističara, etnologa, istoričara i vojnih stručnjaka u rešavanju problema termina i toponima.

UDC 910:167/168(497.12) = 20

Science of science. Geography.

Radinja, D.

61000 Ljubljana, Yu, Department of Geography, Faculty of Arts, Aškerčeva 12

On Complexity in and out of Geography

Geografski vestnik, XLIX (1977)

Slovenian (Slovenian, English)

The article deals with some questions on principles which have recently been raised in Slovenia by geographers. Several kinds of the notion of complexity in geography are discussed. The author considers only the regional geographical complexity to be specific to geography alone. Thus, regional geography cannot be substituted by the "problem oriented", topical, ecological or any other geography. This is true both for the geographical research and for the teaching of geography.

UDC 910:001.14 = 20

Original scientific paper. Geography.

Vasović, M.

11000 Beograd, Yu, Institute of Geography, Faculty of Natural Sciences. Studentski trg 16

On Geographical Terms and Names

Geografski vestnik, XLIX (1977)

Serbian (Serbian, English)

Author treats of necessity of permanent improvement of scientific terminology in geography, of introduction of terms into geographical science on the basis of the principle of selecting the most appropriate popular words, and of necessity of solving the terms and the toponyms with the collaboration of geographers — field research workers, linguists, cartographers, statisticians, military, ethnographical and historiographical experts.

UDK 911:530.191.5 = 863

Izvirno znanstveno delo. Geografija. Ekonomija.

Malovrh, C.

61000 Ljubljana, Yu, Ekonomska fakulteta, Titova 104

Gospodarskemu prostoru lastne sile in njihov pomen za regionalni razvoj.

Geografski vestnik, XLIX (1977)

Slov. (slov., angl.)

Proces gospodarske reprodukcije je modificiran tudi pod vplivom sil, katerih mediji so težko obvladljivi, dani pojavi gospodarskega prostora. Avtor nakazuje značilnosti in razvojni pomen pojavov, ki posredujejo navzočnost autohtonih prostorskih sil.

UDK 910:502.7 = 863

Izvirno znanstveno delo. Geografija. Ekologija.

Lah, A.

61000 Ljubljana, Yu, Izvršni svet skupščine SR Slovenije, Prešernova 8

Geografija in varstvo okolja

Geografski vestnik, XLIX (1977)

Slov. (slov., angl.)

Avtor podčrtuje pomen enotnosti v geografski znanosti in prikazuje možnosti in naloge moderne geografije pri varstvu okolja — v smislu harmoničnega in policentričnega razvoja regij, da bi dosegli ustrežnejšo urbanizacijo, boljše razporeditev gospodarskih dejavnosti, prometa, oskrbe in drugih potreb.

UDC 911:550:191.5 = 20

Original scientific paper. Geography. Economy.

Malovrh, C.

61000 Ljubljana, Yu, Economic Faculty, Titova 104

Intrinsic Forces of the Economic Space and Their Significance for Regional Development

Geografski vestnik, XLIX (1977)

Slovenian (Slovenian, English)

The proces of the economic reproduction is also modified under the influence of forces which emerge from specific phenomena in a given economic spaces and which are difficult to manage.

The author points at the characteristics and the developmental significance of phenomena which mark the presence of autochtonic spatial forces.

UDC 910:502.7 = 20

Original scientific paper. Geography. Ecology.

Lah, A.

61000 Ljubljana, Yu, Executive Council of the SR Slovenia, Prešernova 8

Geography and Environmental Protection

Geografski vestnik, XLIX (1977)

Slovenian (Slovenian, English)

Author notices the importance of unity in the geographical science and presents the possibilities and tasks of modern geography in the protection of the environment — in a wiew of harmonious and policentric development of regions in the country, to get better in the urbanisation, in a disposition of the economic activities, traffic, supply in different needs etc.

UDK 912:502.7 (438) = 863

Izvirno znanstveno delo. Geografija. Ekologija.

Leszczycki, S.

Warszawa, Pl, Instytut geografii i przestrzennego zagospodarowania, PAN, Krakowskie Przedmieście 30

O konceptu novega geografskega atlasa

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Angleško, (angl., slov.)

Gibanje za varovanje naravnega okolja je navdihnilo sestavo novega geografskega atlasa Poljske. V njem bodo prikazani vsi problemi, ki zadevajo okolje te države. Atlas bo podajal naravne vire ter primernosti in degradiranosti vseh komponent družbenega okolja.

UDK 911:001.4:502.7 = 863

Izvirno znanstveno delo. Geografija.

Gams, I.

61000 Ljubljana, Filozofska fakulteta, Pedagoško-znanstvena enota za geografijo, Aškerčeva 12

Okolje — življenjsko (človeško) okolje — geografsko okolje — geografija

Geografski vestnik XLIX (1977)

Slov. (slov., angl.)

Ker vsebuje termin okolje poleg anorganskega in organskega sveta tudi njegov fizični in biokemični vpliv na organizme, geografska literatura često degradira ta termin na okolico (okoliški svet), kadar rabi pojem človekovo ali geografsko okolje.

UDC 912:502.7 (438) = 20

Original research paper. Geography. Ecology.

Leszczycki, S.

Warszawa, Pl, Institute of Geography and Spatial Organization, Polish Academy of Science, Krakowskie Przedmieście 30

The Concept of a New Geographical Atlas

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

English (English, Slovenian)

The movement for protection of nature has inspired the concept of new geographical atlas of Poland, which will represent all problems involved in the environmental issues of the country. The atlas will show the resources, amenities and degradations of all the components of human environment.

UDC 911:001.4:502.7 = 20

Original scientific paper. Geography.

Gams, I.

61000 Ljubljana, Yu, Faculty of Arts, Department of Geography, Aškerčeva 12

Environment-human environment-geographical environment-geography

Geografski vestnik, XLIX (1977)

Slovenian (Slovenian, English)

Since the term environment includes in addition the anorganic and organic mater also its physical and biochemical influences on the organism, the geographic literature when using the words human or geographical environment often wrongly uses the term to refer merely to the surroundings.

UDK 910:502.7 (497.12 »Velenjska kotlina«) = 863

Izvirno znanstveno delo. Geografija. Ekologija.

Černe, A.

61000 Ljubljana, Yu, Zavod SRS za družbeno planiranje, Cankarjeva 1

Proučitev degradacije okolja v Velenjski kotlini s pomočjo factorske analize

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Slov., (slov. angl.)

Raziskava obravnava vzroke degradacije geografskega okolja v Velenjski kotlini. Analizirani so fizično-geografski dejavniki, njihov relativni pomen in medsebojna odvisnost, s pomočjo factorske analize.

UDK 910:502.7 (497.12 »Celje«) = 863

Izvirno znanstveno delo. Geografija. Ekologija.

Spes, M.

61000 Ljubljana, Yu, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, Aškerčeva 12

O problemih življenjskega okolja v Celju

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Slov., (slov., angl.)

Prispevek prikazuje nekatere osnovne ekološke značilnosti Celja. Zaradi specifičnih klimatskih, hidroloških in historičnih pogojev je Celje postalo zelo ogroženo. Na prvem mestu je vpliv industrijskih emisij, nikakor pa ne gre zanemarjati tudi vpliva komunalnih emisij.

UDC 910.502.7 (497.12 »Velenjska kotlina«) = 20

Original scientific paper. Geography. Ecology.

Černe, A.

610000 Ljubljana, Yu, Republican Planning Office of the SRS

The Study of Degradation of Natural Environment in Velenje Valley with Factor Analysis

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Slovenian, (Slovenian, English)

The study treats the reasons for the degradation of natural environment in the Velenje Valley, where was analysed which physical geographical elements cooperates at degradation and which is their relative importance and their mutual interdependence.

UDC 910:502.7 (497.12 »Celje«) = 20

Original scientific paper. Geography. Ecology.

Špes, M.

61000 Ljubljana, Yu, Geographical Institute of the University of Ljubljana, Aškerčeva 12

Geographical Aspects of the Degradation of Environment as Exemplified by Celje

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Slovenian (Slovenian, English)

The paper studies show us some of the main environmentally characteristics the city of Celje. Because of its specific climatical, hydrological, historical conditions Celje became very endangered. On the first place is the influence of the industrial emissions, but we must not neglect the influence of the communal emissions.

UDK 911.3:976.5 (44:234.3 »Megève«) = 861

Izvirno znanstveno delo. Geografija.

Blanc, A.

Paris, F. Université de Paris X, 200, Avenue de la République 2, Rue de Rouen, Nanterre

Problemi francoske visokogorske postojanke: Megève

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Franc., (franc., slov.)

Megève, ki leži v severnih francoskih alpah je ena izmed najpomembnejših in najstarejših turističnih postojank v Franciji. Ima zimsko in poletno sezono, kar povzroča številne probleme in terja njihovo raziskovanje. Med njimi so naravne razmere, opremljenost postojanke, turistična populacija, sezonsko migriranje turistov in odnosi med lokalnim življenjem in turizmom.

UDK 911.3:312 (443) = 863

Izvirno znanstveno delo. Geografija.

Ruppert, K.

8 München 22, D, Wirtschaftsgeographisches Institut, Universität München, Ludwigstr. 28

O pomenu novejših prebivalstvenih razvojnih teženj na podeželju (Na primeru Bavarske)

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Nemško, (nemško, slov.)

K najpomembnejšim podatkom za presojanje prostorskega razvoja sodijo ugotovitve o strukturnih in razvojnih značilnostih prebivalstvenega razvoja. Na podeželju Zvezne republike Nemčije, posebno na Bavarskem, se dogajajo ta čas spremembe, ki ne bodo ostale brez učinkov na tamkajšnje življenjske razmere.

UDC 911.3:976.5 (44:254.3 »Megève) = 40

Original scientific paper. Geography.

Blanc, A.

Paris, F. Université de Paris X, 200, Avenue de la République 2, Rue de Rouen, Nanterre

Problemes d'une station alpine française: Megève

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

French (French, Slovenian)

Megève, dans les Alpes françaises du Nord, est une des plus importantes et des plus anciennes stations touristiques de France, présentant une double activité, d'hiver et d'été. Cette contribution pose les problèmes qui mériteraient une étude approfondie: nature, ampleur et diversité de l'équipement; structures et origine de la population touristique; rapports fonctionnels entre la vie locale et le tourisme; nécessité d'une cartographie thématique définissant; la localisation des activités.

UDC 911.3:312 (443) = 30

Original scientific paper. Geography.

Ruppert, K.

8 München 22, D. Wirtschaftsgeographisches Institut, Universität München, Ludwigstr. 28

Zur Bedeutung der neueren Bevölkerungsentwicklung für den ländlichen Raum (Beispiel Bayern)

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

German, (German, Slovenian)

Zu den wichtigsten Daten für die Beurteilung der Raumentwicklung gehören struktur- und prozesskennzeichnende Kriterien der Bevölkerungsentwicklung. In den ländlichen Gebieten der Bundesrepublik, speziell in Bayern, vollziehen sich zurzeit Veränderungen, die nicht ohne Auswirkungen auf dortige Lebenssituation bleiben können.

UDK 911.312:656.1:625.745.1 (282.243.7) = 861

Izvirno znanstveno delo. Geografija.

Bukurov, B.

21000 Novi Sad, Yu, Prirodno-matematički fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Dr. Ilije Đuričića 4

Novi mostovi na Dunavu i njihov saobraćajni značaj

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Srbsko, (srbsko, angl.)

Rad Novi mostovi na Dunavu i njihov saobraćajni značaj prikazuje saobraćajne funkcije četiri mosta koja su izgrađena od 1974. do 1976. godine. Jedan most je između Bačke i Baranje, dva između Bačke i Srema i jedan između Banata i Srbije.

UDK 911.3:63 (497.15 »Mihovljani, Draž«) = 862

Izvirno znanstveno delo. Geografija.

Crkvenčić, I.

41000 Zagreb, Yu, Geografski odjel, Prirodno-matematički fakultet, Marulićev trg 19

Socijalno-geografski aspekti transformacije naših agrarnih područja. (Na primjeru naselja Mihovljani u Hrvatskom Zagorju i Draž u Baranji)

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Hrvatski, (hrvatski, angl.)

Autor prikazuje neke socijalno-geografske aspekte transformiranja naših agrarnih područja do kojih je došao prilikom proučavanja dvaju sela: Mihovljani u Hrvatskom Zagorju i Draž u Baranji, u okviru praktikuma studenata geografije na Prirodno-matematičkom fakultetu u Zagrebu.

UDC 911.312:656.1:625.745.1 (282.245.7) = 20

Original scientific paper. Geography.

Bukurov, B.

21000 Novi Sad, Yu, Faculty of Science, University of Novi Sad, Dr Ilije Đuričića 4

The New Bridges on the Danube and Their Traffic Value

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Serbian (Serbian, English)

The paper on "The New Bridges on the Danube and Their Traffic Value" is dealing with the traffic functions of four new bridges constructed in 1974 to 1976. One of these lies between Bačka and Baranja, two between Bačka and Srem, and one between Banat and Serbia.

UDC 911.3:63 (497.13 »Mihovljani, Draž«) = 20

Original scientific paper. Geography.

Crkvenčić, I.

41000 Zagreb, Yu, Department of Geography, Faculty of Natural Sciences, Marulićev trg 19

The Social-Geographical Aspects of the Transformation of Our Agricultural Areas (On two villages Mihovljani in Zagorje region and Draž in the Baranja region)

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Croatian (Croatian, English)

The author treats the social-geographical aspects of the transformation of agricultural areas on the basis of the research on two villages: Mihovljani in the Zagorje and Draž in the Baranja region, conducted in the framework of the field work training programme for students of the Geographical Institute of the University of Zagreb.

UDK 911:33 (497.1) = 861

Izvirno znanstveno delo. Geografija.

Đurić, V.

11000 Beograd, Yu, Geografski institut, Prirodno-matematički fakultet, Studentski trg 16

Jugoslavija — njen izmenjeni politički i ekonomsko-geografski položaj

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Srbsko, (srbsko, slov.)

Autor raspravlja o izmenjenom političkom i ekonomsko-geografskom položaju posleratne Jugoslavije, koja se našla između tri velike političke i ekonomske grupacije: Evropske ekonomske zajednice, Saveta za uzajemnu ekonomsku pomoć i Organizacije zemalja izvoznica nafte.

UDK 911.3:312 (497.115) = 861

Izvirno znanstveno delo. Geografija. Etnologija.

Krasniqi, M.

38000 Priština, Yu, Prirodno-matematični fakultet, Univerza u Prištini

Neki manje poznati izvori o stanovništvu Kosova

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Srbsko, (srbsko, angl.)

U geografskim, historijskim i etnografskim radovima o Kosovu stalno se pojavljuje teza da albansko stanovništvo Kosova nije autohtono, nego da se doselilo posle avstrijsko-turskog rata 1690. godine. Autor navodi neke nove originalne turske i druge izvore, koji dokazuju da je albansko i srpsko stanovništvo življelo na tom području zajedno pred navedenim ratom.

UDC 911:35 (497.1) = 20

Original scientific paper. Geography.

Đurić, V.

11000 Beograd, Yu, Institute of Geography, Faculty of Natural Sciences, Studentski trg 16

Yugoslavia — Its Changed Political and Economico-Geographical Position

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Serbian, (Serbian, English)

The paper examines the changed political- and economico-geographical position of postwar Yugoslavia, as it found itself between three large political and economical systems: European Economic Community, Council for Mutual Economic Aid and Organization of Countries Exporters of Oil.

UDC 911.3:312 (497.115) = 20

Original scientific paper. Geography. Ethnology.

Krasniqi, M.

58000 Priština, Yu, Faculty of Natural Sciences, University of Priština

Some Less Known Sources About the Kosovo Population

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Serbian, (Serbian, English)

In the historical-geographical and ethnological texts from the 19. century to the present day there is a permanent strain of a mistake considering the autochthonic origin of Albanians in Kosovo. The author treats some new turkish and other original documents, which prove that the Albanian and Serbian population had been living together in these parts much more earlier than after the Austro-Turkish war in 1690.

UDK 911.3:312 (497.17) = 861

Izvirno znanstveno delo. Geografija.

Panov, M.

91000 Skopje, Yu, Geografski institut, Prirodno-matematički fakultet, Gazi baba 1

Neki migracioni procesi u SR Makedoniji

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Srbsko, (srbsko, angl.)

Referat prikazuje migraciona kretanja i procese u SR Makedoniji, naročito njihove uzroke, pravce i posledice. Posebno su razradene unutrašnje migracije koje su se odvijale posle II. svetskog rata. Poseban osvrt je dat na spoljne migracije.

UDK 911.3:71 (497.1) = 863

Izvirno znanstveno delo. Geografija.

Vrišer, I.

61000 Ljubljana, Yu, Pedagoško-znanstvena enota za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12

Urbanizacija jugoslovanskih občin (v luči faktorske analize)

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Slov., (slov., angl.)

Študija je poskus ugotoviti stopnjo urbaniziranosti petstotih jugoslovanskih občin na osnovi faktorske analize in ob uporabi 15 variabel.

UDC 911.3:312 (497.17) = 20

Original scientific paper. Geography.

Panov, M.

91000 Skopje, Yu, Institute of Geography, Faculty of Natural Sciences, Gazi baba 1

Some Migration Processes in the S.R. of Macedonia

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Serbian, (Serbian, English)

The paper deals with migration flows and processes in the S.R of Macedonia, in particular with reasons direction and consequences of migration. Special attention is paid to internal migrations since World War II. An overview of external migration is also given.

UDC 911.3:71 (497.1) = 20

Original scientific paper. Geography.

Vrišer, I.

61000 Ljubljana, Yu, Faculty of Arts. Department of Geography, Aškerčeva 12

The Urbanization of Yugoslav Communes in the Light of a Factor Analysis

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Slovenian, (Slovenian, English)

The author tried to establish the degree of the urbanization of the 500 communes in Yugoslavia by means of the factor analysis using 15 variables.

UDK 911.3:38 (497.1) = 863

Izvirno znanstveno delo. Geografija

Zagar, M.

61000 Ljubljana, Yu, Filozofska fakulteta, Pedagoško-znanstvena enota za geografijo, Aškerčeva 12

Osnovno prometno omrežje Jugoslavije

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Slov., (slov., angl.)

Prikazana je uporaba kvantitativnih metod za valorizacijo osnovnega cestnega in železniškega omrežja Jugoslavije s pomočjo grafikona, dvojnih matric in računa raznih gravitacij ter poizkus rangiranja dvanajstih mest Jugoslavije na osnovi prometnega položaja in storitev.

UDK 911.3:32 (497.1/45) = 863

Izvirno znanstveno delo. Geografija.

Klemenčič, V.

61000 Ljubljana, Yu, Pedagoško-znanstvena enota za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12

Regionalna preobrazba s Slovenci poseljenega območja ob italijansko-jugoslovanski meji v Italiji

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Slov., (slov., angl.)

S Slovenci poseljeno območje ob italijansko-jugoslovanski meji v Italiji doživlja v zadnjih dveh desetletjih tako intenzivno geografsko preobrazbo kot redko katero obmejno območje v Evropi. Pretežno agrarno, s Slovenci homogeno poseljeno podeželje, se je preoblikovalo v dokaj urbanizirano narodnostno mešano mednarodno tranzitno obmejno območje.

UDC 911.3:38 (497.1) = 20

Original scientific paper. Geography.

Žagar, M.

61000 Ljubljana, Yu, Faculty of Arts, Department of Geography, Aškerčeva 12

Fundamental Transport Network in Yugoslavia

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Slovene, (Slovene, English)

The study shows the use of quantitative methods for the valorisation of fundamental road and railway networks in Yugoslavia with the help of the curve, double matrixes and the calculation of various gravitations. The report is an attempt of ranging twelve Yugoslav towns on the basis of traffic position and accomplishments.

UDC 911.5:32 (497.1/45) = 20

Original scientific paper. Geography.

Klemenčič, V.

61000 Ljubljana, Yu, Faculty of Arts, Department of Geography, Aškerčeva 12

The Transformation of the Border Area in Italy Inhabited by Slovenians Along the Italo-Yugoslav Boundary

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Slovenian, (Slovenian, English)

The paper deals with the Italian territory along the Yugoslav-Italian boundary which is inhabited by Slovenian population and has undergone, during the last two decades, such an intensive geographical transformation as hardly any border area in Europe. The once predominantly agricultural area with homogeneous rural Slovenian population has been transformed into a rather urbanised zone with mixed population in this internationally important transit border area.

UDK 911.2:551.49 »Radensko polje« = 865

Izvirno znanstveno delo.

Meze, D.

61000 Ljubljana, Yu, Geografski inštitut Antona Melika, SAZU, Novi trg 4

Prispevek k hidrologiji Radenskega polja

Geografski vestnik, XLVIII, (1977)

Slov., (slov., angl.)

Na Radenskem polju, najmanjšem kraškem polju Slovenije, jugovzhodno od Ljubljane, je opisano zapleteno kolebanje površinske vode ob pogostih poplavah in njihovem plahnenju. Posebna pozornost je posvečena številnim estavelam, izdelanim v debeli glinasti jezerski naplavini polja, predvsem njihovi globini in kolebanju vode v njih.

UDK 911.2 (497.12 »Koprsko primorje«) = 865

Izvirno znanstveno delo. Geografija.

Plut, D.

61000 Ljubljana, Yu, Pedagoško-znanstvena enota za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12

Fizičnogeografska regionalizacija Koprskega primorja s pomočjo faktorske analize

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Slov., (slov., angl.)

Fizičnogeografska regionalizacija Koprskega primorja, izvedena s pomočjo faktorske analize, je upoštevala 15 spremenljivk. Koprsko primorje je bilo regionalizirano na osnovi prvih dveh faktorjev na 8 pokrajinskih enot.

UDC 911.2:551.49 »Radensko polje« = 20

Original scientific paper. Geography.

Meze, D.

61000 Ljubljana, Yu, Anton Melik Geographical Institute, SAZU, Novi trg 4

A contribution to the hidrology of the Radensko polje

Geografski vestnik, XLVIII, (1977)

Slovenian, (Slovenian, English)

The author describes a complicated fluctuation of the surface water at the frequent floods and of their subsiding in the Radensko polje, the smallest polje in Slovenia, south-east from Ljubljana. Particular attention is devoted to the numerous estavelles, occuring in the thick clayey lake deposit of the polje, specially to their depth and to the fluctuation of the water in them.

UDC 911.2 (497.12 »Koprsko primorje«) = 20

Original scientific paper. Geography.

Plut, D.

61000 Ljubljana, Yu, Department of Geography, Faculty of Arts, Aškerčeva 12

The Physical-Geographic Regionalization of the Koper Littoral Area Made with the Help of Factor Analysis

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Slovenian (Slovenian, English)

The physical-geographic regionalization of the Koper Littoral Area, made with the help of factor analysis, has taken into account the 15 input variables. On the basis of the values of first two factors the Koper Littoral Area has been regionalised into 8 regional areas.

UDK 911.3:63:380.13 (497.12) »1969—1974« = 863

Izvirno znanstveno delo. Geografija.

Medved, J.

61000 Ljubljana, Yu, Pedagoško-znanstvena enota za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12

Razvoj tržne usmerjenosti kmetijstva v SR Sloveniji med leti 1969—1974

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Slov., (slov., angl.)

Stopnja tržne usmerjenosti kmetijstva je eden izmed kazalcev razvoja kmetijskega gospodarstva. Z ugotavljanjem in primerjanjem tržne usmerjenosti v različnih obdobjih spoznavamo razvojne smeri kmetijstva. Tak namen ima tudi ta prispevek, v katerem avtor primerja tržno usmerjenost kmetijstva SR Slovenije leta 1969 in 1974.

UDK 911.3:38 (497.12) = 863

Izvirno znanstveno delo. Geografija.

Pak, M.

61000 Ljubljana, Yu, Pedagoško-znanstvena enota za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12

Oskrba kot predmet geografskega proučevanja

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Slov., (slov., angl.)

Prikazanih je nekaj splošnih problemov pristopa k proučevanju regionalne strukture oskrbe ter nekaj rezultatov raziskav v SR Sloveniji.

UDC 911.3:63:580.15 (497.12) »1969—1974« = 20

Original scientific paper. Geography.

Medved, J.

61000 Ljubljana, Yu, Department of Geography, Faculty of Arts, Aškerčeva 12

The Development of the Market-Oriented Agriculture in the S. R. Slovenia During the 1969—1974 Period

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Slovenian, (Slovenian, English)

The degree in which agriculture is oriented towards supplying the demands of the market is one of the indices of the development of the agrarian economy. Hence assessments and consequent comparisons of the market-oriented agriculture as made for different periods of time are bound to reveal the more general tendencies in the development of farming. The aim of the present contribution is to compare the market-oriented agriculture as established for the year 1969 and for 1974 in Socialist Republica of Slovenia.

UDC 911.3:38 (497.12) = 20

Original scientific paper. Geography.

Pak, M.

61000 Ljubljana, Yu, Faculty of Arts, Department of Geography, Aškerčeva 12

Market Supply as a Matter of Geographical Research

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Slovenian, (Slovenian, English)

There are shown some general problems of the approach to the analysis of the regional structure of market supply and some results of the research in the SR of Slovenia are represented.

UDK 911.3:634.8 (497.12 »Haloze«) »1542/1977« = 863

Izvirno znanstveno delo. Geografija.

Bračič, V.

62000 Maribor, Yu, Pedagoška akademija Univerze v Mariboru, Mladinska 9

Veliki vrh v Vinorodnih Halozah od leta 1542—1977

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Slov., (slov., angl.)

Prispevek prikazuje spremembe, ki jih je doživelo vinogradništvo v katastrski občini Veliki vrh v Vinorodnih Halozah od leta 1542 do 1974.

UDK 911.3:312 (497.12 — 188.2) = 863

Izvirno znanstveno delo. Geografija.

Belec, B.

62000 Maribor, Yu, Pedagoška akademija Univerze v Mariboru, Mladinska 9

Novejše spremembe demografske strukture na Spodnjem Murskem polju

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Slov. (slov., angl.)

Avtor obravnava demografske procese in socialnoekonomsko transformacijo agrarne pokrajine v Severovzhodni Sloveniji. Ugotavlja depopulacijski tip prebivalstvene rasti, značaj, intenzivnost in stopnjo preslojevanja kot posledico razvoja neagrarnih dejavnosti v gospodarskem in upravnem središču pokrajine Ljutomeru.

UDC 911.3:654.8 (497.12 »Haloze«) »1542/1977« = 20

Original scientific paper. Geography.

Bračič, V.

62000 Maribor, Yu, Pedagogical Academy, University Maribor, Mladinska 9

The Community of Veliki Vrh in the Vine-Growing Haloze Region

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Slovenian (Slovenian, English)

The contribution presents an overview of changing of the vineyard cultivation in the land-registry community of Veliki vrh in the vine-growing Haloze region during the period 1542—1974.

UDC 911.3:312 (497.12—188.2)=20

Original scientific paper. Geography.

Belec, B.

62000 Maribor, YU, Pedagogical Academy, University Maribor, Mladinska 9

Recent Changes of the Demographic Structure in the Lower Mursko Polje (Plain of the Mura)

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Slovenian (Slovenian, English)

The author treats the demographic processes and the social-economic transformation of the agrarian region in North-East Slovenia. He states the depopulation type of the growth of the inhabitants, the character, the intensity and the grade of the class-shift as consequence of the development of non-agrarian activities in the economical and administrative centre of the region, Ljutomer.

UDK 911.3 (497.12—115 »Podvin«)=863

Izvirno znanstveno delo. Geografija.

Natek, M.

61000 Ljubljana, YU, SAZU, Geografski inštitut Antona Melika, Novi trg 4

Nekatere geografske značilnosti v spreminjanju zemljiških kategorij

(Na primeru katastrske občine Podvin v Spodnji Savinjski dolini)

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Slov. (slov., angl.)

V članku je podana podrobnejša razčlenitev spreminjanja zemljiških kategorij v katastrski občini Podvin v obdobju 1826—1879 in 1879 do 1976. Spremembe funkcionalne namembnosti kmetijskega zemljišča je mogoče najbolj nazorno prikazati v dvodimenzionalni tabeli. Ugotovljeno je bilo polivalentno prehajanje nekdanje namembnosti zemljišča v novo.

UDK 911.3 (497.12 »Velenje«)=863

Izvirno znanstveno delo. Geografija. Regionalno planiranje.

Kokole, V.

61000 Ljubljana, YU, Zavod SRS za družbeno planiranje, Cankarjeva 1

Velenje — razvojno središče ali regionalni center

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Slov., (slov., angl.)

Analiza geografskega položaja Velenja, pokaže, da so njegove možnosti, da bi preraslo v večji regionalni center precej omejene zaradi bližine Celja in premajhnega zaledja. Nadaljnja rast njegovih storitvenih dejavnosti se bo zato lahko opirala predvsem na razvoj mestnega prebivalstva.

UDC 911.3 (497.12—115 »Podvin«) = 20

Original scientific paper. Geography

Natek, M.

61000 Ljubljana, YU, Geographic Institute "Anton Melik" of the Slovenian Academy of Arts and Science, Novi trg 4

Some geographical characteristics in the changing of land categories

(On the Example of the Cadastral Parish of Podvin in the Lower Savinja Valley)

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Slovenian, (Slovenian, English)

The article brings a detailed analysis of the changes from one land category to another as recorded for the periods 1826—1879 and 1879—1976 in the cadastral parish of Podvin. The changes in the functional orientation of the farming land are clearly presented in a two-dimensional table. A poly-valency in the transition of individual sections of land from their former functional orientation to a new one (or new ones) has been established.

UDC 911.3 (497.12 »Velenje«) = 20

Original scientific paper. Geography. Regional planning.

Kokole, V.

61000 Ljubljana, YU, Republican planning office, Cankarjeva 1

The New Town of Velenje — A Growth Pole or a Regional Centre?

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Slovenian, (Slovenian, English)

In analysing the geographical situation of the new town of Velenje first a mining and later an industrial centre and considering its closeness to a larger more nodal centre of Celje, the conditions its enhanced role as a centre for a larger hinterland are assessed as a rather limited. Further growth of service industries will have to rely largely on its expanding urban population.

UDK 911.3:711.45 (45 »Tržaški kras«) = 863

Izvirno znanstveno delo. Geografija.

Klemenčič, M.

61000 Ljubljana, YU, Pedagoško-znanstvena enota za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12

Funkcijska analiza naselij na Tržaškem krasu

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Slov., (slov., angl.)

Analiza opremljenosti naselij na nacionalno mešanem obmejnem območju v neposrednem zaledju Trsta je pokazala, da sta se glede na opremljenost z oskrbnimi dejavnostmi izoblikovala dva tipa območij: dobro opremljeno območje vzdolž glavnih prometnih žil, ki je nacionalno mešano ter slabo opremljeno prometno bolj odmaknjeno območje, poseljeno s slovenskim prebivalstvom.

UDK 912:551.4 (4) (047) IGU = 863

Geografija.

Gams, I.

61000 Ljubljana, YU, Pedagoško-znanstvena enota za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12

O delu mednarodne komisije IGU za geomorfološko kartiranje in nastajanje geomorfološke karte Evrope

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Slov., (slov., angl.)

Avtor poroča o nastanku in dosedanjem delovanju mednarodne komisije za geomorfološko kartiranje IGU, ki je na dvanajstih zasedanjih izoblikovala metodo geomorfološkega kartiranja. Preizkus te metode na listu Warszawa pa je pokazal, da bo potrebno izdelati še bolj podrobno legendo. Delo komisije je mogoče oceniti kot uspešno.

UDC 911.5:711.45 (45 > Tržaški kras <) = 20

Original scientific paper. Geography.

Klemenčič, M.

61000 Ljubljana, Yu, Department of Geography, Faculty of Arts, Aškerčeva 12

Functional Analysis of the Settlements of the Karst Area Behind Trieste

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Slovenian, (Slovenian, English)

The analysis of how well settlements on the nationally mixed, border territory in the immediate hinterland of Trieste are furnished has shown that, in respect of the degree of how developed the supply services are, two kinds of regions may be distinguished: nationally mixed regions along the main traffic routes that are well furnished with supply activities, and poor furnished regions laying away from the main traffic routes and inhabited by the Slovene population.

UDC 912:551.4 (4) (047) IGU = 20

Geography.

Gams, I.

61000 Ljubljana, Yu, Department of Geography, Faculty of Arts, Aškerčeva 12

About the Work of the IGU Commission on the Geomorphological Mapping and About the Preparation of the Geomorphological Map of Europe

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Slovenian, (Slovenian, English)

The author reports about the formation and the performed work of the commission which has formulated the methods of geomorphological mapping during its twelve sessions. The test of the method on the sample sheet Warszawa (1:2 500 000) has pointed at the need of a further elaboration of the proposed method. The results of the work of the Commission can be assessed as successful.

UDK 910:378.4 (497.12) >1976< = 863

Geografija.

Klemenčič, V.

61000 Ljubljana, Yu, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, Aškerčeva 12
Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani v jubilejnem petnajstem letu dela (1976)

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

slov., (slov., angl.)

Poročilo opisuje delo Inštituta za geografijo pri Univerzi v Ljubljani, ki je l. 1976 proslavljal svojo petnajstletnico. Delo je potekalo predvsem na petih delovnih območjih: socialno-geografski problemi obmejnih regij, geografski problemi varstva okolja, nacionalni atlas Slovenije, slovenske manjšine v Italiji in Avstriji in muzejska dejavnost.

UDK 910:378.3 (497.12) >1976< = 863

Geografija.

Sifrer, M.

61000 Ljubljana, Yu. Geografski inštitut Antona Melika, SAZU, Novi trg 4

Delo geografskega inštituta Antona Melika SAZU v letu 1976

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Slov., (slov., angl.)

Poročilo prikazuje raziskovalno in publicistično dejavnost Geografskega inštituta Antona Melika pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti. Poglavne naloge so bile: geografija poplavnih področij na Slovenskem, proučevanje naravnega okolja Slovenije (posledice žleda l. 1975, posledice potresa v Posočju, opazovanje Triglavskega ledenika in ledenika pod Skuto), transformacija agrarne pokrajine v Savinjski dolini in izdaja XV. knjige Geografskega zbornika.

UDC 910: 378.4 (497.12) >1976< = 20

Geography.

Klemenčič, V.

61000 Ljubljana, Yu, The Institute of Geography, University of Ljubljana, Aškerčeva 12

The Institute of Geography (University of Ljubljana) in the Fifteenth, Jubilee Year (1976)

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Slovenian, (Slovenian, English)

The report describes the work of the Institute of Geography (University of Ljubljana) which, in the year 1976, has celebrated its fifteen anniversary. Its work was carried in the following five fields of activity: socio-geographic problems of the Slovenian border regions, geographic problems of the environmental protection, the National Atlas of Slovenia, the Slovene minorities in Italy and Austria, and the museum activity.

UDC 910:378.3 (497.12) >1976< = 20

Geography.

Sifrer, M.

61000 Ljubljana, Yu, Geographic Institute "Anton Melik" of the Slovenian Academy of Arts and Science, Novi trg 4

The Work of the Institute for Geography of the Slovene Academy of Arts and Science in the Year 1976

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Slovenian, (Slovenian, English)

The report describes the research and publishing activities of the Institute in the year 1976. Its main research projects were: the flood areas of Slovenia, the ice-frost which has hit SW Slovenia in the year 1975, the ice movements of the small Triglav and Skuta glaciers, the transformation of the agrarian landscape in the Savinja Valley, and the editing of the vol. XV. of the >Geografski zbornik<.

UDK 910:578.5:551.44 (497.12) »1976« = 863

Geografija.

Habič, P.

66230 Postojna, Yu, Inštitut za raziskovanje krasa, SAZU, Titov trg 2

Inštitut za raziskovanje krasa SAZU v letu 1976

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Slov., (slov., angl.)

Raziskovalni program inštituta je obsegal speleologijo in geografijo krasa. Organizirali so 3. mednarodni simpozij o sledenju podzemskih voda na Bledu. Izdali so 7. zvezek Krasoslovnega zbornika.

UDC 910:578.3:551.44 (497.12) »1976« = 20

Geography.

Habič, P.

66230 Postojna, Yu, Institute of Karst Research of the Slovene Academy of Arts and Sciences, Titov trg 2

The Institute of Karst Research of the Slovene Academy of Arts and Sciences at Postojna in the Year 1976

Geografski vestnik, XLIX, (1977)

Slovenian, (Slovenian, English)

The research programme of the Institute included the speleology and the geography of karst. The 3rd International Symposium of Underground Water Tracing has been organised at Bled. In the 1976 the 7th volume of Acta Carsologica was published.

VSEBINA — CONTENTS — TABLE DES MATIÈRES

Ivan Gams (Ljubljana): Sedemdesetletnica Svetožarja Ilešiča	5
The 70ieth Birthday of Academician Dr. Svetožar Ilešič	8
Drago Meze (Ljubljana): Bibliografija akademika dr. Svetožarja Ilešiča po letu 1966	9
Bibliography of the Academician Dr. Svetožar Ilešič After the Year 1966	9

Razprave — Papers — Articles

Načelni problemi geografije — Principal Problems of Geography

Jerzy Kostrowicki (Warszawa): On the Synthesis in Modern Geography	17
O sintezi v moderni geografiji	24
Darko Radinja (Ljubljana): O kompleksnosti v geografiji in izven nje	25
On Complexity In and Out of Geography	30
Milorad Vasočić (Beograd): O geografskim terminima i nazivima	31
On Geographical Terms and Names	36
Cene Malovrh (Ljubljana): Gospodarskemu prostoru lastne sile in njihov pomen za regionalni razvoj	37
Intrinsic Forces of the Economic Space and Their Significance for Regional Development	44

Geografija in varstvo okolja — Geography and the Environment Protection

Avguštin Lah (Ljubljana): Geografija in varstvo okolja	47
Geography and the Environment Protection	52
Stanisław Leszczycki (Warszawa): The Concept of a New Geographical Atlas	55
O konceptu novega geografskega atlasa	58
Ivan Gams (Ljubljana): Okolje — človekovo okolje — geografsko okolje — geografija	59
Environment — Human Environment — Geographical Environment — Geography	64
Andrej Černe (Ljubljana): Proučitev degradacije okolja v Velenjski kotlini s pomočjo faktorske analize (z 1 skico v tekstu)	65
The Study of Degradation of Natural Environment in Velenje Valley With Factor Analysis. (With 1 Graphs in Text)	70
Metka Špes (Ljubljana): O problemih življenjskega okolja v Celju (z 1 skico v tekstu)	73
Geographical Aspects of the Degradation of Environment as Exemplified by Celje (With 1 Graph in Text)	74

O nekaterih geografskih problemih evropskih dežel — On Some Geographical Problems Concerning European Countries

André Blanc (Paris): Problemes d'une station alpine française: Megève	83
Problemi francoske visokogorske postojanke: Megève	86
Karl Ruppert (München): Zur Bedeutung der neueren Bevölkerungsentwicklung für den ländlichen Raum (Beispiel Bayern) (mit 1 con Karte in Text)	87
O pomenu novejših prebivalstvenih razvojnih teženj na podeželju (Na primeru Bavarske) (z 1 skico v tekstu)	92

Nekateri regionalnogeografski problemi Jugoslavije —
Some Regional Geographic Problems of Yugoslavia

Branislav Bukurov (Novi Sad): Novi mostovi na Dunavu i njihov saobračajni značaj (z 1 skico v tekstu)	97
The New Bridges on the Danube and Their Traffic Value (With 1 Graph in Text)	102
Ivan Crkvenčić (Zagreb): Socijalno-geografski aspekti transformacije naših agrarnih područja (z 1 skico v tekstu)	105
The Social Geographical Aspects of the Transformation of Our Agricultural Areas (With 1 Graph in Text)	110
Vladimir Đurić (Beograd): Jugoslavija — njen izmenjeni politički i ekonomsko-geografski položaj	111
Yugoslavia — Its Changed Political and Economic-Geographical Position	116
Mark Krasniqi (Priština): Neki manje poznati izvori o stanovništvu Kosova	119
Some Less Known Sources About the Kosovo Population	124
Mitko Panov (Skopje): Neki migracioni procesi u SR Makedoniji	130
Some Migration Processes in the S.R. of Macedonia	130
Igor Vrišer (Ljubljana): Urbanizacija občin v Jugoslaviji v luči faktor-ske analize (z 1 skico v tekstu)	131
The Urbanization of Yugoslav Communes in the Light of a Factor Analysis (With 1 Graph in Text)	137
Marjan Zagar (Ljubljana): Osnovno prometno omrežje Jugoslavije (z 2 skicama v tekstu)	139
Fundamental Transport Network in Yugoslavia (With 2 Graphs in Text)	146
Regionalna geografija Slovenije — The Regional Geography of Slovenia	
Vladimir Klemenčič (Ljubljana): Regionalna preobrazba s Slovenci poseljenega območja ob italijansko-jugoslovansko meji v Italiji (z 1 skico v tekstu)	149
The Transformation of the Border Area in Italy Inhabited by Slovenians Along the Italo-Yugoslav Boundary (With 1 Graph in Text)	155
Drago Meze (Ljubljana): Prispevek k hidrologiji Radenskega polja (z 2 fotografijama in 1 skico v tekstu)	157
A Contribution to the Hydrology of the Radensko Polje (With 2 Photographs and 1 Graph in Text)	165
Dušan Plut (Ljubljana): Fizičnogeografska regionalizacija Koprškega primorja s pomočjo faktorske analize (z 1 skico v tekstu)	165
The Physical-Geographic Regionalization of the Koper Littoral Area Made With the Help of Factor Analysis (With 1 Graph in Text)	171
Jakob Medved (Ljubljana): Razvoj tržne usmerjenosti kmetijstva v SR Sloveniji med leti 1969—1974 (z 2 skicama v tekstu)	175
The Development of the Market-Oriented Agriculture in the S.R. Slovenia During the 1969—1974 Period (With 2 Graph in Text)	180
Mirko Pak (Ljubljana): Oskrba kot predmet geografskega proučevanja	185
Market Supply as a Matter of Geographical Research	187
Vladimir Bračič (Maribor): Veliki vrh v Vinorodnih Halozah od leta 1542 do 1977	189
The Community of Veliki vrh in the Vine-Growing Haloze Region	192

Borut Belec (Maribor): Novejše spremembe demografske strukture na Spodnjem Murskem polju	195
Recent Changes of the Demographic Structure in the Lower Mursko Polje (Plain of the Mura)	201
Milan Natek (Ljubljana): Nekaterge geografske značilnosti v spreminjanju zemljiških kategorij (na primeru katastrske občine Podvin v Šavinski dolini)	203
Some Geographical Characteristics in the Changing of Land Categories (On the Example of the Cadastral Parish of Podvin in the Lower Savinja Valley)	209
Vladimir Kokole (Ljubljana): Velenje — razvojno središče ali regionalni center?	211
The New Town of Velenje — A Growth Pole or a Regional Centre?	216
Marijan Klemenčič (Ljubljana): Funkcijska analiza naselij na Tržaškem Krasu (z 1 skico v tekstu)	219
Functional Analysis of the Settlements of the Karst Area Behind Trieste (With 1 Graph in Text)	225

Razgledi — Scientific Review and Notes — Notes et comptes Rendus

Ivan Gams (Ljubljana): O delu mednarodne komisije za geomorfološko kartiranje IGU in nastajanju geomorfološke karte Evrope	229
About the Work the IGU Commission on the Geomorphological Mapping and About the Preparation of the Geomorphological Map of Europe	231
Vladimir Klemenčič (Ljubljana): Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani v jubilejnem petnajstem letu dela (1976)	233
Geographical Institute, University of Ljubljana, 15th Jubilee Year (1976)	238
Milan Sifrer (Ljubljana): Delo Geografskega inštituta Antona Melika SAZU v letu 1976	239
The Work of the Institute for Geography of the Slovene Academy of Arts and Science in the Year 1976	242
Peter Habič (Postojna): Inštitut za raziskovanje krasa SAZU v letu 1976	243
The Institute of Karst Research of the Slovene Academy of Arts and Sciences at Postojna in the Year 1976	245

Književnost — Review of Books — Notes bibliographiques

Novejši krasoslovni učbeniki

N. A. Gvozdeckij: Problemi izučenijskega karsta i prakcija (Ivan Gams)	247
A. G. Čikišev: Geografičeskie uslovija razvitijskega karsta (Ivan Gams)	247
L. Jakucs: Morfogenetika of karst regions (Ivan Gams)	248
J. G. Zötl: Kartshydrologie (Ivan Gams)	248
M. D. Bleahu: Morfologia carstică (Ivan Gams)	249

O geografiji Jugoslavije

Socialgeographische Fragestellungen, Beiträge zum Symposium in Ljubljana/Maribor in Oktober 1975 (M. Pak)	249
Zlatko Pepeonik: Jugoslavenska ekonomska emigracija u Švedsku (M. Pak)	250
Mitko: Panov: Geografija na SR Makedonija (M. Pak)	251
Vasil Gramatikovski: Prirodno-geografski, demografski i imotni karakteristiki na Prespanskata kotlina (Mirko Pak)	251

O jugoslovanskih naseljih in mestih ter urbani geografiji

Centralna naselja i gradovi SR Hrvatske (Igor Vrišer)	252
Krešimir Papić: Travnik, grad i regija (Igor Vrišer)	252
Milan Vresk, Osnove urbane geografije (M. Pak)	253

Iz tuje geografske književnosti

Martin C. Kellman: Plant Geography (F. Lovrenčak)	253
Josef Schmithüsen: Atlas zur Biogeographie (F. Lovrenčak)	254
Rural Transformation in Hungary (Marijan Klemenčič)	255
Emilo Biagini: Le Isole Maltesi (M. Klemenčič)	256
Alan Gilbert: Latin American Development (F. Lovrenčak)	256

Kronika — Chronicle — Chronique

Umrj je dr. Vladimir Leban (Marjan Žagar)	259
Deseti kongres geografov Jugoslavije (15.—20. septembra 1976) (F. Lovrenčak)	260
Simpozij o sociogospodarskih in prostorskih problemih Slovencev v Italiji, Trst, 27.—29. januar 1977 (Marijan Klemenčič)	261
Simpozij o socialnogeografskih problemih obmejnih območij Slovenije, Ljubljana, 10. in 11. 3. 1977 (Marijan Klemenčič)	262
Nemško-slovenski geografski simpozij, Frankfurt/Main, 13.—17. 5. 1977 (M. Klemenčič)	263
Finančno poslovanje Geografskega vestnika	263
Sinopsisi	265

GEOGRAFSKI VESTNIK XLIX — 1977

Izdalo in založilo Geografsko društvo Slovenije — Izšel decembra 1977
Tisk tiskarna Ljudske pravice v Ljubljani

Cena Geografskega vestnika za leto 1977: za člane Geografskega društva din 120, za nečlane din 150, za šole din 150, za študente din 60, za druge ustanove din 200.

Geografski vestnik izhaja v Ljubljani. Rokopisi, časopisi v zameno in knjige v oceno naj se pošiljajo na uredništvo v Ljubljani, 61000, Aškerčeva 12. — Za znanstveno vsebino in jezikovno urejenost prispevkov so odgovorni avtorji sami. — Uprava časopisa je pri Geografskem društvu Slovenije, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12. — Denarne pošiljke pošiljajte na račun št. 50100-678-44109 (Geografsko društvo Slovenije)

